

A'

MAGYAROK'

TÖRTÉNETEI

ÁSIÁBÓL KIJÖVETELÖKTŐL FOGVA A' MAI IDŐKIG.

ÍRTA

PÉCZELY JÓ'SEF.

2

DEBRECZENBEN
NYOMTATTATOTT TÓTH LAJOS ÁLTAL
1837.

Exsequi res singulas haud institui, nisi insignes per honestum aut notabili dedecore: quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur; utque pravis dictis, factisque ex posteritate et infamia metus sit.

Elbeszélni mindent nem vólt czélom, csak a' különösen szembetűnő szépet, vagy rútat; mivel fő tisztinek vélem a' Történetírásnak, hogy az erények el ne hallgattassanak, 's hogy a' rosszat-tevést, szóllást eltávoztassa az utókortól 's gyalázattól tartás.

Tacitus Annal. III. 65.

Omissis deletis

admittitur

M. Molnár, mpr.

Rev. Libr.

A'

MAGYAROK'

TÖRTÉNETEI.

MÁSODIK DARAB.

AZ ÁRPÁD HÁZ' KIHALÁSÁTÓL A' MOHÁCSI VÉRNAPIG.

KI
SZÓVAL, ÍRÁSSAL, TETTEL,
A' HAZA' JAVÁT,
A' NEMZET' ÉS FEJEDELEM' DICSŐSSÉGÉT,
A' MAGYAR NÉV' TEKINTETÉT,
HONFIAKAT LELKESÍTŐ,
KÖVETÉSRE BUZDÍTÓ,
AKADÁLYOKAT GYŐZŐ
TÜZZEL, ÁLHATATOSSÁGGAL, BÖLCSESSÉGGEL
ELŐMOZDÍTNI, EMELNI, ÖREGBÍTNI
TÖREKSZIK,

MÉLTÓSÁGOS

MÉLTÓSÁGOS

SÁRVÁRI-FELSŐ-VIDÉKI GRÓF

SZÉCHENYI ISTVÁN

ÚRNAK,

Ő CS. K. FELSÉGE' ARANYKÚLCSOS HÍVÉNEK, AZ OROSZ CS. VLADIMIR, A' POROSZ KIR. KATONAI-ÉRDEM, A' SARDINIAI MÓRICZ ÉS LÁZÁR, A' SICILIAI SZ. FERDINAND ÉS ÉRDEM-RENDEK' VITÉZÉNEK; A' M. T. TÁRSASÁG' MÁSOD-ELÖLÜLŐJÉNEK; A' BAJOR KIR. TUD. ACADEMIA' TISZTELETI TAGJÁNAK;

A.

mély tisztelettel

A' SZERZŐ.

II. IDŐSZAK.
A' KIRÁLYOK ALATT.
II. RÉSZ.
KÜLÖMBÖZŐ NEMZETSÉGEKBŐL VALÓ KIRÁLYOK 1301—1526.
XX. FEJEZET.
Venczel 1301—1305. *Otto*— 1308. *I. Károly* —1342.

Harmadik Andrásban kihalván Árpád' férfi ága, noha közönséges vólt az értelem, hogy felébredt a' nemzetnek király-választási joga; 's mi ilyenkor rendesen meg szokott történni, mindjárt több pártok keletkeztek, egyről egyig mind saját érdekeikkel minél öszvehangzóbb, minél engedékenyebb királyt választani igyekezők: abban mindazáltal mindnyájan megegyeztek, hogy ezen választási jogot Árpád' leány-ágán tul terjeszteni egyaránt ellenkeznék a' háládatossággal, a' haza' javával és csendességével. Csak azt nem látták vagy nem akarták általlátni, hogy, ha eredeti kötésöket, melyből épen oly kevéssé következtethetni a' leány-ág' örökösödését, mint kirekesztetését, Á'siai nemzet létökre Európai értelemben venni, 's a' leány-ágat, a' férfinak kihaltával, az örökségben részeltetni kivánják: seh-

kinek a' koronához közelebbi joga nincs, mint az utóbb elhunyt Király III. András' 9 éves leánykájának Ersébetnek. Ennek tehát egészen elmellőzésével, a' nagyobb, czélzatiban tisztább, 's tagjait, fejét a' Kalocsai Érseket tekintve, sokkal érdemesebb rész Venczelt, a' Cseh és Lengyel Királyt, IV. Béla' leányának Annának, ki Rostisláv, Galliciai herczeghez ment férjhez, Cunigundától és Ottocártól való unokáját (lásd XVII. Fej.) akará a' királyi székbe ültetni. Venczel, melyeket örökös tartományaiban népe' javára nagy tűzzel elkezdett, félbeszakítani, Lengyelországban még nem elég erős lábon álló, új uraságát egy harmadik, pártokra szakadt ország után kapással veszedelmeztetni egyformán idegenkedvén: maga helyett 13 esztendős fiját, ugyancsak Venczelt, egyébiránt is, III. András' egyetlen leánya - Er'sébet' jegyesét, ajánlotta. A' magyar követek meglévén küldőiktől hatalmazva, elfogadják az atya helyett a' fiút; sok Cseh uraktól kísértetve, Sz. Fejérvárra hozzák; ott előbb megszámlálhatatlan sokaság' jelenlétében és örvendezései között, a' Kalocsai Érsek János által, a' szokott szent koronával, nevét Lászlóra változtatva, megkoronáztatják; azután nagy pompával Budára kísérik.

Ezeknek hallására Róbert Károly, ki míg Venczel és a' Magyar követek közt az alku folyt, azalatt párthívei által Zágrábból Esz-

tergomba vitetvén, Gergelytől, a' még mind csak választott Esztergomi Érsektől egy közönséges koronával megkoronáztatott, látva hogy Venczelnek meg nem felelhet, Horvátországban, 's mindenkori kész pártolójánál, a' Sz. Széknél keres magának menedéket és óltalmat. A' Pápa VIII. Benifacius — noha már a'fél világgal, határtalan uraságra-vágyása miá, harczban — Venczel' választatását, mint nem a' Szent Szék' engedelmével történtet, erőtlennek nyilatkoztatja, őtet magát, hogy a' koronát elfogadni, János Érseket, hogy azt Venczel' fejére tenni merészlette, keményen megdorgálván, mind kettőt — ezt számot adni vakmerő, sőt *esztelen* tettéről, amazt, ha csakugyan követelné a' magyar koronát, ehez való jogát mentül elébb bebizonyítani — maga elibe idézi. De sem egyik sem másik nem engedelmeskedett; sőt midőn követe, Ostiai Püspök Miklós, az általa Budára gyűjtött papi és világi nagyok előtt a' Pápa' levelét felolvasta, nem csak azonnal magában hagyatott, hanem, miután többszöri meghívására is többbé öszvegyűjteni a' Rendeket nem tudta, 's ezért boszszúságában, a' Pápa' nevében, egész Buda városát átok *(interdictum)* alá vetette vólna, viszont a' Budai Papság által mind ő maga, mind a' Pápa, minden részén lévókkel, 's az ország' nyakára erőszakosan tolt Károlyhoz ragaszkodókkal együtt átok alá vettetett.

A' Pápa ezeket Bécsbe futott követének tudósításából megértvén, minthogy Jánost a' halál megmentette, bosszúja' egész mérgét Venczelen szándékozott kitölteni. De hogy színt adjon a' dolognak, 's magát részrehajlatlannak mutassa, mind Károlynak, mind Venczelnek napot határoz, melyen személyesen vagy követeik által, Rómában megjelenvén, a' magyar koronáhozi jogukat mind ketten előterjeszszék: ígérvén, hogy ki több jogot mutatánd, az nyeri a' koronát. Károly, tudva, tapasztalva már a' Pápa' hajlandóságát, örömest enged kívánságának, 's elküldi követeit. Ezeket fija' nevében Venczel is küld, de nem joga' vítatására, hanem annak határozottan kijelentésére, hogy egy szabad nemzet' szabad választása-, akaratja által szerzett jogát a' Sz. Szék ítéletinek alávetni soha nem fogja. A' Pápa ezzel nem gondolva ítéletet hoz; az országot — mint előre tudni lehetett — védettjének Károlynak ítéli; Venczelt attól megfosztja, híveit — a' pogány népeknél is szentnek, tiszteletesnek tartott királyi tekintet', társasági függés' megtapodásával — a' néki letett eskü, engedelmesség alól feloldozza, átkot mondván mind azokra, kik többé uroknak esmérnék, átkot, valakik Károlyon kivül másnak engedelmeskednének. Győzedelme' biztosítására kész vólt egyik ekkorig leggyűlöltebb ellenségével Albert Császárral, kit nem rég, mint lázadót (*rebellist*) ítélő szé-

ke elibe idézett vólt, megbékélni, csak hogy benne a' szomszédságban Venczelnek ellenséget, Károlynak gyámolt támaszszon. Albert — különben is ellensége Venczelnek, a' Kuttenbergi bányák miá — egyesülve a' Károly' részén lévő Magyarokkal és Kunokkal, be is ütött Csehországba, de sem itt, sem Károly' unszolására Magyarország ellen újabban tett próbája nem sikerült. Sokkal többet ártott Venczelnek az, hogy a' János' helyibe választott Kalocsai Érsek István, hogy a' Pápától megerősíttessék, Károlyhoz szegődött, mint szintén az Esztergomi új Érsek Mihály is. Közben t. i. a' közönségesen gyűlölt Gergely megöletett Anagniban, épen azon zendűlés' alkalmával, mely pártfogóját, a' nálánál is gyűlöletesb, lelkiesméretlenebb Bonifaciust (kiért hazáját, törvényes fejedelmét elárúlta, de kitől csak annyi jutalmat sem nyerhete, hogy hivatalában, több esztendei sürgetése után, megerősítette vólna) annyi a' világ' leghatalmasabbjain erővel, ravaszsággal vett diadalai után, 86 éves korában, egy marok pártos sereg (a' bosszus Colonnák és Frncziák) által uraságától, 's majd életétől is csúfosan 1) megfosztá, mintha csak azt akarta vólna rajta betelyesiteni a' sors, mit, ellenségei' állítása szerént, az általa üldözött V. Celestin Pápa jövendőlt felőle: hogy ő (Bonifacius) *a' róka'*

1) Némelyek szerént a' bánat, szégyen-, mások szerént saját kezei olták ki Oct. 11-d. 1303.

módjára orzott hatalmat oroszlányként fogná gyakorlani, 's egykor ebül veszteni.

Bonifacius' helyét XI-dik Benedek (a' vólt Ostiai Püspök Miklós) foglalván el, ez, semmit sem tett Venczel ellen, semmit sem Károly mellett; és épen ezzel használt ez utóbbinak legtöbbet. A' Magyarokat már rég csak a' Pápa iránti gyűlölség kötötte Venczelhez, ki, miólta a' jó magyar borokat megízelíté, ifjú Cseh követőivel ivás, dobzódás, fajtalanság közt töltvén napjait, nyilván hirdeté tetteivel, hogy nem kórmányra született, hogy nem vőlt méltó a' nemzet' bizodalmára. Mihelyt tehát, a' gyűlölt Pápa' kidültével, magokat magokra hagyva, a' kénszerítést megszűnve látták, önként hajoltak sokan a' sokkal kellemesebb külsejü, szebb reményekkel bíztató Károlyhoz. A' nagyobb rész m. a. hogy Venczeltől is szabadúljon, Károlylyal se veszedelmeztesse az ország' függetlenségét, új Királyt nézett ki magának, Bavàriai Ottot, IV. Béla' — ifjabb leányától Er'sébettől és Henrik Bajor herczegtől született — unokáját.

Igy kétfelől is szorongattatva az ifjú Venczel, atyját sürgetve szóllítja segítségire. Ez maga nagy sereggel Buda alá jön, 's látván, hogy a' dolgon nem segíthet, fiját 's — mig a' magyarok észreveszik, alacson fortélylyal hatalmába kerítvén — a' koronát is, magával Csehországba elviszi 1304-ben: miután elébb

útjában az Esztergomi Érseki Egyházat, rabló' módjára ajtajait betörvén, minden kincseiből, szent edényeiből kifosztotta, a' talált okleveleket részint magához vette, részint az arany és ezüst pecsétek' lefeszegetése után, szétszaggatta vólna; igy akarván az Érseken, Károly' buzgó pártolásáért, bosszúját tölteni.

Ezeknek midőn híre futott az országban, egy becsületes magyar sem maradt Venczel' részén; sokan Károlyhoz, legtöbben Ottohoz állottak, föltételül tévén követeik által, hogy az országba mentül elébb bejőjjön, 's a' koronát, mely nélkül törvényesen a' koronázás meg nem eshetnék, visszaszerezze. El is kezdte Otto személyesen Prágában az alkudozást, de mig Venczel az öreg élt, nem bóldogúlhatott; mihelyt ennek 1305-ben szeme hunyt, könnyelméjü, munka-, baj-kerülő fijától nem csak azt megnyerte, hogy a' koronát 's az egyszersmind elrablott Sz. István' kardját, királyi pálczáját és palástját visszaadja, hanem azt is, hogy minden jogáról a' magyar koronához végképen lemondjon. Mely által Venczel, vagy Cseh László Magyar Király lenni, következő esztendőben pedig (1306) élni is megszűnt, Olmuczban némely Cseh uraktól bérlett gyilkosok által megölettetvén.

Otto, hogy a' Károly' részén lévők' leseit kikerülje, kereskedő ruhába öltözködve, hoszszas tekergés után — mely közben egyszer a'

koronát is elvesztette, de megtalálta — Székes Fejérvárra megérkezvén, még abban az esztendőben (1305) nagy örömmel megkoronáztatott, a' szokott, általa visszaszerzett koronával, de nem az Esztergomi, nem is a' Kalocsai Érsek — kik mind ketten Károlylyal tartottak, hanem a' Csanádi és Veszprémi Püspökök — által. Fejérvárról fényes kísérettel Budára jövén, a' város' minden útszáit, egész királyi öltözetben, koronás fővel, belovagolta; örömében? vagy hogy az elrablott korona' vissza lett keríttetéséről mindenkit meggyőzzön, 's minthogy ez egyenesen az ő érdeme, népét ezzel is magához hajlandóbbá tegye? meghatározni nem akarjuk. Külömben hogy a' koronát vagy nagyon szerette, vagy nagyon féltette, abból gondolhatni, hogy soha azt azontúl is, akármerre, bár mely rövid, vagy hosszú útra ment, magától el nem hagyta.

Eleinte jól folytak dolgai. Rudolf Austriai herczeget, ki ellene Károlylyal öszveszövetkezvén, nagy sereggel Magyarországra beütött, nem csak nagy veszteséggel kiűzte, hanem azután a' kölcsönt neki Austriában kétszeresen is visszaadta; mely után Rudolf békét hagyott, egyébiránt is elég gondja lévén a' Cseh korona miá, melyet az örököst nem hagyott Venczel' halálával magáévá tenni igyekezett, mire csakugyan rá is ment, de következett eszten-

dében (1307) mind életét mind királyságát elvégezte.

Kedvező vólt Ottóra nézve az is, hogy XI. Benedek, rövid pápáskodása után, 1304-ben kimúlván, 11 hónapig a' Sz. Szék üres-, 's eleinte még az új Pápa V. Kelemen is sokáig az Olasz és Franczia zűrzavarok lécsendesítésével, a' Franczia Király Szép Filepnek a' Sz. Székkel megbékéltetésével úgy elfoglalva vólt, hogy Magyarországra épen nem fordíthatta figyelmét. De mihelyt e' gondtól szabadúlt Kelemen, mit hajdan VIII. Bonifacius Venczellel, mind azt tette Ottóval; magát, követőit átok alá vetette; koronázóját, a' Csanádi Püspököt (4 hónap alatt) Apostoli széke élibe idézte. E' zűrzavar közben sokan a' nagyok közzül, beleúnván az örökös vetélkedésbe, Károlyhoz csatlakoznak, mások, mint-sem kivűlről rájok tolt királynak engedjék, inkább felosztják magok közt az országot. Igy a' feljebb IV-dik Lászlo alatt Nádorságot viselt *Csáki*, vagy ösmeretesb nevéről, minthogy Trencsin várát, sőt egész Trenscin vármegyét birta, *Trencsini Máté*, egész felső Magyarországban, a' Bánya városokkal, Kassától Komáromig; *Apor László* Vajda pedig Erdélyben, egészen függetlenekké teszik magokat. Otto, épen Apor' nagy hatalmát tudva, benne ingadozó királyságának új gyámolt reménylve, leányát megkéri, maga (1307) Erdélybe megy, vivén magával, mint szokta,

koronáját. De a' Vajda, akár Ottonak állandó uraságot nem igérvén, akár, mivel magát inkább, vagy vejét — az V. István' nagyobb leányától Katalintól született, 's igy a' Magyar koronához Róbert Károlynál, ki a' kissebb testvér Mária' unokája vólt, minden esetre közelebbi joggal bíró Serviai herczeget — Vladislavot szerette vólna a' királyi székben látni: Ottonak bölcsen kigondolt tervét vesztire fordítja, koronáját elveszi, magát letartóztatja, 's addig el sem ereszti, mig Magyarországhoz, bár mily név alatt formálható, minden jogáról, iszonyú eskü és átok alatt, le nem mond 1308-ban. Szabadságát ekként visszanyervén, szökve, mint jött, hosszas és tekervényes útakon, Muszka- és Poroszországokon 's Silezián keresztül — igy is m. a. a' fogságot, melytől félt Magyarországon, Silesiában ki nem kerülhetve — sok baj és viszontagság után vergődött haza Bavariába; hol a' magyar dolgokba többé nem avatkozva, a' magyar királyi czímet m. a. hóltig megtartva, kimult 1312-ben.

Otto' Erdelyi fogsága', 's Károly' Dalmatiában tartózkodása' ideje alatt borzasztó kicsapongások történtek az országban; mi sok helyett csak egyet említünk, hazánk' akkori, 's a' fejetlenség' mindenkori rettentőségei' ösmértetésire. Venczel, az öreg, mikor 1304-bén fiját Magyarországról, a' nagyobb veszedelem elől haza vitte, foglyúl vivé magával, Ká-

relyhoz kitűntetett ragaszkodásáért, *Verner László* Budai Birót is. Kit helyiben hagyott, *Petermann*, nem gátolhatván, vagy nem akarván gátolni a' nem annyira Venczel mellett, vagy Károly ellen, mint az isteniitiszteletnek megszüntetése ellen buzgólkodó nép' dühét, megszenvedte, hogy ez, vezetve számos Papoktól, innepélyesen, égő viaszgyertyák' világánál, a' pórság' számtalan kihágási között, a' közönséges isteniitiszteletet eltiltó szent széki parancsot (*interdictum*) törvénytelennek, erő és siker nélkülinek nyilatkoztatta, a' Pápát 's veletartó Érsekeket, a' visszatorlás' jogán, átok alá vetette, a' templomokat betörte, a' Papokat, kik önként nem akarták, erővel kénszerítette szokott templomi és óltári kötelességeiket telyesiteni. Az ifjú Venczel' halála után 10 hónappal (1307) *Verner* Prágai fogságából megszökvén, véletlen Budán terem; több czinkos társaival együtt egyenesen Petermannra, majd, miután ez az éjszakának setétségében félmezítelen módot talált a' szabadúlásban, a' lázadás' több vélt vagy valóságos fejeire rohan, sokat közzűlök azonnal irgalmatlanul felkonczoltat, két tanácsbelit, kikre különösen fenekedett, más nap elébb ló' farkára köttetve a' város' minden útszáin végig végig hurozoltat, azután félelevenen megégettet, vagyonaikat elfoglalja, 's magának megtartja; kik a' Papok közzül társaik vóltak, kötözve küldi az Esztergomi Ér-

sek Tamáshoz, ki vetélkedve Lászlóval az *embertelenségben*, e' szerencsétleneket a' legmélyebb tömlöczökbe hányatva, éhséggel ölte el.

Otto' hanyatló szerencséje, a' pártok által szétszaggatott ország' szomorú jelen helyzete, még szomorúbb jövendőktől tartás, minden, hazájok' javát szívökön tartó hazafiakat arról gondolkodtatott: miként lehetne az országot, függetlensége', szabadsága' feláldozása nélkül megcsendesíteni? Legegyenesebb, legrövidebb, sőt egyetlen út látszott lenni: Károlyt köz megegyezéssel, de ön akaratjokból, minden külső beavatkozást, kénszerítést kizárva, királyi székbe ültetni. Még mielőtt tehát Ottot a' koronáról Apor lemondatta vólna, újra sokan azok közzül, kik eddig Venczel', 's Otto' részire hajoltak, egyesülve az ellenpárttal, gyülést tartottak Rákoson (1307), és ott *érett megfontolás után az eddigi örökösödés' nyomán* (Vestig. Com. 157) meghatározták, hogy az országot Károlynak és maradékának adják által. Következett Ottonak lemondása, és a' magyar földről futva távozása. Mind ezekből bátorságot vévén Károly, következő (1308) esztendőben Dalmatiából Budára jön. Vele jött a' Pápa V. Kelemen' követe is, Kardinalis *Gentilis*, ki kevés napok múlva, miután magát a' főbb urakkal megösmértette, nem csak, hanem igen nemes, igen szelíd magaviseletével meg is kedveltette, gyülést hírdet Rákosra. A' Rendek, noha

lehetetlen vólt meg nem botránkozniok ily móddal egy külföldi személy által ország-gyűlésre lett öszvehívattatásukon, szívökből óhajtván a' békességet, 's talán a' hívó iránti személyes tisztelethől is, engednek a' hívásnak.

A' gyűlés megnyíttatik, kimondhatatlan az öröm a' már már férfi korba lépett, erő- és kellemteljes királyfi' látásán; szíveket ragadók a' Kardinálnak minden szavai, melyekkel Károly' ritka erényeit, a' magyar nemzeti charactert, elhunyt nagy Királyaink' érdemeit-, a' köz jó', Isten' és vallás' dicsősége melletti buzgólkodását magasztalja; már hangzik a' roppant tér az *éljen'* és helybehagyás' harsogó zajával; már ezer karok emelkednek és nyúlnak a' szeretett királyfi felé, jelenteni elfogadására, 's őseink' szokásaként fölemelésire készségöket. De mihelyt a' követ, bár nagy vigyázattal és óvakodással, olyan formát említett, hogy még az első Apostoli Király Sz. István alatt 'szerzett jogánál fogva a' Szent Szék az, mely jelenleg Károlynak a' koronát, 's Károlyt a' Magyar nemzetnek királyúl adja: azonnal látható vólt az arczokon az indúlatok' változása; harag és boszszankodás válták fel az örömöt; rettentő zúgás és lárma, majd érthető szavak, férfijas ellenmondás hírdeték a' köz meg nem egyezést, 's mindnyájok' készségét: országok', koronájok' függetlensége, 's szabad választási joguk mellett (melyet hogy Sz. István, vagy utódjai

közzül valaki valaha által ruházott, vagy a' nemzet' megegyezése nélkül által ruházhatott vólna a' Sz. Székre, kereken tagadák) minden külső beavatkozás ellen utólsó csepp vérökig harczolni. A' követ, az indúlatok' e' nagy fölhevülésiben, ha, a' mit jól kezdett, önként elrontani, a' már alvó félen lévő tüzet újra erősebben fölgyúlasztani nem akarta, kentelen vólt, iménti szavait szép móddal visszahúzván, oda nyilatkozni: hogy a' Sz. Széknek épen nem czélja a' nemzet' választási jogát most vagy jövendőre kérdes alá venni; többet annál nem kíván, 's ez botránkozást okozott szavainak is értelme: hogy kit a' nemzet telyes szabadsággal Királyának választánd, azt a' Sz. Szék erősíthesse 's koronázhassa meg. Ebben a' Rendek, kivíva, a' mi fő vólt, a' szabad választást, akadékoskodni nem akartak; 's igy meglévén az egyesség, hasonló lelkesedéssel, mint elébb, Károlyt, vetekedve vállaikra emelve, királyuknak köszöntik, örök hűséget és engedelmességet esküsznek.

A' csendesség azomban ezzel még helyreállítva, Károly' uralkodása biztositva nem vólt. A' hatalmas Trencsini Máté magát még mind Nádornak -, 's mint ilyen, a' Rendeket királyi szék' megürűlésekor ország-gyűlésre öszvehívni, kizárólag maga jogának - tekintvén, mind ezen utólsó, mind a' feljebb esztendei Rákosi gyűlést, mint nem általa rendeltet, törvényte-

lennek, végzéseiket sikeretleneknek nyilatkoztatja; azután maga jövő esztendőre új napot határoz, és erre, őseik' szokása szerént, minden külföldi befolyástól szabadon Királyt választani, az ország' minden Rendeit, velek a' Pápa' követét is, szabad jövetelt menetelt ígérve, az egész hazában szélyel eresztett levelei által meghívja. Tette, kivált Erdélyben, hol Apor a' koronának Serviai veje' számára megkeríthetésivel még mind bíztatta magát, nagy helybehagyást, 's még az előbb Károlynak már meghódoltak közzül is sokaknál, méltánylást talált. Ez aggódtatá, 's méltán a' Kardinált. Rövid, némely püspökökkel Budán tartott tanácskozás után, a' fenyegető új fergeteg' elhárítására, legtanácsosabbnak ítélte, Károlyt, a' már annyiszor, de soha sem a' Sz. koronával megkoronázottat, ezzel mentül előbb megkoronáztatni. De a' korona Apor László' keziben; 's ez azt, igen díszes követség által lett fölszóllíttatása után is csak akkor ígéré kiadni, ha szabad és törvényes választással a' királyi szék betöltve leénd. Erre Gentilis Aport, 's valakik Károlyt uroknak ismérni vonakodnának, átok alá veti; a' szent koronát mind addig, mig az a' törvényes kezek közzé, szokott helyire Székes Fejérvárra vissza nem kerül: a' külső jelekre rendesen igen sokat tartani, a' régiség által megszentelt szokásokhoz, véleményeihez szer fölött ragaszkodni szo-

kott legnagyobb résznek nem kevés botránkozására — erő és szentség nélkül valónak nyilatkoztatja; helyibe újat készíttet, mely, elébb nagy pompával megszenteltetvén, az Esztergomi Érsek által fejire is tétetett Károlynak 2) Budán 1309 Jun. 15-kén. De ezzel csak újabb fegyver adatott az elégületlenek' kezibe, kik épen a' régi, egyedül szentnek 's töryényesnek ösmert korona' megszentségtelenítésit tarták a' legnagyobb szentség- és törvény-rontásnak, 's az erre szorúlást annak bizonyságának, hogy az új kórmány maga jól érzi, hitelesítésire mi és mennyi hiánzik? Hogy hát minden ürügynek a' rosszakarókra, botránkozásnak a' gyengékre nézve, eleje vétessék, újabb követség és nagy ígéretek által arra bíratott végre az Erdélyi Vajda, hogy a' Királynak maga is meghódolván, a' koronát visszaadta, melylyel 1310-ben Aug. 27-kén Székes Fejérváron Károly, most már negyed ízben, megkoronáztatván, ezzel minden kifogás, akadály el vólt hárítva. És ezen időtül fogva tartatott Károly közönségesen, tártathatik igazán, törvényes Királynak, noha ő országlása' esztendeit — a' nemzet' jo-

2) E' vólt Károlynak harmadik, a' Rendek' akaratjával első megkoronáztatása. Csudálkozni lehet rajta, hogy ebben a' Pápa Kelemen, és Követe Gentilis megegyeztek. Mert ezzel a' két előbbenit, és így az azokat parancsolt Szent-Széknek Károly mellett tett minden egyéb rendelkezéseit is törvénytelenek, erő és siker nélkül valóknak lenni hallgatva elösmerték.

gai' nyilvános sértésivel — 1310-től szokta számlálni. Királyi széke' biztosításának hogy semmi hija ne lenne, az, kinek ahoz legtöbb joga lett vólna, a' már 18 éves, jobb sorsra méltó Er'sébet, ifjú szíve' örömeit hálátlan hona' javáért föláldozni kész, a' világtól, 's igy a' koronától is búcsút vett, Helvetiában Sz. Domonkos Diessenhofeni Kolostorában apácza fátyollal cserélvén fel a' bíbort, melyben született.

Igy végre 10 évi tusa-, 3 vetélkedő társ' elhunyta vagy lelépte-'s négyszeri koronázás után béült Árpád' szép örökségibe Károly: de hogy azt csöndesen bírhassa, még nem egy kemény harczot kellett neki megharczolnia. Trencsini még mind fegyverben-, 's — bár jog' és törvényesség' pai'sától most már fosztva, hon-védőből, minden jobb gondolkozású hazafiak' szemiben csönd-háborítóvá alacsonyúlva is — igen hatalmas vólt. Hatalmát új elégületlenek is nevelék, kiket azzal támasztott Károly maga ellen, hogy a' mely királyi javakat a' hosszas zürzavar alatt elfoglaltak, haladék nélkül visszaadatni parancsolta. Az elégületlenek közt vóltak az új Nádor Omode' hat fijai is. Omodét hív szolgálataiért Károly nagy jószágokkal, ezek közt az eddig urat nem ösmert szabad Szászoktól lakott Kassával is megajándékozván, ezek azon való bosszújokban fölzendülnek, a' zendülésnek lecsendesítésére a' Király által hoz-

zájok küldött Omodét agyon ütik, azután fijaival, kik Trencsini Máté' titkos baráti vóltak, megegyezvén, ezekkel együtt a' nagy lázadóhoz csatolják magokat. Károlynak üres kincstárral, engedelmességtől elszokott néppel, kevés főre olvadt rendetlen, gyakorlatlan megyei katonasággal nem könnyű vólt a' megörökődött lázadást elnyomni. Eleinte győztek a' pártos fegyverek; még Rozgonnál is, az elválasztó napon (Jun. 15-d. 1312) soká Mátét látszék pártolni a' szerencse: de a' szinte már bizonyosnak vélt győzedelmet — bár magok' nagy veszteségivel, 's igen véres harcz után, melynél elkeserültebbet, öldöklőbbet a' Tatárokkal Sajónál harczolttól fogva honunk nem látott — kicsikarák végre kezeiből a' győzni vagy halni elszánt királyiak. Igy is mindazáltal — bár gyengülve, de meg nem törve — a' király' fegyvereivel 's az Anyaszentegyház' menyköveivel daczoló Máté, csak halálával, mely — hol és hogy? nem tudni — 1318-ban történt, szűne meg hona' ostora 's királya' félelme lenni.

Mig Károly Trencsini Máté' 's az északi vármegyék' meghódításával bajlódott, az ország' déli részein is veszély fenyegette. Alsó Serviai király *Dragutin*, V. István' veje, nagyravágyó feleségétől nem nyughatván, hogy fijának, az Apor' leányát tartó Lászlónak a' magyar koronát megszerezze, segittetve némely Seldsehukk (Török) csoportoktól, nagy sereget küldött (1314)

Magyarországra. Kik előbb oly rémülést okoztak, hogy a' Király a' Pápához folyamodni, ez pedig az ország' minden lakosit, telyes bűnbocsánat' ígérete alatt, a' kereszt' haladéktalan fölvételire meghívni szükségesnek látta: de mihelyt a' béres rablók prédával megteltek, be nem várva a' lassan készülő keresztes vitézeket, sietve haza tértek; 's így ezen fergeteg, mely, ha Apor és Dragutin együtt fogják a' dolgot, könnyen veszedelmes lehet vala, szépen elmúlt.

Még ezen bajoktól meg sem szabadúlt, midőn — hit-szegők' szokásaként — épen azok, kik legelébb, még III. András' életiben, pártjára kelének, a' Dalmaták, elsők lettek a' tőle elpártolásban, részint a' zürzavarok között csak nem függetlenné lett némely nagyok', nevezetesen a' Brebir grófok' 'sarnokságát megúnva, részint a' Velenczeiektől, kikhez eleitől-fogva szították, nagy ígéretekkel megnyerve. A' harcz több éveken által, de Károly' résziről, sok más gondjai miá, soha sem egész tűzzel folytatva, utóbb is Dalmatia' telyes elszakadásával végződött; úgy, hogy Károlynak csak czíme, csak színe maradt az uraságnak.

Szerencsésebb vólt a' Serviai király *Milutin-Uros* ellen folytatott háború. Ez ura már felső Serviának, és a' IV. László alatt elidegenített Machovi vagy Macsói Bánságnak, testvérje' Dragutin' halálával (1317) az attól 23 évig

bírt Alsó Serviát is elfoglalván, e' miá a' Károly' atyja' testvérjével Filep Tarenti herczeggel perbe ögyeledett. Károlyt hozzá folyamodó Nagy bátyjának pártjára kelni egyaránt ösztönzék vérség és bosszú-vágy. Egyetértve tehát az akkor igen hatalmas *Brebir* Gróf és Horváthországi Bán *Mladinnal*, nagy sereget küld Serviába, 's Urost több ízben megvervén, kénszeríti Machovot, Belgrádot, és a' Szeremség' déli részét a' magyar koronának vissza eresztení, megmaradt birtokira nézve pedig a' magyar felsőségi jógot el smerni 1319-ben.

Hasonló szerencsével, de a' mennyivel nagyobb vólt a' veszedelem, tartósb, keményebb a' tusa, annyival nagyobb dicsősséggel harczolt Károly a' Nogai Tatárok ellen. Ezek hosszas küzdés után elfoglalták (1324) a' magyar koronához tartozó Galiciat, és Lodomeriát (veres Russiat). Most a' sor Magyar és Lengyelországon látszott lenni. A' veszedelmen megijedvén, elébb Ulászló (Uladislaus Looticus) a' Lengyel király, majd Károly is, amannak, Er'sébet leánya után, veje, a' Pápához 22-ik Jánoshoz folyamodnak, hogy a' keresztyénség' ezen esküdt ellenségei ellen népeikkel a' keresztet vetetné fel. Mit a' Pápa meg is cselekedett. Folyt a' háború sok esztendeig, mignem Károly, tökéletesen győzedelmeskedvén, országát a' félelemtől, a' mondott tartományokat az igától megmentette 1335-ben.

Ezenközben hadakozott nem egyszer Austria mellett, majd ellene. Először mint védője lépvén föl a' császárság fölött Bavariai Lajossal vetélkedő Fridriknek, drágán fizette ezen szövetkezésit. Mert azon *Mühldorfi* ütközet (28 Sept. 1322) mely Lajost uraságra, Fridriket vetélkedő társa' kezei közzé juttatá, magyarjaiban is igen sok kárt teve. Későbben maga, ezen Fridrik's testvérje Albert ellen fogott fegyvert, a' harmadik testvér Ottó mellett, kinek amazok igazságtalansággal elakarák fogni örökségét. Ez úttal szerencsésebb vólt. Mert 80 ezer emberrel Morvába beütvén, 's a' Magyarországgal határos kerületeket elfoglalván, Ottót, kinek a' Cseh király János is védelmire kelt; csak hamar hozzá juttatá (1328) követelt örökségi részéhez. De a' miért Ottó nem igen vólt háládatos. Mert midőn a' Császár Bavariai Lajos, a' régi — annyiszor megsemmisített — szerződések' nyomán Magyarországhoz jógot formált vólna; Ottó, bátyjával Alberttel együtt, a' Császár részin állott Károly ellen, 's a' nyughatatlan Magyar uraknak menedékül szolgálni engedte birtokait. Ezt megbosszúlni, újra bezúdította (1336) dúló seregeit Károly déli Austriába: de a' Cseh királynak, ki Ottó' ipa vólt, közbenjárására ismét megbékélt, miután a' herczegek a' szökevények' kiadatását, 's a' régi barátság' és a' két ország közötti szabad kereskedés' helyre állíttatását megígérték.

Digitized by Google

Ezek többnyire kedvezőleg folytak; nem úgy az 1330-ki Oláh háború, melynek, nehéz vólna megmondani, kezdete vólt-e igazságtalanabb, vagy vége sajnosabb, gyalázatosabb? A' Thraciai Oláhok, a' Kunokkal 's Nogai Tatárokkal egyszersmind IV-ik László alatt szenvedett nagy csapás után, engedelmet nyervén a' magyar földön való maradhatásra, némely csapatok közzülök a' Duna és Olt' jobb partja közt a' Szörenyi bánátság' védelme alatt, mások Erdélyben telepedtek meg. Idővel az Erdélyiek is az Olt mellé, ennek bal partjára költözködvén, a' kettőből, a' mai havas Al-földén, vagy Oláhországban egy meglehetős kiterjedésű és hatalmú *polgárzat* formálódott, melyhez az akkori derék vajda *Bazaráď* vagy *Bessaráb Mihály* a' Szörenyi Bánságot is hozzá csatolta: foglalással, melyben a' Magyarországi zürzavarok között igen jó módja vólt? vagy a' Magyar Királyok' engedelmivel? meghatározva állítni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy békességben élt 's függésben a' Magyar koronától, melynek megösmerésire a' kötött adót esztendőnként pontosan fizette. Mind a' mellett is *Farkas Tamás* Erdélyi Vajdának, és *Szécs Dienesnek* ösztönözésiből, kik közzül amaz a' Bazarád által igen virágzóvá tett Oláhországra, ez a' Szörenyi Bánságra vágyott, megtámadta Károly minden igaz ok nélkül a' mondott esztendőben Bazarádot. A' Szörenyi várat 's Bánságot, minthogy ellentál-

láshoz épen nem volt készülve, könnyen, minden vérontás nélkül elfoglalta, 's azonnal Dienes' gondjára bízta. Midőn tovább akarna indúlni, szembe találták Bazarád' követei, békességet, 's következő igen illendő föltételeket hozván urok' nevében: „hogy Bazarád Szörényt, 's valami hozzá tartozik, Károlynak visszaereszti; hadi költség' fejiben 7000 márkot ád; a' szokott adót, mint eddig, úgy ezután is rendesen fizeti; egyik fiját állandó kezesül adja, és saját költségin Károly' udvarában tartja." Ezeken feljül nem mulasztották el a' követek Károlyt a' veszedelemre is, melynek magát 's övéit, útja' tovább folytatásával okvetetlen kiteéndené, intőleg, egész emberséggel figyelmeztetni. Károly az intést fenyegetődzésnek vévén, igen fennyen és megvetőleg felel, 's — miket félelem- és hizelkedés- nem ismerő némely hü tanácsosi, név szerént Zólyomi és Liptói Fő-Ispány *Domokos*, az ellenség' igaz ügye', ajánlatai' illendősége, 's talán, ha azok megvettetnének, az igazságtalan kezdet' szomorú vége felől meggyőződött lélekkel, oly czélból mondottak, hogy szándékáról leverjék, ingerelvén inkább, mint csilapítván haragját — útját, nyomban utána a' követeknek, tovább folytatja. Bazarád, mikor követeit elindította, bár a' legjobbat reménylé, föltette a' legrosszabbat, a' mi rajta történhetnék, 's ehez képest készült. Előre tehát Károly'

útjából mindent elpusztíttat, az útakat bevágatja, a' lakosokat barmaikkal, minden vagyonaikkal, hozzá férhetetlen hegyek és erdők közzé költözködteti. Károly az ellenségnek ily elszántságát látva sem száll magába, megy beljebb beljebb, míg nem egyszerre, út, vezető, eleség nélkül, éhség', ragály' veszedelmeinek, 's egy bosszús vad ellenség' fegyvereinek kitéve, kéntelennek látja magát nem vissza-, mert erről többé gondolkozni sem lehetett; hanem irgalomért 's békességért az imént megvetett, kigúnyolt ellenséghez kérelemmel fordúlni. Bazarád' előbbi ajánlataiból semmit vissza nem véve, megengesztelődött szívvel, mint látszék, megalkuszik a' Királylyal, embereket, kik vezessék, 's eleséget parancsol számára. De a' hegyek és szorosak, melyeken az út szükségesképen keresztül vitt, már rakvák zabolátlan, vér- és préda-szomjúzó Oláhokkal. Ezek, urok' parancsára? vagy a' nélkül, csak a' rablásra és boszúra ajánlkozó alkalmat akarva használni? a' magyar sereget a' legveszedelmesebb mélységben, hol sem a' menekvésre út, sem a' harczolásban, 's ha már veszni kell, legalább dicsően, 's nem boszszúlatlan veszésben mód nem adatott, feljülről lőtt nyilakkal, 's lehempelygetett iszonyú szikla darabokkal, kövekkel véletlen mindenfelől megtámadják. Négy nap dúlt a' hegy-ormokról alá a' legirtózatosb halál, a' verembe esett

radként megfogott Magyarok' sorain. Négy nap védték Károlyt, éjjel nappal, feje felett kiterjesztett paizsaikkal épen azok, kik e' merényt leginkább ellenzék, kiket Károly' makacs megátalkodása akaratjuk ellen hozott e' mészárszékre, Domokos és fija László, néhány rokon lelkü, csak Királyukat menthessék, magokat felejtő baj-társaikkal. Kifogyván most nyíl- és kőzáporából az ellenség, karddal és fejszével rohanja meg a' már igen kevés számra olvadt magyar sereget. Sietve cseréli fel Károly, hogy meg ne ösmértessék, ruháját, az atyja' vétkit ez napon helyre hozott, e' cserére, 's a' halálra önként vállalkozott ifjú *Szécs Desővel*. Ki mig vélt királyságával, a' csak reá-törő vad csoportnak előbb minden figyelmét, utóbb minden dühét majd egyedül magára fordítja, 's csapásai alatt végre bajnok lelkét kilehelí: az alatt Károly, mert Domokos, László 's Berendi Márton az ellenség' testhalmain útat nyitának, megszabadult; 's mit csata vesztett vezérek szoktak, vádolva szerencséjét, vádolva az Oláh hütlenséget, vádolva mindent, csak a' mit egyedül lehetett, egyedül kellett vólna, maga oktalanságát nem, elvergődött Temesvárra nagy számu táborából alig annyi kísérővel, mennyin máskor vadászatira szokták követni. A' veszteséget még az is nevelte, hogy Bazarád az naptól fogva, Károly' egész uralkodása alatt, adót nem fizetett, 's magát egészen

úgy viselte, mint egy a' magyar koronától nem függő fejedelem.

Az eddig előszámlált több rendbeli hadakban kereshetni már annak egyik okát, hogy Károly Dalmátiával oly kevesett gondolt; — másik oka, 's fontosb, melyen mult hihetően a' Bazarádon való bosszúállás is, az vólt, hogy Károly háza' fényét inkább, mint országa' javát tartva szeme előtt, többet egész életiben azon gondolkozott: mimódon szerezhetné meg magának, vagy családjának a' Nápolyi és Lengyel koronát, amazt maga, ezt felesége' jussán követelvén.

Sánta vagy II-dik Károly Nápolyi királynak, V-dik István királyunk' Mária leányától maradt — más négy kimúltával — még 4 fija: Martell Károly, a' mi királyunk' atyja; Róbert Calabriai; Filep Tarenti; és János Durazzói Herczegek. Az első, III-dik Andrásnak a' Magyar koronán vetélkedő társa, 1295-ben még atyja' életiben meghalván: a' magát minden fejedelmek fölött képzelő, koronákat osztogatni szerető, 's ezen jogát Nápolyban szerencsésen ki is vívott VIII-dik Bonifacius, elmellőzvén a' mi Károlyunkat, kit atyja' helyibe magyar királynak szánt, 's mint látánk, kevés idő mulva ki is nevezett, a' Nápolyi koronáról úgy rendelkezett, hogy az a' még élő öreg király halálával azé legyen, ki fijai közzűl akkor legöregebb leénd. Ehez, 's az öreg királynak ezzel megegye-

zőleg tett utólsó rendeletéhez képest, szeme hunyván 1309-ben II. Károlynak: Róbert (a' *Bőlcs*) lett Nápolyi Király; Károly minden öröksége' fejiben, 2000 font aranynyal megérni, 's ezen akkor annyival inkább megnyúgodni kénteleníttetett, minél nagyobb szüksége vólt magának is még akkor az ezen sérelmét okozott Sz. Szék' pártfogására. Azomban, hogy minden jogáról végképen lemondani kedve, szándéka épen nem vólt, mutatta az általa felvett Salernói herczegi czím. Egyetlen nagy reménységü Károly fija', fiú örökös nélkül (1328) lett kimultával, ettől született nagyobbik leány unokájára Johannára készülvén Róbert szállítani a' királyságot: ezt újabb sérelemnek vette Károlyunk; 's midőn Nagy-bátyjától csak azt sem nyerhetné meg, hogy a' Salernói herczegséget, és Sz. Angyal-hegyi uradalmat eresztené által számára, folyamodott a' Pápához. Ez egyiket sem akarván megbántani, Róbert' únokái és Károly' fiai közt kötendő házassággal javallja a' pert ketté vágatni, a' közel atyafiságból eredő akadálynak, felmentéssel (*dispensatio*) ajánlván elhárítását. Tetszett mind két résznek a' föltétel. Károly' 6 esztendős kissebb fiját Andrást maga (1333) nagy pompával Nápolyba viszi; a' nála csak néhány hónappal idősb Johannával öszveadatja. Ugyan akkor Johanna' ifjabb testvérjét Máriát is eljegyzette othon maradt öregebb fija Lajos' számára. Azzal, mi-

után Andrást Róbert által Calabriai herczeggé, 's halála után Johannával együtt koronája' örökösévé kineveztette-, maga pedig e' pólczhoz illő neveltetéséről, udvara' tartásáról gondoskodott vólna, haza sietett, részint a' Galicia felől fenyegetődzni, alkalmatlankodni meg nem szűnő Tatárok ellen, részint egy újabb — a' Lengyel — korona' majdan megszerezhetésére, készületeket tenni.

Meghólt t. i. épen ezen (1333) esztendőben Ipa Ulászló. A' Lengyel urak haboztak fija Kazimir, és a' Cseh király János között. Károly igen érdekesnek látá magára nézve, hogy sógora, kinek magtalansága koronájának egykori örökölhetésével bíztatá, ültettessék a' királyi székbe. Maga közbevetésével tehát oda viszi a' dolgot, hogy Kazimir (1334) elválasztatik, azomban a' Cseh Királyt sem haragítva magára. Minek elég bizonysága az: hogy a' következő (1335) esztendőben, a' Lengyel királyok és a' Német Lovagok közt a' Porosz föld felett régen fennforgó per' barátságos eligazítására, Lengyel részről *Károly*, a' Lovagok részéről *János* közbíráknak választatván, mind ketten fényes követséggel Visegrádon személyesen megjelentek. Hol nem csak a' kérdéses per, hanem Kazimirnak és Jánosnak kölcsönös némely régibb követeléseik is szépen eligazíttattak, mindnyájok' telyes megelégedésére, 's Károlynak nem csak az egyező felek,

hanem a' többi Európai fejedelmek előtt is nagy becsületire. Azonközben a' Lengyel fő urak' megnyerésére sem múlasztott el semmit Károly, 's igy nem sokára czélját érte. Mert Kazimirt atyafiság, hála, a' Lengyel Rendeket a' Károlytól tele marokkal szórt arany arra vevék, hogy 1339-ben, a' Krakkói ország-gyülésen, a' koronának, minthogy Kazimirnak gyermekei nem vóltak, az ő halálával Károlyra, és családjára szállíttatását előre elhatározták. Mely örvendetes tudósítást kevéssel azután Kazimir maga vitt meg Visegrádra, hol sok Lengyel és Magyar urak' jelenlétében megkészült a' Kazimir által fiúvá fogadott Lajos Magyar herczegnek, és az ő fiainak Lengyelországra just adó alku-levél.

A' Lengyel Király 's Rendek meg lévén nyerve, egyedül a' Cseh Király János — mert nem régen a' Cseh és Lengyel koronák egyesülve valának — látszott még akadályt vethetni a' dologban: de ennek elhárításáról előre gondoskodott Károly, a' János' fijával Morvai Márkgróf, később Német császár (IV) Károlylyal Visegrádon (1338) személyesen úgy végezvén: hogy Lajos — miután Nápolyi menyasszonyát kissebb öccsének Istvánnak engedte — Margitot, a' Márkgróf' leányát vegye el, ki nevelés végett haladék nélkül el is hozatott Magyarországra, 's mikor azt az időt elérte, Lajos' hitvese lett.

Ennyi szövetség, ennyi fejedelmi öszvejövetel 3) Visegrádon, hozzá a' sok háború, azonkivül hogy a' haza' gondjaitól elvonták, természettel igen sok költségbe is keverték a' királyt. Ezt hogy meggyőzze, sok törvénytelenségre vetemedett; szokatlan adókat gondolt ki, melyekkel népét, különösen a' Papságot terhelte. Igy p. o. a' fő papokkal, hívatalokba belépésökkor, *taxa* név alatt, meghatározott pénzmennyiséget, és még ezenkivül évenként ajándékot (*xenium*) is, az Érsekekkel 200, a' Püspökökkel 50 márk tiszta aranyat, fizettetett. Ugyan azokat, részint hálából a' Sz. Szék iránt, részint, mivel a' szent húzavonán maga is osztozott, nyerekedésből, különféle szin alatt a' Sz. Széknek adófizetőivé lenni engedte. Ilyen vólt, hogy minden jótéteményesek vagy hívatalosok első évi felejövedelmöket, majd, meghatározott éveken keresztül, *Sz. Főldi Segítség'* czíme 's ürügye alatt, évi jövedelmeik' tized részét is az Apostoli Kamarának rendesen be-

---

3) Az 1335-ki 20 napig tartótt öszvejövetelről azt mondja Túróczi (II. 97.) hogy a' Lengyel Király' ebédére naponként csak kenyér 1500, a' Cseh Királyéra 2500, 's bor 180 akó adatott. Hát a' több ennivaló! a' sok ajándék, mikor Túrócziból az is tudva, hogy Károly csak a' Cseh Királynak, Kazimir' barátságáért, 's ennek azon adótól, melylyel amannak tartozott, megszabadításáért, több megbecsülhetetlen ajándékokon feljül, 500 márk tiszta aranyat fizetett. Egy ily öszvejövetelre kevés vólt az ország' egész esztendei jövedelme.

adni, még pedig oly szorosan köteleztettek, hogy a' pápai pénz-szedők a' fizetni nem akarókat vagy nem tudókat átok alá is vetették. Mind két — amaz *Annáták*, ez *Denarius S. Petri* név alatt ösméretes — igen gyülöletes adó nem kevéssé keserítette a' Papságot, 's keserűségök' telyes mértékére, minthogy a' keresetben a' király harmados, és így e' törvénytelenségben haszna vólt, bajuknak még csak orvoslását sem lehete reményleniök.

De az ezek iránti panasz Pápát, Királyt közösen -, az pedig csak a' királyt magát illette, hogy a' meghalt Püspökök' vagyonain a *Fiscus* oly mohon kapott, azoknak, még ha szüleikről maradtak is, elfoglalásában oly telhetetlen vólt, hogy sokszor a' tisztességes temetségre valót sem hagyta; hogy továbbá az üres papi jószágok' igazgatása nem papi, hanem világi személyekre bízatott, jövedelmeik világi végekre fordíttattak, sokszor magok a' jószágok is, gondatlanság vagy hütlenség által, elidegeníttettek. A' Papság ennyi nyomattatását nem álhatván, miután a' királynak hiában esdeklett, kéntelennek látta magát végre, sérelmei közzül azokat, melyeknek egyenesen a' király tartatott okának, kiválogatván, orvosoltatásukért (1338) XII. Benedek Pápához folyamodni. Ki irt egy intő, egyszersmind csínosan dorgáló levelet a' Királyhoz, de a' minek, úgy látszik, kevés foganatja vólt; mert

a' király a' minden sérelmek' legnagyobbikát, hogy 1319-dik év ólta, mely hatalmas ellenfelét Trencsíni Mátét elvivé, ország-gyülést soha nem tartott, tovább is orvosolatlan hagyta, 's így egész 23 esztendő alatt az ország' Rendei' legkissebb befolyása nélkül, ön, vagy legfeljebb néhány nagy urak', többnyire idegenek' kénye szerént, kormányozta az országot.

Mind ezekhez borzasztóan csatolja magát a' *Zah* vagy *Zács Feliciánon* elkövetett hallatlan kegyetlenség' emlékezete. Az elébb Trencsini Mátéval tartott, utóbb a' törvényes királyi hatalomnak önként meghódolt, az udvar, 's egész haza előtt nagy tekintetben álló öregnek ritka szépségü, még szebb erkölcsü Klára leányán, a' királyné' palota-kisasszonyai' egyikén, a' királyné' Visegrádon múlató, vallás- erkölcstapodó, buja indúlatu testvérje, Kazimir (3 évvel későbben Lengyel király), segíttetve, mint látszik, magától a' királynétól, hasonló erőszakot követett el, mint egykor Bánk-Bán' ifjú feleségén a' hasonlóul istentelen királyfi. (lásd XVI. Fej.) Mit hajdan a' férj hitvesének, mind azt érezve most leányának meggyaláztatásán az apa, édes atyai örömei', leánya' bóldogsága' meggyilkoltatásán elkeseredett szívvel, a' mint szerencsétlen, magán kivül lévő gyermekének könyjeiből inkább, mint szavaiból megérté a' szörnyü esetet, ragadja fegyverét, 's csak boszszúját tölthesse, semmivel nem gondolva, ro-

ban a' királyi palotába. Délben lévén az idő, a' királyi család épen asztalnál ült. A' bosszús atya, mihelyt vi'sga szemei, a' bűn' szerző-okának, kerítőnek hitt királynét meglelék, egyenesen annak esik; 's bár gyilkoló szándékát, a' nejének segítségére ugrott királyi férj miatt véghez nem viheté, négy úját csakugyan levágta, mely közben a' királyon magán is sebet ejtett, noha nem veszedelmest. Látván, hogy a' királynét meg nem ölheti, kikben legbizonyosabban reménylé áltfúrhatni még anyai szívét, gyermekeinek fordúl a' gyermekét vesztett, bőszült gyilkos. De az ezekre mért csapásokat is felfogják körültök álló hív gondviselőik, 's azon pillanatban a' lármára mindenfelől öszvefutott udvariak, őrök, cselédek körülfogják, lefegyverkeztetik a' csak ölni, nem szabadúlni kívánó dühöst, sok sebek közt földre terítik, 's azon helyben darabokra vagdalják.

A' mi most az atya' bűnében nem részes, külömben is mélyen megbántott, és sokszoros veszteségében inkább szánandó, mint büntetésre méltó háznépre következett, szinte minden hitelt feljülmúl; 's borzad annak csak hallására is az emberiség. Mert nem vólt elég, hogy a' tettes öreg nyomban felkonczoltatván, hólt teste az utszai ebeknek vettetett; nem vólt elég, hogy a', bár büntelen, menedéket futásban keresett egyetlenegy fiu, ura' sorsában osztozó hív szolgájával együtt, beéretvén, mindketten, ló-

farkára kötözve, addig hurczoltattak, mig lelköket kiadták, akkor roncsolt tagjaik hasonlóúl éh kutyáknak adattak prédáúl. Ezek mind az indúlatok' első felhevülésében történtek. De, midőn napok' közbejöttével, a' magát kidühödt indúlat időt 's helyet engedett is a' hideg megfontolásnak: a' mind engesztelhetetlen király, az iszonyú eset' hírére Visegrádra siető urakat maga körül öszvegyüjtvén, 's a' tettet bizonyító véres ruhákat, elvágott újakat a' gyűlésben felmutatván, itt hozatott még a' minden igazságról 's emberiségről megfelejtkezett itélet, melynek következésében: Zács' egész nemzetsége, minden, ki nevét viselé, kit vérség köte hozzá, harmad iziglen, hóhér' pallosa, vagy tömlöcz 's éhség által vesztette életét; a' távolabb rokonok, gondosan az egész országban kifürkésztetvén, jószágaiktól, szabadságuktól megfosztatva számüzettek, vagy örökös szolgaságra eladattak. Klára pedig, az atyai boszszút nem akarva fölfegyverkeztetett szerencsétlen leány, miután óra, ajkai, és két keze' újai, a' hüvelykeken kivül, elvágattak, ily emberi formábul kivetkeztetett állapotban, félhóltan lóhátra kötöztetett, 's míg csak utólsó leheletét ki nem adá, városról városra hurczoltatva kiáltozni kénszeríttetett: igy lakoljon, ki hűtlen királyához.

Ezzel a' bosszú kielégítve, de a' királyi ház' becsülete megmentve még nem vólt. Egy

ily rendkivüli tett, mint a' Feliciáné, csak rendkivüli, nem közönséges előzményt gyaníttathatott. A' gyanú már megvólt; hogy ez eloszlattassék, a' közvélemény, a' jelen és jövő kor' ítélete az egyetlenegy igaz ok iránt, mely az atya' érzéseit fellázítá, félrevezettessék, hallatlan borzasztó vétségek koholtatnak, és különös oklevélben (24 Apr. 1330. lásd Supplem. Vestig. Comit. I. 268) hosszason előszámláltatnak, melyekkel az ifjúsága ólta minden roszban lélekzett, roszban őszült gonosztévő, királya' hosszú-tűrését elfárasztván, 's büntbüntető igazságát végre tapasztalni kénteleníttetvén, ezen való bosszújában vetemedett vólna azon istentelen gondolatra, hogy a' királyt megölje, az egész királyi házat kiirtsa. Igy kellett a' legégrekiáltóbb igazságtalanságnak, a' legalacsonyabb költeménynek, fogásnak az igazság' és igaz' szent leplibe burkoltatni; igy kellett egy egész virágzó nemzetségnek, miután a' föld színéről eltöröltetett, még emlékezetének is meggyaláztatni, hogy szeplőtelen föltartassék a' fajtalan királyfié. De a' történet-tudomány fáklyát gyújtván a' sötétségben, ítélő széke' elibe állítja a' földi bírák' ítélete alól fölmentett királyi gonosztévőt, levonja róla az álorczát, 's mit a' szertelen megbántott atya, lázadt indúlatjában, gonoszt tett, azt is néki tulajdonítván, kettősen kárhoztatja; a' méltatlanul szenvedet-

tekkel pedig ha egyebet nem tehet, jó híröket legalább elraboltatni nem engedi.

Nem hagyhatjuk említetlen, mi botránkozásunkat még inkább neveli, hogy az érzéseitől elragadott atyával ily kegyetlenűl bánt király látszólag igen kegyes, az áhítatosság' külső munkái körűl igen gondos, igen lelkiesméretes vólt. Úgymint a' kiről emlékezetben van hagyva, hogy naponként több százszor elmondta a' *Mi Atyánkot*, 's *üdvözletet*, mire még gyermek korában, ha Magyarországot elnyerné, fogadásból kötelezte magát. 'S ezt, bár mely terhes vólt is mind az ország' gondjaira, mind magára nézve telyesítése, mind addig szorosan megtartotta, mig hosszas kérésére a' Pápa XII. Benedek, fogadása alól egészen ugyan fel nem óldozta, de tágított legalább rajta annyit, hogy a' mondandó imádságok' számát 15-re szállította, ezt is pedig csak oly feltétellel, hogy hóltig, naponként 12 szegényt tápláljon. Károly' nagy áhitatossságát mutatja az is — de a' mi sem szívének, sem országlásának becsét, egy helyesen ítélő előtt is, nevelni soha nem fogja — hogy az erőszakos térítésekben, meggyőződésből, vagy a' Sz. Szék iránti engedelmességből, a' Pápákkal kezet fogva az *Eretnek nyomozás Szent* — mondjuk inkább *Vér* — *Törvényszéke* (Tribunal inquisitionis) munkálatit elősegítni, 's ezért nem csak országában a' Krisztus tagadók', 's másként értők' *(Heterodoxi)* ül-

döztetését megengedni, hanem kivül a' Bosniai Patarenusokat, Ó hitüeket (*Schismatici*) haddal is megtámadni kész vólt.

Vétkül egyenesen nem akarjuk Károlynak tulajdonítani, mi szüléi' hibája vólt inkább, hogy, noha gyermekségétől fogva Magyar királynak vólt szánva, ifjabb éveiben magyarúl nem taníttatván, nem tudta azon nép' nyelvét, melyen, ha első koronáztatását veszszük, majd fél századig uralkodott; el azomban nem hallgathathatjuk, hogy ez igen sok rosznak szülő oka vólt. Innen Károlynak a' nyelvét beszélő Olaszokhoz természettel inkább, mint a' tőle nem értett, vagy csak tolmács által érthető Magyarokhoz vonszódása; innen nyelvünknek, mely a' született Magyar királyok alatt is elég elhagyatott állapotban vólt, még sokkal szomorúbb sorsra, a' Deáknak ellenben, e' kezdettől apródonként, amannak a' köz tanácskozásból, törvénykezésből kiszorításával, pólczra, hatalomra jutása, 's ezzel a' nemzet' nagy testének, úgy elmebeli, mint tudományos kimiveltetésében, századokkal hátrábbvettetése. Noha másfelől azt sem tagadjuk, hogy a' pallérozott Olasz föld szülte királyok, a' Visegrádon tartózkodó Olaszok sokat tettek nagyjainknak a' társas élet' kényelmeivel megösmértetésére, mesterségek', művészet', míveltebb szokások', szelídebb társalkodási mód' meghonosítására hazánkban.

Ezek hibái, fogyatkozási: de vóltak érdemei is Károlynak. A' legnagyobb közzé számláljuk, a' mit a' törvénykezésre 's pénzre nézve tett. Mert ha nem vagyunk is abban az értelemben, mit Verbőczi (P. II. 6. 12) 's utána annyin, minden bizonyos kútfő nélkül állítanak: hogy a' nálunk máig is szokásban lévő törvénykezés' módját (Processus Judiciarius), melynek sokkal régibb királyaink, II. András, Kálmán, Sz. László, Sz. István alatt nyilvános, tőlünk is felyebb kimutatott, nyomaira találhatni, ő hozta vólna be legelőször Francziaországból, honnan, nevezetesen az Anjou (Andegavum) házból való vólt: annyi bizonyos, hogy a' Kálmán által már igen megszorított *tüzes vas-* és *forróviz-próbát* ő törölte el egészen hazánkban, a' midőn az sok más szomszéd tartományokban, soká még azután is — Austriában nevezetesen, bizonyos adatok után, még 1485-ben is — divatozott. Ő szüntette meg azon esküvést vagy hitletételt is, mely Sz. László' koporsójánál a' N. Váradi Káptalan előtt szokott véghezmenni — *Sacramentum Jurisjurandi super sepulcrum S. Ladislai.*

Nem kissebb a' pénzverés körüli érdeme. Bészedetvén t.i. a' régi, részint külső, Austriai, Cseh, részint hazabeli, rosz pénzeket, melyek, kivált IV. Béla' halála ólta, a' belső zürzavarok, az ezen gonddal megbízott tisztviselők' csalása, telhetetlensége miatt igen elszaporodtak;

ezeket mind tiszta ezüstből veretett új pénzekkel cseréltette fel, melyek, minthogy az elébbieknél szélesebbek is vastagabbak is vóltak, *Latus Grossus* (Széles Garas) vagy röviden csak *Grossus* (ettől a' deák szótól *Crassus*, melyből lett az olasz *Grosso)*, későbben, miután Szűz Mária' képe veretett reájok, *Marianus* vagy *Mariatus* (a' magyar *Márjás)* névvel neveztettek. Ugyancsak ő vólt, ki a' hazánkban, sőt Europa' egyéb tartományaiban is addig egyedül divatozott Görög vagy Byzantiumi aranyak' helyibe legelőször Magyar aranyakat veretett (1342), arra a' formára, melyre azok szinte száz esztendővel elébb (1252) Florentiában veretni kezdettek, egyik oldalon *Keresztelő János'* képivel, másikon liliom virággal — *flos lilii* — honnan (némelyek szerént a' *flore auri*, minthogy a' legtisztább aranyból vóltak) a' *florenus auri* nevezet. Nagysága, belső értéke ezen aranyoknak egész a' mi időnkig igen az maradt, de formájok, becsök idővel változott. Mert már N. Lajos a' Keresztelő János' képét a' Sz. Lászlóéval, a' liliom virágot a' maga királyi czímerével, 's ezeket a' következett uralkodók ismét másokkal cseréltek fel; külső vagy váltó becsök apródonként 1 forintról 2, 3, 4, utóbb (1784) 4 for. 30 xrra, vagy, dénárokra szállván, (milyen 40 tett első királyaink alatt 1 Byzantiumi aranyat) 100-ról 450-re nevekedett, a' szerént t. i. mint az ezüst és arany kö-

zötti arány (régen 1—10, majd 11, 12, végre szinte 1: 15) nőtt, 's a' denárok' értéke (kissebbeknek vagy rosszabb massából veretvén) fogyott.

Csekélységnek látszik, de valóban mind a' nemes ösztön' ébresztésére, mind eleinknek a' szép mesterségek' egyik ágával, a' festéssel megösmérkedtetésére igen fontos vólt, hogy Károly, mint más mivelt nemzeteknél már rég szokásban vólt, minden királyaink közt legelébb, a' nemeseknek, bizonyos *családi czimereket* (armorum insignia) adott. E' szerént a' magyar *Czimertudomány* (Heraldica) néki köszöni eredetét; 's hogy már ő alatta szépen előhaladtak eleink az amaz által mellőzhetetlenné lett festészetben, arra elég bizonyság, az ő idejében, igen csinos festésekkel készült, most a' Bécsi császári könyvtárban lévő Kéza Simon' krónikája. Irva van ez pergamenre, noha már Károly alatt a' szokott *rongy-* vagy *közönséges papiros* is, (*charta lintea* seu *vulgaris*) az ő Olaszai által legelébb béhozatva, divatozni kezdett hazánkban.

Érdemei közzé tartozik, hogy a' királyi városokra különös gondot, figyelmet fordított; sokakat (névszerént Bártfát, Temesvárt) létre, sokakat virágzásba hozott, 's ezzel, mikor azokat, egyszersmind kincstárát is emelte.

Tegyük hozzá ezekhez szép külsejét, mivelt módját; ne felejtsük az uralkodását mege-

lózött időket, ne azon tapasztalást, hogy hosszszas fejetlenség, függetlenség után valamint hiánya legérezhetőbb, úgy becse is legszembetűnóbb a' rend-védő hatalomnak: 's nem fogunk rajta csudálkozni, hogy feljebb előszámlált hibái mellett is, népének könyjei, 's tisztelete követék, midőn Jul. 16-d. 1342-ben Visegrádon — Fejérvár helyett rendes királyi lakhelyén — örök nyúgodalmába áltszenderült.

XXI. FEJEZET

I. vagy Nagy Lajos 1342—1382.

Károly maga tapasztalásából tudván, mennyi függ a' mentül elébbi, hibátlan koronáztatástól, 's e' nélkül hihetően sem a' születési jogban, sem Bonifacius' határozatában elég biztosságot nem vélvén, előre kinyerte a' Pápától, hogy ha az ő halálakor az Esztergomi Érseki szék üres, vagy az Érsek akármi okon megakadályoztatva lenne, fija' koronázását akár a' Kalocsai Érsek, akár a' Váradi és Zágrábi Püspökök törvényesen végrehajthatnák. E' nagy előrelátásra nem vólt szükség. Halála után hatod napon (21-d. Jul.) fija Lajos, a' csak 17 éves ifjú, de teste', lelke' erejét, kifejlettségét tekintve, kész férfi, az Esztergomi Érsek által, a' szokott módon, nem csak legkissebb akadály, ellenzés nélkül, hanem az egész nemzet' harsogó tetszése, szívből eredt örvendezései között megkoronáztatott Székes-Fejér-

váron. Honnan e' nagy készség, e' szokatlan lelkesedés? hanemha, mivel szokatlan nagy vólt a' várakozás is, melyet előre kellemmel, méltósággal telyes külső gerjesztétt, 's azután 40 évi dicsősséges uralkodás, Isten', ember' szeme előtt szeplőtlen magános és közönséges élet, nem csak a' nemzet', hanem egész Europa szeme előtt tökéletesen igazolt.

Lajos az atyjától csendes országot, jövendőre fényes kilátásokat, de megcsonkított birtokot, üres kincstárt öröklött. Ez utólsó anynyival inkább epeszté, minél erősebb vólt feltétele, ha koronázási esküje soha azt nem tartja vala is, kiegészítni a' magyar birodalmat, 's valamit abból pártütés, telhetetlen erőszakos szomszédok valaha elszakasztottak, visszafoglalni. Ehez mulhatatlanul pénz kivántatott, mire nem vólt elég a' csupa kímélés, okos gazdálkodás; új jövedelmekről, 's — ha hitelét, kedvességét kezdetben mindjárt elveszteni nem akará az új kormány — a' népnek törvénytelen adókkal terheltetése nélkül, kellett gondolkozni. Ily helyzetben nem vólt egyéb mit tenni, mint régi tartozásokat, elsikkasztott királyi jövedelmeket, jószágokat, részint behajtani, részint visszavenni, 's mindent szorosan megkívánni a' mi a' koronáé. A' szorosságot majd némely tisztviselőkkel hívatali buzgóság, a' közönséges mellett a' saját haszonról is meg nem felejtkezés, túl a' rendén űzeték. Innen elégü-

letlenség, zúgás, zendülés. Az Erdélyi Szászok — mennél szabadabbak, annál érzékenyebbek csak kis nyomásra is, melyet hihetően a' már telhetetlenségéről feljebb is megjegyzett Tamás Vajdától szenvedtek — a' szokott adót megtagadják, 's midőn a' Vajda hatalommal próbálná őket engedelmességre hajtani, erőnek erőt tesznek ellenébe. A' példa rosz vólt. Ezért inkább, mint a' veszedelem' nagyságáért, Lajos siet a' zendülés' helyére; 's mielőtt az ő jövetelének hirét vehette, vagy ellenkészületeket tehetett vólna, már meglepve, megcsendesítve vólt az ellenség. 'S igy e' gyorsaság a' győzőnek, nem csak sok időt, hanem a' bűnre való alkalom' elmetszésivel, sok kéntelen keménységet, büntetést is megkímélt.

Nagy vólt most az ifjú király' bátorságának, még nagyobb kegyelmességének híre. Mind kettőt hallva, félelem, reménység arra veszik a' minap diadalmas Bazarádot, vagy némelyek szerént fiját, ki akkor Oláhországon uralkodott, hogy maga, gazdag ajándékokkal, sok fő emberek' kiséretiben, Erdélybe jött, Lajos' lábaihoz borúlt, 's bocsánatot nyervén, neki örök hűséget és engedelmességet esküdött, melyben hóltig állhatatosan meg is maradt. E' szerint, mihez más fejedelmek csak sok vérontás után, vagy úgy sem jutnak, Lajosunk egy ember veszteség nélkül, két országot megcsendesített, vagy hódolásra birt, tanúságúl a' világnak,

hogy a' ki népeket, tartományokat akar, szíveket kell annak elébb hódoltatni, 's ehez, valamint az uralkodás', 's kormányzás' egész mesterségéhez több mérséklet, mint keménység, több ész, mint erő kívántatik.

A' következő (1343) esztendő' kezdetével Nápoly lett, 's maradt több éveken keresztül Lajos' figyelmének majd egyedüli tárgya.

Nagy Bátyja Róbert 1343-ban Jan. 19-d. 80 évre terjedt pályáját bevégezte, végrendeletében az országot, az igazság' 's tett ígérete' ellenére, nem Andrásra, hanem Johannára, 's ha ennek gyermeki nem lennének, testvérjére Máriára, a' kormányt pedig, — mig Johanna és András, mind ketten alig még 16 évesek, a' 25 esztendőt elérnék, egy igazgató-tanácsra hagyva. Az uralkodásban nem kevésbé, mint a' testi gyönyörűségekben telhetetlen Johanna, minél fentebb látott azzal, hogy, férje' hátratételével az Ország egyenesen csak őtet, 's férjét csak annyiban illeti, a' mennyiben neki férje: annál inkább fájlalá uraságának az időközi kormány által késleltetését. A' végrendelet' ezen pontján tehát változtatni eltökélé magában. Más felől András az egész végrendeletet igazságtalannak nyilatkoztatja, mint a' mely az ő Nápolyi királyságát egyedül házasságához kötné, megsemmisítvén a' Martell Károlyról Róbert Károlyra, az ő atyjára, 's erről reá szállott első-szülöttségi jogot.

Azomban a' történtek' híre mind Avenióba a' Pápához, mind Visegrádra Lajoshoz elhatván, amaz, a' dolog' bővebb megtudására, Petrarchát, a' híres költőt, ez (Lajos) édes anyját, a' neme' kellemeivel férfias tanácsot, tekintetet és bátorságot egyesítni tudott Er'sébetet küldi Nápolyba, a' körülmények 's belátásai szerént igazítni András' ügyén. Junius' 8-kán (1443) indult ki Er'sébet Visegrádról, 's az Adriai tengeren keresztül, Jádrai hajókon 24-d. Jul. érkezett meg Nápolyba fényes kísérettel, még fényesebben fogadtatva. Kevés napi múlatás elég vólt a' mindenre figyelmes, ritka belátású asszonyt mind az udvar' veszettségéről, mind fijának — fenhéjázó hűtlen hitvese' és a' koronára 's a' két szép testvér' kezire vágyó több Anjou herczegek' cselszövényi, elhányt tőrei közt, egyedül, hatalom és tekintet nélkül — veszedelmes helyzetéről meggyőzni. Tanácsot tartván híveivel, legjobbnak találta — mit Johanna is, hogy az uraságboz, ha mind megosztva is, mentül elébb hozzá juthasson, örömmel fogadott — az ideigleni kormányt megszüntetni, Andrást 's Johannát, minél hamarébb teljes korúaknak nyilatkoztatván, megkoronáztatni, 's közösen uralkodtatni. Ezen kéréssel mind két részről követek küldetnek haladék nélkül Avenioba. A' Pápa VI. Kelemen, oly szenvedélyes tisztelője a' szép nemnek, mint bátor, álhatatos védője a' Pápai hatalomnak,

miután Petrárcha által a' dolog' miben létéről tudósíttatott, Róbert' végrendeletét, 's az annak következésében felállított ideigleni igazgatást megsemmisíti ugyan, azon az okon, mivel a' Sz. Széknek az Anjou házzal kötött régi szerződésénél fogva, a' korona-örökös' kis korusága alatt a' kórmány a' Sz. Széket illetvén, Robertnek joga rendelkezni nem lett vólna: de újabb gondviselőnek, egyszersmind követének nevezi Kardinál Aymerichet; Johannának, kit egyedül látszék korona-örökösnek ösmérni, egy évi időközt határoz, mely alatt ha a' hódolási esküt és a' szokott adót (40,000 aranyat) a' Sz. Széknek leteszi, megkoronáztatik; Andrásról pedig, Johanna' részire már titkon megnyerve, jó formán hallani sem akart. Ezt látván a' Magyar követek, hogy követségök sikerüljön, a' Pápának, — — — — — — — — — — — — — —
bár erre felhatalmazva sem Er'sébettől, sem Lajostól nem valának, nagy mennyiségü pénzt, 44,000 márk ezüstöt, ígérnek; ezzel is m. a. csak annyit bóldogultak, hogy Kelemen Andrásnak a' királyi czim' 's koronázás' tisztességében részesülést megengedte, de ezzel egyátaljában semmi jogot az országhoz néki nem adott, sőt azon esetre, ha Johannának maradéki nem lennének, az utána örökösödést, mint nagy atyjok is rendelte, nyilván testvérjére Máriára tette által, kit még azon esztendőben (1344), bár régen István Magyar herczegnek,

András' öccsének vólt eljegyezve, a' Pápánál mindentehető Taleirand Kardinál, unoka öccsével, az ugyancsak Anjou házbóli Károly Durazzói herczeggel vétetett el, igy akarván ennek útat készítni a' királyi székre.

Mig követei Avenioba jártak, Er'sébet, minthogy útjának egyik czélja áhítatosság is vólt, Rómát látogatta meg, hol, 's mindenütt, valamerre járt, a' milyen megkülömböztetett jeleit adá vallás és emberek iránti szeretetének, királyi kegyének, bőkezűségének, oly megkülömböztetett jeleivel fogadtatott a' tiszteletnek is. Rómában Szent Péter' templománál az egész Római Papság, vezetve a' Kardináloktól, elibe ment, 's a' nép' minden osztályai vetekedtek a' magos vendég iránt hódoló tiszteletöket nyilvánítani. A' tisztelet és hála nem köttetett csak Rómában tartózkodása' rövid idejéhez, hanem nap határoztatott a' Kardinálok által, melyen érette Rómában évenként közönséges könyörgések tartassanak. De ezen megbecsültetése Er'sébetnek, 's a' Magyar névnek az olasz földön dicsőíttetése, igen sokba került Magyarországnak; mert csak a' veretlen ezüst, arany, melyet ezen Olaszországi útjára részint magával vitt Er'sébet, részint Lajos küldött hazulról utána, többet érő vólt 8 millio forintnál; kész pénzben is pedig, a' temérdek apró ezüst pénzen kivül, Túróczi szerént vitt magával szinte fél köböl aranyat. 'S még mind ezeken

feljűl van a' követek által ajánlt 44 ezer márk ezűst.

Rómából October' elején visszatérvén Nápolyba, itt fija' dolgát az alatt nem jobbra, hanem rosszabbra fordúlva találta. Johanna bűnös szövetkezésben a' fő város' legszebb férfiával, a' maga rokonával, Tarenti herczeg Lajossal, 's buja lángjait nem titkolva, vagy nem titkolhatva, férjét napról napra inkább megútálta, gyűlölte, keserítette. Er'sébet fijának életét sem vélvén, ily körülmények közt, bátorságban lenni, mindenek várása ellen elhatározza magában, 's kijelenti, hogy fiját haza viszi, 's bár vitte vólna! de sokaknak, ezek közt különösen magának Johannának sirva esdeklésire, sok hizelgésire, föltételitől elállott, 's Februariusban (1344) Nápolyt 's fiját sok sírások közt oda hagyván, megérkezett Visegrádra épen azon a' napon, melyen esztendővel az előtt onnan elindúlt vólt.

Haza érkeztével mind maga, mind fija Lajos, bár mely méltatlanságnak tarták is pénzen vásárolni meg azt, mihez erős jogukat hivék, a' jó békesség' kedvéért, a' pénz' kicsinálása után láttak, melyet követeik, bár hirök nélkül, a' Pápának ígértek. Miután, a' királyi városoknak nem kevés nyomásával, öszveszerezték, elküldötték Avenioba. Mire a' Pápa megegyezett, a' feljebb említett módon, András' megkoronáztatásában, 's erre határnapúl Sept. 6-dikát

(1345) tüzte ki. Nem tetszett ez Johannának, ki már elébb, letévén a' hódolási esküt, a' Pápától telyes korúnak nyilatkoztatva, oly hatalommal uralkodott, hogy férjének csak egy ruha darab csináltatás sem vólt hatalmában. Igyekezett tehát András' koronáztatását, Tarenti Lajossal és Durazzói Károlylyal egyetértve, minden módon gátolni. András gátoltatását anynyival nehezebben szívelte, minél közelebb vélé magát czéljához. Bosszúságában fenyegetődző szavakat is talált száján kiszalasztani; sőt fogházat is építtetett, melybe hirlelteték záratni akarni ellenségeit, kik eddig királylyá létét akadályoztaták. Most gyűlölség, félelem kezet fognak ellene, 's minthogy koronáztatását meggátolni reménységök többé nem lehete, életét határozák kióltani.

Sept. 18-dikára vadászatot rendelt a' királyné Nápolyhoz közel, Aversa városába, itt szándékozván, mit a' fő városban, a' népnek Andráshoz ragaszkodása miá nem merészelt, elkövetni. A' múlatságra meghívattatik András is. Az egész nap vígan múlt el. Estve, egy a' városhoz közel eső Klastromban, miután jó kedvvel vacsoráltak, szokott jó kívánások közt fekünni mennek, András Johannával egy szobába, külön, tőlök nem messze, a' többek, mind vagy bérbe fogadott gyilkosok, vagy szenvedélyes imádók, kik a' szép asszonyt, megúnt férjétől megszabadítni, 's érte mindent merni el-

szántak valának. Éjfél után kevéssel az ajtón kopogtatás- 's egy esmeretes hang- által felköltetvén álmából András, a' fő városból érkezett sürgetős tudósítások' színe alatt kihívattatik. Ez semmi rosszat nem gyanítva, úgy a' mint vólt, háló ruhájában, fegyvertelen, minden késedelem 's tartózkodás nélkűl enged a' hívásnak. A' mint belép a' szomszéd terembe, azonnal reá rohannak a' gyilkosok, 's kezdik fojtogatni. De a' testi gyönyörüségek által magát még meg nem erőtlenített, ép ifjú csak hamar kifejti magát erős karokkal puha gyilkosi' kezei közzül; 's szabadúlást keresvén, próbálja háló-tereme' ajtaját, hogy fegyvert ragadjon; próbálja a' kifelé szolgálót, hogy futással menekedjék: de mind kettőt zárva találja. Fut az ablakhoz; segítségért kiáltoz; szavát megismeri a' lármára fölriadt öreg Ysolda, egykori hű magyar dajkája. Ez, egyéb segítséget nyújtni tehetetlen, sikóltásaival próbál imádott urának, nevendékének oltalmat vagy szánakozást szerezni. Sikóltásai megdöbbentik, visszatartóztatják nehány pillanatig a' gyáva gyilkosokat; csak Johanna nem indúl meg, szobájába zárkózva 's szorongattatva lelkében, mi fog lenni belőle, ha a' tett végre nem hajtva, a' szándék elárúlva lesz. Végre, midőn András' segítségére senki nem érkezik, újabb bátorságot vévén a' gyilkosok, még egyszer megragadják, hosszas küzdés után rajta annyira erőt vesznek, hogy egy aranynyal

sodrott selyem kötelet — a' köz hiedelem szerént Johanna saját kezeivel, e' végre készültet — nyakába vetnek, annak segítségével egy a' kertre néző, kiálló ablakhoz vonczolják, ott, az idegen Petrárka' ítélete szerént „a' legszelídebb, legártatlanabb embert, a' ritka tehetségü ifjút, nagy reménységü királyt“ irgalom nélkül elébb megfojtván, hólt testét a' kertbe vetik.

Más nap reggel Johanna, a' nélkül, hogy a' fájdalomnak, megilletődésnek, avagy csak tettetésből, gyanú távoztatásból, legkissebb jeleit adta, férje' hólt testét megtekintette, vagy annak eltemettetéséről rendelést tett vólna, az egész vadász társasággal Nápolyba visszatért. Itt is nem a' gyilkosság nyomozás, hanem inkább újabb újabb múlatság, 's mindenek előtt az fő gondja, miként mehessen, terhes 's közel atyafi létére, Tarenti Lajoshoz férjhez, mit csakhamar azután, hogy gyermekét, az árván lett Károlyt (Carolus Posthumus) elszülte, meg is nyert a' Pápától, ki mindenkor különösen kegyelte, 's ki némelyektől még a' gyilkosságbani részvéttel is vádoltatik.

A' mit a' feleség, az atyafi, férjével, rokonával, az udvar királyával tenni elmúlasztott: egy idegen, egy magános, Ursillus Minutulus, Nápolyi nemes pólgár 's Kanonok teljesítette; rokonait, barátit magá mellé vévén, András' napokig temetetlen hevert hólt testét,

tisztességesen eltakaríttatta, 's Sz. Lajos' kápolnájába tétette.

A' tartozott bosszú valamivel továbbra, de el csakugyan nem maradt. Durazzói herczeg Károly nehezen szívelte, hogy az őtet, mint Mária' férjét illető Calabriai herczegi czim tőle Johanna által megtagadtatott. Neheztelése, aggodalma a' legfőbb fokra hágott, midőn András' megölettetése után Johannát új házasságról gondolkozni, 's ezzel egyszerre a' királyi szék felőli maga szép álmait, minden reményeit füstbe menni látta. Ehez járúlt, hogy András' koronáztatása' gátlásában magát bűnösnek érezvén, félt, nehogy megölettetésében is részesnek tartassék, 's ezért ne talán Lajosunk által még számadásra vonattassék. Részint tehát hogy e' gyanút magától elhárítsa, részint hogy boszszút áljon Johannán, első, ki követei által titkon Lajost testvérje' meggyilkoltatásáért boszszúra szóllítja, nyilván részvéttel vádolván Johannát, 's ha Lajos a' bűnöst megbüntetni, az országot tőle elvenni akarná, maga egész segedelmét igérvén. Ezt gyanítva, vagy háborgó lelkiesméretétől nem nyughatva, irt Johanna is egy mentegetődző levelet Lajosnak, melyre Lajos szóról szóra ezt válaszolta: 1) „Már rég-

---

1) A' hasonlíthatatlan szép levélnek így van eredetije: Impudica vita, quam jam pridem duxisti, occupatum regnum, neglecta vindicta, vir alter susceptus, et excusatio subsequens necis viri tui, probant noxiam te prorsus fuisse: pro-

ólta folytatott fajtalan életed, a' királyság' elfoglalása, a' bosszú' elmúlasztása, máshoz férhez meneteled, magad mentegetése, hogy férjed' megölettetésében részt nem vettél, mutatják kétségtelenül bűnös vóltodat: melyre nézve jusson eszedbe, hogy él még a' gonoszságok' bosszúlója, a' halhatatlan Isten. Élj egésséggel."
Egyszersmind nagy hadi készületeket tesz, szövetséges társakat keres, kik közt van a' Sz. Széktől annyit, de siker nélkül, üldözött, megátkozott Bavariai Lajos a' császár. Mielőtt azomban fegyverhez nyúlna, semmit próbálatlan hagyni nem akarván, ir a' Pápának, következőket kivánván tőle: 1) Johanna, mint férje' gyilkosa, az országtól megfosztatván, fejére, valamint vétkes társaiéra is láttassék törvény. 2) A' kisded Martell Károly adattassék által, illő dajkáltatás végett, nagy-anyjának Er'sébetnek. Mert azt, a' természeti ösztönt nem esmert, vagy, a' mi még hihetőbb, politicából ösmérni nem akart édes anya megvetette; távol magától, egészen idegen kezekre bízta: igy akarván a' közvéleményt félre vezetni, népét elhitetni, hogy a' gyűlölt gyermek gyűlölt

---

inde Deum immortalem, scelerum vindicem superesse memineris. Vale.

Vagy hamis ezen levél, vagy ha való, mi Lajosnak a' görög és deák literaturában kortársai által magasztalt jártassága mellett, épen nem látszik lehetetlennek, úgy ez maga eléggé mutatja, mennyire feljűl emelkedett századján, ízlés' tekintetében is, a' nagy harcz- és kormány- férfi.

férjétől, 's nem, mint Lajoson és Er'sébeten kivül minden mások hivék, valamely szeretett kedvesétől való. 3) az ország, mig Károly fölnevekednék, bízattassék Lajos' és testvérje' István' kormánya alá. A' Pápa, noha elszánt akaratja vólt a' szép bűnöst veszni nem engedni, a' hatalmas Magyar királytól, 's talán a' világ' ítéletitől is féltiben, nyilván pártjára kelni nem mervén, elébb is annak bizonyságáúl, mennyire lelkéből fájlalja, kárhoztatja András' megölettetését, irtóztató, felóldhatatlan átkot mond (2-d. Febr. 1346) András' gyilkosira, házaikat lerontatni; magokat vagyonaiktól, tisztségeiktől, becsületöktől, minden polgári és emberi jogaiktól megfosztatni; valamerre menéndenek, sőt még befogadóikat is, üldöztetni parancsolja: de, mi igen különös, senkit az ekként üldözendők közzül névszerént meg nem nevezve. A' minthogy nem is olvassuk, hogy a' Pápa' ezen menydörgő Bullája' következésében valaki űzőbe vétetett, vagy háza ledöntetett vólna. Nehány héttel későbben (Mart. 14-d.) felelt Lajosnak egy a' Sz. Széket, 's Taleirand Kardinált mentő, átaljában igen nagy vígyázattal és mérsékléssel irt levélben. Felelete röviden ide ment ki: Johannát meghallgatatlan kárhoztatni, atyai örökségétől megfosztani, ellenkeznék lelkiesméretével és az igazsággal; elébb tehát törvényes vi'sgálatot fog rendelni, 's ha a' vádlott vétkesnek találtatik, akkor tenni el

nem múlasztja, mit az igazság, 's a' Sz. Széknek Lajos és István, mint Anjoui herczegek iránt mindenkor megkülömböztetett jó indulatja hozand magával. Ehez képest, csakhamar azután el is küldötte követeit Nápolyba, részint Martell Károlyt, hogy majd Er'sébethez Magyarországra küldettessék, általvenni, részint a' törvényes vi'sgálatot elkezdeni. Az első meg is történt; az utólsótól mennyire tartott Johanna, abból megitélhetni, hogy noha a' Pápának iránta való hajlandóságát jól tudta, tudhatta tehát a' vi'sgálódóknak adott azon titkos útasítást is, „hogy ha Johanna vagy a' királyi herczegek terheltetni találnának, a' dolog titokban tartassék", 's azonnal egyenesen a' Pápának jelentessék, még is a' vi'sgálást, ha mind csak színre is, megtetetni egyátaljában nem engedte.

A' vi'sgálat azomban, ha mind Johanna ellenére, 's nem a' Pápa' követei által is, még is meglett. Az ország' fő-bírája, Andrásnak egykor barátja, a' derék Baux Bertrand, Monte-Scagliosói gróf, bíztatást kapva Durazzói Károlytól, ennek óltalma alatt elkezdte — mit, ha mer, tiszti szerént rég teendő vala, — a' vallatást. Legelső, kit közönségesen, a' piaczon, kínzó padra vonatott, András' meghitt Titoknoka Thomási vólt. Ennek, midőn, a' kínokat nem állhatva, vallani készülne, a' sokaság közzé magát befúrt gróf Terlizzi, Johanna' legbelsőbbjei' egyike, nyelvét kiszakasztot-

ta, maga a' tolongó sokaságban hirtelen eltűnt. De mit Thomási ekként nem tehetett, megtette a' vele egyszersmind kinzó padra vont Melazzó, ki a' legfőbb részeseket, köztök Terlizzit, ezek ismét többeket, férfiakat és asszonyokat, mind a' legelsőbb házakból, az udvarral, és Johannával mind a' legszorosabb barátságban, 's többnyire a' legbotránkoztatóbb életet élteket kivallanak. Johanna barátai' veszedelméről tudósíttatva, mindent elkövetett szabadításukra, de siker nélkül. Erőszakhoz nyúlni a' nép' dühétől, a' bíró' tekintetétől, és Durazzói Károly' hatalmas pártjától féltiben nem merészlett; fenyegetődzései, könyjei, esdeklései megvettettek. Igy történt, hogy a' királynék' legszebbike, kellemei 's királyi méltósága' minden hatalmával, csak egyet is a' befogottak közzül képes nem vala a' hajthatatlan bíró', a' kérlelhetetlen igazság' kezei közzül, 's a' legkínosabb, legborzasztóbb kivégeztetéstől megmenteni. De büntetetlen maradt — kinek kellett vólna mindnyájok közt legkeményebben büntettetni — a' minden gonosz' szerzője, a' királyné maga.

Ezt megbüntetni, vágyai' tető pontjáról, miért annyi istentelenséget mivelt, a' királyi pólczról, levonni, miután a' Pápa által hiában próbálta, maga indúlt meg Lajos 1347-nek vége felé, kicsiny, alig ezer főnyi, de hü 's királya' ügyét magáévá tett, lovas Magyar sereg-

gel: útját, minthogy a' Hádriai tenger, a' Velenczeiek' ellenségeskedése miá, zárva vólt előtte, a' szárazon Németországnak, nevezetesen Carinthiának, úgy aztán Olaszországban, Udinen, Paduan, Veronán, Bononian, Forlin, Riminin, Folignon keresztül, Nápolynak véve.

Jövetelének hírére Johanna, először ellentállásról gondolkozván, maga részire vonja az ingatag, változó eszü Durazzói Károlyt, neki ígérvén az általa rég követelt Kalabriai herczegséget: de majd, maga 's Durazzói Károly' embereinek futását, vagy az ellenséghez pártolását, ezzel az ellentállást lehetetlennek, ügyét elveszettnek látván, új férjével, Tarenti Lajossal együtt Francziaországban, az akkor még általa bírt, de, szorúltságában, néhány hónappal késóbben, a' Pápának 80 ezer aranyért örök áron eladott Avenioban keres menedéket, hol, minden jóknak botránkozására, az erény' és tiszta erkölcsök' gúnyára, leirhatatlan pompával és tisztelettel fogadtatott a' Pápától. Az alatt Lajos, sem a' magát követei által még egyszer tisztítani próbált Johanna' esdekléseivel, sem az őtet Nápolytól eltiltó Pápa' fenyegetődzéseivel semmit nem gondolva, útját folytatta, 's bosszús szívvel keblében, de, minthogy mindenütt nyilt kapukkal, kitárt karokkal, mint szabadítót, fogadák, bosszúját senkivel nem éreztetve, közelgetett a' fő városhoz. Januarius' 17-kén megérkezett Aversába,

Német, Olasz 'sóldosokból, szökevényekből már 6000-nél többre szaporodott lovas-, 's számos gyalog-sereggel, 's seregei előtt vitetett nagy fekete zászlóval, melyen meggyilkolt testvérje' halavány sárga képe, 's ebben nemikép saját lelke' érzeménye vólt, szíveket fagylalólag, kiábrázolva. Félelem, reménység vetekedve tolongtat kicsínyeket, nagyokat a' győző körül, bocsánatot vagy jutalmat keresni nála. Nem maradtak el a' királyi herczegek, nem a' fő város' követei, küldőik' hódolását, 's parancsai' elfogadására készségöket jelentve. Lajos kegyesen fogadá a' hozzájárúltakat, megbíztatá a' hozzá járúlni akarókat, ha, mit nyilván kikötött, tiszták megölt királyuk' vérétől. Most tartózkodás nélkül sietnek táborába a' királyi herczegek, köztök Durazzói Károly, számos nemesség' kíséretében. A' király hidegen, de egész emberséggel látja, asztalához is méltóztatja a' herczegeket. Vacsora felett — épen azon épületben, azon teremben, hol András megöletett — Durazzói Károlytól (kit már elárúlt, 's mint igen veszedelmes embert, úgy írt le előre a' Nápolyi Érsek) kérdi Lajos, melyik az az ablak, melyen András' hólt teste kivettetett. A' herczeg tagadja hogy tudná. Lajos kéznél tartott tulajdon levelei által czáfolja meg; ugyanazokkal bizonyítja, hogy *András' megkoronáztatása elhalasztásában fő fő eszköz, és így innen következett erőszakos halálának is oka vólt.*

Ekkor tüzbe jővén, szemire hányja többi ellene elkövetett vétségeit is: *hogy Máriát, testvérje' István' jegyesét, álnokúl előle elkapta, vele, mielőtt törvényesen öszvekelt vólna, magát 's az egész királyi vérséget meggyalázva, elszökött; hogy, noha első vólt, ki ôtet Olaszországba hívta Johanna ellen, első vólt a' tőle Johannához visszapártolásban; 's mit későbben, úgy szintén mit elébb még András' gyilkosai' kikeresésében, megbüntetésében olyat tett, mi ôtet (Lajost) lekötelezônek látszhatnék, azt sem az iránta, vagy András iránt való jó indúlatból, hanem egyedül gyűlölségből Johanna ellen cselekedte, kinek fejéről letépni, a' magáéra tenni a' koronát; de, minthogy ezt maga erejétől nem reménylé, behívni a' Magyart, elfoglaltatni vele az országot, 's mihelyt ez lábát belőle kivonándja, akkor a' más vérével szerzettet magáévá tenni: ez régibb, ez újabb álnok, alacsony czélzata, minden tettei' titkos rugója.* A' herczeg megalázódva kezdé magát, a' mint ijedtsége engedé, menteni. De a' király tele már gyanúval, tele bosszúval; 's szerencsétlen testvérjének, épen a' gyászos helyen, igen elevenen előtte lebegő gyászos vége mellett mindent felejtve: a' herczeget, mentségire semmit nem hajtva, tüstént megragadtatván, fogságra viteti, 's nagyjaival tartott rövid tanácskozás után, kik már elébb is haladéktalan elfogatást, 's most egy szivvel lélekkel halált szavazának,

más nap virradóra, minden törvényes vi'sgálat, kihallgatás, magas rangjára vagy rokonságra tekintet nélkül, ugyanazon teremben, ugyanazon kifüggő ablakban, hol András megfojtaték, fejét veteti; hólt testét is, épen mint történt Andráséval, az ablakon kivettetvén, temetetlen hagyatja harmad napig. Ugyan akkor a' több jelenlévő királyi herczegeket is mind elfogatta, 's bár egyébkint bántatlan, folyvást szoros őrizet alatt tartatta.

Aversából ment Nápolyba. Monte Scaglioso nem vólt többé életben; annyival nagyobb megkülömböztetéssel fogadta a' derék atyának derék fiát. Ennek 's az atyja által elkezdett vi'sgálatok' segítségével, ismét több eddig rejtve 's büntetetlen maradt bűnösöknek akadván nyomába, ezeknek egyikét, Johanna' igen kedves udvari asszonyát, a' fajtálan életéről 's cselszövéseiről ismeretes Sanciát tüzrakás-, a' többeket hóhér' pallosa által irtatta ki az élők' sorából.

Igy bosszúját, a' kiken lehetett kitöltvén; megölt szeretett testvérje' árnyékának, annyi véres áldozattal némi engesztelést nyújtván; miután az ország' nagyjait a' maga hűségére megeskette, új tisztviselőket, ezek közt Apor, közönségesebb nevén Laczkfi 2) vagy Laczko-

2) Laczkfi annyi mint Laczkófi vagy Laczkó' azaz László' fija. Igy neveztetik atyjáról, arról az Apor Lászlóról, ki Ottot a' koronától megfosztotta.

vics István Erdélyi Vajdát maga' Helytartójává, egyszersmind hátrahagyott seregei' fő vezérévé nevezte, 's minden egyéb az ország' csendességére, 's a' maga urasága' biztosítására szükséges rendeléseket megtett vólna: négy hónapi Nápolyban múlatása után, (Május' végén 1348) sietve, mert a' dögmirigy igen dühösködött az Olasz földön, hazatért Magyarországba, útját nem a' merre jött, hanem titkon, a' Hádriai tengeren keresztül folytatva, 's vive magával a' tőle Kalabriai herczegi czimmel tisztelt kis Martell Károlyt, és az Aversában letartóztatott királyi herczegeket, amazt neveltetés végett nagyanyja' Er'sébet' gondja alá, ezeket fogságra, a' béke' zálogáúl Visegrádra.

Még Nápolyban létekor megkereste követei által a' Pápát, maga Nápolyi királylyá koronáztatását, 's Johannának, mint a' ki világszerte bünösnek ösmértetnék, közönségesen megítéltetését kérvén. A' Pápa most is az, a' ki elébb, sőt annyival még lekötelezettebbje Johannának, mivel ez időközben Aveniot a' Sz. Széknek engedte, egyik kérést sem vólt hajlandó telyesíteni; sőt Lajosnak mind Nápolyba, a' Sz. Szék' engedelme nélkül, bejöveteléért, mind Durazzói Károlynak, meghallgatatlan, kárhoztatásáért szemrehányásokat tett; Johannának ellenben, mint a' ki ellen semmi eddig törvényesen bebizonyítva nem vólna, hévvel pártjára kelt. Ezt észrevévén Johanna, esmerve kü-

lömben is, szellőkint változó, újságon kapó népe' álhatatlanságát, 's ettől és a' nemzeti büszkeséget sértő idegen járom' gyülöletességétől várva, mit saját tettei, érdemei után nem várhata: mihelyt Lajosnak eltávoztát megértette, azonnal haza sietett, hozva magával pénzt és pártfogást Avenioból, hozva férfi szíveket hódító bájai' hatalmát. Kevés nap alatt az ország' nagyobb része lázadásban, nemesség, pórság, Tarenti Lajos' vezérsége alatt fegyverben vóltak a' Magyarok ellen, kiktől már régebben úgy is sokakat elidegenített a' Durazzói herczeg' szomorú esete, még többeket azólta Lajosnak, 's utána István vajdának magában dícséretes, de az elkényeztetett, rendet, függést nem ismert Nápolyi nép előtt mindennél gyülöletesb, szoros rend- és fenyíték-tartása. A' csatákban ugyan végig diadalmasan fenntartotta véren épült hírét nemzetének a' lelkes, harczban forgott Vajda: de erejének maga a' győzedelem-, hozzá még orozva-gyilkoltatások- által is kimeríttetése, vallott veszteségeinek új katonákkal hazulról nem pótolhatása, kivált pedig Német 'sóldosinak, hó pénzök' pontos nem fizethetéséért, fölzendülése miá, kéntelen vólt végre, czéltalanúl feláldozni nem akart vitézeivel, Manfredoniában hajóra ülvén, az országot következő (1349) őszön odahagyni, 's Dalmatziában várni a' sürgetve kért segitség' 's újabb viadali alkalom' elérkeztét.

A' segitség nem is késett. Lajos barátságban már a' Velenczeiekkel, 1350-ben, tavasz tájon, maga vezérlett a' Hadriai tengeren által, egy 10,000 Magyar lovasból, 's 4000 Német gyalogságból álló sereget Apuliába. De most az ellentállásra mindeneket elkészítve, az egész nemzetet fegyverben, a' várakat őrző seregekkel megrakva találta. Így is m. a. a' mi erejéből hibázott, bátorságával pótolva, mindenütt mindenkor jelen, hová a' becsület, 's övéi' veszedelme szóllíták, első nem egyszer a' síkon csatázók', első a' kőfalakra lajtorjákon felhágók' sorában, gyakran sebeket osztva és véve, ha mind nehezen is, ledöntött várfalak' omladékin, hólt testek' rakásain útat tört magának Aversaig. Ezt is végre 3 hónapi ostrom, éhség kezire juttatván, másodszor is nyitva előtte az út — 's bemegy akadály nélkül — Nápolyba, semmit nem gondolva a' Pápa' követeivel, kik valamint Aversa' ostromát elébb, úgy most a' fő város' megszállatását minden módon próbálák meggátolni. Igyekezetök nem sikerülvén, az a' gyanú, hogy az átkot, melylyel némelyek szerént csak fenyegetődztek, valósággal is kimondották Lajosra; sőt hogy ők lettek vólna titkos rugói azon öszveesküvésnek is, melylyel a' fő város' kivül csendet, nyúgalmat hazudó, belül bosszút forraló lakói a' nagy királyt, 's a' város' egyik külön osztályába szállított bajtársait véletlen akarák megejteni, számukra egy máso-

dik Siciliai estvét készítendők 3). De szándékjokon rajta kapatván, gyilkoló csoportjaik, az ellenséges városban, 's épen a' les', orzás', tettetve-titkon-rontás lerakójában, magokra minden rosszat váró, azért mindég résen, mindég talpon lévő Magyaroktól, kivont szablyákkal, feszített ívekkel fogadtatván, 's annyival nagyobb zavarban, minél váratlanabb vólt ilyképen fogadtatásuk, visszaverettetvén, hogy városostul együtt a' bosszús, győzedelmes Magyarság' fegyverei által a' föld' színéről ki nem irtattak, csak Lajos' nagy lelküségének, emberszerető szívének köszönhették.

Itt van helye — bocsánatot reménylünk e'

---

3) I, Károly, az Anjou királyi ház' tör'sök atyja, Sz. Lajos Franczia király' testvérje, a' Pápa' 's fegyvere' segítségével beült 1266-ban a' Hohenstaufeni háztól elrablott két Sicilia' királyi székébe, 's hogy magát azon megerősítse, a' két esztendővel későbben atyai örökségét visszafoglalni próbált utólsó Hohenstaufent, 3 Császárok' unokáját, Konradint, a' Nápolyi piaczon hóhér' pallosa által (1268) kivégeztetni nem irtódzott. Az eddig is szenvedhetetlen Francziák még kevésbé türtőztették magokat e' második, tökéletesnek vélt győzedelem után. A' Siciliaiak, elfáradván végre béketűrésök, 's haragjok egy Palermói szüznek egy Franczia által lett meggyaláztatásán kitörvén, 1282-ben, épen Húsvét 2-dik napján, azon idő pontban, midőn estvéli imádságra a' harangok meghúzattak, előre tett titkos egyesség szerént nekik esnek a' szigetbeli Francziáknak, 's azokat mind egy lábig, számszerént mintegy 8000-et, két óráuál kevesebb idő alatt felkonczolják, még a' Siciliai asszonyok' méhökben hordott kisdedeiknek sem kedvezvén, ha Franczia vólt apjok. Ez a' híres *Siciliai estve — Vesperae Siculae.*

kitérésért, mert, bár kicsi, charactert, embert ismertető a' történet — hogy a' győzhetetlen király' emberségének egy más bizonyságát, egyet a' sok közzül, megemlítsük. Midőn seregét a' Tanager (Negro) vizén által szállítni akarná, 's épen a' part mellett lovagolva kémlelné az általmenetelt, hol vólna bátorságosabb, meglát egy, az ellenséges hon szülte, sihedert, közel a' parthoz, benn a' vízben lovát itatni; parancsolja, úsztasson beljebb, látni minő mély a' víz: „beljebb örvény" szóll a' fiatal; azomban féltiben, vagy nem gyanítva hogy oly közel az örvény, megindúl, de azon nyomban öszvefut feje felett a' hab, 's bár lova feljön a' víz alól, maga oda marad. Alig hogy ezt megpillantá a' király, felejtve hogy király maga, hogy ellenség amaz, azonnal utána lovastul; lova elmerül hasonlóúl mint amazé, maga lemarad a' nyeregből, de a' víz' színén kereken széljel terült bő Magyar köpönyegje szerencsére sülyjedni nyakignál lejebb nem engedi; 's ily kétes helyzetben sem veszítve lelke' jelenségét a' még mind csak amaz', nem maga' szabadításával foglalatoskodó király, megragadja a' pillanatot, melyben a' víz a' legénykét fölveti, 's üstökénél fogva sebten megkapva, épségben a' szárazra hozza a' már mindenektől elveszettnek tartottat. Nem elmellőzendő körülmény, hogy ez épen Contursi városának, rohanással megvétele után történt, a' mikor elébb ingerültség, bosz-

szú, mint kímélés, szivesség vala természettel várható a' győzőtől. De térjünk vissza a' dologra.

A' Nápolyi öszveesküvés igen kedvetlen hatást tőn Lajos' lelkére, ki szíveket is, nem csak városokat vágyott, reménylt az Olasz földön hódítni. Látta, hogy egy olyan tartományt, melyet lakó népnek természetibe, belső valójába van óltva az állhatatlanság, könnyebb meghódoltatni, mint megtartani; 's hogy ha erőhatalommal bizonyosan megtarthatná is, nagyot hült kedve olyas mit bírni, mitől elválhatatlannak ítélte: szüntelen félni és féletni. Azért, bár győző, bár ura a' fővárosnak, 's általa az egész országnak, hajlott a' békére; elfogadta a' Pápa' közbenjárását, 's fegyver-nyugvás mellett a' következő föltételeket: a' Pápa ítéljen, mint az igazság 's lelkiesmérete hozandják magokkal, a' fennforgó kérdésben; ha Johanna férje' megölésében bűnösnek találtatik, birja Lajos, ha ártatlannak, Johanna maga az országot, de az utólsó esetben Johanna Lajosnak, hadi költségei' megtérítésére fizessen 300 ezer aranyat; a' fogoly herczegek bocsáttassanak szabadon; a' hozandó ítéletig maradjon minden ugy, a' mint van, de, hogy az ítélet szabadabb legyen, a' vetélkedő felek, Johanna és férje egy-, Lajos más- részről, hagyják el azonnal az országot.

Lajos az adott szó' szentségével játszani

szokatlan, Laczkovics Andrásra, István' testvérjére és Drugeth Miklósra bízván a' kormányt, haladék nélkül oda hagyja Nápolyt, 's minthogy Rómában épen *Százados* nagy Búcsú 4) *(Jubilaeum)* tartatott, erre veszi útját, részesülni az áhitatosságban, látni a' sz. várost 's nevezetességeit. Kivül van czélunkon részletes leírásába ereszkedni a' rendkivüli pompának, tiszteletnek, melylyel itt fogadtatott; de azt meg kell említenünk úgy Lajosnak, mint az ő erényeit, érdemeit méltányló külföldnek becsületire: hogy előtte menő nagy híre, majd, megérkeztivel, 's rövid múlatása alatt a' hírnél is többnek tapasztalt valóság, arra indíták a' hoszszas fejetlenségbe beleúnt, 's ennek egy erőtelyes, szelid uralkodással véget vetni óhajtó Római népet, hogy őtet *Róma' ura* czímével és hatalmával innepélyesen megkínálja: de Lajos, noha csak most 24 esztendős, sokkal bölcsebb, mintsem egy könnyelméjü, egészen elfajúlt nép',

4) A' százados nagy Búcsút, melyet először VIII. Bonifacius 1300-ban, 's minden száz esztendőben egyszer, tartatni rendelt, VI-dik Kelemen 50, későbben VI. Orbán 33, végre II. Pál 25 esztendőssé változtatták, a' Rómaiak' kértére, kiknek ebben mely nagy hasznuk lehetett, megítélhetni abból, mit itt megemlítni érdemesnek tartunk: hogy ezen első Jubileum' alkalmakor (1350—51) Karácsontól Húsvétig idegen áhítatoskodók többen 1,200,000-nél fordúltak meg Rómában. 'S hogy a' Rómaiak nagyon is mohon és botránkoztatólag kaptak az alkalmon erszényök' megtöltésére, az közönségesen tudva van.

's az ettől személyére árasztott csillámló fény' kedvéért, hazája' igaz érdekeit, ön nyúgalmát veszedelmeztetve, újabb harczba ögyeledjék egy jogra, igazságra nem néző Pápával, megkö- szönte a' tiszteséget; 's fejedelmi fényes aján- dékokat, minden jobb kebelben kedves emléke- zetet hagyva maga után, megtért még azon esz- tendőben Mindszent napra, Veronán keresztül Budára, hová ő tette által Visegrádról a' Ma- gyar királyok' lakását.

Johanna és Tarenti Lajos az alatt, még a' nemes példát látva is, semmiről nem gondolkoz- tak kevésbé, mint ígéretök', kötelességők' te- lyesítéséről. Johanna meg sem mozdúlt Gaëtá- ból; férje pedig a' fegyver-nyugvással sem gon- dolva, rablóhoz inkább, mint ellenséghez illő módra háborgatta, 's miután igy nem boldogult, titkon lázította a' városokat. De ez csak kez- dete vólt Lajos' nagyobb kijátszatásának, elő- postája a' következett, noha nem épen váratlan, még sem várt csapásnak.

A' félesztendei fegyver-nyugvás (Apr. 1351) már eltelt; a' Pápai levéltárból elveszett erede- ti íratok az Avenioi Magyar Biztosság által e- lőmutatott hiteles párokkal kipótolva-, 's ezek- kel Johannának a' gyilkosságban részvéte nap- nál világosabb fénybe helyheztetve-, ítélet hoz- va még sem vólt. A' Magyar Bíztosok most napról napra erősebben sürgeték a' pernek vég- ítélettel eldöntetését; lehetetlen vólt a' dolgot to-

vább halasztani, lehetetlen Johannát nem kárhoztatni. 'S ő még is felszabadúlt; fel, de a' legútálatosabb, legnevetségesebb hazugság, legalacsonyabb fogás által, mire ember vetemedhetik. A' szentséges törvényszéknek saját súgallatára t. i. azt kellett Johannának vallani, azt tanúk és eskü által bebizonyítani: „hogy az ördögtől meg vólt babonázva, férje iránt csudálatos, meggyőzhetetlen idegenséggel eltöltve, 's ezen nem maga okozta, bóldogtalan, minden megfontolást, szabadakaratot kizáró, magán kivül való állapotjában lelkének született, 's hajtatott végre a' férje' élete elleni gyilkos terv.“ Nem lehetvén e' szerént a' tulajdonitásnak, 's ha szent a' Biblia, a' dolog' lehetősége ellen átaljában kifogásnak sem helye: Johanna ártatlannak-, 's igy az ország neki itéltetett.

Álmélkodva és irtódzással hallotta az itéletet Lajos, 's ámbár a' legszentebb jognak, igazságnak ily gyalázatos megszentségtelenítése által felóldottnak látszhaték a' kötés: ura maradt szavának; seregeit (1352) visszahívja, az egész tartományt — egyedül Salernohoz atyjáról öröklött jogát kötvén ki — visszaereszti; még a' 300 ezer aranyat is elengedi, nagy lelküségből, vélik sokan; én, minthogy az ellenfél egyátaljában nem olyan vólt, hogy nagylelküséget érdemelhetett vólna, inkább hiszem, büszkeségből, útálatát, megvetését mutatni ezzel is, 's azt: hogy ki országot vesztve, rabló-

ját, midőn módja vólna benne, számadásra nem vonja, hanem azon feljül önként még meg is ajándékozza, nem lehet arra nézve sem igen sajnos a' veszteség, sem igen irigylendő a' rabló' szerencséje. De akármi vólt Lajos' inditó oka, kimondhatatlan vólt úgy ezen, mint az érdemlett, azért szinte bizonyosnak hitt bosszúnak elmaradásán mind Nápolyban, mind Avenioban (Avignon) az öröm; nem találtak szavakat a' király' nagy lelküségének magasztalására; 's épen ezen örömmel árulák el legnyilvábban bűnös vóltuknak-, magasztalásukkal ön erkölcsi sülyedtségöknek érzetét.

E' lett kimenetele a' hazánknak több pénzbe mint vérbe került hosszas Nápolyi hadnak. Johanna, a' fő bűnös, kinek megbüntetése vólt tulajdonképen a' háború' czélja, annyi más a' bosszúálló igazság' kezeit ki nem kerülhetett kissebb bűnösök mellett, utóbb is büntetetlen maradt. De valyon ki a' földi birónak-, elkerülte-e azzal saját lelkének is,5) és a' halhatatlan Istennek itéletét? 's mit az emberi véges elme elmaradtnak gondol, hányszor nem történik meg, hogy nem elmaradt, hanem csak elhaladt, hogy annál kinzóbb legyen a' büntetés! Igy történt ez Johannával is. A' férj-gyilkolást

5) Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
Displicet auctori: prima haec est ultio, quod se
Judice nemo nocens absolvitur, improba quamvis
Gratia fallaci Praetoris vicerit urnâ. Juven. Sat. XIII.

büntetetlen elvitt istentelen asszonyt, midőn legkevésbé várná, 's kitől legkevésbé érdemlé, több mint 30 esztendei, nem épen fénytelen uralkodás után, közel rokona, mi több, fogadott fija — de kit később ezen jogából, az ellen-Pápa VII. Kelemen' kedvéért, kivetkeztetett — a' Magyar történet-írásban gyászos végéről ismeretes Kis Károly, országától 's szabadságától megfosztván, a' tömlöczben, némelyek szerént épen azon helyen fojtatá meg (1382), hol ő 37 évvel az előtt férjét.

Magyarországra nézve a' háborúnak egyéb haszna nem vólt, hanem hogy őseink, kivált az újnak, idegennek elfogadására természettel hajlandóbb ifjúság, Lajossal Olaszországban forogván, sokat láttak, tanúltak, tapasztaltak, mi általok itthon hazafiaikkal közöltetvén, az egész hazának kedves gyümölcsöt termett: értvén a' katonai mesterségen kivül, különösen az építést, kert- és szőlő-mivelést. A' honnan közönséges vélekedés, hogy ettől fogva kezdett mind Budán az új királyi lak pompásabban épülni, mind a' Tokaji hegy. szőlővel, nevezetesen a' Campánia' széliben eső *Formiae* vidékéről hozottal (mire mutat a' magyar *Furmin* név) beültettetni.

Az Olaszországi bajoknak még egészen vége sem vólt, már a' Karpathon túl újabb harczi alkalom várakozott Lajosra. Míg őt Nápolyi háborúja, Kasimirt — Klára' erkölcse, 's egy

egész fő Magyar nemzetség' gyilkosát — (lásd a' feljebbi fejezetet) ifjúsága megszokott vétke, a' testi gyönyörüségek, 's alattvalóival, különösen Püspökjeivel innen eredt kedvetlenségei foglalatoskodtaták: a' Lithvánok meghódították a' mind két fejedelemtől magáénak tartott Veres Russiát; azon feljül is sok kárt, nyughatatlanságot okoztak Kazimirnek. Ez, ellentállani maga nem képes, atyjafiát Lajost szóllítja segítségre. Lajos, saját érdekei is azt hozván magokkal, hadait 1351-ben megindítja, 's egyesülve Kazimirrel, a' kemény, harczban tapasztalt pogány népet Vladimirhez közel, egyetlenegy ütközettel megtöri, fejedelmét elfogja, az elvesztett tartományt visszaveszi; ezt azután bizonyos mennyiségü pénzért (mintegy 100 ezer aranyért) Kasimirnek általereszti, oly móddal: hogy Kazimir' halálával, ha néki fija marad, 100 ezer arany-váltság mellett, ha nem marad, minthogy azon esetben, a' régi kötések szerént úgy is az egész Lengyel örökség Lajosra néz, minden váltság nélkül a' Magyar koronára visszaszáljon. Igy tehát a' kötés' egész haszna Magyarország' részin vólt; minthogy Veres Russia Kasimir' hunytával, akárki lesz a' Lengyel király, minden esetre visszakerülendő-, addig pedig, bár szükség' esetére a' Magyar segítséget sem zárva ki, Lengyel költségen 's erővél vala óltalmazandó.

Azomban alig huzta ki lábát Lajos Lengyelországból, az ellenség, fogságból kiszökött fejedelme' 's testvérei vezérlése alatt, újra feltámadt, feljülfordúlt, 's Kasimirt másodszor is Magyar segítségre szorúlni kénszeríti 1354-ben. Lajos ez úttal is személyesen vezérli, a' soha még meg nem győzött nagy harcz-mester' zászlói alá, tanúlni, dicsősséget aratni, mindenfelől öszvefolyó Német, Cseh, Olasz önkéntes vitézekből, 200,000-re szaporodott seregét. A' harcz a' Dniester és Bog közti téren-, 's az előbbeninél annyival szerencsésebben, folyt, hogy most Podolia is, és Volhynia egészen megtisztíttattak az ellenségtől. Mely időtől fogva tovább 20 esztendőnél csendesen viselték magokat a' Lithvánok; 's midőn 1377-ben, a' már akkor Magyar uraság alá jött Lengyelországot újra háborgatni merék, újolag nagy romlással visszaverettek Lajosunktól.

A' két Lithván háborút, mindegyiket egy egy rövid Tatár háború követte. A' Nogai vagy Krimi Tatárok, a' Lithvánokkal egyetértésben, nem csak Podoliát, hanem, mi hazánkat közelebbről érdeklé, Erdélyt is sokat háborgaták. Hogy rajtok bosszút álljon Lajos, ellenök küldi 1352-ben 40,000 emberrel Laczkovics Andrást, ki épen akkor jött haza Nápolyból. Alig haladta meg András Vajda Moldvát, 's a' Dniester vizét, szemben találja a' néki útját állni, 's talán újabb pusztításhoz készült ellenséget,

vele rögtön megütközik; győz; a' Kánt is Athlamost, mig hanyatló szerencséjét minden erejével fenntartani törekszik, az elsők közt erősen harczoltában, levágja; többre menni ez úttal pusztaság, élelem' szüki nem engedik, noha urának több is vólt czélja, mert a' Pápához, az akkori idők' szellemében, előre engedelemért járúlt vólt, 's meg is nyerte, hogy a' hitetlenektől nyerendő tartományt háborítatlan bírnia lehessen. De a' mi elhaladt, el nem maradt. Mert végezvén (1354) a' második Lithván háborút, Kasimirrel együtt egyenesen ment a' Tatárokrá, hogy a' Bog és Dnéper közti földet, Kievtől le Oczakóvig tőlök elvegye. Mit szerencsésen véghez is vitt, több Tatár csoportokat, Kánjaikkal együtt levágván, vagy futni kénszerítvén, kik aztán részint a' Dnéper 's Tanais közt, részint Dunán túl a' későbben úgy nevezett Dobrucz földén' telepedtek meg. Hallván atyjafiai' veszteségét a' minap András Vajda által megvert csapat' Kánja, Athlamos' fija, önként Lajos' táborába jött, magát a' Magyar korona' védelmébe, 's esztendőnkénti adófizetésre, sőt a' keresztyén vallás' fölvételére is ajánlotta. Mely föltételek alatt kímélést nyervén, viszont ő is, miket fogadott, híven telyesítette; Lajost tiszteletből Magyarország' széléig elkísérte, ott még egyszer ígéreteit megújította, 's jövendőre mind Magyarország, mind Veres Russia nyúgodalomban vólt a' Tatároktól.

Országát ekként a' Lithvánok' 's Tatárok' megalázásával, az Észak-keleti részen bátorságosítván, újolag délre, nevezetesen a' Velenczeiek ellen fordította fegyverét. Ezek még atyja alatt elfoglalták Dalmatia' nagy részét; a' mit el nem foglalhattak, fellázították, 's Horvát-, Bosznyák-, Rácz- (Servia) országgal együtt szüntelen lázadásban tartani igyekeztek, hogy annál bizonyosabban megtarthassák ragadományukat. Lajos, a' mint a' kormányt, atyja' halálával, általvette, csak hamar kötelességökre térítette a' Horvát- és Dalmát-országi engedetlen nagyokat, sőt győzedelmének híre Jádrát is, mely már a' Velenczeieké vólt, önkéntes hódolásra bírta. A' Velenczeiek ezért Jádrára támadnak; Lajos elébb a' Tóth- és Bosznyákországi Bánokat küldi, majd, ezek az ellenségtől aranynyal megvesztegettetvén, maga megy segítségül a' szorongatott városiaknak: de a' Velenczeiek' aranyja közzéjek is útat nyit; sokan titkon egy kézre dolgoznak velek, mások kereskedői szertelen húza-vona természetöket még a' véd magyar sereg iránt sem tudván, nem megtagadni, de csak egy kisség mérsékelni sem, ezt egészen magokra ingerlik, a' királyt elkedvetlenítik, 's minthogy már ekkor úgy is a' Nápolyi hadról gondolkozott, annál könynyebben ráhatározza magát, hogy egészen magára hagyja a' várost, mely után az csak hamar a' Velenczeiek által meghódíttatott (Jul. 1346),

's nem egyszeres vétkéért szabadsága', 's minden kiváltságai' telyes elvesztésével lakolt. Azólta, ha had nem is, ingerültség legalább mindég vólt Lajos és a' Velenczeiek közt. Ezért vólt kéntelen Lajos, midőn először Nápoly ellen ment, a' Hadriai tengeri rövid út helyett, a' hosszabb, szárazon valót választani; ezért, ha másodszor is ezen alkalmatlanságnak kitenni magát nem akarta, 1350-ben, mint maga helyén említénk, 5 évi fegyver-nyugvásra lépni. A' fegyver-nyugvás most épen végéhez közelített. A' Velenczeiek, látva, hallva Lajos' hadi tetteit, magok' bátorságosítása végett, a' Bosniai Bánnal és a' Serviai királylyal véd- és bántó szövetséget kötnek; azután követeik által Lajostól a' fegyver-nyugvás' meghosszabbíttatását, 's az egész Dalmatiának, kész pénz fizetésért, általengedtetését kérik. Egyiket sem nyerhetvén meg, csak azon vóltak, hogy a' kötött ideig legalább legyen szünet a' hadtól. Ezt a' császár' közbenjárására megajánlja Lajos; de mindjárt nagy hadi készületeket tett, szinre az eretnekeknek tartott ó-hitü, külömben is pártos Serviaiak-, valósággal a' Velenczeiek ellen. Úgy gondolkozott t. i., hogy a' Velenczeiek bizonyosan fel fognak a' Serviaiak, mint frigyeseik mellett kelni, 's ezzel nem csak neki a' hadra, hanem, mint az Egyház' ellenségeinek pártfogói, a' Római Pápának is, 's a' vele tartó keresztyénségnek okot szolgáltatni a' ne-

heztelésre. Nem is csalatkozott meg. Mert, mihelyt seregeit (1356) Servia ellen megindította (mit, mellesleg említve, a' Pápa VI. Incze oly kedvesen vett, hogy őtet sz. zászlóval, 's az Egyház' bajnoka', zászlósa' (Ecclesiae signifer) igen díszes czímjével tisztelte meg; sőt Istentől szerencsés előmenetellel, 's minthogy mind eddig magzatai nem vóltak, ezekkel is megáldatásáért, az egész keresztyén világban könyörgéseket tartatni rendelt): a' Velenczeiek hallván szövetségeseik' veszedelmét, 's hogy az magokat oly közelről fenyegetné, ingyen sem gyanítván, sietnek azoknak segítségül. Mire Lajos abban hagyván a' Serviai háborút, egyszerre két oldalról, maga Olaszország, nevezetesen Istria és Friaul felől, Csúz János Horvátországi Bán pedig Dalmatiában, némelyek szerént száz száz, mások szerént mindöszve száz ezer emberrel, kiknek felinél több Kun, Tatár és 'sóldos Németség vólt, oly rögtön támadják meg a' Velenczeieket, hogy, mielőtt ellentállásról gondolkozhatnának, már birtokuk' szívében Trevigonál (Tarvisium) állott az ellenség; mire az Aquilejai Patriarchának, ki Friault, és Karrara Ferencznek, ki Páduát bírta, a' királyhoz pártolása is sokat tehetett. A' Velenczeiek megrémülvén, békességet kérnek a' királytól, Jadrának, 's több Dalmatiai városoknak visszaeresztésén kivül, hadi költségei' megtérítését is ajánlván. De Lajos egész

Dalmatiát kívánta; 's kívánságától sem a' Pápának a' Velenczeiekkel egyesített kérése, hozzá küldött követe, sem Trevigonak elszánt hősi maga védelme, sőt még a' táborában uralkodó szükség, 's a' Németek' felzendülése sem valának képesek elmozdítani. Hanem, midőn a' tél' közelgését, a' vár megvehetetlenségét látná, a' pártos Németeket elébb kifizetvén 's haza küldvén, hogy, sem az ostromot félbeszakasztani, sem annak szakadatlan folytatásával seregét kimeríteni kéntelen ne lenne, táborát 4 csapatra osztja, hármát mindég téli szállásán pihenni, egyet egyet három hónapig a' vár alatt maradni parancsolja; maga pedig, éltét féltő övéinek 's szővetségesének, Albert Austriai herczegnek sok unszolására, haza tért (Aug. 1356) Magyarországra, miután Nádor Hédervári Kont Miklóst, Kapol vagy Kapolya Benedeket (Hem' fiját, 's a' Zápolyák' tör'sök atyját) és Monoszlói Tamást fő parancsnokokká nevezte, 's hadainak a' békés lakosok' bántását halálos büntetés alatt megtiltotta vólna. De bár eltávozott a' király; 's bár a' Velenczeiek minden erejöket öszveszedék elvesztett városaik' visszavételére: a' Magyaroké maradt a' győzedelem.

A' dolgok' ily állásában másodszor is követeit küldi a' máskor határtalan gőgü, de most gőgét felejtett ellenség Lajoshoz, esdekelve, de még mind csak az ajánlt föltételek alatt, a' békességért, 's hogy annál könnyebben czélt

érhessen, nem múlasztva el azon nagy lelküségével is dicsekedni, mely szerént, midőn találkozott hazafi, *Baldichino Julián*, Velenczei nemes, ki, eltökélve hazáját megszabadítani, a' királynak élve, vagy halva kézre kerítését önként ajánlá, ajánlása elvettetett. Lajosban kívánság gerjedt látni a' bátor férfiút, hallani magától, mi módon akará, vagy reménylé gonosz szándékát végrehajtani. Királyi szavát adván tehát, hogy tőle semmi bántatása nem lész, bátorságos őrizet alatt általküldetni kívánja. Baldichino eljött, szándékát, a' módot, melyen, a' helyett, hol azt végrehajtándó vala, kivallja; nem tagadja, hogy ajánlást tett a' Velenczei tanácsnak, 's hogy ajánlata el nem fogadtatott, az csak hideg fösvénységén, nem nagy lelküségén múlt a' tanácsnak, sokalván a' merénye dijáúl kívánt 12,000 aranyat, és Castelfranco várát. Lajos, adott szavához hív, nem csak nem bántotta a' leselkedőt, hanem őszinte vallomását, bátorságát becsülve, néhány nemes magyar ménnel, 's azon feljül is gazdagon megajándékozva bocsátotta el: de a' két színű, ott is, hol épen nincs, érdemét hánytató ellenség ellen annyival hajthatatlanabb maradt. A' király' ezen, nem közönséges gondolkozást mutató tette egy másikat juttat eszünkbe. Mikor Trevigo' falai alatt legjobban forrott a' had, halála történvén *Gradenigonak*, az akkori Velenczei herczegnek (Dux, Doge), helyibe épen a' Trevigoi

helytartó *Delfino* választatott. A' köztársaság, elhagyatva harczi szerencséjétől, fő nélkül, követeket küld Lajoshoz, hogy tekintve árvaságát, a' várba szorúlt herezeget a' kórmánynak, melyre hazafiai' bizodalma szóllítá, általvételére eresztené szabadon. Lajos ezt, minden gondolkozás, vagy halasztás nélkül megtette; 's ezután nem sokára történt, és ítéletünk szerént anynyival feketébb szint ölt magára a' Velenczei tanácsnak feljebb említett hálátlan, alacson magaviselete Lajos iránt. De visszatérve a' dologra: A' Velenczeiek, midőn a' király' hajthatatlanságát, a' Magyar fegyvereknek úgy Olasz mint Dalmatországban győzhetetlenségét, városaiknak mind két tartományban, ezek közt a' Magyar állhatatossággal soká daczolt Trevigonak és Jádrának is, egymás után elestét látnák, alávetik magokat a' kéntelenségnek, 's a' királyhoz, Jádrai táborába küldött követeik által (1357 Nov.) készeknek nyilatkoznak, akármely föltételek alatt, melyeket a' győző' nagy lelküsége elejökbe szabánd, elfogadni az óhajtott békét. Lajost, épen mivel tetszésétől fügött minden, visszaélni ellenségei' szorultságával, túl lépni az illendőségen, tiltá szerénysége; bár azért keziben a' szerencse, hajlik mindjárt kérésökre, 's abból ugyan, mit eléb kívánt, semmit nem engedve, de hozzá többet nem is kívánva, megköti (1358 Febr.) a' békét, mely Velenczének minden az Olasz földön elvesztett

birtokit visszaadta; de elvette tőle, és a' Magyar koronához, mint vólt egykor Kálmán alatt, visszacsatolja az egész Dalmatiát, a' szigetekkel együtt, Istria' keleti szélétől 's a' Quarneroi öböltől fogva egész Durazzóig; 's hogy a' régi jognak még csak színe vagy emlékezete se maradjon, a' köztársaság' fejét attól is eltiltá, hogy mint eddig magát Horvát és Dalmátországok' herczegének nevezhesse. A' föltételek közt vólt az is, mi a' szomszéd tengeren maga mellett verseny társat szenvedni nem akaró köztársaságnak legnehezebben esett, 's következett újabb terhes visszálkodások' csirályát rejté keblében: hogy valahányszor a' Magyar király kívánándja, számára az ő költségén 24 hajót állítni tartozzanak a' Velenczeiek.

Dalmatiát visszaszerezvén, fő gondja vólt Lajosnak azt, de jogai', szabadsága' feláldozása nélkül, Magyarországgal minél szorosabban egyesítni, bírásából minél több hasznot árasztani a' koronára. Minthogy testvérje István, Tót-, Horvát-, és, névvel, Dalmatországnak is herczege, már elébb 3 esztendővel meghalt, ennek fija pedig János még kicsi vólt, Horvát- és Dalmátországi Bánná Csúz Jánost nevezte; maga haza sietett, hogy a' hitetlenekkel, Velencze miatt, abban hagyott hadat, mire a' Pápától anynyiszor sürgettetett, újra elővegye. Megindítván tehát seregeit, Bosniába Kont Miklós, Serviába saját vezérsége alatt, mind kettőt, a' mennyire

a' hegyektől lehetett, a' magát megátalkodva védett Zreberniki erős várat — Bosniában — kivéve, minden nagy baj nélkül, a' Machovi Bánságtól elszakadt Szerémséget is ide értve, meghódoltatta, fejedelmeiket a' Magyar felsőség' megősmerésire, hódolási esküre, 's a' hit' dolgában ezentúl a' Pápával tartásra kénszerítette 1359-ben.

A' következett (1360-d.) esztendő ismét Észak-keletre, de csak rövid harczra szóllítá Lajost. A' Tatárok' két ízbeli megtöretése után (1354), a' tőlök üresen hagyott, addig Fekete Kumaniának, ez időtől fogva a' Moldva vizétől Moldvának hítt földre apródonként visszaszivárogtak régi lakosai, majd újak is, különösen Máramarosi Oláhok, az 1284-ben IV. László alatt meggyőzött Thráciai Oláh, Tatár csoportok' maradéki, csapatostul költözködtek be, mire a' hely termékeny, kies vóltán kivül igen sokat tehetett Lajosnak a' Római Pápával nem tartók' erőszakos térítésében kitüntetett nagy buzgósága is. Mig Lajos észrevette, üresen hagyták Máramarost az Oláhok, Moldvában pedig egy meglehetős erejü független Polgárzatot formáltak, vezetőjök, utóbb Vajdájok *Bogdán-Dragosch*, egy közönséges, de bátor, eszes, parancsolásra termett, ugyancsak Máramarosi Oláh földijök alatt. Lajos e' kettős bosszúságon felindúlva, 1360-ban bemegy Moldvába, a' szökevényeket visszahozni, meghódoltatni a'

már egyszer meggyőzött tartományt. Az utólsóra, meddig t. i. a' síkság engedé, csak hamar rá is segíték nyert győzedelmei: de, midőn szemeivel látta az áldott főldet, tapasztalta új lakóinak ahoz határtalan ragaszkodását, látta a' hely' természetét, a' keskeny szorosakat, sürü erdőket, melyeknek oltalma alatt könnyü vólna kevés elszántaknak is sokkal nagyobb megtámadó erőt veszélyeztetni: jónak ítélte a' dolgot nem erőltetni. Megelégedvén tehát azzal, hogy a' fejedelem, Dragosch' fija vagy unokája, 's népe, a' Magyar korona iránt örökös hüségre, hadaiban, valamikor kívántatni fog, segítségre, és esztendőnként meghatározott adófizetésre kötelezték magokat, szíveket győzve, miuél nincs szebb, nincs tartósabb győzedelem, haza tért; a' pusztán maradt Máramaroson pedig úgy segített, hogy egyik Lithván herczeget, *Koriatovics* vagy *Kiriatovics Tódort* (kit 1351 ólta, némelyek szerént kezesképen tartott magánál, mások szerént számüzetve hazájából, mint főldönfutót fogadott be, 's megkedvellvén, hogy magának lekötelezze, Zemplén vármegyében már elébb szép birtokkal megajándékozott vólt) Munkács' urává 's herczegévé nevezte; általa azután mintegy 40,000 Lithván Orosz atyjafiait hívatott be, 's ezekkel népesítette meg a' 300-nál felesebb üres falukat. Koriatovics ugyan 5 esztendővel késöbben, miután nevét az új hazában sok hasznos intézetivel,

különösen Munkács vára' és városa' részint erősebbé, részint szebbé tételével 6) halhatatlanította, Podoliában, hová talán örökségét keresni ment, megölettetett (1365): de azok, kiket ő magával béhozott, az ő húnyta után is hű jobbágyi maradtak a' Magyar koronának, 's maradékaik máig is lakják a' Lajostól atyjaiknak adott földet.

Most darab ideig (1361—64) vólt ipával, IV. Károly császárral vólt visszálkodása, ki úgy látszik a' császárságot féltette tőle, 's egykor ingerültségében, illetlen szóval illette Lajos' anyját Er'sébetet. A' visszálkodás azomban, mikor épen kitörni akarna, szép móddal, vér nélkül eligazíttatott a' Pápa' közbenjárására.

Nagyobb, tartósabb vólt a' harcz, melybe Lajos Olaszországban, a' Sz. Szék' kedvéért, ögyeledett. Mig a' Pápák Avenioban vígan élték napjaikat; Olaszország' nagyjai, a' Pápáknak Bavariai Lajos császárral huszonkét évi (1325—47) megátalkodott harcza által is nem kevéssé elősegíttetve czéljokban, majd minden birtokit elfoglalták a' Sz. Széknek. VI. Kelemennek 1352-ben, Bajor Lajosnak még elébb 1347-ben történt halálával elzajlott végre az örökös vígság Avenioban, megszűnt dühöngeni a' harczvihar Olaszországban. VI. Incze, oly sanyaru, puhaság, pompagyűlölő, mint uralkodni sze-

6) Lásd Balajti Jó'sef, Munkács 1836. 20 lap.

rető, a' mint Pápává lett, kezdte az öröm' és zürzavar' napjaiban elidegenített birtokit a' Sz. Széknek egymás után visszafoglalni. Csak a' rablók' legerősbikével, a' hatalmas Mailandi herczeg, Visconti Barnabással (Bernabo) nem bóldogult. Ez ellen tehát Magyar segítséghez folyamodott. Lajos maga ugyan személyesen meg nem jelent, de hadait több ízben beküldte Olaszországba, melyek hol magokra, hol egyesülve a' Pápát segítő több Olasz. és külföldi hadakkal, utóljára magának a' császárnak IV. Károlynak vezérlése alatt, nem egyszer megszorították Barnabást: de ő, annyi külömböző érdekü szövetségesek, utóbb még oly telhetetlen, pénzért akárkitől megvásárolható szövetség-fő mellett, mint a' császár, mindég talált módot kisikamlani, mikor már elveszettnek lenni látszott, a' veszedelem 's győzők' kezei közzül. Utóbb is, az 1369-ben, Febr. 13-d. készült békében, 10 esztendei tusának, annyi erőlködésnek, mennyivel könnyű lett vólna egész Olaszországot is meghódítani, egyéb haszna a' Pápára nézve nem vólt annál, hogy a' Borgofortei erősség lerontatott; külömben minden régi ragadományait megtartotta a' rabló. Senki sem szégyenlette ezt jobban, mint Lajos; midőn tehát kevés idő múlva, újra visszálkodás támadt a' Pápa és Barnabás közt, személyesen ajánlkozott, hogy bemegy 10,000 emberrel, és minden más segítség nélkül igazságot szolgáltat a' Sz. Széknek,

békességet szerez Olaszországnak, romlást, mit régen megérdemlettek, a' béke háborgató Viscontiaknak. De a' császár, nehogy Lajos dicsősségét, becsültetést arasson ott, hol ő kevéssel elébb gyalázatnál, átoknál egyebet nem aratott, hova hamarébb megbékéltette Barnabást a' Pápával, 's igy Lajos' ajánlatára szükség többé nem vólt. Későbben újra háborgattatván a' Pápa Barnabástól, még egyszer folyamodott ellene Lajoshoz (1371), de annál többet ez úttal tőle nem nyerhetett, hogy alattvalóinak, kik önként akarnának, szolgálatot venni táborában nem ellenzette.

Mig ezek, haszon és fény nélkül nemzetünkre nézve, Olaszországban folytak, több más, egyenesen az ország' érdeke parancsolta, szerencse és dicsősség koronázta háborúk foglalatoskodtaták nagy királyunkat, 's talán ezek is gátlák amazokban személyes részvétét. Első vólt ezek közzül:

A' Bolgár háború. *Sisman*, Bolgár fejedelem, szoríttatva az Osmanoktól vagy Töröktől, kezdte magát a' Dunához mind közelébb húzni, Serviát, Valachiát, mélyek Magyar felsőség alatt állottak, fenyegetni, háborgatni. Lajos ezt jó alkalomnak látta a' Magyar korona' régi jogait Bulgáriához magához is megújítani. Megindúlván tehát Budáról az 1365-diki tavaszon, 's Lippán, Lugoson, Karánsebesen keresztül, Ó-Orsovánál a' Dunán általkelvén, tá-

borba szállott Viddin alá; 's bár a' külömben is igen erős várat harczban forgott férfihoz illő okossággal, bátorsággal védte *Strascimir*, Sisman' seregei' fő-vezére, Basarád Sándor Oláh vajdának veje, Tvarkónak pedig, a' Bosnyák Bánnak ipa, ha mind nehezen is, rárohanással megvette, magát a' vitéz vár- és had-nagyot is elfogta; kit azután darab ideig fogva, de erényéhez, rangjához, öszveköttetéséhez illő fogságban tartott Magyarországon, a' Zágrábhoz tartozó Nagy Kemlek, vagy Kalniki magas szikla várban. Viddin' elestével, vidéke, a' Duna' mentében eső egész föld, 3 hónap alatt meghódolt, melynek kormányzását Lajos Erdélyi vajda Apor Dienesre, Laczkovics István' fijára, bízta; maga akkor ugyan Budára visszajött, de már következő tavaszon (1366) Sismán' mozgolódásit hallván, újra Viddin előtt állott, vele az új Oláh vajda, Basarád Sándor' fija, Layk vagy Vlayk (László), kit mint hű-béresét segítségül parancsolt. Egyetlenegy ütközet, melyben a' most Osmanoktól is segített ellenség' 80 ezerét 20 ezer Magyar és Oláh, a' Király' személyes vezetése alatt, semmivé tette, kezére juttatá Lajosnak a' tartomány' nagyobb részét (a' Timektől a' Jantra vizéig) 's ő Julius' vége előtt már újolag otthon-, Bulgária, mint egykor V. István alatt, ismét a' Magyar korona' birtokában vólt.

Következő esztendőben Vlayk, az előbb segítő, maga lett az árúló, 's oka egy, később véres háborúnak. Ez, ó-hitű maga, az ó-hitűeknek Lajos által erőszakos teríttetését, 's talán sógorának Strascimirnek hosszas fogságát is neheztelvén, még 1367-ben elkezdett mozgolódni, az Osmanokkal szövetkezni; de látván a' nagy hadi készűleteket, melyeket Lajos, a' dolgot sejtve, mind Magyar-, mind kivált Erdélyországban tétetett, ezektől féltiben úgy mutatta, mintha semmit nem akart vólna. Két esztendővel későbben (1369), midőn maga' az alatt csöndesen tartása-, szinlett hűsége által Lajost elaltatva, magát a' szándéklott merény' kivitelére elég elkészültnek gondolná, hirtelen Viddint megtámadja, megveszi, Dienes Bánt készületlen kisded seregével kivervén, magát Dunamelyéki Bulgária' királyának nevezi. Lajos, hogy nagyobb zavarba hozza, kétfelől támad a' pártosra. Apor Miklós vajda az Erdélyi, nagyobb részint Székely zászlóaljakkal Brassón alól, a' Székely havasokon keresztűl, egyenesen Oláhországba, maga Lajos a' Machovi Bánnal, Gara Miklóssal Bulgariába ront, erre elébb, majd egyesített erővel Oláhországra, veszélyt árasztandó. Miklós vajdát bevágott útakkal, megerősitett várakkal, beljebb jól felkészült seregekkel várta az ellenség: útat nyitott mindazáltal magának annyi akadályok' daczára, 's a' síkon is a' vele mérkőzni merteket nagy romlással

hátra veté: de mig a' hegyek, erdők közt vigyázatlanúl űzi a' futókat, csak azon veszi észre, hogy mindenfelől körülfogta a' neki lest vetett számtalan sokaságú ellenség. Látván, hogy nincs szabadúlás, elszánva életét legalább drágán adni el, rohan a' tömött fegyveres csoportok közzé; utána bátor, de kisded serege. Maga az elsők közt vitézül harczolva elesik, vele sok fő emberek, a' Székelység' színe; hólttestét mindazáltal kevés megmaradt hívei kivitték a' győzedelmes ellenség' kezei közzül, 's királya utóbb fényes temetségre méltatá Esztergomban. Azalatt a' Király megvette Viddint. A' várossal általellenben, a' Duna parton várta, seregével magát erősen besánczolva Vlayk, hogy általkelésében meggátolja. Ő mind a' mellett is hajókat parancsolván, elhatárzá megpróbálni az általmenetelt. A' bátor Gara vezette az elő csapatot, 's csakugyan által is vezette, bár nyilzáporral, majd kivont karddal, hosszú éles baltákkal fogadá az ellenség; nyomba követte a' király többi hadaival. Ezek is partra verekedván, irtózatos öldöklő harcz keletkezik. Az ellenség miután sánczaiból kiveretett is, rendbeszedvén még egyszer magát, megújítja a' viadalt. Midőn minden erőlkedését hasztalannak, a' Magyart a' síkon győzhetetlennek látja, hasonló csaló szándékkal mint elébb, szaladásra veszi a' dolgot. De a' király, sokkal harczban tapasztaltabb, mintsem félelemnek venné mi ra-

vaszság vólt, ravaszság lehetett, a' helyett hogy a' futókat üzné, a' Duna' bal partjának esvén, elfoglalja a' Szörényi várat 's Bánságot, az egész sík tartományt. Az ellenség látván, hogy czélját el nem érte, alkudozni kezd. Lajos, bár győző, előtte tartván Miklós' szerencsétlenségét, azon kivül is tanácsosnak nem ítélvén kétségbeeséssel határos ellentállást kőlteni fel egy egész nemzetben, maga sem vólt idegen a' békétől. Ily körülmények közt hamar megkészült az, következő föltételek alatt: Vlayk esküvéssel kötelezi magát, hogy Lajosnak hű alattvalója, a' R. Egyháznak álhatatos követője lesz; ezért maga régi birtokihoz a' Fogaras-földi új gyarmatot és Szörényi Bánságot-, Sógora Strascimir — szabadon bocsáttatván — a' Viddini, és Magyar-Bulgáriai helytartóságot nyerik a' királytól. — Ugyanezen alkalommal Erdélynek délfelől bátorságosítására helyreállíttatja a' király a' Brassói Szászokkal a' Törcsi várat.

E' közben újabban baja vólt Lajos királynak az 1359-ben megcsöndesített Bosniával is. Mig Tvartko (kit Lajos a' Báni méltóságban megerősített, 's hogy annyival inkább lekötelezze, a' Magyar királyi udvarban nevekedett Dorottyával, Strascimir' leányával öszveházasított) Magyarországon múlatott, azalatt testvérje Vuk, a' nyúgoti Egyház' kebelébe általtérvén, 's ezen lépésénél fogva magát mind a' Pá-

pa' mind Lajos' pártfogásáról biztosítva hívén, lázadást csinált ellene; de a' visszasietö Tvartkótól csakhamar megverettetett, futni 's óltalmat Magyarországon keresni kénteleníttetett. Lajos próbálta elébb a' testvéreket szépen megegyeztetni; majd, midőn Tvartkó az osztozásról hallani sem kívánna, 's a' két fél közti gyűlölség, vallás háború szint öltve magára, mind veszedelmesebbé kezdett lenni, Vuknak (1364) segítséget küldött. De Tvartkó újra nem csak testvérén győzedelmeskedett, hanem Serviának is egy részét, az itteni zürzavarok' alkalmával élve, magáévá tette. Annyival inkább felindúlt az eretnèk más hitü ellen a' Pápa; nem érvén tehát meg azzal, hogy négy Püspököt küldött téritni Bosniába, Lajost az ott veszedelemben forgó. Római egyház' hathatós pártolására, 's Tvartkónak tüzzel vassal üldözésére serkenti. De Lajos, hitétől megválva, Tvartkónak személyes becsülője, annyival kevésbé vólt hajlandó a' hadakozásra, mivel Tvartkó ellene egyenesen semmit nem vétett, 's mint vitéz férfit azzal tartá, nem elidegeníteni, hanem inkább szorosabban magához kapcsolni szükség nékie. Ily kinézésből nem csak nem bántotta, hanem, mire az régen vágyott, királyi czímre is méltatá 1376-ban, minek az a' nem reménylett következése is lett, hogy Tvartkó önként a' Római egyházhoz állott, azt nem is említve, hogy királyi jóltévőjéhez fogytig hű maradt.

Meghalván ez alatt (1370) Kasimir, Lengyel király, minthogy a' régi kötéseknél fogva a' korona Lajost illeté, siettek, mielőtt pártok keletkeznének, az ország' fő kanczellárja, és a' Krakkói Püspök Magyarországba, Lajost magok közzé meghívni. Ő vonogatta magát eleinte, nem tudni, azért-e, hogy a' Lengyelek' igaz gondolkodását ily móddal elébb kitapogassa? vagy mivel 28 évi tapasztalás után nem sok kedve vólt szaporítni az igazgatás' gondjait, nem kivált egy oly nemzeten uralkodással, mélyet tisztelni, szeretni nem tuda, melynek közte lakni nem szándékozék? Végre még is engedett a' követek', 's övéi' unszolásának, a' koronát elfogadta; magát Krakkóban megkoronáztatta: de mivel maga az országban benn nem lakhatott; édes anyja pedig a' vólt király' nénje, kire eljöttivel a' kórmányt bízta, a' nemzet' bizodalmát megnyerni nem tudta: csak hamar vetélkedő társak akadtak, kiket az országuknak, vagy magoknak függetlenséget kereső Lengyel nemesek ültették fel, 's gyámolítottak ellene. Lajos mind a' mellett is okos maga mérséklésével, szép móddal, hol ezek nem használtak, fegyverrel, győzött minden akadályokon, 's nem csak a' koronát maga hóltig megtartotta, hanem férfi gyermekei nem lévén, az ország' rendeit, egy Magyarországon Kassán, 1374-ben tartott ország-gyülésen, akkorig fizetni szokott *telek* vagy *főldadajoknak*

két harmad része' elengedésével arra is reá vette, hogy az örökösödést leányaira is kiterjesztetni engednék. Mely helyen méltó megjegyezni a' Lengyel rendek' alacsony önzését; mert íme, kik elébb a' Magyar koronávali egyesüléstől, mint országuk' függetlenségét veszélyeztetőtől, 's talán nem ok nélkül, vonakodtak, most mihelyt külön nyereségök biztositva vólt, készek vóltak újabb, szorosabb békóba verni szép hazájok' mindennél drágább szabadságát; de méltó egyszersmind jól megjegyezni a' kősziklát is, melynél annyi népeknek szenvedett eleitől fogva hajótörést bóldogsága. A' Nemességnek az adótóli mentsége az. Magok hasznát értő 'sarnokok őrízkednek e' kiváltsági szent jogot bántani, vagy megsemmisíteni; mert azon kivül, hogy nem egy út marad nyitva előttök magokon a' kiváltságosokon kihúzni más felől, mit ekként nékik engedni látszanak; az ezen kiváltságból oly természetesen folyó örökös gyűlölség, visszálkodás a' legjobb módot szolgáltatják kezeikbe „*divide, et vinces*“ szokott álnok mesterségök (politicájok) sikerítésére, népöknek, mely soha egy egészszé nem alakúlhat, örökös szolgaságban tartására. De a' dologra térve - Lajos, látván a' Lengyel rendek' engedékenységét, még kétszer gyüjtötte azokat országosan öszve hazánkban, 1380-ban Budán, 1381-ben Zólyomban (Altsohl), tanácskozni vélek pártoktól szétszaggatott országuk' megnyug-

tatása, jobb karba helyheztetése felett: de a' király' legtisztább czélzatit fejesség, bizodalmatlanság legtöbbet kijátszák, melyből a' lett, hogy a' király őket magokra hagytá. Miután sem Er'sébetnek, sem a' Magyar nádorságból hozzájok küldött, külömben vélek rokon Opoliai herczegnek, az igen derék Lászlónak kormányzásával megelégedve nem vóltak: magok közzül a' Krakkói Püspököt Zavisa-t nevezte főigazgatónak, ki majd visszasohajtatá vélek az elébb nem szeretteket. A' Zólyomi ország-gyülés egyébiránt arról is nevezetes, hogy ott fogadtatá el a' Lengyel rendekkel Lajos leányát Máriát, 's annak leendő férjét 'Sigmondot, kiket eleve minden koronái' örököseivé nevezett; 'Sigmondot pedig az ország-gyűlés' eloszlásával mindjárt bé is küldötte Lengyelországba, ismérkedni, 's ismértetni magát a' nemzettel, mi, minthogy 'Sigmondra nézve, kellemetlen durva magaviseleténél fogva, nem kedvezőleg ütött ki, a' helyett hogy könnyítette vólna, nehezítette inkább neki, ipa' halálával, az országhoz jutást, mint alább meg fogjuk látni. Mielőtt tovább mennénk, Lajos' Lengyel királyságáról lévén szó, meg kell azt is említenünk, hogy Veres Russiát a' Lengyel rendeknek legkissebb ellenszegülése nélkül, mert jól tudták az ez iránt Kasimirral kötött alkut, a' Magyar koronához visszacsatolta; mely időtől fogva az Magyar kórmányzók által igazgattatott.

Uralkodásának vége felé még egyszer a' Veleneczeiekkel megújúlt had, és a' Nápolyi örökség foglalatoskodtaták Lajost. A' Törökök, miólta Gallipoli' elfoglalásával (1355) magokat Europában megfészkelték, mind jobban jobban háborgatván a' keleti birodalmat: Palaeologus János Császár nem egyszer sürgette követei által a' nyúgoti keresztyén fejedelmek', azok között Lajos' segítségét is, de hasztalan; mert a' Pápa azt javasolta Lajosunknak, ne sietne a' segítséggel, hihetően igy akarván a' nagyobb szorúltsággal minél hamarébb arra a' kéntelenségre juttatni a' császárt, hogy a' Római hitre térjen. Követei által nem bóldogúlván, maga jött végre Palaeologus személyesen Budára 1366-ban; a' mikor, 's még határozattabban kevéssel azután (1367) Viddinben, csakugyan igéretet tett néki Lajos. Hogy igéretét telyesíthesse, az 1358-diki egyesség szerént az alkudott 24 hajó haladéktalan kiállítását kívánja a' Velenczeiektől. Ezek, féltvén tengeri hatalmukat, megtagadják a' király' kivánságát, azon szín alatt, hogy a' király a' Görögöket és Ráczokat — nem az Osmanokat — szándékozik bántani, miben a' királynak segéd kezeket nyújtani tiltaná őket azon népekkeli barátságuk. Ezen elmúlt a' Görögök' szándékba vett segítése, mire maga előtt tartva a' keresztes hadak' keleti szerencsétlen kalandjait, úgy sem vólt egész kedve. Noha vagynak kik azt állítják, hogy La-

josunk valósággal elment a' Törökök ellen, 's rajtuk fényes győzedelmet is nyert: de ez, Küküllő János, Lajos király' titoknoka, 's viselt dolgai' megírója, mélyen hallgatván róla, vagy költemény a' Czelli Szüz Máriáról ezen győzedelemhez mellékelt némely körülményekkel együtt, vagy tévedés, melyre vagy a' Sisman' Bolgárjain, kiket, mint látánk, az Ozmanok is segítettek, vagy Vlayk' Oláhjain nyert győzedelme adhatott alkalmat. A' Görögök' segítéséről tehát letévén Lajos, inkább a' frigyrontó Velenczeiek' megbüntetésén, büszkeségök', hatalmuk' megtörésén jártatá elméjét. Először mint Karrára Ferencznek, a' határ felett közte és Velenczeiek közt támadt perben, a' régi szövetségnél fogva védője lépett fel, segítségül küldvén néki (1373) Erdélyi vajda Laczkovics Istvánt, ki elébb győzött, de majd gondolatlanságával magát tőrbe, 's emberei' egy részével fogságba, Karrárát pedig békélés', még pedig reá nézve igen káros, igen csúfos föltételek alatt békélés' kéntelenségébe ejté; minthogy Lajost Lengyel- és Nápolyországi gondjai gátlák újra nagyobb erővel fölkelni mellette. A' bosszú azomban csakugyan nem maradt el, melynek kitörését magok a' Velenczeiek siették, egy részről Karrára Ferencznek újabb háborgatása, más részről a' magyar kereskedésnek, nevezetesen a' Magyar Dalmatiai sónak Págó szigetéről Velenczébe vitele' gátlása által. Min annyi-

val inkább lehet csudálkozni, mivel a' Velenczeiek épen háborúban valtak Genuával; a' mellett a' királynak Karrárával, az Aquiléjai Pátriarchával, 's több Olaszországi urakkal és városokkal 1376-ban kötött szövetsége sem lehetett titok előttök. Elkezdődvén a' háború 1378-ban, a' Velenczeiek rövid, kivált a' tengeren, a' Genuaiak ellen, szembetűnőbb szerencse után, szárazon vizen szorongattatván; Trevigo, sőt maga a' fő város Velencze ostrom alatt, 's már már a' feladáshoz közel lévén: kénteleníttettek mindjárt következő esztendőben (1379) békességet kérni. Ezt a' szövetségesek az erejében felfúvalkodott köztársaságnak oly kemény, oly megalacsonyító föltételek alatt ajánlák, hogy azokat becsülete' szántszándékos megtapodása nélkül el nem fogadhatá. A' nevezetesebbek valának: „minden innepnapokon a' Sz. Márk' piaczán tűzettessék fel a' Magyar zászló a' Magyar koronától függés' jeléül; a' herczeg' (Doge) választása, megerősítés végett, mindenkor elébb a' Magyar királylyal közöltessék; pecsét-nyomóján többé a' köztársaság a' *„tenger' urai — Domini maris"* czímet viselni ne mérészelje; eltiltatik a' Tanais vagy Don vizén kereskedéstől, mely ezentúl egyedül Genuát fogja illetni; ezen feljül fizessen a' Magyar koronának évenként adóban ötven ezer, 's most egyszerre azon kivül hadiköltség' fejében ötszázezer aranyat, a' herczegi czimer, míg ez utólsó fizetés nem

teljesíttetik, zálogban maradván a' királynál.“ A' békét ily föltételek alatt nem akarván Velencze, folyt a' háború tovább is, 's most a' köztársaságra nézve kedvezőbb szerencsével; minek okát különösen Durazzói (Kis) Károlyban keresik. Vólt ez az Aversában Lajos' parancsolatjára megölt Durazzói Károlynak veje, 's ugyan ennek testvérjének Lajosnak — ki Gravinai gróf vólt — fija, kit atyja' halála után (1362) Lajos királyunk, akkor időben még gyermektelen, maga után örökösének szánván, udvarába vett, nagy gonddal neveltetett; későbben leányai születvén, bár öröksége ettől fogva ezekre nézett, jó indúlatját mindazáltal Károlytól meg nem vonva, őtet Horvát- és Dalmátországi Bánná, 's ezen hadban seregei' fő parancsnokává nevezte; sőt hogy néki korona helyett koronát adjon, Nápolyi királylyá tenni eltökélé. A' körülmények kedvezők vóltak. Johannának négy férjétől semmi gyermeke nem élt; halálával megújúlandó vólt Lajosunk' joga; de, még mielőtt meghalt vólna Johanna, minthogy az Egyháznak két Pápa közt kétfelé szakadása' (*schisma magnum*) alkalmával ő az Avenioi VII. Kelemennel tartott: ezért a' Római VI. Orbántól elébb maga átok alá vettetett; azután országával Lajosunk kínáltatott meg; ez pedig azt, sok gondjai', hajlott ideje' tekintetéből, el nem fogadván, Károlyt ajánlotta maga helyett, megbiztatván egyszersmind segítségével. Johanna,

ki elébb maga is Károlyt, sokszorosan 's közel rokonát választá ki örökösének, 's fijává is fogadta vólt, a' Pápa, 's Lajos elleni bosszúságból most őtet mellőzvén, VII. Kelemen' jóváhagyásával, Lajost az Anjoui herczeget, V. Károly Franczia király' testvérjét fogadta újabban fijává, igy reménylvén Francziaországot is legkönnyebben ügye' pártolására reábírhatni. Már mikor ezen Kis Károlyt Lajos — megesketvén először hogy a' Magyar és Lengyel koronához elébbi fiúvá fogadtatásánál fogva semmi jogát tartani, leányait semminémű czím alatt háborgatni soha nem fogja — a' Velenczeiek ellen küldött seregei' fő vezérévé nevezte, mellesleges czélja az is vólt, hogy őtet Nápoly' elfoglalásában segítse. De Károlynál majd ez lett a' fő czél, 's minthogy ehez barátok kívántattak Olaszországban, ezek' szerzése után látott. Ezért már elébb, hogy a' Velenczeieket magának előre lekötelezze, (1379) módot szolgáltatott ezeknek mind Trevigonak, mind Velenczének, fegyver-nyugvás' ideje alatt, eleséggel ellátására; megújúlván pedig a' had, figyelmét soha nem ezen, hanem inkább Nápolyon tartotta. Ehez járúlt Velenczének Génuán néhány ízben vett tengeri győzedelme. Rendbeszedvén ekként magokat a' Velenczéiek, ezt látva mindjárt engedékenyebb lett az ellenség; 's a' Pápa VI. Orbán' és Amade Szabaudiai gróf' közbenjárására jóval illendőbb föltételek alatt, mint

elébb, megkészült a' béke 1381-ben. Szerinte nagyjára minden a' had elötti lábra tétetett viszsza; de a' büszke, magát tenger' urának nevezett Velencze csakugyan el nem kerülhette az adó- évenként hét ezer arany-fizetést a' Magyar koronának.

Károly a' maga Magyar és Olasz hadaival már, még a' feljebbi esztendő' végén, Rómában vólt, 's ugyan ott, több hónapi alkudozás után, VI. Orbán Pápától Jun. 2-d. 1381-ben, letévén elébb a' hódolási esküt, Nápolyi királynak koronáztatott. Annyival több joggal és bátorsággal közelített most Nápolyhoz; meggyőzi az annak 's bészorúlt feleségének Johannának segítségül siető Otto Braunschweigi herczeget; a' várost megveszi, Johannát elfogja, az országot véle magának általígérteti, 's midőn mind e' mellett titkon Anjoui Lajos' részére dolgozni tapasztalná, fogházában megfojtatja Május' 22-d. 1382. Azalatt Anjoui Lajos Avenioban alkudozott a' királyság felett a' másik Pápával VII. Kelemennel, kitől miután a' Sz. Szék iránti engedelmességre megeskettetett, megkoronáztatott, úgy indúlt, akkor is a' leghosszabb úton, Szabaudián, és Lombardián keresztül, Johannának, ki már nem vólt, megszabadítására. Jövetelének hírére Károly Lajos királytól sürgetve kér segítséget; e' mellett is azomban meg nem gátolhatja Anconának, Abruzzónak elfoglalását: de majd éhség, ragály visszavonúlni, 's nem so-

kára véletlen halál (1384) a' küzdéssel egészen felhagyni kénszerítik Anjoui Lajost, a' mikor Kis Károly, egyedül maradt ura Nápolynak. De már ezt meg nem érte Lajosunk, ki még 1382-ben, a' néki annyi bosszút, nyughatatlanságot okozott, 's végre, ha nem épen általa is, csakugyan megbosszúlt ellensége - Johanna - után 4-dik hónapban, September' 11-kén kimúlt N. Szombatban, életének 57-dik, uralkodásának, melynél fényesebb Magyar királynak még nem jutott, 41-dik esztendejében. Előtte csak két esztendővel, 1380-ban, halt meg édes anyja Er'sébet, hű tanácsadója, fő fő segédje, mondhatni társa az uralkodásban.

Az eddig elmondottak, ha semmit egyebet nem tett vólna, magok képesek vólnának Lajost közönséges uralkodók' sorából kiemelni; de néki nem csak ezek valának érdemei. Mig győzhetetlen fegyverével, 's ezt mindég csak igaz ügyben, mindég mérséklettel használva, a' Magyar nevet Europában tiszteletessé inkább, mint rettenetessé, birodalma' határivá, a' 3 tengert, Földközit (Hádriait), Feketét és Báltit tette: a' csak nem szakadatlan harcz-zajban nem feledte a' béke' szelid leányait, a' mu'sákat. Kiket hogy a' Magyar földön meghonosítson, a' IV-dik Károly császár által Prágában 1348., Rudolf Austriai herczeg által Bécsben 1365-ben alapított Egyetemek' formájára, 1367-ben állí-

totta V-dik Orbán 7) engedelmével a' Pécsi, hazánkban legelső Egyetemet, mely hogy idővel igen virágzó lehetett, abból megítélhetni, hogy a' Mohácsi szerencsétlen harczon 300-an íratnak hogy jelen vóltak azon oskola' neven-dékei közzül, kik többnyire mind életükkel pecsétlék forró hon- és erény-szeretetőket; 's e' közönséges nagy hajótörésben, mellyben annyi szép és dicső, veszett el, úgy látszik, maga is a' szép intézet. Méltó mellesleg megjegyezni, hogy ezen Egyetemnél, azt megerősítő levelében, midőn minden egyéb tudományt megengedett, a' hit-tudományt (theologiát) egyenesen megtiltotta taníttatni a' Pápa.

Tudományok iránti szeretete a' sok közzül csak egy, bár igen dícséretes, oldalát mutatja Lajos' kórmányzói bölcsességének, kiterjedt az az igazgatás' minden egyéb ágaira is, ki nevezetesen:

A' törvény hozásra. Törvényeket a' körülményekhez képest igen bölcseket, de csak keveset hozott, elégnek tartva a' meglévőket tiszteletben tartatni; 's ez a' törvények' kevéssége

7) Palma. Notit. Rer. Hung. II. 131. 's bővebben I. 149. VI. Orbán' engedelmével 's 1382-ben alapíttottnak vítatja: de ezt csak maga az eléggé megczáfolja, hogy a' VI. Orbánt megelőzött XI-dik Gergely, az azon oskolában tanítóknak, és tanúlóknak már bizonyos kedvezéseket, kiváltságokat adott. A' tévedés onnan eredt, mert a' Pápa' levele igy kelt: „Urbanus (nincs kitéve hanyadik) etc. pontificatus nostri anno quinto.

maga egy bizonyság, hogy jól kellett alatta hazánknak állani. Mert valamint sok orvosság nem egésségnek az emberi testben, úgy gyakori törvényhozásra szorúlás, sok törvény, nem jóllétnek jele a' köztársaságban. 1351-ben a' Nápolyi második hadból haza tértivel, a' messze külföldön, zúgolódás nélkül, híven és vitézül katonáskodott nemesség' megjutalmazására adta ki egyetlenegy, a' honi Törvény-gyüjteményben *(Corpus Juris)* olvasható *decretumát.* Ennek első felében az arany Bullát egyébiránt egész kiterjedésében megerősítvén, annak 4-dik czikkét, mely sok nemesi családok' rövidségével, csak klastromok', papok', legtöbbet érdemetleneк' gazdagítására adott alkalmat, úgy módosította: hogy a' mag nélkül elhaló nemesnek ne legyen, mint addig, szabad ősi javairól rendelkezni, hanem halálával minden birtoki atyjafiaira, ha atyjafiai nem vólnának, a' *Fiscusra* szálljanak. Melyből folyt idővel a' halhatatlan testeket — testületeket — jószág-birhatástól eltiltó törvény *(lex amortisationis)* egy-, 's más felől az a' szokás, vagy inkább kéntelenség, hogy az idegeneknek (nem-rokonoknak) örökös eladásban, vagy egyik, vagy másik fél által mindenkor királyi jóváhagyás *(consensus regius)* kérettessék. Decretuma' 2-dik felében foglaltatnak új rendeletei, melyek közzül nevezetesebbek: Art. 4 et 12: az adó *(lucrum camerae,* mint *Schoenvisner Notit. Hung. rei num.* p. 171

magyarázza: census seu tributum, ob cusionem novae monetae pro aerario regio exigi solitum), mint Károly alatt vólt, egy egész házhelytől, vagy telektől 3 garasban (3 márjásban) megállapíttatott oly móddal: *a)* hogy minden, a' nemes is, 8) fizesse, *b)* hogy semmi azon kivül ne fizettessék, minden egyéb régibb, gyakran változott, 's ennélfogva az adószedőknek sok visszaélésekre, csalásokra alkalmat szolgáltatott adók eltöröltetvén. Art. 6: nem lévén addig meghatározva, mivel tartoznak a' jobbágyok vagy parasztok uraiknak, nem ritka vólt az eset, hogy sok földes urak, szerfelett terhelték jobbágyaikat, mások, kivált a' tehetősebbek, csak hogy a' másokéit elkecsegtethessék, a' magokéitól, mit igazságosan kívánhattak vólna, azt sem kívánták meg. Ennek örökös panasz, per-patvar, részint az urak és jobbágyok, részint magok az urak közt, örökös költözködés, úr változtatás vóltak, a' közönségnek nem kis kárára, természetes következései. Hogy ezen bajoknak eleje vétessék, rend', egyformaság' kedvéért, rendeltetett a' máig is fennlévő *kilenczed* (*nona*), még pedig — mi csudálatos, 's csak a' feljebbiekből érthető — úgy, hogy a' kiszabott kilenczednél (mellette a' Papoknak külön meghagyatván *dézmájok*) valamint többet ne, úgy

8) Az Erdélyi Nemesek 1366-ban különös oklevél által ezen tereh alól felszabadíttattak, a' széleken az Oláhok ellen tenni szokott terhesb katonai szolgálatjok' tekintetéből.

kevesebbet se légyen szabad venni, büntetés határoztatván az általhágókra. Art. 10. et 19: ártatlan gyermekek, atyafiak vétkes szüléik', rokonaik' vétkéért soha ne lakoljanak. És igy, az igazság' 's nemzetünk' szégyenére, oly égre kiáltó igazságtalanság, oly minden emberi érzéseket felháborító kegyetlenség, milyen nem régen Feliciánon és nemzetségén, nem vala többé elkövetendő. Art. 25: minden per legfeljebb harmadik törvényfolyamon *(terminus)* bevégeztessék. Mennyire vagyunk ettől most, midőn sokszor három ember-kor is kevés egy per' bevégzésére. — Közönséges értelem vólt eddig, hogy (Art. 11.) a' parasztoktól az előtt is egészen megkülömböztetett, nemesi azaz katonai szolgálatot tett, fél nemes *vár jobbágyok* (jobbagiones castri lásd VI-d. fej.) egytül egyig mindnyájan a' többi igazi nemesekkel mindenben egyenlő karba helyheztettek. Ez ha többé, a' későbbi oklevelek' tanúbizonysága szerént (lásd Fejér Cod. Dipl. T. IX. v. 3. p. 686. és Athen. 1837. 43 sz. 342 l.) nem áll is: annyi bizonyos (Thúróczi III. 51.), hogy N. Lajos által igen sokan megnemesíttettek; mint szintén az is (Art. 11.), hogy minden névvel nevezendő birtokos ('Sigmondig nem is vóltak mások), régibb, újabb, tehetősb, szegényebb nemeseknek tökéletesen egyenlő jogok, szabadságok engedtettek: miből egyéb tetteit is hozzávéve, nyilván kiviláglik nagy királyunk' bölcsessége, dicséretes

igyekezete: szaporítni az alkotmányi rendszer' javaiban részesülők' számát, kevesítni az okot botránkozásra, irigység-gyűlölségre a' hazafiak közt, mi elkerülhetetlen, mikor kik ugyanazon terhekben, nem ugyanazon kedvezésekben részesülnek.

Hogy Lajos annyi hadat folytatva, az érdemeseket királyilag jutalmazva, mellette egyházról, oskolákról, kolostorokról meg nem felejtkezve, rendes jövendelmeivel beérte, a' nélkül hogy vagy eldődjeiként népére új adót vetett, adósságokat csinált, vagy mint atyja, szent vagyonokhoz nyúlt vólna; hogy 40 évi uralkodása-, országából a' közben annyiszor, gyakran húzamos, távolléte alatt nepei soha csak egyszer is, sem ellene fel nem lázadtak, sem egymás közt meg nem hasonlottak, hanem mindenkor királyuknak engedelmes hívei, egymás között mint testvérek egyesek vóltak: mind ezek, megannyi kormányzói ügyesség' szólló bizonyságai, előre gyaníttatnák velünk, a' *polgárzat'* javait-, a' köz jövedelmi kútfőket okosan használó, ritka dolog- és ember-ismerő, 's ezekkel nem középszerüen bánni tudó fejedelmet, ha világosan feljegyezve nem találnánk is: hogy ő, hol magas helyzete, népe' becsülete kívánák, pompás és bőkezü, külömben rendesen igen takarékos, fény- és pompa-gyűlölő vólt; ki sokszor kíséret nélkül, közönséges ruhában, személyét, rangját eltitkolva, alattvalói' bizodal-

mas körébe ögyeledett, ismerkedni népével, hallani annak ítéleteit, kitanúlni szükségeit; hogy továbbá népei közt külömbséget nem tett, jogaikat, szabadságaikat külön külön, valamint az egyesekéit is, tiszteletben tartotta; érdem szabta meg kinekkinek becsét előtte; kedvenczeket nem ismert, a' törvény, édes anyja 's az ország' rendei vóltak egyedül, kikre hallgatott; örökös hívataloknak nem barátja, rendesen minden 3 évben változtatta fő tisztviselőit, Erdély, 's a' több társ-ország' kormányzóit, úgy ítélvén: hogy, tekintessék a' hívatal teréhnek vagy tisztességnek, amabból magát ki nem vonni, ebben részesülni egyenlő kötelessége, joga mindennek, ki reá alkalmatos; 's hogy az örökös változtatással kormányra kerülő tapasztalatlanok ingyen sem ártanak a' társaságnak annyit, mint a' hosszas hívatalban megfeneklés által elrestült, vagy elkevélyedett tapasztaltak.

Említsük-e ezek mellett, hogy melyeket másokban, különösen a' kórmány körül forgolódókban megkívánt, az istenifélelemben, fedhetetlen, tiszta életben, munka- és rend-szeretésben, valamint átaljában minden fejedelmi és emberi erényekben, maga a' legtökéletesebb példány vólt? Szokott, ritka magamérséklése csak egyszer életiben Aversában hagyta el: de mennyire nem mentik ezt is kor, környülállások, előzmények, ha azt nem tekintjük is,

hogy tette akkor is érzékenység' inkább, mint valamely vad indúlat' kitörése vólt?

Mind ezeket együve vévén, bátran állíthatni: hogy hozzá hasonló fejedelmet az egész közép-idő igen keveset, kora egyet sem mutathat. Méltó vólt tehát a' gyász, melyet árván hagyott országa érte három évig visele; méltók a' könnyek, melyeket felette, vesztesége' mély érzetében, századokon keresztül hullata; méltó a' *nagy* név, melylyel a' valóban nagyot nem a' csapodár élő-, hanem a' szoros ítéletü, hálás utó-kor tisztelé.

XXII. FEJEZET.

Mária 1382—1385. *II. vagy Kis Károly* 1385—1386. *Ismét Mária* —1387.

Lajos' halálával, minthogy néki sem maradt fija, hasonló állapotban vólt az ország, mint hajdan III. Andrásékor: de a' nagy király iránti hála, tisztelet tiltá ez uttal a' rendeket még csak kérdésbe is hozni a' leányok' örökösödési jogát; 's igy azt tettel elfogadva, Lajos' nagyobbik leányát Máriát, kit maga is akara, királyuknak koronázzák, leirhatatlan örömmel és készséggel, mindjárt más nap (Sept. 17.) hogy Lajos eltemettetett. Mária még nem egészen 16 esztendős-, mátkája 'Sigmond, akkor távol Lengyelországban, esztendővel még fiatalabb vólt. Kivánt alkalom ez Lajos' uralkodásra vágyó özvegyének Er'sébetnek, az ide-

igleni kormányt, mig Mária és 'Sigmond alkalmatosok lennének, kezei közzé keríteni; melyet aztán nem jól mérsékelvén, vele mind magának, mind leányának vesztét okozá. Fő oka a' szerencsétlenségnek, hogy a' nádort, a' külömben sok személyes érdemü, a' királyi családhoz oly határtalan hü, mint harczban bátor, de kevély, indúlatos, parancsolni szerető, versenytársat, hozzá hasonlót, maga mellett nem szenvedhető, 's ezekért közönségesen gyűlölt Garát, választá egyedűli meghittjévé, tanácsosává; mi által magáéivá tette annak számtalan ellenségeit. Majd Gara' indításából, ki katona maga, 's alólrul hágva magosra, katonai vak engedelmességet akart vólna mindenektől, szertelen keménységre engedé magát ragadtatni; nagy urakat kis vétségért, némelyeket, mint névszerént Pali'sna Jánost az Auránai Perjelt 1), Laczkovics Istvánt, elébb Erdélyi vajdát, azután Dalmátiai bánt; csak gyanújára is a' hűségtelenségnek, hívatalaiktól megfosztott; nehanyat — neveik nincsenek feljegyezve, — kik több, még Lajos-

1) Auránа vagy Urána, hajdan erős város nem messze a' tengertől Dalmatiában. Jeru'sálemi Sz. János' vitézei' (később Rhódusiak, Máltaiak) birtokába jutott Nagy Lajos által, ki Olaszországi háborújában tett szolgálataiért ajándékozta azt a' Rendnek. Ezen Szerzetes Lovagoknak elseje vagy feje neveztetett *Prior*-nak, magyarúl *Perjel*-nek. 1537-ben a' Török elfoglalván Auránát, a' Rend maga elenyészett Magyarországon, de az Auránai Perjel czímet máig is viseli a' Zágrábi nagy Prépost.

tól hűségökre bízott Podoliai várakat, meg nem óltalmazhatás' szine alatt, a' Lithvánoknak pénzért általadtak, fő- és jószág-vesztéssel büntetett, sőt még ártatlan gyermekeiket is, a' nem rég hozott törvény' ellenére, (lásd feljebb Lajos' törvényei között Art. 10. et 19.) becsületöktől megfosztva, bűnös szüléikkel együtt lakoltatá: mi azoknak rokonit természettel bosszúra, 's a' világos törvény sértéssel némikép jogosított bosszúra ösztönzé. E' közben elmúlt a' lelkesedés, melyet kezdetben a' nagy király' özvegye, leánya minden hazafi keblekben támasztа; hideg eszmélet, majd szégyen váltá fel helyét a' békételeneknél, hogy férfi létökre asszonyokat uralnának, asszonyra, egy gyenge leányra engedék a' szentséges, sokat jelentő király nevet vesztegettetni. 'Sigmondtól, a' Lengyelek előtt rövid köztök múlatása alatt, durva önkényéért, már is gyűlöletessé lett külföldítől, semmi jót sem várhatának. Igy készűl egy titkos öszveesküvés, melynek fészke Horvát- és Dalmátország, feje a' letett Pali'sna, czélja az asszonyi jármot, 's Garáét lerázni, és a' még Horvát- és Dalmátországi Bánságából az öszveesküdtek előtt esméretes Kis Károlyt tenni királylyá, ki Máriához, V-dik István királyunk' leányához — kitől ered az Anjoui herczegek' Magyarországhoz öröklött joga — egy foggal úgy is közelebb állana, mint Nagy Lajos' leányai. A' körülmények segíték az istentelen

szándék' kivitelét. Tvartko, Bosznyák király, Nagy Lajos' halálával, a' Chulmi tartományt, (Er'sébet királynénak, ki István Bosznіai Bán leánya vólt, atyai örökségét) elfoglalta; 's most hogy ezt megtarthassa, saját érdekei azt kívánák, hogy a' lázadást — mely a' királynék' hatalmát veszedelemmel fenyegeté, minden esetre bosszújokat legalább késlelteté — elősegítse; mit serényen is tett, titkon elébb, majd telyes nyilvánossággal és egész erővel. Másfelől Er'sébetnek igen sok gondot adtak a' 'Sigmondra rá-únt, és a' Magyar koronától válni akaró Lengyelek. Kik tapasztalván már az idegen nemzetű, az idegen ajkú, köztök nem lakó királylyal, még ha igazságos, és népe' javát akaró is, együttjáró alkalmatlanságokat, veszedelmeket, 's most ezeknek egy büszke, maga kényét követő úr alatt még nagyobb mértékben reájok nehezedésétől méltán félvén: hogy 'Sigmondtól is szabadúljanak, Lajosnak tett fogadásukhoz is némikép hívek maradjanak, követeik által megkérik Er'sébetet, hogy ha családját Lengyelországtól elejteni nem akarja, kissebb leányát Hedviget adja, 's küldje mennél elébb közzéjök királyuknak. Er'sébet, hallva kivált, hogy a' Masovi herczeg Semovit fegyverre kelt a' koronáért, 's számosok párthívei, ha mind kéntelen is, engedett, 's Kassán 1383-ban, a' Lengyel követekkel megalkudott következő föltételek alatt: „a' Lengyel nemzet 'Sigmondnak, és

Máriának letett hite alól felóldoztatik; Hedvige még azon esztendő' Nov. 21-dikére Krakkóban lesz, 's mátkájával, kit néki a' rendek választándnak, az országlást elkezdi; a' két testvér közzül, ha valamelyik maradék nélkül meghalna, az életben maradt örökölje a' meghaltnak országát is, 's a' két ország maradjon együtt, mig egy születendő új örökös által a' megürült királyi szék betöltethetik." De Er'sébet szavát szegve, Hedvige' elküldését napról napra halogatta; még elébb fegyverrel is próbát tétetett 'Sigmond által; mignem minden mesterkedéseit, próbatételeit sikeretleneknek tapasztalván, a' Lengyelek' azon fenyegetésire, hogy a' koronát másnak adják, végre 1384-ben csakugyan eleresztette leányát, ki még azon esztendőben Krakkóban megkoronáztatott, két évvel későbben pedig (1386) Jagello Lithván nagy herczeggel öszveadatott, megígérvén elébb — mit híven telyesített is — az addig pogány Jagello, hogy népével együtt a' keresztyén hitre tér, 's Lithvániát Lengyelországgal öszvekapcsolja.

Mig ezek Lengyelországban folytak, igen szomorú fordúlatot vettek a' dolgok Magyarországon. Egy az öszveesküdtek közzül, Horváti Pál, Zágrábi püspök, mintha áhítatosság végett akarna Rómába menni, engedelmet nyervén a' királynétól az Olaszországba való útazásra, egyenesen Nápolyba megy; Károlyt a' pártos urak, 's az egész haza' nevében, meghívja

a' királyságra. Károly sokáig nem tudta magát elhatározni. Vágyai menetelre kísztették; de mást súgaltak a' szívében még ki nem aludt hála' szent érzései; visszatartóztatá esküje, melyet Lajosnak tett, vissza hű hitvese, ki mintegy előre sajdítva a' jövendő veszélyt, sirva esdeklett férjének, ne indúlna hitszegők, bizonytalan remények után. De végre is győzött a' kívánság, elnémúltak mellette kötelesség, okosság; 's Károly hajóra ülvén, (Sept. 4-kén 1385) elindúlt Dalmatiába, szerencsésen megérkezett Zengbe, onnan a' pártosok' gyülhelyére Zágrábba. Jövetelének hírére a' királynék a' Lengyelektől 's tőlök is szinte már megvetett 'Sigmondot Németországból sietve Magyarországba hívják; vele a' tőle mind eddig idegen Mária rögtön öszveadatik, részint hogy ez által magoknak külföldről is, nevezetesen 'Sigmond' testvérjétől, Venczel Német császártól, egyszersmind Cseh királytól, segítséget szerezzenek; részint hogy legyen kit, férfit, Károlynak ellene tenni, legyen mivel a' békételeneknek az asszonyi kórmány ellen kifogását megsemmisíteni. De 'Sigmond alig hogy a' lakodalmon keresztül esett, azonnal visszatért Németországba, a' pártosoktól féltiben, mint némelyek-, segítséget szerezni, mint mások- tartják.

Az alatt a' királynék, hogy az elidegenedett indúlatokat újra megnyerjék, Budára (Nov.) gyülést hirdetvén, melyre minden me-

gyéből négynégy meghatalmazott jelent meg, az *Arany Bullát*, úgy, mint Lajos módosította vólt, most már másodszor (elébb 1384-ben) megerősítik. De az ebben engedett régi kiváltságainál sokkal többel bíztaták a' nemességet, ha Károly királyi székbe ülénd, a' lázadók; igy amaz kedveskedésnek másod ízben sem leve semmi hatása. Közelgetvén azomban Károly, a' királynék követeik által tudakoztatják: mint barát jön-e, vagy mint ellenség? hogy első esetben mint kedves rokonukat örömmel fogadhassák, a' másodikban magokat, mint fegyvertelen, oltalom nélkül való asszonyok, kíméléségébe, pártfogásába ajánlják. Az országot megcsöndesítni, szeretett húgát atyai székében megerősítni: lőn a' felelet. De mihelyt a' néki, szívesség', tisztelet' jeléül a' lehető legfényesb pompával, mint csak a' legnagyobb öröm-napon szokott történni, eleibe kocsizott királynék' társaságában, velek egy szekeren, mely ragyogott az aranytól és drága kövektől, Budára megérkezett: mindjárt kimutatta Károly idegenségét, elárúlta más szándékkal létét az által, hogy a' királynéktól a' várban ajánlt szállást, lestől féltiben? vagy hogy külön annál jobb módja legyen a' pártosokkal tanakodni? el nem fogadta. Ki kiáltatván pedig, csakhamar mégérkeztével, királynak, tudtára adatta Máriának, hogy országlása megszünt; 's lemondását kívánta. Mária, mélyen megilletődve bár, egész méltóság-

gal és elhatározottsággal kijelenti: hogy igaz joggal bírt, Isten', emberek' szeme előtt csak őtet illető atyai örökségéről lemondani soha nem fog, de útjában állani sem; azért elútazni férjéhez szándéka, 's hogy ebben ne gátoltassék, egyedüli kérése. Er'sébet ellenben, már akkor talán készen bosszú- 's szabadító-tervével, a' nélkül hogy, mint váratlan szerencsétlen esetben szoktunk, legkissebb zavarodást, vagy szomorúságot mutatott vólna, telyes megnyugvást szinlve, 's leánya' vonakodását is mentegetve, maga a' rendek' gyülésében megjelenvén, maga és leánya nevében lemondott az asszonyi gyakorlatlan kezeknek, tapasztalása szerént, úgy is igen súlyos, inkább férfiakat illető, férfi erős karokat kívánó kormányról; azután Károlyhoz fordúlván, néki ősei' székében tartós és bóldog uralkodást kívánt. Mire Károly hasonló tettetéssel fogadá: hogy Er'sébetet, mint édes anyját tisztelni, Máriát mint kedves húgát szeretni, utólsó lehelletéig soha meg nem szűnik. Félelem, meglepetés a' nagyobb erő-, többség által? vagy előre öszvebeszélés vólt? nehéz meghatározni; elég hogy a' királynék mellett, vagy Károly ellen, valamint elébb nem, úgy most sem történt, még a' jelenlévő nádor Gara' részéről sem, semmi lépés, semmi ellenszegülés; 's hihetően ennek tulajdoníthatni, hogy ily nagy változás minden vérontás nélkül megesett.

Lemondván e' szerént a' királynék, csak a' koronázás vala még hátra. Károlyban oly kevés gyengédség, kímélés vólt, hogy a' királynéktól, midőn az azoktól általa elrablott korona fejére tétetik, jelenlétöket kívánni nem átallotta, nem tudni mi czélból? azért-e hogy koronázási pompáját, 's talán győzedelmét ezzel is telyesebbé tegye? vagy hogy szüntelen szeme előtt tartván őket, gonoszt forralni maga ellen ne engedje? A' királynék tehát, mint hajdan a' büszke Róma által meghódoltatott tartományok' királyai a' győzedelmes hadvezér' Rómába innepélyes bémenete' *(triumphus)* alkalmával, csaknem foglyok-, rabok-ként kísérték Károlyt, a' Magyar királyok' koronáztatása', 's temetsége' szokott, 's három évvel elébb Mária' koronáztatásának is helyére, Székes-Fejérvárra. Más nap, épen az esztendő' utólsó napján (31. Dec. 1385.) kevéssel a' koronázás' kezdete előtt, midőn a' királynék, a' székes templomba, mély bánatnak szóllló jeleivel arczaikon, együgyűen öltözködve, régi magasságukra emlékeztető pompa, fény, minden asszonyi drágaságok nélkül beléptek: csudálatosan meglepetve érzé magát az egész templomi sokaság; minden szem csak rajtok csüggött. Midőn pedig Lajos' márvány szobrát, tetemeit rejtő koporsóját megpillantván, 's erre az elmúlt idők' emlékezete lelkökben egyszerre igen is elevenen megújúlván, addig elfojtott keservö-

ket tovább nem tartóztathatva, sírásra fakadtak; 's a' szeretett férjnek, az imádott atyának most koporsójára, majd kép-mássára borúltak, mintha csak a' hideg, érzéketlen kőre hintett csókjaik, könyjeik által ebben igyekeznének, mit az élő, érző emberekben nem tudtak, nem reményltek, érzést, 's részvételt sorsuk iránt ébreszteni: nem vólt szív, mely meg ne indúlt-, szem, mely ne könnyezett vólna; 's talán egyetlenegy segítségre vagy bosszúra szóllító szó a' királynék', vagy híveik' részéről, ezer karokat emeltetett vólna azon pillanatban a' korona-rablónak magánál az óltár' lábánál öszvekonczolására. De a' bosszú' órája még nem ütött. Milyen hatást tőn azomban a' történet minden jelenlévők' szívére, mennyire nem a' közakarat által hívatott Károly az országlásra, azt minden, azt Károly, ha vágyai meg nem vakíták vala, maga is igen világosan észreveheté abból: hogy midőn a' nagy mise' végével a' koronázó Érsek, egyszersmind Kárdinál Demeter, szokás szerént az öszvesereglett néptől kérdezné: akarnák-e királynak Károlyt? csak igen keveseknek, hevesb párthívei közzül, 's csak igen lassan hangzék ajkaikról az *akarjuk*.

Megesvén a' koronázás, a' király, vele a' királynék, visszatértek Budára, 's mind hárman a' királyi palotában, Er'sébet, Mária az egyik, Károly a' másik szárnyon, foglalnak lakást, folytatván egymás iránt tovább is az elkezdett

erőltetett szívességet, tettetett bizodalmat, melynek következése vólt, hogy Károly, ki nem múlasztotta el Olasz őrökkel megrakni a' királyi lakot, olykor kisérők nélkül is meglátogatta a' királynékat. Ez jó módot szolgáltatott Er'sébetnek, Garával előre elintézett irtóztató szándékának végrehajtására. Február'ius' 6-kán 1386. estve felé Er'sébet magához kéreti Károlyt azon szín alatt, hogy 'Sigmondtól érkezett valamely sürgetős levelet akarna vele közleni. Alig hogy megjelent Károly néhány testőrzőinek, 's ezek Kapitányának Albrik grófnak kíséretében, de kiket csakhamar, elkezdődvén a' beszéd kiparancsolt; nyomban érkeznek a' hívataluknál fogva szabad bejárással bíró főpohárnok Forgács Balázs, 's nádor Gara Miklós, engedelmet kéréndő a' királytól, hogy néhány napra Budáról távoznia szabad lenne leánya' lakodalmát tartani, melynek állítólag nagyobb pompával innepelhetése végett már napok ólta Budán tartóztatá, 's ezen órában épen, mintha velek indúlni akarna, a' királyi lakhoz rendelé zászlósait. A' kérés megadatott. Gara még marad társával. A' király olvasni kezdi az Er'sébettől általadott levelet; mikor egész figyelemmel az íráson függni látszik, int Gara a' király' háta megett állást vett Forgácsnak, ki felső ruhája alatt rejtve tartott éles baltájával oly hatalmas csapást tesz annak fején, hogy kaponyájának szeméig hasadtával, azon-

nal eszméletlen rogy öszve; elájúl látására maga is a' tettet vezérlő Er'sébet; Mária, nehezen részes anyja' gyilkos tervében, nem vólt jelen. Megtévén a' halálos csapást, az őrökön keresztül, bár rakva sebekkel, útat tör Forgács Gara' embereihez; együtt azután véres harcz után, a' királyi lakból elébb, majd a' várból is kiverik az Olaszokat; Máriát királynak kiáltják; kiáltásukat öröm-zajjal harsogja vissza az egész városi népség, később, hire futván, az egész haza. Igy Mária kevés percz alatt bosszúlva, atyai örökségébe visszaállítva, a' hitiszegett hálátlan rabló megbüntetve, de az életből kióltva még nem vólt. Minután t. i. magára hagyatott, felocsúdván egy kevéssé, szobájába vánszorgott, 's talán hű gond alatt meg is élt vólna: de más nap fogva Visegrádra vitetvén, ott sebeire alkalmaztatott mérges szerek által, még azon hónapban, szántszándékkal elöletett, némelyek szerént megfojtatott: intő példa minden hatalmasoknak, kik tekintet nélkül arra: hogyan? és hová? királyi székbe ülni sietnek.

Károly' megölésével bevégzettnek képzelé a' dolgot, 's magát minden veszedelmen túl a' győztes fél; azért az elszabadúlt pártos urak' üldözésével keveset gondolt. Ezek azzal időt és módot nyernek, erejöket öszveszedvén, újabb bosszút, a' királynéknak újabb veszélyt forralni. A' fő izgató most Horváti vagy Herikárt János, Thúróczi szerént Dalmatiai, hihetőbben

Machovi vagy Macsói Bán, a' Zágrábi püspöknek Pálnak testvérje, ki a' Budai vérnapon Gara' fegyveres csapatjai közt karddal nyitott magának a' Szombati, később Bécsi kapun útat a' szabadúlásra. Elverekedvén Horvátországba, ezt, valamint Dalmatiát is, Pál Püspökkel, Pali'snával, 's több fő emberekkel egyetértve, újolag fellármázza, Mária' hívein, különösen Gara' birtokiban, szertelen kegyetlenséget, dúlást, fosztást visz véghez; másfelől a' megölt Kis Károly' özvegyével Margittal kis fijának Lászlónak atyja' székibe ültetése iránt alkuba ereszkedik. Az új mozgásoknak, úgy hisszük, ez úttal inkább kissebbítve, mint nagyítva érkezett hírére a' királynék, úgy gondolkozván, hogy csak megmutatniok kell magokat azon vidéken, 's a' csend, mint a' lázadás' kezdetekor (1383) elébbi ottan lett megjelenésökkel történt, azonnal magától vissza fogna térni, Gara' tanácsából rögtön oda útazásra határozzák magokat, minden egyéb kíséret nélkül, mint kik az udvariak-, meghittebb barátjaik közzül, köztök a' páratlan bajnok-pár, Gara és Forgács, útitársképen velek valának. Diakovárig szerencsésen elérkeztek. Itt (Jul. 25-kén 1386) a' mindent előre kikémlelt Horváti János számos, jól felfegyverzett Horvátsággal útjokat állja. Látván a' veszedelmet Gara és Forgács, noha nékik jó paripáik' 's erős karjaik' segítségével magok személyére nyitva látszék lenni még az

út a' szabadúlásra, de ők nem erről, hanem egyedül csak a' királynék' mentéséről gondoskodva, lovaikról leszöknek, ketten kétfelől a' királyi kocsinál állást foglalnak, 's néhány hű szolgákkal darab ideig győzedelmesen föltartóztatják a' rohanó vad csoportot. De végre feljül fordúl a' sokaság. Bajtársainak egymásután elhultával, elesik elébb Forgács. Most az egész harcz Garára fordúl, ki egyik kezével halálos csapásokat osztva közelítni merő ellenfeleire, másikkal a' testében megakadt nyilakat tördelvén kettő, hogy harczában általok ne gátoltassék, egyre győzhetetlen vólt; mignem egy a' kocsi alá bújt Horvát lábát alóla kirántván, hirtelen megnyomatott, 's feje, mint már elébb Forgácsé, azon nyomban, a' hasztalan esdeklett, sikóltozott, királynék szeme előtt, baltával elüttetett. Most a' két királyné martalékul hagyatva a' dühöngő sokaságnak, kímélés nélkül kirángattatik a' kocsiból, éktelen szitkok és fenyegetődzések között. Er'sébet egyedül valván magát minden' okának, térdre hullva kéri fejére a' halált, csak ártatlan leányának irgalmazzanak. A' vad szívü, bőszült Bán érzéketlenül nézi lábainál a' porban fetrengeni özvegyét a' nagy királynak, egykori urának, jóltévőjének, ki őtet, ki testvérjeit, nemzettségét a' porból uraságra emelé; érzéketlenül adja parancsát Nagy Lajos', koronáit öröklött leányának, édes anyjával együtt, rabul, az Uránai

Perjelségben esett Kruppa várába hurczoltatására. Onnan nem sokára közelebb a' tengerparthoz, Pali'sna' sas szemei, 's hatalma alá, Novigrádba viteti királyi foglyait, hogy majd a' megölt Kis Károly' árnyékának engesztelő áldozatul szántakat, annak bosszú- és vér-szomjúzó feleségéhez Margithoz küldje, kihez küldte már elébb Gara' és Forgács' fejeiket is. Az istentelen szándék' telyesülése csak a' Velenczeieken múlt, kik részint hogy Máriát 's férjét 'Sigmondot lekötelezzék, részint, ha Nápolyi László találna nyertes lenni, Dalmatia és Nápoly közt két tüz közzé szorúlástól félve, hogy ezt megakadályoztassák, pártjára kelnek a' fogoly királynéknak, 's nagy hajós sereggel megindúlván, Novigrádot ostrom alá vetik. Ezen való bosszújában Pali'sna Er'sébetet a' fogházban, leánya Mária' szeme láttára irgalom nélkül megfojtatja (Jan. 1387), hólt testét a' falakról, az épen várát vívó, de tőle vitézül visszavert ellenség' sorai közzé vetteti. Ez lett Nagy Lajos' özvegyének vége, ez gyilkos merényének — melyet szenvedni talán Károlynak méltóbb dolog vólt, mint Er'sébetnek elkövetni — jutalma. Máriának a' dühös fenevad körmei közt hasonló sorstól féltése tiltá a' Velenczeieket, 's a' királynénak mentésére siető híveit, a' várat 's Pali'snát ez úttal jobban szorítni.

'Sigmond ezek alatt többet távol, hol atyai örökségében, Brandenburgiában, hol bátyjánál

Csehországban, igen keveset vagy semmit sem tett, mivel új hitvese' indúlatját, az ország' bizodalmát megnyerhette vólna. Öszvekelése után rögtön, vetélkedő társa ellen külföldről hozandó segítség' színe alatt, eltávozott; 's csak mikor már a' segítség szükségtelen, vetélkedőtársa rég nem vólt, ennek megölettetése után két hónappal, tért meg; ekkor is első föllépése botránkoztatás vólt minden hazafiak előtt, árúlás Mária és az ország ellen. Mert, kinek a' Magyar korona alatt egy talpalatnyi birtoka nem vólt, eladta, hogy adósságait fizethesse, a' Duna és Vág közötti tartományt a' Morvai Márkgrófoknak Jobstnak és Prokópnak. Mit hitvese 's az ország' jóvá nem hagyván, a' kénye' korlátoltatásához nem szokott büszke királyfi újra elvonúl Németországra, hol szabadabban, gátolatlanabbúl reménylé életét folytathatni, 's magyar hitvesétől nyert évi jövedelmeit, a' magyar pénzt, inkább kedvire költhetni. Innen ismét csak a' királyné' fogságba este után, 's az őtet szorúltságukban ország' kapitányává nevezett rendek' kértire jött haza, 's akkor is úgy látszik, inkább a' zavarosban halászni, mint szenvedő övéit szabadítani. Mert elindúlt ugyan Horvátországba számos haddal, de hallván napa' szomorú végét, a' nélkül hogy, néhány oklevelek' aláírásán kivül, valamit tett vólna, azon ürügy alatt, mintha hitvese' szabadítását erőltetni, a' mindenre elszántnak látszott,

megátalkodott Pali'snát kétségbeesésig vinni tanácsosnak nem tartaná, valósággal pedig a' királyi rang 's czím után sóvárogva, visszafordúlt Budára: hol csakugyan az annyiszor Lengyelektől, Magyaroktól megvetett (a' nélkül hogy valami egyéb joga lett vólna, mint melyet Máriával eddig elé magtalan házassága adni látszhatott; rendes országgyülés-, 's az éretlenségéről, hogy többet ne mondjunk, nagyon is ösméretes 19 éves ifjat korlátoló legkissebb záradék avagy föltétel nélkül) az ország' ezen zavaros állapotjában tanácskozni magoktól Budára sereglett urak' többségétől, hosszú vita után királylyá választatott, 's Sz. Fejérváron a' Veszprémi Püspök által (az Esztergomi szék üres, a' Kalocsai Érsek hihetően nem azon a' részen lévén) megkoronáztatott Mártius' 31-kén 1387-ben. Mire különösen sokat tett a' Velenczeieknek a' Budai gyűlésen jelen vólt, elleneállhatatlan ékesenszóllású követe Barbó Pantaleon. A' Velenczeiek t. i. kereskedői érdeköket jól értve, előre felszámíták, mennyit lennének nyeréndők egy oly eladósodott, örökös szükségben lévő, könnyelméjü magyar király mellett, mint 'Sigmond. Számításuk nem is csalatkozott meg; mert itt 's később Mária' megszabadításában tett szolgálatjokban vettetett meg annak első alapja, hogy idővel a' 'Sigmondtól ellenök csak igen könnyedén oltalmazott Dalmatiát visszanyerték.

XXIII. FEJEZET.

Zsigmond elébb együtt Máriával, azután egyedül
1387—1437.

'Sigmond a' koronát, melynek elnyerésében az ország által oly soká, 's csak a' feljebb mondottakat tekintve is, nem ok nélkül gátoltaték, ötven esztendőnél tovább viselte; 's fájdalom! ezen hosszú idő alatt túl az elégen is bebizonyítá: hogy méltók vóltak a' nemzet' aggodalmai, 's ő utóbb is nem méltó annak bizodalmára. Belül az országban, miután a' gyászos hazafi háború' tüze kialudt is, csaknem szakadatlan zűrzavarok, visszálkodások; kivül többnyire szerencsétlen háborúk; idegen bajokba avatkozás, 's ebből rendesen saját károsodás; a' kevéssel elébb virágzó birodalomnak többképen, kéntelenségből, ellenséges fegyver-, majd akarva, ok és szükség nélkül, eladás, elzálogosítás által megcsonkíttatása; erkölcstelen, fajtalan élet az udvarnál; példa adva benne maga az uralkodó, uralkodóné ('Sismond' második hitvese Cilleyi Borbála) által, rólok erkölcstelenség árasztva népökre; a' régi fényes magyar névnek meghomályosodása, tekintetének általános alábbszállása Europa előtt: ezek valának keserü gyümölcsei 'Sigmond' több mint félszázados, szeszély, nem józan megfontolás-vezette kórmányának.

Koronáztatása után első gondja vólt, fogoly feleségét szabadítani. Elküldvén tehát Gara

Miklós Macsói bánt, a' királynék' bajnok védésében elesett Miklós' fiját, nagy magyar és cseh sereggel, ez rövid időn egyet értve Losontzi István és Maróthi János bánokkal, Horváthi' várait, egyiket a' másik után, végre magát is Pozsegában hatalmába keríti, de őriztetését hűtlen kezekre találván bízni, azon módon elszalasztja. Ki ekkor Bosznyákországba vévén magát Tvartkóhoz, ennek segítségével soká nyughatatlankodtatta még 'Sigmondot és az országot, mignem 1392-ben Boszniában Dobor vára' megvétele' alkalmával újaban kézre kerülvén, Pécsen emberiséget borzasztó, de egyszersmind szégyenítő kínzással, lófarkára kötöztetve, 's tüzes fogókkal szaggattatva, kivégeztetett, végre felnégyeltetett, és a' város' kapuira, intő példáúl mindeneknek, kiaggattatott a' nem egyszeres halálra érdemes.

Másfelől az alatt a' Velenczeiek, az új Auránai Perjeltől segíttetve, annyira szorongatják Novigrádot, hogy Pali'sna, midőn semmi módot a' szabadúlásban nem látna, magának 's társainak szabad elmenetelt alkuván, a' várat (4-dik Jun. 1387.) fel- 's Máriát által-adja, ki 10 hónapi és 10 napi terhes fogságát még egy hónapi várakozással vólt kéntelen megpótolni, mig lassan mozdúló férje Zágrábba elibe menvén, onnan vele együtt, számos nép' kiséreti, 's az egész ország' örvendezési között, királyi fényes

lakába Budára, szinte esztendei távolléte után megérkezett.

Mária — a' szivek' királynéja — mellett természettel sokat szenvedett 'Sigmond' kéntelenség szülte királysága; midőn amannak minden hódolt, ezt még felemelői közzül is sokan kezdték fel sem venni, királylyá választatása ellen több és nyomós kifogásokat tenni. Ezt vévén észre Mária, hogy ezzel is olaj ne öntessék a' még ki nem aludt hazafiúi-háború' tüzére, másik esztendőben (1388) ország-gyűlést hírdet Sz. Fejérvárra; 's itt megköszönvén elébb igen érzékenyen a' rendeknek, szerencsétlenségében személyéhez állhatatos ragaszkodásukat, majd szabadítói készségöket, előadja édes atyja 's a' rendek közti régi kötést, mely az ő kezével koronáinak is részesévé teszi férjét; kéri azután a' rendeket, hogy előttök tartván a' kötések' szentségét, előttök az ország' javát, 'Sigmondot vele mindenben egyenlő joggal bíró királyunknak ösmerjék. Mire a' rendek készeknek nyilatkozván a' lelkes asszony' igazságos kívánságát telyesíteni, 'Sigmond, mint már közakarattal országosan elösmért király, újra megkoronáztatott Május' 16-kán az Esztergemi Érsek Kanizsai János által.

A' pártosság' dühe azomban így sem szünt meg pusztítani; a' lázadók, büntetéstől féltökben is, megátalkodott elszántsággal folytaták a' háborút, bár Pál püspök nem sok jót hozott Ná-

polyból. Pali'sna még mind hatalmasan védte Auránát, 's példájával másoknak is fenntartá álhatatosságát. Tvartkó király nem csak Bosniát függetlenné tette, hanem Dalmatia' egy részét is elfoglalta, 's a' mit még el nem foglalhatott, íjesztgetés, édesgetés által igyekezett hatalmába keríteni. Elpártoltak, élve az alkalommal, a' Servíaiak, nem külömben a' Hedvig' ösztönözésére Lengyel felsőség alá szegődött Oláh vagy Havasalföldi és Moldvai vajdák. Maga Hedvige, a' neme' minden bájaival, atyjáról öröklött, hős lelket egyesített 19 éves, magyar Amazon (de kit szorosabb kötelekkel vonsza magához az őtet koronára méltatott új hazája, mint régi szülő földje) mig férje Jagello (Ulászló) a' Lithvánokkal küzdik, válogatott Lengyel sereggel, személyes vezérlete alatt, visszafoglalja az elébb Lengyelországhoz tartozott, most magyar kézen lévő Veres Russiát (Gallicziát és Lodomériát). Ezekhez járúlt — rosz gazdálkodása miá 'Sígmondnak mindenkori baja — az örökös pénz-szűke, mely őtet soha sem engedé egész erővel föllépni. Ennyi sok bajból mind a' mellett is vártnál szerencsésebben kimenekedett 'Sigmond. Pali'snától és Tvartkótól megmentette a' halál, mely után meghódolt Dalmatia; 's a' Boszniai új király Dabiscia vagy Dabissa, verseny-társától, Tvartkó' nem törvényes ágyból született fijától féltiben, 'Sigmondnak, hogy pártfogását megnyerje, önként

alávetette magát. Horváthi János, mint már említettük, másodszor is kézre került; testvérje, a' püspök hasonlóképen, kinek szent hívatala' tekintetéből, élete mint bűnös társaié, el ugyan nem vétetett, de méltóságától, szabadságától megfosztatván, ártásra alkalmatlanná tétetett. Serviát fegyver, szép szó által visszahozza az engedelmességre az ifjú Gara, unokája, némelyek szerént veje a' Serviai fejedelemnek Lázárnak. Moldvába, későbben Havasalföldére is maga 'Sigmond nagy sereggel berontván, mind két vajdát — noha a' Havasalföldi a' Töröktől is segíttetett — úgy megszorította, hogy lábaihoz borúlva kötelezném magokat örök hűségre, és a' szokott esztendei adó' megfizetésére. Ez utóbbi havasalföldi háborújában a' szorosokat sűrűen elállott oláhok miá talán életét és seregét vesztette vólna, ha Gara, hős atyjának méltó fija, vele nehány bátrak, név szerént a' feljebbi Maróthi János, lovaikról leszállván, küszködve a' temérdek ellenséggel, a' szinte meg hághatatlan hegyek' meredekségivel, a' tetőkre fel nem verekedtek, 's az ellenséget hátrálni nem kénszerítették vólna. Nevezetes 'Sigmondnak ezen háborúja arról is, hogy mig az kivül foglalatoskodtatá, itthon az élet' örömeiben, anyja 's férje miá, oly kevés részt vehetett, derék Mária meghalt 1395-b. igen hihetően Máj. 17-kén.1)

---

1) Erre az esztendőre teszszük Pray és Katona után, a' közönségesebben bévett 1392 helyett, Mária halálát.

Mária' halálával újra igen meggyült 'Sigmond' baja. Sokan vóltak, kik úgy gondolkoztak, hogy hitvese' elhúnytával elenyészett 'Sigmondnak minden joga a' magyar koronához, 's kik másképen vóltak is meggyőződve lelkökben, kapva kaptak ez ürügyön, hogy szabadúljanak oly királytól, ki eránt eleitőlfogva bizodalmatlansággal, 's most gyűlölséggel is viseltettek. A' gyűlölség' oka 'Sigmond' 'sarnoki bánás módja, melylyel épen feljebbi esztendőben (1394) köz botránkozást okozott az egész országban. Hédervári Kont István, fija a' derék Nádornak Miklósnak, egy a' Nápolyi párt' fejei közzül, Horváthi János' buktával, koczkáztatni tovább szerencséjét, több több hazafi vért folyatni nem akarván, több vitéz társaïval magát 'Sigmond' seregei' egyik vezérének Vajdafinak önként megadta. De alig hogy fegyvereiket lerakták, Vajdafi, egyetértésben a' királylyal, azonnal vasra vereti, 's rabúl küldi őket Budára. Telve bosszúsággal és útálattal az álnok hitszegő ellen a' megcsalatottak, midőn lánczaikon a' király elibe vitettek, ez előkészűletekből különmben is nem kihallgattatást, csak kárhoztatást, várhatván fejökre, elég büszkék valának valamint semmi legkissebb külső jellel, még csak fejök' meghajtásával sem nyilvánitani tiszteletöket, úgy elejökbe tett minden kérdéseire megátalkodva semmit sem felelni. Min való bosszúságában a' király mindnyájokat lenyakaztatá. Ki-

végeztetésöknek egy nevezetes körülményét említik a' hazai írók, mi idővel sokképen kiszépíttetvén, dalokba foglaltatva, köz érdekü, közönségesen nagy lelkesedéssel fogadott népregévé vált. Hogy t. i. miután a' többek, számszerént 31-en, mind nagy születésü és rangú férfiak, szokás szerént, mind háttal a' bakóra kivégeztettek: Kont Istvánra kerülvén a' sor, ez ritka lélek-jelenléttel kiáltván, hogy szemközt, mint egész életében, kíván utóljára a' halállal találkozni, arczczal a' hóhérra fogadta rettenthetetlen lélekkel az éltét elóltó rettenetes csapást. A' történetet még érdekesebbé tette Kontnak Csóka nevü hiv szolgája' esete. Ki midőn keservesen sírna jó ura' vesztén, a' szolgai hüség' e' ritka példáján mélyen megilletődve maga a' külömben könnyelméjü, még azon feljül akkor ingerült király is, szólla hozzá: vígasztalódnék, ő maga fogná szolgálatjába venni. „A' halál inkább: mint ilyen úrnál szolgálat" felelt az elkeseredett szolga. Mire a' király annak is azonnal fejét veteté! Ily bánás, ily férfiakkal, természettel keserü érzéseket, rettegést és irtódzást a' 'sarnoktól, de egyszersmind, bosszúvágyat is költe fel rokonokban, nem rokonokban. Épen nem csudálkozhatni tehát rajta, ha mind a' már elébb is sokaktól akart Nápolyi László, mind, a' hitvese Hedvige', 's az Er'sébettel 1383-ban tett alku jussán most először föllépett Jagello számos pártfogókra találtak.

De szerencséjére 'Sigmondnak, László, ijesztetve atyja' szomorú példája által, tétovázik; Jagello rögtön a' dologhoz lát ugyan, számos Lengyel sereget bocsátván haladék nélkül Magyarországra, de néki az Esztergomi Érsek Kanizsai János, nem kevésbé bátor katona, mint ékesenszólló, buzgó pap, fegyverrel, szóval, átkaival oly hatalmason szegül ellene, hogy a' felesége' halála', 's keletkező fergeteg' hírére Oláhországból haza siető 'Sigmond vele csakhamar megbékélhetett azon föltétel alatt, hogy sem Hedvig Magyar- sem 'Sigmond Lengyelországhoz, a' régi kötéseknél fogva, soha semmi jogukat ne tartsák.

Igy a' veszély elmúlt, a' gyűlölség maradt. 'Sigmond, hogy egy kisség népe' figyelmét másfele fordítsa, magának némi érdemet szerezzen, a' keleti birodalmat mind inkább szorongató, magát Konstánczinápolyt ostrom alá fogott török Sultán Bajazet ellen készül, mire mind a' pápa, mind a' császár Palaeolog Mánuel által, többször sürgettetett. Az egész keresztyénség' közügyének látszván a' dolog, temérdek sokaság, Angolok, Belgák, Francziák, Németek gyűltek zászlói alá. Ezekből és magyar cseh hadaiból 130 ezer főre telt, jól felkészült sereggel indúlt meg 1396-ban Bulgáriába, oly nagy maga hittséggel, hogy midőn elláthatatlan sokaságú tábora felett szemlét tartana', ezen szókra fakadt: „ha az ég fejünk felett öszve-, 's re-

ánk szakadna, fegyvereink' hegyével képesek vólnánk felfogni." Azomban ezen győzhetetlennek vélt roppant sereg, a' jövetelének hírére Konstanczinápoly alól Nikápolyhoz elibe siető vad, de hadban tapasztalt ellenség által, egy napon, egy ütközettel, (28 Sept. 1396) úgy öszverontatott, hogy csak kevés töredékei menekhettek haza honjokba, bajtársaik', véreik' romlásáról szomorú hírt viendők. 'Sigmond, kinek annyi idegen nemzetek közt az egyetértés', rend' feltartására szükséges tekintete' 's vezéri tehetsége' hiányának, és a' Francziák' heveskedésének tulajdoníttatik különösen a' dolognak ily váratlan kimenetele, szerencsésnek tartotta magát, hogy, seregét vesztiben hagyva, maga egy nyomorúlt csajkán, a' két Gara', két Kanizsai', 's néhány hívei' kíséretében, a' Dunán Konstánczinápolyba futhatott, honnan hosszas bolygás után, Rhóduson, Velenczén keresztül, csak következő tavaszszal (1397) verekedett haza Magyarországra.

Mig oda járt, szinte elvesztette országát. Sokan hóltnak vélvén, mások, hogy régen forralt bosszújoknak áldozzanak, szántszándékkal hólt hírét költvén, miután a' királyi széket megürültnek nyilatkoztaták, Nápolyi Lászlót királynak kiáltják, 's annak a' királyi székbe ültetését nagyobb igyekezettel mint valaha munkába veszik, elébb Horvát és Dalmat, majd Erdélyországot is fellázitják; Lászlót kö-

veteik által haladéktalan béjövetelre unszolják. 'Sigmond' nagyobb szerencsétlenségére feltámadnak, 's az engedelmességről nyilván lemondanak a' magyar uraság' lerázásra mindég készen, mindég résen lévő, szüntelen háborgó társ országok Bosznia, Havasalfölde és Moldva. Ily körülmények közt könnyü lett vólna Lászlónak az országot elfoglalni: de ő, a' félelmen kivül, talán Olaszország' szelíd éghajlata által is visszatartóztatva, ez úttal is kétkedik; 's mig kiküldött emberei által a' Magyarok' indúlatját kémlelgeti, az alatt haza érkezik 'Sigmond, 's jelenlétével, a' már nyitva lenni látszott útat előtte örökre bezárja.

Haza érkeztével első gondja vólt, bujdosásában követőjét Hermann Czilleyi grófot, gyűlöletest magát, 's egy még gyűlöletesb faj' tör'sök atyját, külföldi (Stiriai) létire, az alap törvények' ellenére, jószágokkal gazdagon megajándékozni. Gyűlést tartván azután az országos sebek' orvoslására elébb (Oct. 25-kén 1397) Temesváron, majd (Febr. 26-d. 1398) Körösön Horvát-országban, 's ezen utóbbira a' királytól igért bántatlanság' bizonyos reményében, az öszveesküdtek' feje, a' Lajos alatt oly nagy hírü hadvezér Laczkovics István is megjelenvén, ezt 'Sigmond magában a' gyűlésteremben, a' köz tanácskozásoknak közepette, hihetően nem magyar poroszlói által, megragadtatván, nem különben rokonát 's vitéz bájtársát, Simontornyai

Istvánt, mind kettőjöknek nyomban fejét véteti. Igy két hatalmas ellenségétől ugyan megszabadúlt, de épen akkor, 's azzal százakat tett újra ellenségeivé. Látva mindeneknek nagy idegenségét, 's úgy gondolkodva, hogy távolléte talán enyhítni fogja a' gyűlölséget, Hedvig 's Jagello' látogatására Lengyelországba rándúlt egy kisség, honnan szertelen fényűzése miá, ismét szegényebben jött haza, mint oda ment vólt. Szorúltságában, minthogy Dalmat és Bosznyákországban még mind folyt a' had, korona-jószágokat idegenít el. Ez újabb törvénytelenség, újabb ok tehát a' zúgolódásra is. Mitől féltiben titkon Morvába megy, 's Jodok Márkgrófnak, hogy tőle engedetlen alattvalói ellen segítséget nyerhessen, országát oda ígéri azon esetre, ha maga gyermektelen találna kihalni. Hasonló ígéretet tett már elébb testvérjének Venczelnek; de sem Jodok, sem Venczel — ki maga is alig őrizheté, 's nem sokára csakugyan el is veszté császárságát — rajta nem segíthettek. A' Magyarok előtt ellenben, ide járúlván kivált nem egy nemes családot meggyalázott fajtalan élete, minden becsűlete, hitele annyira elveszett, hogy az ország' nagyjai köz akarattal elhatárzák letételét; 's Apr. 28-d. 1401-ben, nem, mint útonállók, orzók szoktak, éjjel, hanem, mint eltökéllett, magok' jogát, erejét, ügyök' igazságát érző bátor férfiakhoz illik, fényes nappal, magának a' nádornak, Bebék Ditriknek, 's

testvérjének Imrének, az Auránai Perjelnek, vezérlése alatt, Budai lakában rajta mennek, 's szemeire hányván a' nemzet' béketűrését végre kimerített sok törvénytelen tetteit, erkölcstelen feslett életét, kijelentik másolhatatlan akaratjukat, helyét érdemesebbel tölteni bé; fegyverét a' hiában ellenszegülni próbálónak kezeiből kitekerik, 's az egész udvar', város' szeme láttára, a' nélkül hogy csak egy kar mozdúlt, vagy egy szó emelkedett vólna oltalmára, foglyúl viszik, hova őseik egykor a' hasonlóúl 'sarnok Salamont, Visegrádra, ottan zárva tartándók, míg reá ítélet — halál, avagy örökös számkivettetés — hozathatnék.

Szerencséjére 'Sigmondnak nem tudtak a' rendek a' választandó király felett megegyesülni, némelyek Jagellot, bár hitvese két évvel elébb (1399) gyermek nélkül elhala, mások Nápolyi Lászlót, egy harmadik felekezet Albert Austriai herczeget, 's egy negyedik elébb ugyan belföldit, született Magyart, majd, miután ezt véres hazafi háború nélkül alig reménylhetnék kivihetőnek, 'Sigmondot inkább mint akármely más külföldit akarván királynak. Fejei ezen utólsó pártnak, a' Garák, eszökben tartva, hogy atyjok vólt Kis Károly' gyilkosa, fijától következésképen bosszúnál egyebet magokra nem várhatva, először is ennek, később a' más két idegennek is magokhoz hódítják pártolóit. Most Gara Miklós azzal teszi az első lépést 'Sigmond'

szabadítására, hogy testvérjét Jánost, és saját fiját adván a' rendeknek kezesül, 'Sigmondot Visegrádról könnyebb fogságra, a' maga jószágába Siklósra viteti; utóbb közbenjárása által, a' rendek' kívánságit 'Sigmonddal, ennek ígéretit amazokkal közölvén, oda viszi a' dolgot, hogy 'Sigmondot a' rendek 5 hónapi fogsága után, régi méltóságába visszaállitják, megesketvén elébb Pápán tartott gyűlésökben, hogy a' törvényt fogja ezentúl, nem önkényét, mint eddig, mindenekben követni; miket törvénytelenül tett, 's helyrehozhatók, helyrehozza; a' történtekért senkit soha számadásra nem von.

Szabadságát visszanyervén 'Sigmond, noha mind az igazgatás, mind kivált Dalmatiának a' Nápolyi párt' kezeiből visszafoglalása elég gondot adhatott vólna othon, kivül keresett foglalatosságot; 's mindjárt következő esztendőben (1402) Csehországba ment, hogy a' császárságból letett Venczelt, Rómába vivén, a' Pápa által császárrá koronáztassa, oda nézvén ebben, hogy ha Venczelt a' császárságban megerősíti, helyette, mint kórmányra egyszer már alkalmatlannak ítélt helyett Római királylyá választatván, maga uralkodhassék, 's idővel az éllen-császár Ruprecht' kijátszásával, magának a' császárságra is útat késztíthessen. De Venczelt a' Rómába menetelre semmi módon rá nem birhatá; min megbosszankodván, megfogatta, és szoros őrizet alá Bécsbe küldte Albert Austriai

herczeghez, kinek, hogy barátságát megnyerje, titkon hasonló ígéretet tett, mint Venczelnek és Jodoknak régebben, azzal a' különbséggel, 's ennyiben még kedvezőbbet, hogy most, ne talán még születendő gyermekei közzül, egyedül fiainak tartotta fel, leányai' világos kirekesztésével, az örökésödést; 's az erről szólló oklevelet, segíttetve a' titokba béavatott új nádor Gara Miklós által, a' rögtön Po'sonba öszvehitt rendekkel is, mielőtt meglepetésökből magokhoz jöhetnének, alá íratta. Hogy ezzel ily nagyon sietett, egyébből nem magyarázhatni, hanem hogy mivel versenytársának, Nápolyi Lászlónak, ő felette elsősége a' leány ág' örökösödési jogán alapúlt, ezt akarta tetlegesen megsemmisíteni; 's magának az által, az azon oldalról sokszor ostromlók ellen nyugtot, bátorságot szerezni, nem vévén észre, hogy ezzel maga alatt vágja le a' fát, úgy mint a' kinek magának is leány ágon alapul minden joga a' magyar koronához. Annyi haszna útjának csakugyan vólt, hogy magát erővel Csehország' kormányzójává *(regens)* tette, 's elrablotta a' pénznek mindég szűkiben lévő, rablásra mindég kész, a' Kuttenbergben tartatni szokott, egy millio aranynál többet érő királyi kinçset.

Mig oda járt, igen fenyegető ábrázatot öltöttek magokra a' dolgok Dalmatiában; Jádra, melytől függött leginkább a' tartomány' birtoka,

kaput nyitott László' seregeinek, 's tanácsa, az egész polgársággal együtt letévén a' hódolási esküt, elhatárzá csak Lászlót esmérni ezentúl urának, Magyar- és Dalmatország törvényes királyának. Még is 'Sigmond, megelégedve azzal, hogy Besenyei Pált és Péchi Pált a' felzendült tartomány' bánjaivá, 's ugyanakkor, köz botránkozásra, Albert herczeget Magyarország' helytartójává nevezte, maga nem Dalmatiába tüzet óltani, hanem hallva Ruprecht', 's társai' készületeit, még azon esztendőben, új lángokat szórni, Csehországba sietett. De majd drágán fizeté e' könnyelmüségét. Mert alig hogy túl vólt a' magyar határon, az urak, teli bosszúsággal az országnak, hírök, akaratjok nélkül, Albert részire lekötésén, majd ugyancsak Albertnek, hasonló önkénynyel fő-kórmányzóvá neveztetésén, tőle (az eddig hozzá leghívebb Kani'saiak, köztök János, az Esztergomi érsek, 's a' nádorságból letett Bebék Ditrich, és testvérje Imre menvén példával elő) nyilván Lászlóhoz pártolnak; unszolásaikra László, sürgettetve a' 'Sigmondtól pápának ösmérni nem akart, 's azért őtet gyülölő IX. Bonifacius által is, maga Dalmatiába jön, 's minthogy a' beljebb jöveteltől atyja' szomorú példája még mind visszarettenté, Jádrában, az Esztergomi érsek által, a' pápa' követe', 's számtalan magyar urak' jelenlétében magát (Aug. 5-d. 1403.) királynak koronáztatja. Innen egyenesen Sz. Fejérvárra kell vala

indúlnia, de erre sehogy sem lehete rá venni, sőt a' maga helyett al-királynak küldött Sanseverinot is, némely bizonytalan hírek után indúlva, Győrből visszahívta. Mely kétkedését, határozatlanságát látva, párthívei kezdék megvetni, 's bánni magokban, hogy annyit, 's oly lelkesedéssel merének egy értök, 's ön magáért semmit nem merő lelketlen úrért. Csak széggyen, 's félelem tartá még őket egy kissé öszve: de mihelyt a' vett kedvetlen hírekre Csehországból haza siető 'Sigmond mindeneknek, kik haladék nélkül kötelességökre visszatérnek, bár mit tettek légyen, felejtést, bocsánatot ígért, seregestől hagyák el a' Nápolyi zászlókat; 's maga László, már már feje felett lebegni látván az atyja' éltét kióltott bosszúálló fegyvert, alig hitte, hogy Nápolyba, szinte szökve, viszszamehessen, Dalmatia' kórmányát a' pártos Horváth vagy Hervoja Jánosra bízván.

'Sigmond ura maradt szavának, 's ezzel, mit oly hosszas harcz, annyi keménység, mit közelebb a' vitéz Maróthi János és Rozgoni Simon, 's ama' harczáról és dobzódásairól egyaránt híres, Lengyel születés, Erdélyi vajda Stibor' fegyverei nem teheténék, kevés idő alatt Nápolyi László' hatalmas pártját Magyarországon egészen elenyészteté. Dalmatiában és Boszniában folyt még egy darabig a' háború, de végre ezeket is nagy részint visszafoglalta, az ifjú Tvartkót, László' egyik legerősebb gyá-

molát, a' hadban (1408) elfogván, Hervoját (1409) önként feladásra bírván.

Ennyi esztendei sajnos tapasztalás, úgy látszik, okosabbá tette 'Sigmondot; kedvibe kezdett járni a' nemzetnek, 's azonnal ez is királyának. Az 1404-diki Budai ország-gyűlésen az addig még mindcsak párt-király, Magyarország' törvényes királyának és urának ösmértetett az öszvesereglett rendektől; 's hátra lévő egész uralkodása semmi zendűlés által többé meg nem háboríttatott. De 22 esztendei hazafi villongás a' mely sebeket ejtett a' nemzet' testén, nem könnyen gyógyúltak; 's 'Sigmondnak, jobbra térte után is megmaradt azon hibája, hogy örömest avatkozott idegenek' dolgába; ez oka a' csendes esztendők' kevés láttatjának nemzetünkön.

Mindjárt a' helyreállott csendesség' első esztendejében (1405) gyűlést tartván, elébb (Apr.), helye nincsen kitéve törvénykönyvünkben, hol? de hihetően Pesten, 's aligha országost, hanem leginkább városok' követeiből állottat, azután Budán másikat, igazi telyes ország-gyűlést (Jul. Aug.): itt, valamint amott, sok hasznos rendelések hozattak a' köz. bátorságot, igazság-kiszolgáltatást, kereskedést, adót illetőleg; sok káros szokások, visszaélések eltöröltettek. Itt mi névszerént csak a' parasztoknak engedett szabad költözködést (Decr. II. Art. 6 et III. 14. 15. 16.); a' polgári birtoktól, mindenek ál-

tal, rangra, állapotra tekintet nélkül egyaránt fizetendő adót; az eladó hazai portékáknak Budán kivül is szabaddá tett árúltatását 2); az egész országban egyenlő mértékek' behozatalát; a' pénz' szabályoztatását említjük. — Az ország-gyűlés' végződésével gondját a' zürzavarok közt elvesztett tartományok' visszavételére fordította. Bosnia és Dalmatia, mint már feljebb említénk, meghódolt 1409-ben. Oláhország, mikor hogy hozta a' szükség, vagy saját haszna hogy javallá, szüntelen cserélgetve a' lengyel és magyar pártfogást, 1404-ben 'Sigmond' oltalma alá adta magát újra, segítségre lévén szüksége a' török ellen. Galicz és Lodomér országok iránt, minthogy ezeknek fegyverrel viszszavehetéséhez reménysége nem vólt, a' Lublyón személyesen megjelent Ulászlóval 1412-ben oly egyességre lépett, hogy maradjanak azok lengyel kézen, míg kettőjök közzül valamelyik meghal; innen számlálandó 5 esztendő alatt — Lengyelország maradván addig is birtokban — közül akaratúl tartozzék a' két (Magyar és Lengyel) ország alku' útján eldönteni,

2) Nagy Lajos az új királyi lakot, Budát akarván minden módon emelni, 's ezt a' többek közt Budának, a' magyar kereskedés' egyedüli rakhelyévé tétele által elérni, oly határozást tett, hogy minden bel- és külföldi kereskedők tartozzanak portékáikat Budára szállítani, és onnan eladni. Ezen kiváltsági jognak *(jus stapulae)* töröltetett el 'Sigmond által a' hazai kereskedőket, 's portékákat, de nem, a' külföldieket illető része.

melyikéi légyenek. Ugyan akkor Móldvára nézve meghatároztatott: hogy maradjon az is lengyel védelem alatt, de 'Sigmondot, Lengyel- és Magyarország közt két felé osztatás' büntetése alatt, tartozzék mindenkor egész erejével a' török ellen segíteni. Bulgária a' Nikápolyi romlással török birtok lett, az is maradt, noha semmi nem lett vólna könnyebb, mint a' törököt nem csak Bolgárországból, de Europából is kiszorítni, a' vitéz Bajazetnek a' nálánál is vitézebb, testre sánta, de lélekben ép és erős *Timur-Bég* vagy Tamerlan által 1402-ben Angoránál (*Ancyra*) lett telyes megverettetése-, 's (fejét vaskaliczkája oldalaihoz sújtva) szomorú véget érése után: ha 'Sigmond 's a' többi szomszéd keresztyén fejedelmek használni tudták vólna a' kedvező szempillantást. De őt, kivált miután Ruprecht' halálával császárrá választatott, útazás-, békéltetés- külföldön, foglalatoskodtatá inkább mindég, mint az, minek kellett vólna, saját népei' java. Igy játszott 1410-ben mint czímes, de senkitől el nem ösmért császári helytartója (*Generalis Vicarius*) a' Római sz. birodalomnak, békéltető szerepet a' Borussia felett visszálkodott német lovag rend 3) és Ulászló lengyel király közt,

3) A' XII-dik században a' keresztes hadak' alkalmával, a' klastromi és vitézi élet' csudálatos öszveőgyelítéséből, támadt napkeleten, nevezetesen Jéru'sálemben 3 papi vitéz rend, melyeknek eredetileg az ott szarándokoskodó nyúgotiak' ápo-

minden egyéb siker nélkül, mint, hogy mind a' két félt magára haragította; nem is érdemlett egyebet, úgymint a' ki elég lelkiesméretlen vólt, a' renddel magának semmi haszonért 40 ezer aranyat fizettetni; 's Ulászló ellen, mikor épen úgy mutatá, hogy javát akarja, tulajdon testvérjét Vithardot titkon, Lithvania birtokával, 's Lithván királyi czímmel kecsegtetés által, felültetni próbálni; de a' mit ez nem csak el nem fogadott, hanem bátyjával a' titkot azonnal tudatta. A' békéltetést másodszor is megpróbálta követei által 'Sigmond: de azért csakugyan megtörtént (Jul. 15-d.) még azon esztendőben a' rendet öszverontott *Tannenbergi* gyilkoló csata, mely a' rend' nagy-mesterét (Junjingen Ulrikot) 400 lovag társaival, 40,000 vi-

lása, oltalmazása, betegek' gyógyítása, majd a' hitetlenek ellen hadakozás vólt rendeltetésök' czélja; tartózkodásuk' helye, miután a' nyúgotiak' keleti birodalmának vége lett, Europa. Ezek 1) *Templariusok* 1118; eltöröltettek 1307. Igy neveztettek Salamon' templomától, melynek szomszédságában laktak. Ruhájok fejér, veres kereszttel, innen *Veres Barát* nevök a' magyaroknál. 2) *Hospitalariusok* v. *Johanniták* 1120., a' *hospitale* vagy ispotálytól, és egy Sz. János' tiszteletére emelt templomtól. Később - lakhelyeikről - *Rhodusi* és *Máltai Vitézek.* 3) Az itt szóban forgó *Német Vitézek* (Ordo S. Equitum Teutonicorum). Első kezdetök 1129, vitézi renddé alapúlások 1190 eszt.; ruhájok fejér köpenyeg, rajta fekete kereszt, honnan *Keresztesek (Crucigeri)* nevök. A' XIII-dik század' elején Poroszországba jővén, annak pogány lakosit fegyverrel térítgették, a' tartományt elfoglalták, innen öszveakasztásuk a' lengyelekkel.

tézeivel, 's a' győző részről is többet 20 ezer emberenél elvitt.

Ezen sikeretlen békéltetés alatt történt az ellen-császár Ruprecht' halála (18 Máj. 1410), mely még inkább külföldre fordítá, országunk' nem kevés kárára, 'Sigmond' figyelmét és munkásságát. Hosszas küzdés, mesterkedés után elválasztatott ugyan Frankfurtban Sept. 20-kán a' jelen vólt választók' (*electores*) többsége által: de 8 nappal későbben az ellen-párt atyjafiát, az öreg Jodok Morvai márkgrófot, tette néki ellenébe, 's választotta császárnak; ezen kivül még élt Venczel is, ki hasonlóúl császárnak tartotta magát: melynélfogva az a' ritka, botránkoztató eset adta magát elő, hogy a' keresztyénségnek egyszerre valamint Római pápája három, úgymint XIII. Benedek, XII. Gergely, XXIII. János, úgy császárja is három vólt, 'Sigmond, Jodok, Venczel. Jodoktól nem sokára megszabadította a' halál (1311 Jan.); Venczellel megegyezett, 's igy ennek magának is megegyezésével, másodszor is elválasztatott Júl. 21-kén császárnak: a' császári czímet mindazáltal, Venczellel kötött alkujánál fogva, ennek kellett haláláig hagynia, 's addig magának Római királyi névvel megérni. De ez ösztönzé inkább, mint gátlá igyekezetét, hogy magát a' keresztyén világ' legelső, legfényesb hivatalára érdemesnek bizonyítsa. Elkezdette hát csak hamar, mit a' környülmények szerént, ma-

gas helyzetéhez legillőbbnek, az egész keresztyén világ' lekötelezésére legalkalmatosabbnak ítélt, az anyaszentegyházban a' több egy időben létező pápák által okozott nagy szakadás' orvoslása' valóban Herculesi munkáját. E' végre hívta öszve még 1413-ban, XXIII. János pápának nehezen megnyert engedelmével, a' következő (1414) esztendő Nov. 1-ső napjára a' *Kostniczi* v. *Costanzi* (Constantia) nagy 'sinatot, melynél népesebb, fényesebb papi gyűlést még nem látott a' világ. Megjelentek arra, hiteles adatok szerént, Europának, a' Pireneusi fél szigetet, ezt is csak eleinte, kivéve, minden részeiből, még Konstanczinápolyból is, különösen Olasz-, Német-, Franczia-, Angolországokból, igen nagy számmal, Kardinálok, Érsekek, Püspökök 346-an, más fő papi személyek, tanítók, tudósok 564-en, fejedelmek, herczegek, grófok, lovagok 1600-an, mindent öszvevévе 115 ezer idegenek. Ezeknek, 's 30 ezernél többre telő lovaiknak naponként csak tartásáról gondoskodni is nagy munka vólt, még nagyobb ily temérdek sokaságot réndben tartani, annyi külömböző érdekeket egyesítni tudni. Hogy azért 'Sigmond nem könnyen bóldogúlt a' nehéz munkában, azt előre gondolni lehet, csudálni épen nem. A' gyűlés' czélja lett vólna az anyaszentegyháznak, a' század' lelkétől, 's minden jóktól hatalmasan sürgetett újjászűlése, fejében és tagjaiban általános megtisz-

títása, 's ez közelebb az által eszközlendő, hogy a' párt-pápák mind hárman önként lemondásra bíratván, köz akarattal egy közönséges feje választassék az anyaszentegyháznak. De a' pápák közzül egyedül a' Nápolyi László' védelme alatt Cajetában lakott XII. Gergely lett rá magától a' lemondásra. XXIII. János, ki Rómában pápáskodott, 's maga személyesen megjelent a' 'sinaton, mihelyt észrevette, mi készül, egyébiránt is undok, világszerte ösméretes vétkei miá, nem sok pártfogásra tarthatván számot, titkon szökéssel (20 Márt. 1415) akarta a' feje felett függő veszélyt eltávoztatni, a' gyűlést kijátszani; ezzel azomban csak bukását tette nagyobbá, gyalázatját szembetűnőbbé, erővel, minthogy önként leszállni nem akart, vettetvén le, mint érdemetlen, azon fő pólczról; 's ez nem vólt elég, hanem azon feljül még kemény fogságra is tétetett, melyből csak 1418-ban szabadúlhata ki. A' harmadik, a' 78 esztendős öreg Benedek, kinek rendes lakhelye Avenio, most menedéke Spanyolország, nevezetesen Arragonia, fő gyámola Ferdinánd, az Arragoniai király vólt, sehogy sem hagyta magát a' lemondásra rá vétetni. Úgy látszik, kívánt alkalom vólt ez az útazni, magát, 's új méltóságát mutogatni szerető Római királynak, hogy maga, sok magyar urak', majd minden magyar fő papok', 's 4000 lovasok' kíséretében Arragoniába útazzék, 's személyesen beszélje rá XIII.

Benedeket a' lemondásra: de ez végig hajthatatlan-, 's igy a' gyűlés utóbb is kéntelen vólt őtet is, mint XXIII. Jánost letenni. 'Sigmond elébb még, az egymással harczban lévő Franczokat és Angolokat megbékéltetendő, béjárta, de, mint rendesen, a' nélkül hogy czélját elérte vólna, Franczia- és Angolországot, 's úgy tért meg, Belgiumon keresztül, másfél esztendei távollét után, 1417-ben Jan. 27-dikén Kostniczba. Itt még azon esztendőben, kimondatván elébb a' Benedeket hívatalától megfosztó ítélet (Júl. 26-d. 1417), meglett végre, hosszas vetélkedés után, az új Pápa választás; választatott Római születés V. Márton (épen Márton napján Nov. 11-d.); kinek 'Sigmond azonnal lábai' csókolására járúlt, 's mikor délután, lóháton, a' templomba ment, lova' kantárját jobbról maga tartá, balról az új Brandenburgi választó, tör'sök atyja az idővel oly hatalmas, most királyi Brandenburgi háznak, elébb Nürnbergi gróf, Hohenzollern Fridrik, kinek kevéssel az előtt adá el szorúltságból 400,000 aranyon 'Sigmond, az egyszer Jodoknak már hasonló okból eladott, de annak halálával reá ismét visszaszált Brandenburgiát. Igy a' szakadásnak vége, de a' fő czél, az anyaszentegyháznak megtisztíttatása, a' népek' méltó bosszúságára, elérve épen nem vólt; mert V. Márton féltvén hatalmát, az egyes nemzeteknek engedett némely csekély kedvezések után, hova hamarább bére-

kesztette a' gyűlést 1418 Apr. 22-kén, 's bátorságosabb helyre sietett, Álpeseken túli honába. 'Sigmond most is, mintha otthon semmi baj, reá semmi szükség nem lett vólna, darab ideig Rómában, 's Németországban múlatoz, és csak következő (1419) esztendő Febr. végén tér haza Magyarországra, öt esztendei távollét, 's megszámlálhatatlan mennyiségű magyar pénznek, külföldön, haszon nélkül elpazérlása után, részint maga, részint kísérői által, kik közzűl névszerént csak a' Cilleyi grófot és Garát a' nádort, ki mindenik háromszáz, 's az Esztergomi Érseket Kani'sait, ki 160 lóval útazott, említjük; költségöket innen megítélhetni. De ez nem egyedüli kellemetlen óldala a' dolognak, több ennél az, hogy 'Sigmond' ifjú neje, Hermann Czilleyi gróf' kissebb leánya, (a' nagyobbat Annát atyja Gara Miklósnak ígérte, 's adta jutalmul, 'Sigmond' megszabaditásáért a' fogságból) férje' távollétében a' királyi udvart, több egyes fő magyar családok' nyúgalmát, bóldogságát örökre feldúló, sőt az egész nemzet' erkölcseibe is mélyen ható következéssel, a' bűn', fajtalanság' oskolájává változtatta, oly nyilván, hogy titkolni sem lehetvén, férje, haza érkeztével, kéntelennek látta magát, botránkoztató életü hitvesét, büntetésül, közönségesen elzáratni. Adjuk hozzá ezekhez, hogy ugyanazon Kostniczi 'sinaton a' császári szó' szentségéhez bíztában ottan megjelent, esmeretes vallás tisz-

tító, Prágai professor, Huss János, minthogy meggyőződését megtagadni nem akarta, mint eretnek kárhoztattatván, majd elevenen megégettetvén (1415), derék társával, a' tudós Prágai Jeromossal (1416) együtt: ebből oly vallás háború támadott, melynek évekig pusztitott (1419—1434) vad lángjai, fészkén Németországon kivül, Magyarországra is sokképen kihatottak. Ezek vóltak a' gyümölcsök, melyeket Magyarország, uralkodójának, új császári fénynyel nevekedéséből, 's innen eredt nagy elfoglaltatásábol kivül, szaggatott; de hátra van még a' legnagyobb, a' legérezhetőbb, Dalmatia' elvesztése. A' dolog igy történt:

Nápolyi László, szerencséje' hanyatlásával, Magyarország' birhatásához minden reményét elvesztvén, hogy hosszas küzdésének legalább valami hasznát vegye, a' még hatalmában vólt néhány Dalmatiai helyeket, köztök Jádrát, Novigrádot és Pago' szigetét, minden Dalmatiához való jussával, eladta 1409-ben, 100,000 aranyért a' Velenczeieknek. Mint előre is várni lehete, 'Sigmond 's a' magyar rendek az egész alkut olybá vevék, mintha nem történt vólna, 's az elidegenített helyeket visszakívánták; a' Velenczeiek ellenben, mindenre előre eltökélve, miután kéréssel (1411) nem bóldogúltak, a' hadat inkább, mint a' viszszaeresztést választák, 's hogy harczukat könnyítsék, a' lengyel királyt Ulászlót próbálák Magyarországra ingerelni. De ezt 'Sigmond a'

Lublyói feljebb említett alkuval (1412) nem késik magának lekötelezni, mi megesvén, maga kezdi el még azon télen, a' hamisan kerestől megválni nem akaró, 's most még lest hányó köztársaság ellen, az úgy is elkerülhetetlennek látszott háborút. Kedvezett eleinte a' szerencse. Seregei, Temesi gróf, olasz születés, Florentziai csizmacsináló' fija, Ozorai Filep (Pipo de Ozora) vezérlése alatt, a' Velenczei olasz birtokot Trevisoig csak hamar elfoglalták. A' szorongatott köztársaság alkudozásra veszi a' dolgot. Mig ez foly, segítsége érkezik a' Riminit bírt Malatestától, más felől Ozorait aranynyal megvesztegeti; 's ily móddal a' magyar seregen győzedelmeskedik. Berontott ugyan újra nagy tüzzel Olaszországba 'Sigmond, de szalma tüze nem soká tartott. A' harcz' bajait türni szokatlan, hihetően pénz dolgában is megszűkülvén, mindenek felett pedig minthogy császári új helyzetével, 's mi innen eredt, az egyházi nagy szakadást orvosló, magában szép szándékkal feje már tele vólt, öt esztendei fegyvernyugvásra lép 1413-b. April 28-k. oly kötéssel, hogy a' ki mit elfoglalt, tartsa meg, a' köztársaság 'Sigmondnak hadi költségbe 200 ezer aranyat fizessen.

Igy erősödött meg Velencze, 'Sigmondnak a' külföld' dolgaiba meg nem gondolva, mohon avatkozása miá, Dalmátia' egy kis részének, 's csak ideig óráig, birtokában: de ez első lépés után, kivált 'Sigmondnak más gondoktól elfog-

laltatása, örökös pénzetlensége mellett, nem vólt nehéz a' minden alkalmat használó pénzes köztársaságnak az egészet állandóúl magáévá tenni. 'Sigmond részint Kostniczban, részínt úton töltött öt évi költséges távolléte alatt nem egyszer szorúlt pénzért Velenczére. E' mellett a' kegyelemből kiesett Hervoja, segíttetve a' Töröktől, fellázította (1415) Bosniát, az ellene küldött magyar sereget megverte, vezéreit, Gara Jánost, Maróthi Jánost, Csupor Pált elfogta, kik közzül Gara szökéssel, Maróthi 4000 arany váltsággal megszabadúltak lánczaikból, Csupor pedig, mivel egykor, az idomtalan külsejü Hervoját ökör bőgéssel fogadása által többek előtt csúffá, nevetség tárgyává tette vólt, most ökörbőrbe varatással, 's élte' veszteségével fizette idétlen régi tréfáját. A' Török majd Dalmat- és Tótországoknak is neki esett, de a' Velenczeiek megvásárolták barátságát, 's magok adtak neki elébb segítséget, tőle majd nagyobbat nyeréndők. 'Sigmond hallva seregei' romlását, tartományainak veszedelemben forgását, Hervoja-, a' Török-, sőt magok a' Velenczeiek miá is, mert ezek is élve az alkalommal, elkezdték háborgatni a' magyar Dalmatiai birtokot, a' helyett hogy személyesen segélyt nyújtani sietett vólna, a' 'sinattal Jagellot szóllíttatja fel: hogy békét hagyván egy időre a' német lovagokkali harczának, kelljen oltalmára a' védtelen magyar honnak. Jagello el

is kezdte a' közbenjárást, 's nem siker nélkül: de a' Sultántól kedvező válaszszal 's drága ajándékkal haza térő követét 'Sigmond' kedves embere, a' Temesi gróf, Ozorai, kincseire vágyva, vagy kémnek tartva, letartóztatja; ezen elmulván Jagellonak a' közbenjárástól, a' Töröknek a' békekötéstől kedve, folyt a' háború tovább is.

A' Kostniczi gyülés már bezárva, de 'Sigmond még Németországban vólt, midőn az 5 évi fegyvernyugvás eltelvén (28 Apr. 1418), a' Velenczeiek követeik által két ízben is, elébb Kostniczban, azután Passauban Hohenlohe püspöknél, múlatozása alatt, megkeresték, kérvén tőle, mint Magyarországi királytól a' fegyverszünet' meghosszabbíttatását, 's mint Római császártól, Padua', Vicenza', Verona' birtokában, 100 ezer arany ajánlat mellett, megerősíttetésöket. Követeik nem csak meg nem hallgattattak, hanem a' császár ellen szövetkezés' gyanújába jövén, fogságra is tétettek. Ezt mint a' követi, még vad nemzetek közt is, sérthetetlen jognak megsértését tekintvén, nem múlasztották el a' Velenczeiek ürügyül használni Dalmatia' egész erővel megtámadására.

E' szerént 'Sigmondot, haza érkeztével (Febr. 1419) két had várta itthon, a' török és Velenczei. Ő az elsőt tartván sürgetőbbnek, ide fordította nagyobb erejét, 's nem siker nélkül. Mert egyfelől a' vitéz Péterfi Miklós,

föld népéből, 's kevés magyar lovasságból álló hadával megvervén az Osmanok' szágúldó csapatjait, vezéröket, a' bátor Ikachot saját kezével levágván, északi Bosniát visszafoglalta; másfelől Losonczi István, Maróthi János, Csáki Miklós, Rozgonyi István, mind próbált bajnokok, Nikápoly és Nissa között, szinte azon helyen, hol 23 évvel elébb a' magyar erő öszverontatott, visszaadták a' kölcsönt (Oct. 4-kén 1419), a' Török nagy vezér' 80 ezer főből álló seregét majd nem egészen eltörölvén. Mely győzedelmek azomban nem valának képesek a' dúló vihart hazánktól elhárítani, 's az Osmanokat meggátolni, hogy ezentúl is Bosniát, Serviát, Oláh- sőt Erdélyországot is ne háborgasság, ne pusztítsák. Mely közben nem egy vitéz magyarnak nyilt alkalom, bátor szívét, fejedelme, 's hazája iránti hűségét kitüntetni. Igy tüntették ki mind kettőt a' közelebb említett Rozgonyi István, 's hozzá hasonló hős lelkű hitvese, Szentgyörgyi Czeczilia, Serviában Galambócz váránál. Melynek a' királytól személyesen vezetett ostromában (1428), mig István egyfelől saját kezeivel sütögetve ágyúit, a' vár' több tornyait halomba lőtte: azalatt másfelől a' dicsősség-, 's hazaszeretettől lángra gyúladt fiatal nő, néhány bátrakkal hajóra szállván, küzdve a' sokkal számosabb ellenség', 's az elemek' erejével, több osman hajókat részint elsülyesztett, részint felégetett, 's úgy tért, övéit, 's az

ellenséget tisztelettel maga iránt, 's bámúlattal eltöltve, győzedelmesen férje' karjai közzé vissza. De az ostromot, a' várnak segítségül jött II. Amurát miá, csakugyan félbe szakasztani, 's fegyvernyugvásra lépni kéntelen 'Sigmond. Midőn semmitől nem tartva, hadai' nagyobb részét már a' Dunán áltköltöztette, magát, 's túlnan maradt kevés embereit, megrohanják az alku szegett törökök. Halál vagy fogság lebegvén most elkerülhetetlenül 'Sigmond' feje felett, Rozgonyi István vólt, ki bátor maga elszánása, erős karja által néki útat nyitott a' szabadúlásra: de midőn a' veszélyből kiragadt királyt, űzve az ellenségtől, a' hajóba segítené, 's a' hajó' indúlását, maga mentéséről felejtkezve, siettetné, e' közben maga a' Dunába esvén, majd hogy áldozatja nem lett hűségének.

Mig Boszniában, 's Nikápolynál forrott a' had, a' Velenczeiek, kétfelé osztott sereggel, 8 ezer törököt is 'sóldjokba vévén, nem csak a' minapi 5 esztendèi fegyvernyugvásban magyar kézen maradt minden Olaszországi birtokaikat visszavették, hanem Dalmatiában is nagy előmenetelt tettek: 'Sigmond az alatt, mint legmélyebb csend' idején, víg lakomákat, vadászatokat adván Kassán Ulászló' kedvéért, hogy azt a' német vitézekkel öszvebékéltesse, miből azomban ez úttal sem lett semmi. A' következő esztendőkben 'Sigmondnak a' törökön kivül, Venczel' halála után (16 Aug. 1419), Csehor-

szágban és Silesiában a' Hussitákkal is szakadatlan viaskodnia kellvén, e' mellett a' lengyelek' és a' német lovagok' békéltetésébe is mind jobban bele őgyeledvén: ez újra jó alkalmat szólgáltatott a' Velenczeieknek foglalásaik' folytatására, valamint megtartásukra az, hogy 'Sigmond hadainak közepette is, az anyaszentegyháznak Kostniczban elkezdett rendbeszedésével fel nem hagyva, újabb 'sinatot tartott, a' pápai hatalom' korlátozásáért örökre emlékezetes Báselit (1431—1443), mely, 's két ízbeli, elébb Majlandban a' vas koronával (25 Nov. 1431), majd Rómában az aranynyal (31 Mai 1433) császárrá koronáztatása, ismét 4 esztendeig kénszeríték távol lenni, 's vesztiben hagyni magyarország' dolgait. A' koronázásért Rómában múlatásának az az egyenes rosz következése is lett a' magyar hazára, hogy IV. Ödön (Eugenius) pápának, ki Velenczei fi vólt, kértére jogáról ugyan nem, mit a' magyar rendek' megegyezése nélkül nem is tehete, de a' hadnak Dalmatia felett, a' Velenczeiekkel tovább folytatásáról lemondott. Igy lett Dalmatia' nagy része a' Velenczeieké, a' magyar koronának csak azon kis rész maradván, mely Horvátországgal öszvekapcsoltatott.

Dalmatiának ily könnyelmüleg elvesztése keserű érzést támaszt a' hazafi kebelben, 's ezt még keserűbbé teszi az, hogy épen Dalmatiáért, mit utóbb sem véde meg, kelle a' rendes

jövedelmeit múlatságokra, szükségtelen útazásokra, pompára elpazérlott, 's most a' szükséges hadra pénzt külömben kerítni nem tudott 'Sigmondnak a' 16 Szepesi várost is, (mintegy 740,000 forintért) elzálogosítni Ulászlónak, 's hazánk e' szép részének, többi testétől, tovább negyedfélszáz esztendőnél (1412—1772) elszakasztva maradni.

Dalmatiáért 'Sigmondnak kárpótlást nyújtott, de nem Magyarországnak, a' cseh korona, mely testvérje- Venczel' magtalan halála ólta (1419) őtet illeté, de érte, mielőtt megnyerhette vólna, a' Huss' megégettetése által magára haragított csehekkel egy példátlan megátalkodott 15 esztendős hadat kelle folytatnia, melyben, míg kivált ama' kora' Hannibalja, a' fél szemű Ziska vólt vezérök, 's halála után is, az ennek lelkét öröklött vitéz Prokop alatt, sokáig győzhetetlenek vóltak Huss' követői, 's utóbb is csak magok közt meghasonlásuk, 's Prokopnak e' közben eleste (1434) tette őket győzhetőkké. Mely után hódolásra birta 'Sigmond Csehországot, de egész csendességben azután sem birhatta, mert a' feltételeket, melyek alatt a' hódolás történt, nyilván megszegte, mihelyt ezt büntetetlen tehetni-, uraságát biztosítva-, magát veszedelmen kivül gondolá.

Külföldi gondjaitól szabadúlván valamennyire 'Sigmond, minthogy hosszas távolléte alatt Magyarországon sok baj gyült öszve, mi orvosló

kezeket kívánt, 1435-ben Po'sonban országgyűlést tartott, hol ismét több czélirányos törvények hozattak, törvénykönyvünkben 'Sigmond' V. és VI. decretuma alatt olvashatók. 4) Ezek közzűl az V-dik egészen katonai, a' nemesek' felülését, táborozását illető rendelet, melyből különösen említést érdemel: hogy az ország' nagyobb bátorságára, állandó, királvi költségen tartandó, katonaság rendeltetik, 's csak ha ez elegendő nem lenne, azon esetre kívántatik a' nemesek' felkelése (*insurrectio*), tartozván a' birtoktalanok személyesen felülni, a' birtokosok azon kivül, minden 33 5) telektől vagy jobbágytól egyegy, száztól három jól felkészült katonát, kiknek kevesebb birtokuk, arány szerént többen egyet, állítni. A' VI-dik merő polgári, jobbára az igazság' kiszolgáltatását, törvénykezést illető határozatokat, számszerént 14-et foglal magában, melyeknek nemzetünk' szemében fontossága megtetszik abból, hogy 1464-ben Mátyás alatt II. András' és Nagy La-

---

4) Törvénykönyvünk hibás nem csak annyiban, hogy az utóbb (12 Márt.) költ V-diket elibeteszi az elébb (8 Márt.) kelt VI-diknak, hanem annyiban is, a' mennyiben az elsőt Budán költnek irja, holott Cornides és Kovachich (Suppl. 1.463) a' szász nemzet' Szebeni levéltárában megvi'sgált eredeti után bizonyítják, hogy az is Po'sonban költ.

5) Mátyás alatt 1458-ban, nagyobb fegyveres erőre lévén szükség, az határoztatott, hogy nem 33, hanem 20 jobbágytól állíttassék egy katona, 's innen, a' 20 helyetti szolgálattól *húsz* és *úr*-ból lett a' *Huszár* nevezet.

jos' törvényei mellett, ezeknek is újra megerősíttetése kívántatott. Igy a' rosznak, mint legtöbbször, itt is vólt valami jó következése - néhány jó törvény.

Hátra lévő két esztendejét jobbára a' cseh zürzavarok, feleségének Prágában cseh királynévá koronáztatása (Febr. 1437) és az Égerben tartott német birodalmi gyűlés foglalák el, 's végre vesződség a' köszvénynyel, 's buja, uralkodásra vágyó hitvesével Borbálával. Ki sajdítva férje' közel végét, jó előre azon dolgozott, hogy magát 46 esztendős létire, a' lengyel királylyal, az 1434-ben meghalt Jagello (II-dik Ulászló) 13 éves fijával, ugyancsak Ulászlóval, elvetetvén, ezt ültesse 'Sigmond' halálával, a' királyi székbe, kizárván abból leányát Er'sébetet, és vejét Albert Austriai herczeget (a' feljebb említett Albertnek fiját), kiket 'Sigmond, az ország' rendeinek is megegyezésével, örököseivé nevezett. Az öszveesküvés, melynek fejei nehány cseh urak, 's a' Cilleyi grófok, *Fridrik*, a' császárné' épen oly feslett életű, erkölcstelen testvérje, 's ennek hozzá méltó fija, Magyarország' leendő ostora, pestise, *Ulrik*, vóltak, oly erőre kapott, mire 'Sigmond megtudta, hogy egyenesen erőszakhoz nyúlni nem bátorkodván, tettetnie, mintha nem tudná, 's alkalomtól kelle várnia. Leányának tehát, 's vejének, kik Morvában laktak, még egyszer láthatása' ürügye alatt, Znaymba hozzájok útaz-

ván, 's útitársnak a' császárnét is meghíván, ide érkeztökkel azonnal parancsot adott mind Borbálának, mind a' Cilleyi grófoknak letartóztatására; az első el is fogatott; a' grófok, jókor megérezvén a' veszedelmet, futásban kerestek menedéket.

Kevés napok múlva, miután ágya körül öszvegyüjtött magyar és cseh nagyjainak Er'sébetet, Albertet utóljára szívökre kötötte, 's gyűlésökbe hívatván, velek királynak kikiáltatta vólna, kimúlt Dec. 9-kén 1437. Teste, mint maga kívánta, Znaymból Magyarországra hozatván, Nagyváradon temettetett el, a' tőle mindenkor különösen tisztelt Sz. László' lábaihoz, bóldogult első hitvese Mária mellé. A' testvivő szekeret rabul, 's fegyveresektől kísértetve, követte az istentelen királyné, szívreható, de egyszersmind lelket nyugtató, lelket emelő látvány minden, erkölcs-tisztelő alattvalóinak, kiknek, nemét 's thrónt becstelenítő, erkölcstelen élete botránkozás vólt.

Hogy 'Sigmond' hosszas uralkodása sokképen ártott Magyarországnak, az a' feljebb mondottakból világos. Egyet még említenünk kell: hogy 1420-ban az akkori igen derék, eszes Móldvai vajdától, Sándortól kecsegtetve, számos Szászság és Székelység, a' lakosokkal különben sem nagyon bővölködő Erdélynek nagy kárára, Móldvába költözködött, 's amazok a' Móldva', ezek a' Tatros, Széret-vizek', 's Ro-

mánvásár' vidékén, némelyek Podolia' határán a' Pruth mellett, telepedvén le, ott néhány tiszta magyar helységeket (Herlo, Vazló, Takucz, Karaczonkő, Tatros) alapitottak, melyek a' magyar Academia' küldéséből Móldvát ezen folyó esztendőben béútazott tudós hazánkfija, Sz. Ferencz' szerzetese, Tiszt. Gegő Elek úr' hiteles bizonyitása után, máig is fenn vagynak, hívek az ősi nyelvhez, 's bár külsejökre nézve némelyekben változottak, lelkökben magyarok, magyarokhoz vonszódók. Nevök *Csángó Magyarok*, mely annyit tesz, mint *Fattyu Magyarok*.

Nem mondhatni azomban, hogy érdemei is ne lettek vólna 'Sigmond' fél százados kórmányzásának. A' már magok helyén illetett hasznos törvényeken, 's ha megtartatott vólna, czélirányosb katonai, 's honvédési rendszeren kivül, hálával emlitendő először is, hogy, mint maga is tudományos készületű ember (ki ezen tekintetben minden korabeli fejedelmeknek elibe tétetett, 's mint irják felőle, hat nyelven, magyarúl, németül, csehül, francziáúl, olaszul, deákul, folyvást beszélt) a' tudományokat pártolta, mit legvilágosabban megbizonyitott azzal, hogy Budán 1388-ban Egyetemet állitott, hasonlót a' Nagy Lajos által alapitott Pécsihez.

Fényűzése, pompás királyi háztartása, udvarában annyi külföldi fejedelmeknek gyakori, húzamos múlatása, nem lehetett hasznos hatás

nélkül mesterségekre, mívészetre. Megtetszett ez különösen az építésben. Buda 'Sigmond' idejében minden Europai királyi lakok közt legfényesebbnek tartatott.

A' külömben kedvetlen, fejedelem és nemzet közötti szakadatlan 'súrolódás, gyakori országgyűléstartás sokat tett alkotmányi rendszerünk', 's a' nemzeti képviselőség' telyesebb kiformáltatására. 'Sigmond alatt kapott lábra, hogy országgyűlésre a' királyi városok' követei is rendesen meghívattassanak, mint szintén az is, hogy a' közönséges, vagy vármegyei nemesség, nem valamennyin vagynak, mint régen, hanem csak követeik, minden megyéből legfeljebb négyen, megyei közgyűlésen választandók, jelenjenek meg az országos tanácskozásokon. Melyek közzül, hogy amazzal a' nemzeti szabadság, ezzel a' jó rend nyert, könnyen általátható. Itt kezdődik az országgyűlésnek két megkülömböztetett osztályra —, idővel felsőbb, alsóbb házra vagy táblára — oszlása, mind egyikhez két két *kar* vagy *rend* (*status* 6), *ordines regni*), amahoz a' magok személyében megjelenő *a)* papi és *b)* világi fő urak, 7) ehez *c)* a' me-

---

6) A' f. é. Athen. 43 számában jelesen fejtegettetik: miben állott a' *Karság* — *Status*, *Caput civile?* v. mi kivántatott arra? (szabadság, polgárság, nemzetség — status libertatis, civitatis et familiae.) De vólt-e, 's mi külömbség hazánkban a' *status* és *ordines* közt? eldöntve nincs.

7) Miólta N. Lajos által tökéletesen egyenlő lábra vétettek, 100 eszt. lefolyta alatt, legalább az országos határozatokban,

gyék' és *d)* városok' küldöttjei, a' nemzet' tulajdonképen való képviselői, tartozván. De, mit sajnálni eléggé nem lehet, előre nem látásból? vagy talán az *Oligarcháknak* nagyon is előre látásából? nem határoztatott meg, 's mind a' mai napig is határozatlan maradt a' szavak' mennyisége, szavazás' módja, vagy miként (karonként, vagy fejenként? — curiatim, viritim?) történése.

A' csak nemesi nevet, czimert bíró nemeseknek (armalistae) hasonló szabadságokkal megajándékoztatása, mint a' melyekkel a' királyi adományosok (donatarii) bírnak; úgy szintén a' *Sárkány* rendnek (1408) felállíttatása (lásd Budai polg. lex. III. 240.) igen hathatós eszköz vólt a' hazafiaknak tettekre ösztönözésire, igen okosan kigondolt mód az érdemeseknek, a' ko-

---

soha külömbség a' nemesek közt nem tétetett, egész V Lászlóig. Ez Hunyadi Jánoson megkezdte az örökös Grófok' tételét, mi újabb megkülömböztetésnek lett alkalma, 's már 1454 (Lad. V. Decr. II. art. V, VI.) nyilván megkülömböztettetnek a' *nagyobb (Nobiles majores 's notabiles)* és *kissebb (nobiles minores) nemesek* egymástól. A' különválás azután annyival könnyebb vólt, mert a' megoszlott érdekekben magok hasznát látó uralkodók által szántszándékkal elősegíttették. Miután a' nemesek' tevésében szer felett bőkezű 'Sigmond, kifogyván a' jószágból, divatba hozta a' jószág nélkűl, csak czimerrel nemesítést: kezdtek először is a' birtokosok (*Donatarii*) a' birtoktalanok (*Armalistae*) -, majd a' birtokosok magok közt is a' régibbek az újabbak felett némi elsőséget tulajdonítni magoknak: de ezen elsőség egész a' feljebb említett esztendeig országosan kijelentve, elösmerve nem vólt.

rona' rövidsége nélkül, jutalmazására, vagy — mire királyaink' szerfeletti bőkezűsége miá igen nagy szükség vólt — az adás nélkül ajándékozásra.

Micsoda arányban állanak 'Sigmond' ezen érdemei az általa okozott károkkal? mit kelljen mind ezek szerént róla tartani? nem nehéz az ítélet annak, ki a' mondottakat figyelmetesen olvasta; épen azért személyes bővebb ösmértetésibe itt külön ereszkedni feleslegesnek tartjuk.

XXIV. FEJEZET.

Albert 1438—1439.

'Sigmond' halálával Er'sébetet és Albertet az ország' rendei egész készséggel királyuknak ösmérték, 's megkoronázták Jan. 1-sőjén, 1438-ban, oly határozattal, hogy mind kettő egyenlő hatalommal-, ha valamelyikőjök meghalna, az élő egyedül országoljon; de előre kikötvén, 's megígértetvén magoknak Alberttel: hogy a' császárságot, ha, mi igen hihető vólt, a' választás reá esnék, megegyezésök nélkül fel nem vállalja. Albert hív maradt adott szavához. Mert három nappal későbben, egyező akarattal, legkissebb utána járása nélkül, távollétiben császárrá választatván, mind addig nem ajánlkozott, mig a' magyar rendek részint a' Baseli 'sinat' kértire, részint pedig mivel hízelkedett nagyravágyásuknak fejedelmök' fején lát-

ni a' császári koronát, megegyezésöket nem adák. Még azon esztendőben a' cseh korona is fejére tétetett Prágában, Jun. 29-kén: de hogy azt megtarthassa, az országnak csendes birtokához juthasson, véres harczot kelle kiállania a' cseh *kelyhesekkel (calixtini)*, kik, Albertnek az újítástól idegenségét, a' régi valláshoz ragaszkodását tudva, 's talán a' két nemzet közötti rokonságot is tekintve, egyátaljában Kazimirt, a' lengyel király' öcscsét akarák királyuknak, 's ezért lengyel segítséggel is támogattattak. Albertre nézve nagyon nehezítette a' dolgot az is, hogy Borbála, kit ő 'Sigmond' tanácsa' 's végrendelete' ellenére, nem csak fogságából kiereszteni, hanem rangjához illő birtokkal és jövedelmekkel is megajándékozni szíves vólt, istentelen szándékával fel nem hagyva, titkon egyetértésben vólt a' csehekkel és Ulászlóval, sőt az Alberttől csehországi kormányzóvá tett Cilleyi Ulrikkal is, ki, színnel csak Borbála' híve, valósággal maga kezére dolgozott, elég esztelen lévén reménylení, elég vakmerő megszerezni- próbálni magának a' cseh királyságot. A' titok kitudatván, Ulrik hivatalából letétetett; Borbála, ki haza' ellenségének hirdettetett, Po'sonból Lengyelországba szökött, minden birtokát, 's a' magyar és cseh koronához jogát Ulászlóra tévén által. De nyughatatlan természetiért a' lengyelektől is meggyűlöltetvén, innen is távozni, 's menedéket

Csehországban Königgrätzben kéntelenittetett keresni, hol csakugyan igen elvettetett állapotban meghólt 1451-ben. Látván Ulászló, hogy erőlködésének, valamint a' Csehekének is semmi haszna, seregeinek Sléziából 's a' Szepességről, részint Albertnek személyes, részint Rozgoni Istvánnak vezérlése alatt, több ízbeli kiverettetése után, fegyvernyugvást kötött Május' 24-kén, 1439-ben Lublyón. Albert pedig még azon hónapban (Máj. 29-d.) országgyűlést tartott Budán. Hol több, a' királyi önkényt gátló, 's a' rendek' tekintetét azon arányban emelő törvények hozattak, melyekre mind 'Sigmond' törvénytelen, a' nemzet' szabadságait veszélyeztető magaviselete adott alkalmat. A' nevezetesebbek közzé tartoznak: „hogy a' nádorválasztás ezentúl ne csak a' királynak magának, mint eddig, hanem a' rendeknek is befolyásával, megegyezésével történjék; köz, akár egyházi, akár világi hívatalokat csak magyarok, ezek is egyszerre csak egyet viselhessenek, az idegeneknek nem csak a' hívatalokból, hanem jószágok' birhatásából, sőt csak árendálásából is általános kizárásával; a' korona-jószágok semminémű szín alatt-, a' Fiscusra szállottak csak érdemért, ne pénzért, osztogattassanak; a' nemesi kiváltságok sértetlen fenntartassanak, ezek közt nevezetesen az: hogy senki, törvényes kihallgattatás, megítéltetés előtt, el ne fogattassék; pénzt veretni, annak becsét vál-

toztatni, az ország' határairól, királyi herczegasszonyok' házasságáról rendelkezni az uralkodónak a' rendek' híre nélkül szabad ne legyen; végre, hogy a' király az országban benn lakni tartozzék."

Ugyanazon gyűlésen nagy hadmenet (expeditio) határoztatott a' törökök ellen, kik még a' múlt esztendőben Oláhországból Erdélybe beütvén, elfoglalták Sebest (Mühlenbach). Kihajtattak ugyan szörnyű romlásukkal vajda Losonczi De'ső által, de következő tavaszon újra nagyobb erővel Serviának esvén, ostrom alá fogták Szendrőt (Semendria), melyet Servia' azon részének ura (Despota), Vuk, közönségesebb nevén Vukovics, vagy Brankovics György, építtetett nem régen a' törökök ellen, 's most jól megerősítve, mindennel bőven ellátva, fija' oltalmára bízván, maga, kincseivel, magyarországi birtokaiban keresett menedéket, melyeket még 1422-ben kapott 'Sigmondtól cserében *), a' hatalmas Osmanok ellen úgy is általa meg nem tarthatónak hitt, 's azért árúba eresztett Belgrádért. Ha Szendrő elesik, Belgrádon vólt a' sor; ez az oka, hogy a' rendek oly tűzzel fogák a' dolgot. De mire Albert, a'

*) Ezek vóltak: Tokaj, Tálya, Regécz, Munkács, Szathmár, Böszörmény, Debreczen, Túr, Tisza-varsány, Szólnok, Becse, Világosvár, Szalánkemén. Melyek közzül később Világosvárt, a' török ellen tett sok szolgálatiért, Hunyadinak ajándékozta.

nemesek' lassan gyülekezése miá, a' Dunához érkezett, Szendrőt már megvette Amurath, 's jó karban hagyván, maga, minthogy az őszi alkalmatlan idő közelgetett, Drinápolyba visszatért. A' király meg akarta próbálni ostrommal bevenni a' várat, de seregei, melyek közt rendetlenség, vérhas igen elhatalmazott, parancsaival nem gondolva, szétszéledének, csak a' magát már akkor kitüntetett, 's érte majd Szörényi Bánná, (némelyek szerént egyszersmind Erdélyi vajdává is) nevezett Hunyadi János, 's vele nehány bátrak maradván oldala mellett. Ezt látván, sietve visszatért. Esztergomból követeket küldött Lengyelországba, a' béke' végképen megkötésére; maga Bécsbe indúlt, 's ezen útjában, dinnye ételtől származott vérhasnak némelyek-, mások szerént Borbálától béadott méregnek következésében, hirtelen meghalt Neszmelyen Oct. 27-d. 1439-ben: halála előtt kevéssel oly rendelést tévén, hogy ha felesége, ki épen várandós vólt, fiat szül, az, anyja' kórmánya alatt, mind a' négy (magyar, cseh, austriai, morva) népből választandó kétkét, mindöszve nyólcz gondviselő által neveltessék Po'sonban.

Er'sébet és Albert, egészen ellenkezői 'Sigmondnak és Borbálának, nem vóltak semmi' hijával, mi a' királyság iránt kialudt tiszteletet újra felébreszthete, irántok hajlandóságot és bizodalmat gerjeszthete. Albert különösen nem

csak szeretetre méltó ember, jó férj, hanem bátor katona, 's ügyes kormányozó is-, halála következésképen az egész országra nézve nagy veszteség vólt.

XXV. FEJEZET.

Er'sébet 1439. *I. Ulászló* 1440—1444.

Albert' halálával Er'sébetet illeté, rá is szállt, az addig közös királyi hatalom, több joggal-e a' régi kötések' világos szavainál? vagy érdemmel királyi pólczot ékesítő szép tulajdoninál, fedhetetlen erkölcseinél fogva? nem tudom. De alig fogadá el hívei' új hódolását, találkoztak mindjárt, kik részint, mivel úgy vóltak lelkökben meggyőződve, a' legtisztább honszeretetből, mint Hunyadi János; részint, mivel magános érdekeikkel azt láták inkább megegyeztethetőnek, a' legalacsonyabb önzésből, mint nádor Hédervári Lőrincz, 's különösen az Esztergomi érsekségben elmellőztetését nem felejthető Egri püspök Rozgoni Simon 1): hívatkozvák az országot környező veszedelmekre, a' napról napra jobban hatalmasodó törökre, a' még le nem csilapúlt cseh zavarokra, azon vól-

1) A' Palóczi György' halálával üresen maradt Esztergomi érsekségre ketten: Szécsi Dienes Egri-, és Rozgoni Simon, akkor Veszprémi püspökök vágytak. Er'sébet Dienesnek kedvezvén, azt mondta: míg ő uralkodik Magyarországon, addig Rozgoni érsek nem lesz. Mire ez, midőn meghallotta, azt mondotta: míg ő él, soha addig Er'sébet Magyarországon uralkodni nem fog. Mind ketten szavokat állák.

tak, 's a' Budára, következő (1440) Jan. első napjára öszvehitt országgyűlésen arra erőlteték: választana magának férjet, ki a' kórmány' gondjait, az ország' oltalmazása' terheit véle megosztaná. A' királyné, noha átaljában idegen a' házasságtól, idegen kivált attól, hogy 30 esztendős létire, közel a' szüléshez, a' néki egyező akarattal ajánlt, 's nem egy tekintetben legajánlhatóbb 15 éves lengyel király Ulászlóhoz (épen ahoz, kire anyja Borbála két évvel elébb kötve köté magát) menjen férjhez: látva, hogy az a' rendek' nagy többségének kívánsága, reá határozta magát, annyival inkább, mivel az előjelek-, eddig született gyermekei (két élő leánya) után ítélve, fiú örökösböz nem sok reménysége vólt. Azonnal követek küldetnek Lengyelországba, alkudozni Ulászlóval, de a' királynétól szívökre kötött oly világos útasítás mellett: hogy ha időközleg férfi koronaörökös' születéséről tudósíttatnak, küldetésöknek azzal vége lévén, az alkudozást félbehagyva, térjenek haladék nélkül haza. Ulászlónak a' soha nem látott, nála jóval korosabb királynéhoz nem sokkal vólt több kedve, mint az elibetett feltételekhez, melyek közt fő vólt Veres Russiának, 'Podoliának, Moldvának, a' Szepességi városoknak Magyarországhoz visszacsatoltatása. Mig az alkudozások folynak, szül, egész nyilvánossággal, nyitott ajtóknál, egy ép, egésséges fiat Lászlót Febr. 22-kén a' Komáromi

várban Er'sébet. Mindjárt sebes hírvivők sietnek Krakkóba az örvendetes tudósítással: de a' követek, a' megújított tilalom' ellenére is folytatják; 's Márt. 8-kán megkötik az alkut (Katona Hist. Crit. XIII. 23—30), melyben, a' mi legkülönösebb, a' házasságról semmi emlékezet; ígéret világosan csak a' Szepesi városok' viszszaeresztéséről van téve; a' többi iránt igen bizonytalan reménység nyújtva Magyarországnak. Mártius' 12-kén már Budán öszvegyülve, 's mindenről értesítve vóltak a' rendek, kik az alkut helybehagyván, Ulászlót mentül elébbi bejövetelre ösztönözék. Ezzel el vólt hintve a' hazafi háború' magva. Er'sébet látván kijátszódtatását, első felindúlásában a' hazatérő követeket útjokban elfogatja, 's fogságra Sopronba viteti; azután a' vele tartó urak', különösen Cilleyi Ulrik' tanácsából, ki a' gyermek király alatt előre számolt már az ország-kórmányzói magas hívatalra, fiját, a' még nem egészen 3 hónapos árván lett (*posthumus*) Lászlót (részin lévén külömben is mind a' koronaőr Gara László, mind az Esztergomi ersek, Szécsi Dienes, kit illetett hívatalánál fogva a' koronázás) hova hamarább királynak koronáztatja Május' 15-kén Székes-Fejérváron.

Az alatt megérkezik, Késmárkon, Eperjesen által Egerbe, onnan Budára Ulászló, fogadtatva számos magyar uraktól, köztök a' nádortól, 's vajda Hunyadi Jánostól. Itt tanácsot

tartván magok közt a' lengyel és magyar urak, múlhatatlanúl szükségesnek ítélték Ulászlót mentül elébb megkoronáztatni: de a' Vi'segrádi erős vár, hol a' korona, a' több ország' czímereivel tartatni szokott, Gara' hatalmában-, az Esztergomi Érsek, ki nélkül a' koronázás meg nem eshetett, Po'sonban a' királynénál vólt. Hogy ezeket magok közzé vehessék, legtanácsosabbnak vélték Budára, a' köz béke' helyreállítása' ürügye alatt, országgyűlést hirdetni; ide őket is különösen meghivni, szabad jövést-menést, bántatlanságot ígérvén nékik előre. De alig hogy megérkeztek, mindjárt letartóztattatnak, 's irtóztató fenyegetések között kénszeríttetnek eskü mellett megígérni, egyik, hogy Visegrádot, 's a' falai közt rejtező országos kincset általadja, a' másik, hogy a' koronázást véghezviszi. Gara Visegrádot által is adta, de a' koronázási készületek', országczímerek' számbavételekor a' korona nem találtatott. Ezt t. i. Er'sébet, hihetően Gara' egyetértésével, magával elvitte, csak tartóját hagyván hátra, bele zárt olyan forma nehézségü valamivel. Midőn a' csalás nyilván lett, Ulászlónak egész királyi tekintetét elő kelle venni, hogy a' felingerült urakat Gara' öszvekonczolásától visszatartóztathassa; fogságra vettetését azomban akkor csakugyan nem akadályoztathatá meg, de harmad nap múlva, letévén a' hódolási esküt, noha mind a' magyar, mind a' lengyel urak erősen ellen-

zék, szabadon eresztette a' most nem utólszor hazaárúlót, 's már akkor veszni érdemest. Hogy a' koronán a' koronázás el ne múljon, a' rendek azon koronát, mely Fejérváron Sz. István' maradványit ékesíté, mig a' másik visszakerülne, törvényes erejűnek nyilatkoztatván, ezzel Ulászlót Júl. 17-kén Sz. Fejérváron, az Esztergomi érsek által megkoronáztatják; egyszersmind a' kisded László' megkoronáztatását, mint meg nem történtet tekintetni, Er'sébetet 's pártfogóit haddal üldöztetni rendelik.

Er'sébet, fija' örökségéért mindent merni kész, elfogadja a' harczot, melyre az ellenfél' határozata által magát felhíva látá; 's egyszerre a' legszomorúbb belső háború piaczává lesz Magyarország; hazafiak hazafiak ellen fecsérlik a' vért, melynek a' magyar hont, 's keresztyén Europát fenyegető közös ellenség, a' török ellen kell vala inkább ontatnia. Er'sébet, hogy pártját erősítse, behivja a' harcz-szomjuzó, ezt mint kézi mesterségét űző, cseheket és morvákat, az általa Sárosi fő-ispánynyá nevezett, oly vitéz, mint vad, Giskra alatt. Kik felső Magyarországon magokat ez alkalommal megfészkelvén, soká fognak még a' jelen hazafi háború' üszkei' kialvása után is dúlni a' magyar hon' belsején, mignem végre ezeknek is megrontja erejét Mátyás' hatalmas karja. Giskrán kivül fő segédei Er'sébetnek, Cilleyi Ulrik, ki a' Dunántúli résznek-, a' visszapártolt Eszter-

gomi érsek és Gara, kik közzül amaz a' Dunamelyékének, ez Horvátországnak vállalák magokra óltalmazását. De a' had folytatáshoz pénz is kívántatott. Hogy ezt teremtsen, a' mindjárt kezdetben igen megfogyatkozott Er'sebet, férjéről rokonának, III. Fridrik császárnak elzálogosítja elébb a' magyar koronát, azután, midőn erre a' csak maga hasznát néző, könyörűletlen fösvény többet adni nem akart, bóldogúlt férje' Austriai birtokai' egy részét, 's a' szomszéd Sopront több magyar városokkal mindöszve 26,500 aranyba. Midőn igy sem bóldogúlna, fiját, országát, minden jogát, szerencséjét a' császár' oltalma, gondviselése alá ajánlja. Mely tettével nem csak magát igen megrontotta, még azok is, kik eddig hozzá leghívebbek vóltak, sokan csak ezért, tőle Ulászlóhoz pártolván; hanem az országot is az oly fukar, mint lelkiesméretlen császárral jövendőre igen hosszas és terhes visszálkodásba ögyelítette. Hibás lépését azonnal maga általlátta, 's vátig igyekezett, de hasztalan, fiját 's a' koronát a' kövér gondviselőségtől megválni nem akaró nagybátya' körmei közzül kiszabadítani.

Ez alatt folyt a' pusztító háború, hol Hunyadi az egyik, Giskra a' másik részről harczolának, rendesen mind két félnek, általjában véve pedig többet Ulászlónak kedvező szerencsével. Hunyadi soká erősen vítta Győrt; utóbb is, látván, hogy az épen nem, vagy csak sok

vér- idő-veszteséggel lenne megvehető, 's ő egyiket úgy nem akarván vesztegetni, mint a' másikat, az ostromot abban hagyja; fordúl Horvátországnak, 's itt véres harcz után öszvetöri Gara' pártját. Másfelől kézre kerül a' Győri erős várban magát bátorságban nem hitt, szökni próbált, 's ezen szökésében a' száguldozó lengyelektől megismert, elfogott Cilleyi Ulrik. De az ellenségeihez átaljában igen kegyes, igen emberséges, másokat maga után ítélő Ulászló őtet kezességre, 's adott becsület' szavára: „hogy fegyvert fogni többé ellene nem fog, sőt a' királynét is békélésre birni igyekszik," néhány héti tisztességes fogság után szabadon ereszti; 's ez még akkor kezdi el nagyobb erővel a' hadat az ellen, kinek éltét, szabadságát köszöné. A' szerencse kedvez fegyvereinek. Ravaszabb mint vitézebb hadnagya Vitovecz Szombathelynél lesbe csalván Lindvai Bánfi Pált, Ulászló' egyik vezérét, serege' egy részét levágja, más részét magával Bánfival együtt elfogja; azután magát úgy besánczolja, hogy minden próbatétel helyéből kimozdítására csak újabb újabb veszteség ellenségeinek. Ezt látva Ulászló békével kinálja Ulrikot. Ez, kinézvén már, hogy a' királyné' ügyének előbb utóbb veszni, vele veszteni kell néki is, nem késik oda csatlakozni, hol több nyereség látszék reá várakozni; Er'sébettől, kit ő maga vitt főképen ezen bajokba, elpártol, Ulászlóval megbékél, (Apr.

1441), miután mind maga, mind vétkei' társa, atyja Fridrik, tetteik' megbocsáttatásáról, 's a' királyi kegyelemről bizonyosokká tétettek. A' csapás annyival inkább érezhető vólt Er'sébetre nézve, mert kevés idő mulva másik fő segéde, közel rokona Gara, egy Stiriába tett becsapása' alkalmával elfogattatván, Gréczben fogságra tétetett; 's az elébb gyermekét, most gyámolát vesztett, kettősen árva királynénak úgy egyikért mint másikért hiában esett a' szívtelen III-d. Fridriknél minden esdeklése. Elébb már, még Ulrik' elpártolása előtt, megsokalván a' magyarokból magyarok által Buda és Esztergom alatt kiontott vért, fegyvernyugvásra lépett Ulászlóval az Esztergomi érsek is Szécsi Dienes. Pártoltak ugyan Ulászlótól is el Er'sébethez némely fő urak, köztök a' Zemplényi főispány Perényi János és Czudár, vagy Zudár Miklós: de nem ezek-, a' győzhetetlen Giskra tartá fel erős karral, tántoríthatatlan hűséggel Er'sébet' hanyatló szerencséjét. Kik vele mérközni mertek — Hunyadit a' török foglalatoskodtatá — szégyennel és romlással fizeték nemes bátorságukat. Végre Rozgoni Simon a' mindenható szépség', szerelem' csuda hatású fegyverével próbálja a' harczban győzhetetlent meggyőzni, királyának megnyerni. Nőül adja néki igen szép fiatal húgát gazdag ajándékkal. Giskra nem érzéketlen a' szép hölgy' bájai eránt, de általok nem eltántorodásra, de csak egy szem-

pillantatnyi habozásra sem bírattathatik, 's hűsége Er'sébet és fija iránt fogytig a' régi marad.

Mig ezek itthon, győzve vagy győzettetve, magokat 's a' hazát fogyasztják, kivül honbóldogító, a' magyar hatalmat, birodalmat nevelő, magyar nevet halhatatlanító harczokat harczolt a' török ellen Hunyadi. Még 1440-ben, mindjárt Albert' halála után, a' Vég-Szendrő' bevételén megbátrodott Amurát, neki esett nagy erővel Belgrádnak, szövetségben Ulászlóval, ki ugyanakkor északi Magyarországot ígérte, hogy meg fogja támadni. Későbben ez, elnyervén a' magyar koronát, kérte Amurátot a' barátságnál fogva, hogy a', mint magyar királyra, most már reá néző várnak, 's átaljában a' magyar birtoknak hagyna békét. Amurát, oly keveset gondolva barátságával, mint haragjával Ulászlónak, az ostromot folytatja. De mit a' lengyel 's magyar király' kérésire tenni nem akart, majd kicsikará tőle a' vitéz várnagynak, Auránai Perjel Tallóczi Zoványi Jánosnak állhatatossága, hogy az ostrommal, két hónapi munka, 17 ezer ember veszteség után, felhagya; de seregei' egy részét, unoka öcscse I'sák' vezérlése alatt a' tartomány' pusztítására hátrahagyva. Most, a' Gara' pártján Horvátországban vett győzedelmiért (1441) Temesi gróffá, 's Belgrádi kapitánynyá tett Hunyadi veszi által Belgrádban a' parancsnokságot. I'sák az új parancsnokot akarván próbálni, 's talán figyelmét egy,

Amurát által, Mezet-Bég alatt Erdély' hódoltatására meginditott nagyobb erőtől elvonni, azonnal Belgrád alá száll egész táborával: de a' síkra kelt Hunyaditól, gyilkos csata után, meggyőzettetvén, Szendrő faláig űzetett. Ezzel Hunyadi, az Erdélyt fenyegető veszedelem' hírére, siet Mezet-Bégnek útját állani, - minthogy a' várát oltalom nélkül nem hagyhatá, leginkább útjában felszedett Erdélyi hadakkal. Maros Sz. Imrénél találkozott először kisded, még jól rendbe sem szedhetett serege a' harczhoz készült sokkal számosabb ellenséggel. Hunyadi, látva a' veszedelmet, a' reá minden óldalról rohanó törökséget: seregét, seregében hazája' szerencséjét nyilván koczkára kitenni nem akarván, határozatával azonnal készen, hátravonúl, hátrálásában is harczolva, rendet tartva, 's igy minden nagy zavar, veszteség nélkül. De csakhamar kiegészített, rendbeszedett népével újra megjelen, előre ruhát, fegyvert, lovat cserélve a' hozzá igen hasonló Kemény Simonnal, ki, mint hajdan az ifjú Szécs a' kevésbé érdemes Károlyért (lásd XX. fej.) önként ajánlá magát az imádott vezérért, honért e' cserére: minthogy Mezet-Bég' sátoráig hatott kémjök által hitelesen megtudák, ennek, 's (Hunyadi' személyes leirása mellett) nagy jutalmakkal felkésztett egész táborának egyedül Hunyadira törő szándékát, mint kinek fejében hivék nem csak azon napi, hanem egész hadi szerencséjöket hely-

heztetve. Az előre vigyázat nem vólt felesleges. Az ellenség, ki Szent Imrei tábora előtt csatarendben felállított sereggel várta az érkező magyarokat, a'mint az Ál-Hunyadit megpillantá, minden erejével reá tódúl; 's Kemény csakhamar, övéinek, magának, minden emberkedése mellett, a' fejére intézett ezer nyilak, kardcsapások alatt megtalálja, mire készen vólt, a' honért hű és bátor honfinak szép halált. A' török, vélvén hogy már győzött, tombol örömében; de másfelől az igaz Hunyadi, az álruha' óltalma alatt bátorságban, vezéri tiszte mellett a' közvitézét is serényen telyesítve, oly zavart, pusztítást tőn az ellenség' tömött soraiban, hogy nehány óranegyed múlva Mezet' egész táborában közönséges lett az ijedtség, futás, 's Hunyadié a' legszebb győzedelem, mely — noha tőle sem ólcsó árron, háromezer harcztársai' vérén, vásárolva — Erdélyt megszabadította, Havasalföldét, Móldvát a' magyar koronának visszaszerzette, 's Amurátnak, vert hadaitól hátrahagyott sok tábori készületein, gazdag 'sákmányán kivül, 20 ezer bátor vitéze' 's legjelesebb hadivezére' Mezet-Bég' életibe került. Hunyadi, oly kegyes, mint vitéz, telve hálával a' seregek' ura iránt, ki néki ellenségein diadalt engede, a' kor' szelleméhez képest, a' nyert prédából pompás kolostort emelt, a' Tövisi kellemetes vőlgyben, Remete Sz. Pál' szerzetesei' számára.

Következő (1442) esztendőben, az Osmán név' meggyaláztatásán még inkább, mint vallott kárán felindúlt Amurát újra 80 ezer embert küld Abedin alatt, meghódoltatni, vagy öszverombolni Erdélyt; megbüntetni Drakula Oláh vajdát, a' Sz. Imrei győzedelem után Hunyadihoz 's a' magyar koronához hajolásáért. Mihelyt Hunyadi Abedinnek Kis-Nikápolynál a' Dunán átkeltét meghallotta, ő is fegyverre szóllítja Erdély' honvédő lakóit, a' magyar és székely nemességet, meghordoztatván köztök a' véres kardot, ősi harczrahívó jelt a' magyarnál. Abedin, nehány lovas csapatjait Oláhország' dúlására széteresztvén, többi egész erejével, a' Temesi Bánság' azon részén keresztül, mely ma Oláh-Illiriai Regementnek neveztetik, Erdélynek esik; 's a' török romlásról majdan örök hírre jutándó Vaskapun (Hunyad vármegyében, a' Hátszegi völgyből a' Temesi Bánság' említett részébe, magos kősziklák közt vivő szorúlaton) túl mintegy 2 mértföldnyire telepedett le táborával, midőn Hunyadi — ki mindenkor előzni szeretett inkább ellenséget, mint tőle előztetni — 15 ezer főnyi, csatarendbe állított hadaival egy estve (Jul.) előtte termett. Harcz vagy futás közt lehetvén csak választása, szégyenlette vólna nem az elsőt választani a' büszke Osmán, seregei' száma külömben is legalább négyszer annyi lévén, mint a' magyaroké. Virradtakor elkezdődött az ütközet, melyben meg-

tették mind két részről, mit megtehettek, bátorság, mesterség. A' győzedelem, miután 'sokká hol ide, hol oda hajlongott, 's szinte az utólsó pillanatig bizonytalan vólt, utóbb is, a' törökök' telyes öszverontatásával, Hunyadi' kezében maradt. Ki ezzel az akkor élő Görögség előtt *Achilles* nevet, 's minden, katonai mesterséghez értők' ítélete szerént, a' valaha élt leghíresb, legnagyobb hadvezérek' sorában magának méltó helyet érdemelt. Az újra megszabadított Erdély- és Oláhországon, a' levágott hitetlenek' számlálhatatlan sokaságán kívül, 200 török zászló, 's 5 ezer fogoly vólt e' napi vérengező munkának jutalma. A' diadalt még tökéletesebbé tette az, hogy az Oláhország' dúlására szétküldött csapatok, midőn tisztöket borzasztón telyesítve, Abedintől elébb vett parancsolatjukhoz képest, ehez a' Vulkáni szorosan keresztül Erdélybe törekednének, a' lesbe állott győzedelmes székelyekre bukkanván, mind egy lábig levágattattak.

Mire Hunyadi' követei a' győzedelem' hírével Budára érkeztek, a' Sultánéi is ott vóltak már, békességet ajánlani, de, mintha Amurát, nem Hunyadi lett vólna a' győző, oly móddal: hogy vagy évenként adót fizessen, vagy Belgrádot, 's mindenik esetre kezesül, Hunyadit általadja Ulászló. Mire ez szúrós rövidséggel válaszolá a' követeknek: „menjenek a' vaskapuhoz megtudakozni Hunyaditól, kit illet a' bé-

keszabás; 's mit vezére felelénd, tartsák királyi határozatának." Igy a' békességből semmi sem lett, 's a' had csak azért látszék megszünni egy kevéssé, hogy majd nagyobb erővel lobbanjon fel.

Hunyadinak ennyi győzedelme, Amurátnak többszöri tetemes vesztesége nem csak Magyarországot, hanem az egész keresztyénséget is örömmel 's azon édes reménynyel tölték el, hogy a' töröknek, szinte száz esztendei maga megfészkelése után, jelen valahára Europából kitolattatásának ideje. De ezt csak Magyarországnak egész erővel közre munkálkodása, ezt ismét csak a' hazafi háborúnak Magyarországon megszüntetése, a' külömböző pártoknak megegyeztetése látszék lehetővé tenni. Ily czélból küldte Kárdinál Cesarini Juliánt Magyarországra IV-dik Ödön pápa, ki — kevéssel az előtt (1439 Júl. 6.) lépvén alkura a' Florentiai, állítólag közönséges 'sinaton Palaeologus János görög császárral, a' görög egyháznak a' rómaival egyesülése iránt — avagy csak azért is igen óhajtotta a' török' kiverettetését, mert a' görög császárságnak innen következendő visszaállíttatása régi fényébe, a' kötött alkunál fogva, Rómának vala egyenesen nevelendő tekintetét, egyházi törvényhatóságát. Julián a' békélésre igen hajlandónak találta Ulászlót; kevésbé Er'sébetet: de végre ezt is reá beszéllé következő feltételekre: „Ulászló 's testvér öcs-

cse Kazimir vegyék feleségül Er'sébet' leányait, amaz Annát 200 ezer, ez Er'sébetet 120 ezer arany menyasszonyi ajándékkal, melyeket míg kifizethetne Er'sébet királyné, zálogképen általadja Silesiát; Ulászló mondjon le a' magyar királyi czímről, az ország' kórmányát mindazáltal tartsa, mig a' koronaörökös László a' törvényes időt eléri; ha Lászlónak, kis korúsága alatt, vagy a' telyes kort elérve ugyan, de mag nélkül, történnék halála, legyen az ország Ulászlóé; Ulászló' hadi költségei' megtérítéséül Magyarország nem csak Podoliához, Moldva- és Oláhországhoz minden jogáról lemond, hanem a' Szepesi városokat is örökre Lengyelországhoz csatoltatni engedi." Ezen föltételeket mind Ulászló, mind a' lengyel urak, sokan a' magyarok közzül is — kik a' helyett, hogy országosan gyűjtettek vólna, ily fontos tárgyban, öszve, csak kerülő levél által kérdeztettek egyenként meg — készek vóltak elfogadni: de egyenesen ellenök nyilatkozott Hunyadi, nem mintha a' békességet — mint levelében írá — mindenkor elibe nem tenné a' háborúnak, vagy a' szomorú belső villongásnak szívéből végét nem óhajtaná, hanem mivel erősen hiszi, hogy a' magyar nemzetnek sem akaratján, sem erején nem fog múlni, kedvezőbb békességet ólcsóbb árron vivni ki magának; ha tehát a' királyné, magános tekintetekből, az országot ily tetemesen, 's nem ideig óráig, hanem örökre

megcsonkító feltételeihez ragaszkodik, ítélete szerént minden erővel ellent kell állani. Hunyadi' értelme köz helybehagyást találván, 's igy az alkuból semmi sem lehetvén: Julián, a' könnyebb közlekedés', 's a' dolog' siettetése' kedvéért, személyes öszvejövetelt javasolt a' vetélkedő királyi feleknek. Elébb Ulászló ment Győrbe a' királynéhoz; 's minthogy a' személyes ösmeretség, a' különkülön jeles testi lelki tulajdonokkal bíró, eddig egymást soha nem látott, fejedelmi személyekre nézve, csak kedvezőleg üthetett ki: a' béke' akadályai első öszvejövetelökkel nagy részint el vóltak háritva. Majd a' királyné adta vissza a' látogatást Ulászlónak Budán, 's ekkor a' béke, barátság tökéletesen megkészült, csak közöttök, titkos föltételek alatt, mélyek mielőtt világosságra vagy telyesülésbe jöhettek vólna, a' szerencsétlen, jobb sorsot érdemelt Er'sébet hirtelen meghalt Dec 24-kén 1442-ben.

Er'sébet' halála nehezebbé inkább, mint könnyebbé tette a' külömböző pártok', indúlatok' egyesülését. Hívei közzül sokan hirtelen végét az ellenpárttól béadott méregnek tulajdonították. Az ország' északi része Giskrának-, Sopron, vidékével, 's László a' koronával III-dik Fridriknek vólt hatalmában, kik, amaz szívből, ez csak színből, kétszeresen fogák most a' kétszeresen árva királyfinak pártját. Igy a' gonosz belül semmit nem tágitván, kivül a' sokszoros

veszteségén, gyalázatján felingerült török' bosszúja elkerülhetetlennek tartatván: az ország' ily kétes helyzetében, tanácskozni a' közjó felett, országgyűlés hirdettetett (Jun. 9-d. 1443) Budára. Itt, hogy majd egész erővel a' török ellen fordúlhassanak, III-dik Fridrikkel (kinek csak telhetetlensége volt akkorig tudva közönségesen, tehetetlensége, restsége nem) látszék legsürgetősebbnek a' béke. Hozzá tehát azonnal magyar és lengyel urakból vegyes követség küldetett: de az Magyarország' szorúlt állapotját jól tudott, 's ezt maga hasznára fordítni eltökéllett császár oly feltételeket szabott, melyeket lehetetlen vólt Ulászlónak, 's a' hozzá ragaszkodóknak elfogadni. Igy a' békéből semmi sem, egy második próbatételnek mindazáltal annyi foganatja legalább lett, hogy két esztendei fegyvernyugvás, 's az alatt szabad kereskedés, köttetett Magyarország és Austria között. Az Egri püspök Rozgoni' hosszas fáradozása után nyeretett végre Giskrától is Iglón Sept. 1-söjén 13 hónapi fegyverszünet. Jó reménységben a' honn szerzendő béke iránt, elébb még, mint-sem ez telyesen biztositva lett vólna, megindúlt, nyár középen (Jul. 22-kén) a' nemesség' egy részével Budáról Ulászló, néhány lengyel csapatok', 's a' pápa' költségén Julián által szedett külföldi keresztesek' kíséretiben. Hunyadi ön költségén szedett 'sóldosaival, 's Brankovics' és Drakula' segítő hadaival Kevi-

nél (Keve, Kubin) várakozott reá; itt a' két sereg egyesülvén, a' Dunán áltkeltek, 's elkezdik az úgy nevezett hosszú táborozást a' török ellen, a' király' személyes vezérlése, de egészen Hunyadi' kormányzása alatt, 's ugyancsak a' tőle készített terv szerént. Elfárasztaná az írót a' hős tetteknek leírása, melyeknek 5 hónapi rövid idő alatt (Sept.—Jan. 1444) véghezvitele a' halhatatlan férfit el nem fárasztá. Elég légyen a' táborozásnak — melyben Hunyadi mindég ott forgott, hol legnagyobb vólt a' veszedelem — csak következéseit: az ellenségnek négy kissebb, két nagyobb csatában megverettetését, ezekben közzűle 30,000-nek levágattatását, 4000-nek, köztök két fő-vezérnek, 13 basának elfogattatását, Serviának, mi legközelebbi czél vólt, nehány várat kivévén, a' török járom alól felszabadúlását, Bulgáriában a' magyar fegyvereknek Philippopolig, a' félelem és rettegésnek egész a' Sultán' lakáig Drinápolyig lett hatását, röviden említeni. Brankovics még tovább is kívánta vólna folytattatni a' hadat, 's hogy ez megtörténhessék, 100 ezer aranyat ajánlt a' magáéból a' sereg' tartására: de Hunyadi, tél középen, maga a' győzedelem által kimerített sereggel, élelem' — 's minthogy lovaik nagyon döglöttek — ló' szűkiben hadat kezdeni, az utólsó kétségbeesésben mindent merő ellenségen kivül, magokkal az elemekkel, az akadályokkal, melyekkel a' Hémust meghágni akarónak

természet, mesterség elibe vetének, nem tartá tanácsosnak, 's királyát is arra beszólé, ne szerencséltetné a' nyert bizonyost a' bizonytalan nyerendőért. Igy vitézeink nagy prédával dicsősséggel Februáriusban (1444) Belgrádon által megtértek Budára, hálás szívet inkább Isten iránt, mint kérkedést, diadalaikkal nagyralátást mutató, együgyű, de annál lelket érdeklőbb győzedelmi pompával, melyben elől vitetett a' szent kereszt, melynek óltalma alatt ellenségök' dagályát megtörék, utána, győzedelmeik' tanúi, a' hatalmukba esett ellenséges zászlók, fegyverek, foglyok, gazdag 'sákmány; utól ment a' diadalmas sereg, előtte a' király, környezve hadvezéreitől — mind gyalog, csillogó arany, ezüst nélkül, szokott harczi bajaikra emlékeztető öltözeteikben. Bérekeszté az ünnepélyes menetet háláadó isteni-tisztelet a' Bóldogságos Szüz' vári templomában; ugyanott aggattattak fel a' nyert zászlók, fegyverek, a' győzedelmes vezérek' czímerei, 's később, győzedelmeiket ábrázoló néhány festvények, emlékeztetésül 's ösztönül az utókornak hasonló tettekre a' hazáért, fejedelemért, Jézus' szent nevéért. Ilyen vólt akkor atyáink' gondolkozása; ilyen az akkori idők' lelke!

Alig ért haza Budára Ulászló, egymást érék nála a' keresztyén fejedelmeknek részint győzedelmein örvendő, részint harcza' tovább folytatására serkentő követei, hogy könnyebben reá

vegyék; segedelmöket is — a' császár Palaeologus János szárazi katonaságot, lovas és gyalog ezredeket; a' Genuaiak, Velenczeiek, 's Filep Burgundi herczeg hajós sereget; a' pápa mindent, pénzt, bünbocsánatot 's keresztesit — ajánlva. Nem felejték el figyelmeztetni: hogy Amurát, túl a' tengeren, Ásiában, a' hatalmas lázadó, Karaman Ogli Natoliai helytartó' meghódításával lévén akkor épen elfoglalva, jobb alkalmat kívánni sem lehetne az Osmánoknak Europából telyes kiirtására. A' király köz megfontolást érdemlőnek találván a' tárgyat, az Apr. 23-kára öszvehitt Budai országgyülés' határozatától függesztette fel adandó válaszát. A' gyülésen, sérthetetlenségökről előre biztosíttatva, megjelentek László' párthívei is, közöttök Giskra. Ki, midőn, a' belső csendességet tárgyazó tanácskozások' folyamában, minden a' kisded László' királyi jogát sértő föltételeknek bátran ellene-, 's legfeljebb újabb fegyverszünetre, nem békére nyilatkoznék, hajthatatlanságával a' már hevült indulatokat oly tüzbe, magát oly veszedelembe hozta, hogy Ulászlónak, ki ellen küzdött, kellett őtet magának királyi óltalma alá venni, 's — hogy hitszegés' mocska ne bélyegezze király' vagy nemzet' nevét — éjjel, álruha' segítségével iktatni el Budáról Győrbe. A' belső viszonyokról a' külsőkre, a' hitetlenekkeli hadra kerülvén a' vitatkozás' sora; noha a' lengyel urak átaljában,

sokan a' magyarok közzül is (ezek Giskra 's III-dik Fridrik miá hazájok' kétes helyzetére, azok részint a' királynak Lengyelországból majd 4 évi távolléte alatt honn meggyült, haladéktalan hazatértét, 's hamar orvoslást kívánó bajaikra, részint a' fenyegetődző szomszéd tatárokra hívatkozva) a' hadfolytatásnak ellene vóltak: Cesarini, mindeneket maga után ragadó beszéde' hatalmával, kivítta mind a' mellett is, hogy a' háború elhatároztatott; 's a' külföldi követek sietve bocsáttattak ezen örvendetes hírrel haza, küldőiket a' magyar rendek' nevében ígéreteik' mentül elébbi telyesítésére serkentendők.

Amurát ez alatt, a' felsőbb esztendei szerencsétlenségein, majd Karaman Ogli' elpártolásán megrettenve, abban fáradozott, miként köthetne, ha békességet nem, legalább fegyvernyugvást a' magyarokkal. Még az esztendő' elején, és igy, mielőtt a' kelő új fergeteget csak messziről is gyaníthatta vólna, tudván Brankovics Györgynek a' magyar dolgokba nagy befolyását, őtet titkon magának megnyerte, fogoly fiainak-, 's igen kedvező föltételek alatt egész országának is - visszaadásával megbíztatván. Halva most az ellene tett nagy készületeket, megkettőztetett igyekezettel azon vólt, hogy békéljen, 's ki által ezt leginkább reménylé, Brankovicsot sürgette. Ez ír a' Sultánnak, hogy minél elébb küldjön a' békekötésre meg-

hatalmazott követet; maga az alatt végez Hunyadival, kit, régi barátját, bajtársát, közelebb azzal még szorosabban kapcsola magához, hogy múlt évi táborozásáért, melylyel Hunyadi neki használt legtöbbet, 's melyre az saját pénzéből is sokat költött, megajándékozta Világosvárral. Hunyadi nem vólt idegen a' békességtől, épen azon az okon, melyen a' Budán öszvegyült rendek közzül sokan a' háborút ellenzék, a' még telyesen le nem csilapúlt belső zürzavarok', hazafi háború' tekintetéből. Mihelyt Hunyadit a' békére hajlandónak látta Brankovics, bátran igazítá hozzá Amurát' béke-kérő követeit, annyival inkább, mert minap maga a' király is hasonlót teve. Hunyadi, némi botránkozással a' követektől ily szokatlan bizodalommal lett megtiszteltetésén, feleletül adván nékiek: „hogy ő alattvaló; királyt illet a' békekötés" útasította őket a' királyhoz, kit sebes posta által azonnal tudósítani az útban lévő követségről, egyszersmind a' tárgy' fontosságához képest rögtön országgyűlés tartásra serkenteni el nem múlasztott. A' király, egészen mint Hunyadi javaslá, Aug. 1-ső napjára, az akkor igen virágzó Szeged' városába gyűlést hirdet; maga ott egészen harczhoz készülve, mint ki majd hadra indúland, a' már készen lévő zászlóaljak' kíséretiben jelen meg, hogy a' követeket ezzel is még inkább megdöbbentvén, annál engedelmesebbekké tegye a' kezdendő alkudozá-

sokban. Az ilyesztésre nem vólt szükség. A' követek magoktól oly kedvező föltételeket hoztak, milyenek alig vóltak hosszas had, sok költség, vérontás után várhatók, melyek következésképen köz méltánylásra találtak, annyival inkább, mert a' feljebb említett szövetségesek' fényes igéreteinek mind eddig semmi láttatja-, Giskra 's a' császár megengesztelve- nem vólt. Cesarini, látva a' nagy egyetértést, 's reménysége annak megbontásához nem lévén, mélyen hallgatott; 's igy mindjárt az első gyűlésben, melyben a' követek közönségesen kihallgattattak, a' béke, Brankovicstól ajánlva a' leghathatósbban, minden jelenlévőknek, azok közt Hunyadinak is helybehagyásával, megkészült 10 esztendőre, 's hogy azt szentül megtartándják, mindenik fél a' maga módja szerint, Ulászló az evangeliomra, a' török követek a' koránra megesküdtek. Az alku szerént, csak Bulgáriát tartván meg, minden egyéb egykor magyar birtokot, melyet elfoglalt, nevezetesen Oláhországot, Serviát egészen, még Galambócz és Szendrő váraikat is, melyekért annyit küzdött, tartozott a'. Sultán kezei közzül kiereszteni. 'S Amurát oly lelkiesméretes vólt az egyesség' telyesítésében, hogy egy hónappal későbben egy osmant sem lehete az említett tartományokban látni.

A' rendek még együtt vóltak, midőn harmad napra a' kötött béke után jelenti Ferencz

(Francesco Alberti) kárdinál az egyesült Velenczei, Genuai és Szent-széki hajóshadnak parancsnoka: hogy ő 70 hajóval. Helle' szorosához *(Hellespontus)* megérkezett; hogy számos olasz és burgundi seregek útban vagynak, a' magyarokkal egyesűlendők; hogy Amurát a' békéhez bíztában, Europai birtokait majd minden védelem nélkül hagyva, újra átkelt Á'siába a' Karaman Oglival félbeszakasztott had' folytatására, 's hogy ott dolgai nem legjobban állanak. Felolvastatván ezen tudósítás a' gyűlésben, nagy hallgatás lőn; minden arczon látható vólt a' megdöbbenés, bánat, szégyen, hogy hirtelenkedésökkel elszalasztták a' várva várt alkalmat, elárúlák Europa' 's a' keresztyénség' köz ügyét. Mig mindenek egymásra tekintgetnek, kiki mástól várva, hogy szavakat találjon a' meglepett, kimagyarázhatatlan érzések' tolmácsolására, 's mondja, mit talán mind gondolának, de kimondani nem akarának, nem bátorkodának: feláll Cesarini, 's a' néki saját, most édesen vonszó, majd elleneállhatatlanúl ragadó, lelket rázkódtató ékesenszóllás' minden fegyvereit, minden fogásait használva, miután hosszason megmutogatta: „mint nem kelle, nem lehete vala a' harmad nappal elébb történt alkunak megtörténni; mint ellenkezik az nem csak a' Budai végzéssel, a' szövetségeseknek tett ígérettel, hanem ellenkezik a' nemzet' becsűletivel, az ország' sőt az egész keresztyénség' javával, ellenkezik a' hit'

's egyház' szent czéljaival, az ezek iránti legszentebb kötelességgel; hogy következésképen azt Isten', ember' törvénye szerént nem is tartoznak a' király 's a' rendek megtartani, sőt, ha igaz keresztyének, épen ellenkezőt tenni kötelesek; 's hogyha még is lelkiösméretök kétkedtetné az egyszer letett hitet megszegni, ő kész azonnal a' pápa' nevében mindnyájokat egy oly eskü, fogadás alól feloldozni, melyet, mint egy hitetlen, a' földön semmi uraságra, a' keresztyénekkel semmi kötésre, egyezkedésre nem jogosított vad népnek tettet, előre is mint nem történtet szükség tekinteni, 's mellyet nem megszegni, hanem megtartani, lenne legnagyobb vétek:" kivitta másodszor is győzedelmesen, a' mit akart, hogy a' had országosan meghatároztatott, 's a' király annak, Isten' 's anyaszentegyház' dicsősségére még a' nyáron, 's személyes vezérlete alatt, elkezdését esküvel fogadta, és ezen újabb határozata felől, ne hogy függőben tartassanak, a' pápát 's többi keresztyén fejedelmeket haladék nélkül tudósíttatni rendelte. Mennyire nem kételkedett a' Juliántól feltüzelt, megvakított ifjú király a' szentnek hitt ügy' jó kimenetele felől, abból megítélhetni, hogy Hunyadinak, a' haza óltalmában szerzett sok érdemei' jutalmául, 's talán — mire ugyan szükség a' páratlan hazafinál épen nem vólt — ösztönül újabb nagy tettekre, előre írásban oda ígérte Bulgáriát.

Azomban alig vezette által a' Dunán Orsovánál seregeit, midőn egymást érték a' semmi jó jövendőt nem ígérő jelek. Brankovics, az eskü, 's kötött béke iránti tiszteletből mint mutatá, valósággal mivel fiait, várait már Amuráttól visszanyerte, 's tőle hihetően még többet is nyerni reménylett, egyenesen kinyilatkoztatja: hogy sem maga társ lenni, sem embert, segítséget adni a' szentségtelen had' folytatására nem fog. Ezzel meg nem érvén, Amurátot titkon tudósítja; a' török jármot kevéssel az előtt (1443) épen Hunyadi' győzedelmei' következésében lerázott, azért most Amurat ellen a' magyarokkal tartó Albaniai (Epirusi) fejedelmet, ama' vitéz Kastriota Györgyöt, esmeretesb nevén *Scanderbéget (Sándor úr)* 2) — kinél 's Hunyadinál sem a' keresztyénségnek erősb bajnoka, bástyája a' török ellen, sem ennek irtóztatóbb ostora, elszántabb ellensége, soha nem vólt — midőn 30 ezer főnyi segítő hadával Servia' határához ért, tovább jőnni nem engedi, 's így az e' részről várt segedelmet is elmetszi a' külömben sem feles számú, úgymint Hunyadi' hadaival együtt is 20 ezerre alig menő magyar-

2) Azt írják felőle, 22 csatát nyert meg a' törökök ellen, 's ezekben saját kezével többet vágott le belőlök 2000-nél. Hiában próbálák a' vitéz II. Amurát', és Konstanczinápoly' meghódítója a' harczos II. Muhamed' fejedelmi lakát Croyat megvenni, mig ő élt; mihelyt szeme húnyt (1467) mind Croya, mind egész Albania azonnal visszaesett a' török járom alá.

ságtól. Midőn Nikápolyhoz ért a' király, a' tisz-teletére ment Drakula, látva kevés népét, el-álmélkodott, 's esdekelve kéré, ne tenne egy lépést is tovább Amurát ellen, ki, mint állítá, vadászni is többed magával megy, mint az egész magyar tábor. Ugyan ő megjövendőlte, hogy sem a' gyáva, változó eszű, csak maga hasznát leső görög császárra, sem a' Helle-szorosánál álló, kereskedőktől állított, kereskedői szel-lemtől lélkesített hajóhadra nincs mit számolni. De a' jó tanács, mivel nem tiszta forrásból ere-dettnek magyaráztaték, sikeretlenül elhangzott. Mit vévén észre Drakula, hogy legalább szán-déka', indúlatja' tisztaságát megmutassa, négy, némelyek szerént tiz ezer lovagot, saját fija' ve-zérlése alatt, 's veszedelem', futás' esetére két különösen gyorsfutó lovat, melléjek két, az útat jóltudó, hű és bátor szólgát ád a' király-nak. Ezzel maga, szerencsétlen sajdításoktól nehéz szívvel, a' Dunán által vissza-, Ulászló pedig, minthogy szekereinek Hémus' bérczein keresztül az út járhatatlan vólt, a' Duna' men-tében tovább indúlt, fogoly osmánokat bocsát-ván előre, nyilt levelekkel, mellyek az útjában eső várőrízeteknek, ha önként hódolnak, sza-bad elmenetelt Á'siába-, mind egy lábig levá-gatást hirdeténék, ha ellentállanak. Megrémül-ve nyitott kapukat a' nagyobb szám; Sumen és Petrecz várakon, minthogy, bízva bérczi hely-zetökbe, háromszoros falaikba, ellenszegülni

merészlettek, miután rohanással megvétettek, végrehajtatott a' rettenetes ítélet. De még ki sem pihenték, annyival inkább ki sem örülték magokat a' győzők, midőn veszik Ferencz kárdinálTól, még az nap, az elindúlások ólta legirtóztatóbb, bátorságukat egészen leverő tudósítást: hogy Amurát, Brankovics által mindenekről idejében tudósíttatva, az Á'siai lázadókkal hova hamarább megbékélvén, egész táborával visszafordúlt, 's a' szoroson, ugyanazon kalmár lelkü Génuaiak' segítségével 's hajóin, kik néki útját állni tartozák, 40 ezer főnyi hadával, minden emberért egyegy aranyat fizetvén, egy éjjel szerencsésen általkelt Gallipolinál, és már Europai seregeivel egyesülve, útban van 80 ezer harcz- és keresztyén vér-szomjúzó vitézeivel ellenségeit felkeresni. Tudósíttattak egyszersmind arról is, hogy Palaeolog császár, Amuráttól féltiben, mozdúlni sem mér; tőle sem várhatnak hát segítséget. Igy valósúlt meg mind két jövendőlése Drakulának. Még egyszer javallának rögtön visszatérest a' bölcsebbek: de Ulászló semmire nem hajtva, megvakúlva rohant a' sorstól, úgy látszik, reá mért veszélybe. Azomban Amurát, heted napra Drinápolyból lett megindúlása után Nov. 9-kén, estve felé Várnánál terem, hol a' magyar sereg táborozott; 's ezzel általellenben, nehány ezer lépésnyire tábort üt. Érkeztét, majd, a' meggyújtott őrtüzek' világából, hadai' roppant ter-

jedtségét is, megértvén a' királyiak: nem kevés zavar és félelem lepé meg az elébb bátrakat. Hadi tanács tartatván, legtöbben, köztök Júlián, magok' besánczolását, segítő seregek' várását-, Hunyadi határozottan csak a' harczot sürgeté, 's ezt oly dönthetetlen okokon, hogy — egyébiránt is a' segedelem Isten után egyedül tőle váratván — az ő értelme győzött; 's más napra viadal határoztatott.

Mihelyt virradt, Hunyadi a' csatarend' elintézése után látott. Nap' feljöttivel serege már készen, 's a' hely' természeti fekvése, mesterség, szekerek, ágyú helyét pótló hajítók, csaptatók által úgy megerősítve, átaljában oly bölcsen elrendelve vólt, hogy ezen állásában, Hunyadi' parancsai' pontos telyesítése mellett, ha még három annyi lett vólna is az ellenség, ennek veszni, 's a' magyaroknak győzni kellett vólna. A' minthogy Amurátnak a' harczot megkezdett 15 ezer válogatott lovasai, utánok másik, majd harmadik csapatjai is, kevés idő alatt, a' mindenütt elől vívó Hunyadi által szinte eltöröltettek; 's ezen Amurát oly rémülésbe jött, hogy, noha Europai seregei még ép erőben hátra valának, futni készült, és ha vezérei, lova' zabolájába esve, erőszak, 's halállal fenyegetődzésök által vissza nem tartóztatják, el is futott vólna. De ez elöleges győzedelmet csakhamar megzavarja, 's szinte elrontja Hunyadi' saját emberei' hibája. Mert egy az, hogy az el-

ső osztály török lovasságot a' magyarok' társaságában visszanyomott oláhság, a' mint a' kergetés közben az ellenség' mindennel megrakott tevéihez jutott, a' prédálásnak esett; 's miután 'sákmánynyal megrakodott, táborába viszszatérvén, többé az ütközetben részt nem vett. Más az, hogy a' váradi püspök, osztozni akarván a' dicsősségben, kimutatott helyét elhagyva, maga is a' Hunyadi által megvert ellenség' űzésének eredt, űzésében a' török fő erőre bukkanván, midőn ez elől visszavonúlni próbálna, hátrálásában, embe[illegible]i' nagy részével, útat tévesztve, egy mocsárba veszett. A' magyar táborban innen származott rést, rendetlenséget használva a' mindég újabb, pihent csapatokban előnyomúló törökök, hirtelen oly zavart és vérontást tettek, hogy azon szárny, a' bal, melyen a' püspök állott vólt, már kezde hanyatlani. Hunyadi, ki mindenre mindég résen, mindenütt, hol veszedelem mutatkozott, jelen vólt, ide is, épen az elválasztó pillanatban, még jókor, szerencsére megérkezvén, mindenekbe lelket öntő jelenlétével, ha mind nehezen is, helyreállítja ugyan az ütközetet: de mig itt az ellenséget újra nagy veszteséggel visszatolja, az alatt a' másik szárnyon elesett az Egri püspök, Rozgonyi Simon, vele sok bátor vitézek. Most ide siet Hunyadi; ide, 's ráfordúl a' harcz' egész fergetege. Több ízben visszaveretnek, de mindannyiszor nevekedett erővel, dühösséggel tér-

nek vissza az Osmánok. Végre példátlan küzdés, 's a' győzedelmes Romániai csapatokat vezérlett bátor *Karazbég'* levágása után, itt is kivívja még egyszer övéinek a' győzedelmet Hunyadi.

Rég nehezen türtőzteté már harczhevét az ifjú, dicsősség szomjúzó király, kit Hunyadi külömben is akkor lábdaganatban szenvedőt, a' legbátorságosabb helyre, körülte néhány száz magyar és lengyel lovast, mind a' legbátrabbakat, állított, 's ösmérve tüzét, oly előre bocsátott, 's azután még a' viadal közben is megújított kéréssel: harczba ne ereszkednék, mig tőle jelt nem veend. Eddig az intést, bár nagy erejébe került is, megtartotta a' király; de most látva *Karazbég'* elestét, vezértelen, lelketlen seregei' nyakra főre futását: ingereltetve, elhitetve, a' hozzá közelebb eső lengyel uraktól, Hunyadinak nem más vólna czélja, mint a' nap' dicsősségét osztatlan egészen magáévá tenni: egyszerre helyéből kimozdúl, 's egyenesen a' Jancsáraitól környezett Amurátnak hajt. Ez, midőn a' királyt, 's válogatott népeit, mint dúló vészt, feléje közelítni szemlélné, messziről, nagy felszóval hitszegőnek kiáltozván, kiragadja kebeléből a' mind két részről esküvel erősített *Szegedi* frigykötést, 's magosan, hogy minél többen láthatnák, égre szegzett szemekkel, 's ily szavakkal feltartván: „Isten! keresztyének' Istene! most mutasd meg, ha igaz

Isten vagy, 's büntesd meg a' szent nevedre hamisan esküvőt:" ezzel, 's katonáihoz intézett, régi dicsősségökre emlékeztető, ha most nem győznek, birodalmuk' végét jósló több szavaival egyszerre oly dühöt, bátorságot gyúlaszt megfélemlett soraiban, hogy vetélkedve rohantak elő, 's oda mind hol a' király' messze tündöklő ezüst sisakját, öldöklő kardját villogni láták; 's hirtelen körülfogván, mielőtt bajtársai segítségire mehetnének, lovát elébb, azután magát számtalan döfésekkel halva terítik a' földre, utána hólt testét legalább kiragadni próbáló, 's érte kölykeitől megfosztott oroszlánként vívó hű és bátor, de kevés vitézeit, köztök Perényit, Thamásit, és az ország' nagy zászlóját hordozó Bátorit. Megrémülve széled szélyel a' király' váratlan szomorú végének, majd láncsára tűzött, 's győzedelem-robajjal fel 's alá hurczolt, véres fejének látására a' magyar tábor. Hiában emberkedik, hiában próbál, a' királyt fenyegető veszedelem' első hírére elősiető, de már későn érkezett Hunyadi új lelket, bátorságot önteni övéibe. Nincs emberi erő, mely a' futókat többé megállíthassa, a' győzőknek, 's talán magának a' hűnt büntető mennyei igazságnak bosszús karját visszatarthassa. Ő maga is tehát, miután látta, hogy nincs helye a' segedelemnek, romlásra jutott, szerencsétlen hazájának megtartani legalább, a' mit lehet, szent kötelességének ösmérvén, visszaté-

rőt fűvat; fut végre maga is — fájdalommal és szégyennel keblében, de szeretett honja' — 's talán épen általa eszközlendő — jobb jövendője iránt reménységgel lelkében — a' harczok' hőse. Amurát nem vette űzőbe Hunyadit, részint mivel lest, ravaszságot gyanított a' dologban, részint, mivel igen meg vólt rongálva serege, úgymint a' melyből több elhúllott 30 ezernél az napon, lovasság többnyire, 's hadainak színe; mit elevenen érezve, ő maga, győzedelmes létire, ily szavakra fakadtnak íratik: „hogy ő hasonló győzedelmet csak ellenségeinek kíván.“ A' magyarok, mint a' kiknek részén állott többet, egész a' király' elestéig, a' győzedelem, iránylagosan sokkal kevesebbet vesztettek. A' futásban elestek között vólt a' romlás' szerzője, Cesarini, kit a' végzés csak azért látszék a' csata' és öldöklés' dühében megkímélni, hogy annál nyomorúltabb, gyalázatosb, többszörös halállal vesszen majd szaladás közben. A' többek jobbára szerencsésen haza vergődtek, részint Bulgárián és Havasalföldén keresztül, részint, nagy kerülővel, Macedoniának vévén útjokat, hol a' Serviaiakat csakugyan legyőzött, 's a' magyar tábornak segítségül siető Scanderbéggel találkozván, tőle igen szívesen fogadtattak, az útra mindennel ellátva, hajókon Ragusáig szállíttattak, onnan szárazon, Dalmát- és Horvátországon által, bántódás nélkül tértek vissza Magyarországra. Csak

Hunyadit tartóztatá le, kitől legkevésbé várá, legkevésbé érdemlé, az oláh vajda Drakula, vagy bosszúból, hogy jövet adott tanácsát nem követé, sőt a' király előtt hűségét is kétségbe hozá; vagy talán, első gondolatjában, Amurátnak, a' győzőnek akarván véle kedveskedni: de, a' magyar rendek' haddal fenyegetődzésére, tettét csakhamar megbánván, nem csak szabadon, hanem gazdagon megajándékozva, 's útját bíztosító számos őrök' kíséretiben bocsátotta el.

XXVI. FEJEZET.

V. László 1445—1457.

A' húsz éves hős király' halálával, még nagyobb lett az országban a' zürzavar. Kik eddig a' kisded, vagy Német László' részén vóltak, kezdék erősebben sürgetni köz akarattal királylyá választatását; 's kik ellene: hogy a' dologban gátot vessenek, készek vóltak azon hamis hírt terjeszteni, 's ezt költött levelekkel bizonyítani: hogy Ulászló él, 's Lengyelországból minden órán haza térendő. Feje ezen pártnak a' nádor Hédervári Lőrincz vólt, a' királyi pálczának saját kezei közzé ragadása, 's hogy ha ez nem sikerülne, az országnak 's fő hatalomnak kevés társak közt felosztása (*Oligarchia*) lévén titkos czélja. Sokan, a' kivül, belül fenyegetett országnak mentőt, szabaditót keresvén, Hunyadinak szánták magokban a' ko-

ronát: de ettől senki idegenebb nem vólt, mint maga Hunyadi, kinek saját érdekeit mellőző, hazafiúi igyekezeteinek köszönhetni, hogy utóbb is, a' Pesti igen népes országgyűlésen (1445 Május' 7kén) László királynak választatott, oly feltétel alatt: először, ha Ulászló — mert a' nádor még mind azt állítá, hogy él — Junius elejére haza nem tér; másodszor, ha III. Fridrik a' kis királyfit és koronát haladék nélkül kiadja: addig mig az lenne, hét egymástól független helytartóra vagy kapitányra bízatván az ország' igazgatása, nevezetesen Erdélyé és a' Tiszántúli részé Hunyadira; Tisza- Duna-közié Ujlaki Miklósra; Kassa' vidékéé Giskrára, Rozgonyi Györgyre, és Pelsóczi Bebék Imrére; a' Vágmelyéki tartományé (Mátyus' főlde) Ország Mihályra és Szent-Miklósi Pongráczra. És igy a' nádor Hédervári nem vólt közöttök

Az alatt a' Várnai győzedelmen újra neki bátrodott törökök a' Sáváig hatva, kezdék a' Szeremséget 's a' többi Tótországot háborgatni. Hunyadi siet elejökbe, 's bár sokkal nagyobb számmal valának, egy éjjel (Febr. 1445) rajtok ütvén, nagy részöket levágja. 'S a' Várnai vérnap a' Sáva melletti véréjszakával le vala némikép róva. Innen haza sem ért; útjában találja a' hir: hogy a' Magyarországi zűrzavarokat hasznukra fordítni eltökélett Cilleyi grófok Horvátországba ütöttek. Hunyadi egyenesen örökös tartományaikra rohan (Márt.) a' gró-

foknak; 's ezzel nem csak seregeiket Horvátországból visszahívni, hanem, a' magyar koronának örökös hűség és esküvés mellett, békességet kérni is kénszeríti. Vajha inkább akkor kipusztította vólna a' gonosz fajt!

A' Pesti gyűlés' eloszlásával, 's az Ulászló' hólt hírét megvalósító küldöttségnek Lengyelországból haza tértével, követek küldettek III. Fridrikhez, köztök a' sok akkori királynál gazdagabb Ujlaki, 24, négynégy lovas kocsi, 200 pánczélos gyalog' és 500 lovag' kiséretiben, 's átaljában oly pompával, melyhez hasonlót addig a' Bécsiek nem láttak. A' császár nagy szívességgel és tisztelettel fogadta a' követséget, maga, udvari tisztjeitől, 's katonáitól kísértetve, elibe ment egész a' város kapuig; de mindenféle kifogásokat tévén, melyek közt fő vólt László' gyenge kora, 's az, hogy, miután egyszer (1440) a' koronázás már megtörtént, újabb koronázásra, és igy jelenleg a' koronára is semmi szükség: hosszas alkudozás után is, sem a' kis királyt, sem a' koronát ki nem adta. Melyen felindúlván a' rendek, Lászlótól ugyan, mint semminek nem okától, el azért nem állanak, de Fridriket fegyverrel is kénszeríttetni határozzák; egyszersmind, a' köz csend' fenntartására a' hatalomnak minél kevesebb kezekre bízatását (öszvepontosíttatását — *Concentratio*) múlhatatlanúl szükségesnek ítélvén, a' hét férfi' időközlegi hatóságát megszüntetik, 's ezeknek

magoknak is, az egy Giskrán kivül, megegyezésével, még azon esztendő' végén elébb Hunyadit és Ujlakit, majd, két főt is sokalván, (Jun. 1446) egy szívvel lélekkel csak magát Hunyadit választják, valameddig a' király felnőne, *ország-kormányzói* (gubernator) czímmel, 's osztatlan, szinte királyi hatalommal, fejökké. Hunyadit nem a' szolgálni nem akarás, nem a' bajoktól visszarezzenés, hanem vele született szerénysége vonakodtatá eleinte a' neki szánt méltóságtól; 's midőn végre a' megújított kérésnek engedett, maga kérte, a' minden önkényt gyűlölő, jámbor férfiú, leendő nagy hatású hivatala' határait kiméretni. Elvégeztetett tehát (Kovachich. Vestig. Comit. p. 256 et sequ.) hogy valamelyek a' rendes királynak szoktak lenni, ugyanazok lesznek hadban és békességben a' *kormányzónak* jogai és kötelességei, azzal a' megszorítással mindazáltal: hogy érsekeket, püspököket, nagyobb apátokat tenni, az ország' jövedelmeiről rendelkezni, valakit, mint hazaárúlót büntetni, 's az igy büntetettnek megkegyelmezni, csak a' rendek' hírével és megegyezésével; koronára szált jószágokkal valakit megajándékozni, csak 32 telekig, 's egy embert csak egyszer, lészen szabad.

XXVII. FEJEZET.

Hunyadi János, mint Ország-kormányzó 1446—1452.

Egy férfiú — ki születés, vagyon, pártfogás nélkül, oly országban, hol ezek a' leghatal-

masabb emelők, esméretlen a' tisztség-vadászók' fogásaival, az udvariak' hízelgéseivel, egyedül saját erejére, érdemeire támaszkodva, eljut, hova nem vágyott, hova mellette annyin vágytak, a' polgárnak, alattvalónak elérhető legfelsőbb pólczra; magát azon, az irígység', alacson önzés' ezer ostromi, áskálódási között, végig megtartja; hazáját az alatt sem a' belül dúló visszálkodás' tüzének, sem a' kivülről árvíz' módjára rohanó, annyi más szomszéd birodalmakat felforgatott ellenség' dühének martalékjává lenni nem engedi; táborban, harczok', csaták' viharjai közt nőve, nevekedve, az igazgatás'.elveit, mesterségét soha nem tanulva, átaljában minden tudományos előkészület, jókori, czélirányos, magasb elme kiképeztetés nélkül, oly éles látású, egyenes nézetü a' kormányzást illetőkben, bölcs, előrelátó, magamérséklő a' tanács-teremben, mint bátor katona, páratlan hadvezér a' viadaltéren, nagy - még veszteségeiben is; 's mind ezek mellett, ennyi érdemekkel birva, ily pólczon ülve, nem csak a' kevélységnek, nagyralátásnak, ez alólrul magosra mentek' rendes hibájának, semmi nyoma benne, de a' legalázatosabb, legszerényebb, mások' érdemeit méltányló, megbántatásaiban könyen engesztelhető; adjuk hozzá végre, mi lelkületének (*character*) egyik fő vonását teszi, kegyes, istenfélő, 's a' mi innen folyt, józan, mértékletes, országos gondja közt is ér-

zékeny a' házi kör' szelíd örömeire, megvesztegethetetlen hívatalában, fedhetetlen élete' minden rendiben, jó, rosz szerencséjében mindég ugyanaz-: egy ily férfiú, dicsőssége nemzetének, dísze az emberiségnek — ilyen vólt Hunyadi — ritka tünemény nem csak hazánk', de minden nemzetek' évkönyveiben is; megérdemli azért, hogy érte egy kevéssé kitérjünk a' történetek' folyamából.

Születése, születésének ideje, gyermek kora, ifjúsága nincsenek tudva hősünknek. Hogy származása fényes nem lehetett, arra ezen bizonytalanságnál nem kell több bizonyság; de hogy épen elvettetett sem vólt, lehetetlen nem gyanítni annak, ki tetteit, élte' egész folyamát megtekinti. *Heltai Gáspár*, olyan élő tanúk' bizonysága után, kiknek atyjaik még a' nagy ember alatt szolgáltak, *'Sigmond' törvénytelen ágyból*, egy ritka szépségű, előkelő Erdélyi nemes oláh leánytól, Morzinai Er'sébettől *született gyermeké*-nek mondja: de azon kivül, hogy előadásának semmi való színe nincs, nehéz feltenni, hogy 'Sigmond, király és császár létire, még ezen feljül fiat épen nem, leányt is csak egyet hagyva maga után, Hunyadit, ha ez neki fija, még pedig, mint Heltai írja, nem csak elesmert, hanem kedves fija is vólt, bár tisztességes; de csak oly állapotban hagyta vólna, melyben utóbb is magának kellett, saját ereje, hosszas munka, fáradtság után, magát,

nevét a' homályból kivívnia. *Bonfin*, ki Mátyás királynak kedveskedő szándékból, legelőször ragasztá Hunyadira — mert czímere holló vólt — a' később rajta maradt, de életében soha sem magától, sem másoktól nem használt *Corvin* nevet, erőnek erejével régi Római hősök', a' *Corvinusok'* maradékává akarja tenni. Az újabb időkben *Cornides Dániel* ezt nem találván hihetőnek, hogy a' Corvinus nevet róla még is le ne vonja, a' majd hasonló czímerű *lengyel Corvinusoktól* származtatja. Egy negyedik felekezet, a' Hunyadival egykorú híres történetíró, később II. Pius név alatt pápa *Aeneas Sylvius'* tanúbizonyságára támaszkodva, *Havasalföldivé* teszi, értelmét azzal is támogatván, hogy Oláh Miklós Esztergomi érsek magát nyilván oláh születésünek, 's ugyan ő nagy anyját Marinát Hunyadi János' húgának vallja. De abból, hogy Marina olához ment férjhez, nem következik, hogy ő maga is, és testvérje oláhok lettek vólna; ezt maga Oláh Miklós sem mondja. Aeneas Sylviusról pedig tudva van, hogy Hunyadi' ellenségeivel tartott, kik ezt Erdélyi származásáért csúfságból nevezték oláhnak. Külömben is semmi nincs Hunyadiban, mi oláh, vagy átaljában idegen születésre mutathatna. Sőt inkább minden tette; a' magyar honhoz, irígyei, ellenségei által sokszor igen érzékeny, igen méltatlan megbántatásai, üldöztetései közben is, oly szíves, oly határtalan ragaszkodása; 's

adjuk hozzá, a' magyar honnak viszont — az idegenek iránt, mint törvényjei bizonyítják, mindenkor némi bizodalmatlansággal viseltetett magyar honnak — ő hozzá épen oly szíves, oly határtalan bizodalma, vonszódása; Hunyadinak merő csak magyarokkali atyafisága, társalkodása: ezek mind azt mutatják, hogy Hunyadinak született magyarnak kellett lenni. Ezt hisszük mi is; 's abban sem kételkedünk, hogy ő, mit Chalcocondyles, vagy Chalcondyles vele szinte egy idejű görög (Byzanczi) író is nyilván állít, Erdélyben született, 's mint már megjegyzénk, nem nagy, de tisztességes, nemes nemzetségből, melynek már ő előtte Hunyadi neve, 's a' mi Jánosunkén kivül más ága is vólt, melyből névszerént említtetik, mint Jánosnak az ország-kórmányzónak atyjafia, 's a' török elleni harczaiban vitéz bajtársa, az ifjabb Hunyadi János. Ebből magában következik, hogy tehát neveltetése is magyar vólt. Miről azomban hitelesen csak annyit tudni, hogy, korán árva, Csáki László' Erdélyi vajda' udvarában nevelkedett. 'S hihetően, a' mit itten látott, hallott, tett legtöbbet fogékony, ébredt lelkének mind a' lehetségig kimiveltetésére, mind tettekre gyúlasztására. Maga urává lévén, csak 5 emberével jelent meg először, mint Hunyadi köz birtokos, a' királyi zászlók alatt: de hogy kezdetben mindjárt ki kellett magát tüntetnie, abból gondolhatni, hogy a' nem vagyonos ifjú

jókor, még 'Sigmond király' életiben, a' gazdag, előkelő Horogszegi Szilágyi nemzetségbe házasodhatott. Nagyobb pálya előtte csak Albert alatt, Szörényi bánná (lásd XXIV. fej.) neveztetésével nyilt. Mely időtől fogva mint lett egyszerre a' kormány' lelke, mint nem történhetett semmi nagyobb dolog sem benn, sem kinn, az ő már ekkor elhatározott befolyása nélkül, maga helyén megemlíttetett; most, honnan eltértünk, térjünk kormányzói hivatalára vissza.

Hunyadi János' kormányzása hat esztendőre terjedt; rövid idő, ha az évek' számát, hoszszú, ha bajait, viszontagságait, dicső, lelketemelő, 's tanúsággal telyes, ha foganatját, következéseit tekintjük. Még a' gyűlés, mely ez érdem-pólczra ülteté, el sem oszlott, midőn egyszerre mind Austria, mind a' török felől fenyegető hírek érkeztek. Akkor mindjárt tehát, hadfogadásra, rendkivüli adó, minden 5 kapura, vagy telekre, hasonlóúl minden négy birtoktalan nemesre, és szabad személyre egyegy arany; 15 nap alatt, 's mindentől, minden külömbség nélkül fizetendő, határoztatott. Ezzel a' gyűlésnek vége lévén, Fridrikhez még egyszer küldöttség-, a' török, vagyis inkább a' töröktől gyámolított pártos Drákula ellen Hunyadi maga megy. Drákulát, csakhamar a' Várnai veszedelem, 's Hunyadival méltatlan bánása után, remény, félelem (1445) Amuráthoz pártoltaták.

Ezért inkább, mint magáért bosszút állni Hunyadi azonnal ellene fordúlt; 's meggyőzvén, helyibe fejedelemmé Dánt tette vólt. De Drákula, ki Drinápolyban a' Sultánnál keresett menedéket, rövid nap török segítő seregekkel haza tér, Dánt elűzi, országát visszafoglalja, sőt még Erdélyt is háborgatja. E' vólt oka, alkalma az új háborúnak, melyben Hunyadi ismét győzedelmeskedvén, 's az életét szaladással menteni próbáló sokszoros hit-szegőt fiastul elfogván, mindkettőjöknek fejét vetette a' Tergovisti piaczon. Győzedelmének Oláhország' visszafoglalásán, Dánnak régi méltóságába újra béhelyheztetésén kivül az a' haszna is vólt, hogy a' még 'Sigmond alatt elszakadt Moldva most ismét önként magyar felsőség, oltalom alá adta magát.

Ősz' elején már Budán vólt Hunyadi. Ugyan oda megjöttek Fridrik császártól is a' követek, de egyesség nélkül. Látván e' szerént Hunyadi, hogy szép módon nem bóldogúlhatni a' császárral: megtámadja elébb a' császár' saját birtokát, Stiriát, Karinthiát, Karnioliát; utóbb László' atyai örökségét is, Alsó Austriát, 's a' fő várost Bécset: minthogy érezni nem látszának, hogy övék is az ügy, mely mellett Hunyadi fegyvert fogott; sőt nyilván III. Fridrik' részire nyilatkoztak. A' sürgetős veszedelem végre alkudozásra bírá a' császárt, 's az Austriai rendeket. De a' császár, úgy látszik, csak időt

akart nyerni; mert megajánlotta ugyan nem sokára, mit Hunyadi mindenek felett sürgetett, Győrnek bizonyos feltételek alatt visszaeresztését, de a' feltételeknek, melyek alatt az történnék, meghatározására újabb öszvejövetelt, 's magyar részről országos küldöttséget kívánt. Hunyadi ebben is engedett. Következő esztendőben (1447) a' Budán öszvegyült rendekkel, Vitéz János Váradi püspök' elölülése alatt, mert magának rögtön Moldvába kellett újabb zendülés' elnyomására sietni, követeket neveztet ki Bécsbe. De, bár most már a' pápa' követe, Carvajal kárdinál is mindent elkövetett a' felek' egyeztetésére, az alkuból ez úttal sem leve semmi. Bosszúsággal telve tértek vissza Bécsből a' követek Budára, hol, már akkor ismét ott vólt, Moldvát megcsendesítve, a' széleket a' török ellen jó karban hagyva, Hunyadi. Gyűlést hírdettetvén most Pestre, Carvajal ott, tartva a' következéstől, személyesen megjelent; 's hosszas kérés, előterjesztés után arra ugyan, hogy Bécsbe, vagy Po'sonba, nem, de arra leglalább rávette a' magyar rendeket, hogy a' Magyar- és Stájer ország' határán eső Rackelsburgba, alkudozás vegett, még egyszer, meghatalmazottakat küldjenek. Hogy a' követek' munkálkodásának több foganatja légyen, Hunyadi melléjek néhány zászlóaljakat is rendelt, melyek Vas vármegye' nyugoti szélén állapodtak meg, készek minden intésre, ha az egyesség

most sem sikerülne, Fridrik' örökös tartományaira rohanni. Igy az újabb háborúval ilyesztés által kicsikartatott végre (Jun. 1447.) a' Császártól: hogy két évi fegyvernyugvásra lépett; Győrt, mely különben sem tartozott az Er'sébettől elzálogosított helyek közzé, hanem egyenesen árúlás által jutott vólt kezire, viszszaadta, minden egyéb hatalmában vólt magyar városok kezén-, úgy László is, a' koronával együtt, gondviselése alatt hagyatván.

Hogy Hunyadi ily az országnak kevéssé kedvező feltételekre ráállott, annak okát részint a' törökkel szakadatlan küzdésben, részint, 's inkább a' belső bajokban kell keresni. Hunyadinak, míg a' több nagyokkal egy rangban, hozzájok hasonló vólt, senki sem hozta kétségbe elsőségét: oly elösmertek valának érdemei, oly elhatározók minden szavai a' nem kevésbé helyes nézetű, mint egyenes lelkű nagy hazafinak. Mihelyt kormányzói hívatala mindenek' felibe helyhezé, elkezdének az elébb néki, mint hasonlónak tisztelettel hódolók, vele mérkőzni, nem akarván nála alábbvalóknak látszani, 's benne mind csak a' régi tiszttársat, sokan még ennyit sem, hanem az egykor alacsony származású, ösetlen, vagyontalan új embert — mint megvetőleg nevezék — *sokonnait* tekintve. Innen a' szakadatlan tor'salkodás; a' Kormányzó' tekintetét, hatását minden lehető módon korlátolni törekvés innen- azon képtelen, csak a' legvakabb elfo-

gúltság, szenvedély, irigység sugalhatta Pesti országos végzés, mely azomban szerencséjére Hazánknak telyesűlésbe soha sem ment: hogy a' minden esztendőben Pünkőstkor tartandó országgyűlésen a' több fő tisztviselőkkel együtt, a' király' képét, tisztét viselő kormányzó is mindenkor letegye, 's csak ha újra elválasztatik, folytathassa tovább hívatalát. E' mellett pártokkal fordúlt fel az ország. A' rettenetes Giskra, bár a' hetek' kormánya' megszűnte ólta csak Sárosi főispány, még mind ura felső magyarország' nagy részinek, fegyverben, 's tekintete' csonkúlásáért ingerültebb vólt, mint valaha; 's ezt nem is titkolá; mert nem csak hogy maga meg nem jelent, de a' hatalmában lévő vármegyéket sem engedte követeik által megjelenni az országgyűléseken. Az istentelen Cilleyi Grófok, a' cselszövő Brankovics, tele, azok az ifjú királyhoz vérszerénti atyafiságukkal, ez fejedelmi czímével, nem akarának függést esmerni a' hazában, melylyel ők csak szélesen kiterjedt birtokuknál fogva vóltak öszvefüggésben, születésöknél, szívöknél fogva nem — 's mi veszedelmesebb, mint férfiak, kikben tehetség, akarat egyesülve ártásra? Hogy semmi híja ne lenne a' gonosznak, kiszabadúlt Gréczi fogságából Gara; 's Hunyadi ezt épen, legmegesküdtebb ellenségét, a' Cilleyiek', 's László' közel rokonát, vólt kéntelen a' meghalt Hedervári Lőrincz' helyébe Nádorrá tenni, így akarván, így

reménylvén — de miben nagyon megcsalatkozott — a' hatalmast, kit semmivé nem tehete megnyerni. Nem múlasztotta ugyan el, mit tennie parancsolt az előrelátás, megszorítni az új nádor' hatáskörét, a' rendekkel oly határozást tétetvén: hogy a' Budai várparancsnokság, mely eddig a' nádorsághoz vólt köttetve, ezentúl a' kormányzót, mint külömben is minden királyi várak' fő felvigyázóját illesse egyenesen: de ezzel csak olajat öntött a' tűzre, 's új fegyvert adott az irígységnek, rágalmazásnak maga ellen kezibe.

Hunyadi ennyi akadályokkal küzdve is, mihelyt a' fegyvernyugvás Fridrikkel megkészült, azon hányta vetette eszét, mint tehessen valamely elhatározó csapást, a' hazát, a' keresztyén Európát szüntelen nyughatatlanító törökön; mint adja a' Sávai véréjszakával még egészen leróttnak nem hitt Várnai vérnapot vissza. Folyamodott e' végre a' külső fejedelmekhez is, az ügyet, mint az övékét is tekintve. Közzűlök az Arragoniai, egyszersmind Nápolyi király Alfons három drága készületü paripát, a' Pápa V. Miklós Herczegi czímet, 's ennek jeléül veres bársony palástot, arany nyak-keresztet, a' Velenczeiek' magasztaló dícséreteket, üres, bizonytalan bíztatásokat küldtek ajándék, vagy válasz-képen — segítséget semmit sem — az őket saját érdekeikben lelkesen felszóllított férfiúnak: annyira béhunyt szemmel nézék a' szomszéd' veszedelmét.

Hunyadi, kinek a' közjó, nem a' hiú fény, dicsősség feküdt szivén, nem szűnt meg újra sürgetni őket; kérte különösen a' Pápát, hogy adna legalább pénzsegedelmet a' hadra, 's ekkép nyújtana néki alkalmat cselekedettel hálálni meg figyelmét, herczegi tettekkel a' herczegi czímet. Fegyverre szóllítá kötelességök szerént az Oláh és Serviai Vajdákat is. Dán állított is 8000 könnyű lovast; de a' Magyar ügyet már annyiszor elárult Brankovics György — még 82 esztendős korában is, közel a' sírhoz, csak nyereség, földi uraság forogván eszében, 's ezekért minden jogot, szentet lábával taposni kész — nem csak az, hogy segítségét kereken megtagadja, hanem mihelyt Hunyadinak, 24,000 Magyar 's Dán' oláh hada' kiséretiben, a' Dunán Kevinél (28 Sept. 1448.) áltkeltét meghallotta, azonnal tudósitja Amurátot. Ez, ki akkor Albániában hadakozott, önként békével kínálja, 's egész Albania' csendes birtokával a' vitéz Scanderbéget, ha néki évenként 10,000 aranyat fizetend; mire bár rá nem veheté a' függetlenséget, szabadságot veszedelemmel, mint szolgaságot nyugalommal, többre becsülő fejedelmet: a' fő város Kroya' ostromával azonnal felhagyva, 150,000 ezer emberrel, némelyek szerént többel, Skutarin keresztül nagy gyorsasággal Serviának fordúl, hogy a' magyarokat hátul és óldalrúl megtámadja. Jövetelének hírére Hunyadi elibe megy; Nissa és Pristina

közt, a' híres Rigó mezőn (Cessova, Amsterfeld, Campus Merularum vel Merlinius), hol 59 esztendővel az előtt (1389) I. Amurát elesett, táborba száll, elválasztó ütközetbe nem elébb, hanem Castriotának minden órán várt megérkeztével, bocsátkozandó. De mivel Amurátnak minden mozgásai más napra ostromhoz, vagy ütközethez készülést látszának elárúlni: Hunyadi, szokva már az elébb megtámadást fél győzedelemnek tekinteni, Oct. 18-kán reggel maga kezdi el az ütközetet, melynek csak a' késő éjszaka vetett véget, az ijedtség- 's halálszóró ágyúk' ropogásinak pedig az sem. Más nap újra kezdik a' véerengező munkát. Hunyadinak, hosszas, példátlan erőlködés után szinte kezében már a' magyar honnak, sőt az egész keresztyénségnek több esztendőkre nyúgodalmat ígérni látszott győzedelem: midőn Székely János, kit Gara' helyibe tett Slavoniai Bánná, külömben kedves rokona, hű és vitéz bajtársa, tüzességével mindent elront, azon módon, mint Várnánál Ulászló. Nem hajtván tudnillik a' tapasztaltabb Hunyadi' parancsára, a' zavarba jönni kezdett Jancsárok' űzésének esik; ezektől lesbe csalatik, hirtelen körülfogatik, 's egy csapat lovasság' segítségével, minden embereivel együtt levágattatik. Elestét azonnal az Oláhoknak seregestűl elpártolása, ezt, Hunyadi' minden iparkodása mellett is, az egész magyar tábornak zavarodása, majd futása követé. Így a'

harcz' jutalma, a' győzedelem, másodszor is Amuráté lett, de dicsőssége nem; mert a' legegyenetlenebb viadal után 8000 elesett Magyar mellett, 34,000 Török' hólt teste fedé a' csatapiarczot.

Hunyadira a' megverettetésen kivűl még nem egy veszély várakozott. Szaladás közben, övéitől elhagyva, fegyver nélkül, egyedűl, két Ozmán, vagy Serviai rablóra bukkan. Általok mindenéből kifosztva, csak melyén függő arany keresztjének vala még birtokában. Ezt mindenik magának akarván, rajta összevesznek. Hunyadi megragadja a' pillanatot; kitekeri egyikőjöknek keziből a' kardot; erős csapásai alatt csak hamar öszvehúll az egyik, elszalad a' másik. Alig fejté ki magát ezen veszedelemből, újabb, nagyobb éri. Egy külsejére becsületesnek látszó rácz paraszt, kinek kunyhójában egy éjjel szállást, szíves fogadást — kenyér, hagyma, friss vízből állót — talált, fizetésért tőle megfogadtatván, hogy vezetné Belgrádba, nem ide, hanem Szendrőbe vezette, tévedésből? vagy, mi inkább hihető, szántszándékkal, urától várt nagyobb jutalom reményében? Brankovics, kivel hűségtelenségéért, mint érdemlé, birtokai' pusztításával érezteté imént bosszúját Hunyadi, égve egyenlően a' viszont-boszú', és nyereség' vágyától, őtet mindjárt kemény fogságra tételi. Irják, hogy azonnal tudósította, 's megkínálta rabjával a' Sultánt: de ez, sokkal büszkébb,

mint-sem a' vak szerencsét használja, sokkal fölemelkedettebb gondolkozású, mint-sem ily alacsony, sülyedt lelkü árúlóval érintésbe is jönni kívánna, útálattal és bosszankodással vetette vissza az ajánlatot. A' Sultánnak ily nemes példája sem fogott Brankovicson. Miután a' nyerekedés' útját bevágva látta maga előtt, hogy bosszúját legalább kitöltse, elvesztésén gondolkozott nagy foglyának. Szerencse, hogy a' legnagyobb gonosztévőknek nem mindég van arányban bátorságuk szívök' rosszaságával, 's igy mitől lelkiösméretök nem, visszatartóztatja olykor a' félelem. Brankovics félt egy harczos egész nemzet' haragjának magát kitenni, nem számolhatva kivált már, számadásra vonatás' esetében, a' más hatalmas szomszéd' segítségire; hajlott tehát a' kormányzó' haladéktalan eleresztését követeik által sürgető magyar rendek' kívánságára, kivált, miután kapui előtt látta jól felkészült seregével, 's már már ostromhoz nyúlni a' vitéz Marnavics Györgyöt. Igy is mindazáltal csak következő föltételek alatt nyerte vissza tőle szabadságát Hunyadi: hogy bosszút soha nem fog állani; kissebb fijával Mátyással Brankovics' unokáját, a' gyűlölt Cilleyi Ulrik' leányát feleségül véteti; nagyobb fiját Lászlót, ki a' követek közt épen jelen vólt, kezesül hagyja Szendrőben.

Hunyadi' szerencsés hazajövetele felejteté a' nemzettel harczban vallott kárát, annyira meg

vóltak mindenek győződve, hogy, míg Hunyadi él, nincs ok félteni a' hazát. Csak irigyei nem szüntek meg vádolni, 's mint a' szerencsétlenség' okát még külföldön is kihíresztelni. De Hunyadi, úgy ezeknek rágalmazásain, mint a' szerencse' csapásain feljülemelkedett lélekkel, nem leveretve, hanem még erősebben talpra állva folytatta hívatalát, 's tette kettős igyekezettel, melyeket az ország' javára, kivül belül, szükségeseknek ítélt. Igy a' következő (1449) esztendőben Pesten tartott országgyűlésen nem engedte elfogadtatni a' Sultán és Magyarország közt Brankovics által eszközlött béke-föltételeket, mert azoknál fogva Servia', Oláh- és Bosznyákország' dolgaiba némi beavatkozást látszott magának venni akarni a' Sultán. Fegyvernyugvás azomban, melyre mind két félnek szüksége vólt, csakugyan köttetett. A' köz-időben Giskrának, 's a' pártos cseheknek megzabolázása, és Lászlónak Fridrik' kezei közzül kiszabadítása vólt Hunyadi' fő gondja. A' csehek ellen had, Fridrikhez újra követség határoztatott. A' had elébb szerencsétlenül folyt; Giskra levágta az ellene küldött Székely Tamást, de majd Hunyadi' személyes vezérsége alatt megszoríttatván, fegyvernyugvásra lépni kénteleníttetett. Fridrikkel most sem lehetvén semmire menni, a' pápát vették fel közbenjárónak a' Budán (Jan. 1450) öszvegyűlt rendek, előre kinyilatkoztatván: hogy ez az utólsó pró-

ba, mely ha nem sikerülne, fegyverben lennének kéntelenek eltiprott jogaik' orvoslását keresni.

Ugyanazon Budai gyűlés, erő nélkül valónak nyilatkoztatván a' Hunyadival, nem mint ország-kormányzóval kötött, hanem tőle, mint fogolytól erőszakkal kicsikart Szendrői egyességet, Brankovicsnak, mint felség-sértőnek, magyar birtokáit elfoglaltatni, 's a' sokszoros hitszegőt azon feljül Serviában is haddal fenyíttetni rendelé. Az elsőt haladék nélkül végrehajtotta Hunyadi, 's már Serviára készült rohanni. Szorongattatva ekkor, mi tévő legyen, az ember-ismérő ravasz vajda, minthogy ellentállani úgy is hiában próbált vólna, legtanácsosabbnak ítélte Hunyadi' nagy lelkűségére bízni magát. Kezesül nála tartott fiját Lászlót tehát azonnal, minden föltétel nélkül, bár mit határozzon atyja, szabadon ereszti; küldi véle követeit, esdeklők' hangján, urok' bűnös vólta' elösmerésében, nem bántatlanságot, csak kímélést kérni. Meglett, a' mit reménylt. Megalázódása lefegyverkezteti az erejét éreztetni csak erősekkel szokott, nagy lelkü győző' haragját; Hunyadi, ki már a' Dunán átkelt, seregeit minden kártétel nélkül visszaveni ja; másik esztendőben (1451), különösen püspök Vitéz János' közbenjárására, a' két esküdt ellenség kibékül; barátságuk' kapcsát, gyermekeik' feljebb említett öszveadatása iránti szerződésőkét, megújítják; föltételeit szorosabban meghatározzák.

Az alatt a' Szent-szék' maga közbevetésire öszvejöttek Po'sonban egyezkedni a' császári és magyar követek; 's bár a' császár, színes okokkal, ez úttal is kitudott mind Lászlónak, 's a' koronának, mind az Er'sébet által elzálogosított helyeknek visszaadása alól búvni: megengesztelődve váltak legalább el a' magyar küldöttek: meghosszabbított fegyvernyugvást, 's Fridrik' azon ígéretét hozván magokkal, hogy Lászlót koronástul, ha a' 18 esztendőt eléri, a' zálogban bírt magyar városokat, mihelyt a' rajtok fekvő summa lefizettetik, nem fog késni visszaereszteni; addig tőle, 's a' gyermek király' részéről akadályozatlanúl, telyes hatalommal igazgathatja az országot Hunyadi.

Igyekezett Hunyadi a' Giskrával kötött fegyvernyugvást is tartós békére változtatni: de nem csak az hogy ez, hosszas alkudozás után is, meg nem lett; sőt a' háború 1451 újra nagyobb tűzzel kirontott, mivel a' cseh Kelyhesek nem szűntek meg pusztítani, 's merre fegyverők hatott, hitágazataikat erővel terjeszteni. Ide tartotta a' szerencse Hunyadira mért legérzékenyebb csapását. Mert, midőn, bele fáradva a' hosszas sikeretlen küzdésbe, azon vólna, miként messe ki egy vágással gyökerestül a' gonoszt, 's e' végre zászlói alá szóllítván a' veszélynek leginkább kitett északi nemességet, a' rablók' fő tanyája, legerősb menedéke, Losoncz ellen vinné számos seregeit: a' várósnak

segítséggel siető Giskrával ütközetre kerülvén a' dolog, elhagyatott, szinte mielőtt öszveesaptak vólna, tulajdon katonáitól, hazafitársaitól, 's épen azoktól, kiknek háborgatott lakjaikba békességet hozni jött — ennyire üzte bosszúját, ily titokban, ily mesterségesen fonta hálóját az irígység. Hunyadi, midőn hadai' nagy részét futni, mielőtt megveretett vólna; régi hű bajtársait, kik futni az árúlókkal nem akarának, Giskra és a' várőrző sereg között két tűz közzé szorúlva egymás után hullani látná: kéntelen, a' győzedelem' reménységével fölhagyva, csak a' szabadúlásért harczólni; 's tábori készűleteit az ellenségnek hagyván, futásban, mely azomban jó renddel minden nagy veszteség nélkül történt, keresni menedéket. A' vár' ostromában halálos sebet kapott Bebék István (kit emberei, nem gyanítva, hogy a' több zászlóaljakat vezérlett, öszveesküdt urakkal együtt, ő is egyetértésben vólt az ellenséggel, a' vélt veszedelem elől, magokkal ragadtak arra, merre Hunyadi' lelki jelenléte, bátorsága útat nyított) utólsó pillanataiban vallótta meg, bűnén bánkódó szívvel, a' gyalázatos árúlást.

Ezen szerencsétlenség azomban Hunyadit telyességgel meg nem töré. Mig Giskra várak' ostromával hiában tölti az időt, hiában mutogatja nevezetesen az Egrieknek Losoncznál elfogott püspökjöket, Hédervári Lászlót bilincseiben, mert azok, többre nézvén az egész hazát

egyenyebár, mely tisztelt embernél, a' várat csak-ugyan fel nem adák: az alatt Hunyadi, az [illegible] vidékekről hamarjában öszveszerzett hű seregé-vel, a' cseheknek az Ipoly és Sajó mentiben eső búvó fészkeit, legerősebb várait rohanás, vagy, mint Derencset, különös ügyesség, bá-múlatos munka, nevezetesen a' Balog vizének magos gátakkal felszorítása, a' falak' alá veze-tése, 's ezzel az egész várnak már már habok alá fúlasztása által, megveszi. Ezt látva, nem idegen a' békéléstől Giskra; Hunyadi hasonlóul nem, bár győző most, emlékezve a' múltra. Igy megkészült köztök Rima-Szombatban az egyes-ség, mely szerént magyar kézen maradtak az elfoglalt helyek; a' foglyok kölcsönösen szaba-don eresztettek; Giskrának 10,600 arany, há-rom róston fizetendő, határoztatott, hadi költsé-gei megtérítésére.

A' vallott szégyen ezzel helyrehozva, de Hunyadi' szíve' fájdalma eloszlatva nem vólt. Látva, mikép nem tartóztathatják, még a' ha-za' legszentebb érdekei sem, vissza az irigysé-get, miként kész az, a' köz anya' keblén dúl-ni, csakhogy sebei őtet is érhessék: elhatárzá személyét hívatalától megválasztani nem tudó, vagy nem akaró irígyei, ellenségei miatt nem sze-rencséltetni tovább a' köz ügyet, 's mentül elébb leszállni a' pólczról, melyre emeltetésének tu-lajdonítá e' példátlan ingerültséget maga ellen. Erre legegyenesebb, magára legtisztességesebb

útnak látván Lászlónak királyi székébe beültetését, az 1451-diki őszön, négy héttel a' kötött fegyvernyugvás' eltelése előtt, ismét sürgeté kövétei által Lászlónak, 's a' koronának kiadatását: de, mint annyiszor már elébb, most is siker nélkül. Azomban, mit önként tenni nem akart, majd akaratja ellen tenni kénszeríték a' körülmények a' nevendék' 's népei' érdekével mind csak takaródzott, valósággal maga hasznát leső gyámatyát. Magát császárrá koronáztatni Rómába készült Fridrik; szándéka vólt magával Lászlót is elvinni. Közönségesen tudva lévén már telhetetlensége, 's hol nyereség, haszon forog fenn, lelkiesmérettel, Isten-ember' törvényével nem sokat gondolása: az a' gyanú terjedt el, mintha Lászlót az idegen, messze földön, jó móddal kiiktatni az életből, 's gazdag örökségét magáévá tenni vólna titkos czélzata. E' félelem legközelebbről érdeklé Austriát. Itt támadt egy férfiú, kiben lángoló honszeretet, elszánt akarat, bátorság, elragadó ékesenszóllás, mind ezekhez régi engesztelhetetlen gyűlölség Fridrik iránt, egyesülve valának. E' vólt Eyzinger Ulrik, születésire Bajor, de új hazájában már csak vagyonáért is nagy tekintetű, magos erkölcs-tisztaságáért pedig köz tiszteletű férfiú, legmeghittebb, legkedvesebb embere egykor Albertnek, épen azért gyűlöletes Fridrik előtt. Eyzinger, miután egy titkos öszvejövetelben az Austriai főbb urakat

szándékától nem idegeneknek tapasztalá: az Oct. 14-d. (1451) Béosben tartott országgyűlésen hathatósan előadja Fridriknek a' szerződés elleni magaviseletét, Albert' árváival méltatlan, alacsony bánását; bizonyságul bévezeté a' gyűlésbe Lászlónak Bécsben nevelt testvérnénjét, a' már férjhez menő korban lévő, ritka kellemű, de czondorlott öltözetével formájából egészen kivett Er'sébetet; megmutatá rongyos, avúlt, szolgálóhoz inkább mint királyi szűzhöz illő köntösét, fóltos lábbelijét; megemlíté a' legszükségesekben, a' mindennapi táplálékban szükség' szenvedését; innen húzatott az öszveseregletett rendekkel következést, mint lehet dolga az ifjabb, tőlök távol tartott királyfinak, egykori szeretett urok' fijának, atyja' halálával négy ország, azok közt Austria' egyedüli törvényes urának, de kit kéretlen-, sőt Albert' világos végrendelete ellen, magát erővel rátolt 'sarnok gyámatyja nem enged országai' birtokába lépni, maga csüggvén az alatt azoknak, vérszopó nadályként, kincs-erein; 's most télvíz' idején messze tartományba hurczolja, talán hogy ott szenvedés vagy erőszak által kióltván, jutalmúl koronáit, melyek után oly rég sovárog, maga örökölje. Felolvastatván azután a' gyámatyaság iránt, miután azt erőszakosan magának ragadta, Fridrikkel kötött szerződését a' rendeknek, figyelmezteté azokat: miként öldöztatnának föl jelen helyzetökben, az alku-levél' vi-

lágos szavai által, Fridriknek letett esküjök alól; miként jogosíttatnék fegyverre kelésök a' kötelezteteséseinek eleget nem tevő-, vagy a' már ítélni tudás' *(discretio)* éveiben lévő király-fit hatalma alól kiereszteni nem akaró- gyámatya ellen. Eyzinger' részére nyilatkozott Czilleyi Ulrik is, ki, ha szándékjok tökéletességre hajtatik, az atyafi, gyermek király alatt előre úgy nézte magát mint Austria' és Magyarország' határtalan hatalmú igazgatóját, bízva ügyességében, hogy kik útjában fognának állani, Eyzingert, Hunyadit, könnyű lenne néki láb alól eltenni. Egy lévén most az értelem, hogy Fridriket fegyverrel kell kénszeríteni: Cilleyi' indításából a' közös jogok' közös erővel kivívására a' magyar rendek is felszóllíttatnak. Ezek a' fegyvernyugvással magokat megkötötteknek tartván, hogy mégis a' köz ügyben hátramaradni akarni ne láttassanak, sietve küldik követeiket a' már útban lévő Fridrik után, elébbeni, az Austriaiakéival szinte egyező kívánságaikat még egyszer megújítani. Tagadó vólt most is Fridriknek Leobenben adott válasza, 's intő egyszersmind, ne hogy egyetértsenek az Austriai lázadókkal.

Ezen válasz' vétele után nem sokkal a' négy nemzet' képviselői, közös urok' kiszabadítása iránt tanácskozni, Bécsben (Márt. 5-kén 1452-ben) öszvejővén, az itten készült védő- és bántó-négyes szövetségbe Magyarország is be-

le tál, azon kikötéssel mindazáltal, mi Hunyadi' és a' magyar rendek' lelkiesméretességét mutatja, hogy fegyveres segítséget csak a' fegyvernyugvásnak Szent-Mihály napkor leendő eltelésével fognának nyújtani. A' föltételek megállapíttatván — melyek közt vólt a' magyar koronának, birtoknak visszavétele, 's Lászlónak, ha kiszabadúl, telyes koráig Po'sonban, a' négy nemzet' felügyelése alatt, egészen az Alberttől meghatározott módon neveltetése — tudósítják a' szövetségesek mind a' pápát, mind Fridriket férfias elhatározottságukról, Fridriket, ha még most sem hajolna, fegyverrel kénszeríteni igazságos kívánataik' megadására. Követeik meghallgattatást, sőt a' pápától csak Rómába mehetést sem nyerhetvén, titkon próbálák Lászlót elszöktetni. Ez sem sikerülvén, 's a' pápa ellenök szórt átka által — melynek, dícséretére légyen említve az Austriai papságnak, kihírdetője az egész tartományban nem találkozott — még jobban felingereltetvén, csak azt várták, hogy Fridrik Rómából, hol a' pápától nagy szívességgel látva, hallatlan pompával Márt. 16-d. Római királylyá, 19-k. császárrá koronáztatott, haza jöjjön. Megérkeztével 16,000 austriaiak, és csak ezer csehek (mert Podjebrád Hussitáival, a' királyi szék' betöltését, hatalma' féltésében, nem akarván, Fridrik' részére nyilatkozék) fegyvert ragadnak; Fridriket Neustadtban be- 's annyira megszorítják, hogy az, miután tanúlt mestersége, szokott fogásai csak

rövid ideig tartó fegyverszünetet sem eszközölhetének, választása csak királyi lakhelyének omladékká lövöldöztetése, vagy Lászlónak kiadása közt maradván, utóbb is az utólsót választotta, 's épen mi alatt Podjebrád 17,000-ed magával, a' Stíriaiak 6,000-en, szabadítására sietnek, a' rég sürgetett királyfit, a' várost vívó egész ellenséges tábornak, mint kívántaték, szeme láttára, kiadja; mire Eyzinger seregeit a' város alól visszavònja; László, az atyafiság' jussán, népei', kivált Magyarország' mondhatatlan kárára, a' négyes szövetség' 's Albert' végrendelete' ellenére, az erkölcstelen, 's szántszándékos erkölcs- 's ifjúság'-rontó Cilleyi Ulrik' gondviselése alá bízatva, előbb Bertholsdorfba, onnan Bécsbe vitetik. Valóban, ha Fridrikre hagyatik, hogy a' Lászlóért ellene támadt népeken bosszút, milyen magának tetszik, vegyen, irtóztatóbbat ezen Cilleyinek adott megkülömböztetésnél soha ő maga sem választhat vala.

Cilleyi Ulriknak, hogy határ és vég nélkül uralkodhassék, fő gondja vólt az ifjú királyt, szakadatlan dobzódás, testi gyönyörűségekbe merítés által, az uralkodásra, minden jóra alkalmatlanná tenni; azokat, kik istentelen czéljában 's hatalmának gátat vethetni látszának, a' kormánytól, 's ha lehet az életből is kimozdítni. Hunyadira különösen tört, nem csak azon, minden alatsony, rosz lelküekkel köz,

igen természetes gyűlölségből, melylyel ezek rendesen az erény, erkölcs, minden magasb lelkek iránt viseltetnek, hanem magános boszszú-vágyból is, nem felejthetve, miként fenyíté meg, hivatala és kötelessége úgy hozván magával, Horvátországi rablásaiért Hunyadi. E' mellett a' királyt is, mint szándékozék, erkölcsileg teljesen elveszteni (*demoralisálni*) csak úgy reménylheté, ha Hunyadit elébb, a' lelkiösméretes, bátor férfit, elveszti. Ennyi ösztöntől hajtatva elkezdett titkon alá vermet ásni, mindenféle gyanúval igyekezvén ellene betölteni a' király' ifjú szívét, úgy festve, 's emberei által is úgy festegettetve mindenkor Hunyadit, mint nagy — különösen katonai nagy — tehetségekkel, 's az egész magyar hazában kitűnő tekintettel bíró, de ezeket roszra használó, veszedelmes embert, kinek határtalan nagyravágyása — a' magános, alattvaló sors keskeny körén túl csapongva — egész a' királyi székig, koronáig terjedne; ezért kellett már kétszer, a' török ellen szántszándékkal elvesztett ütközetben, annyi ezer nemeseknek, az ország' színének, ezért Ulászlónak Várnánál vesznie; 's hogy ő maga is (László), ha idejében meg nem előzi, ennek fogna elébb utóbb áldozatja lenni. Mérges nyilait kettőztetett erővel lövellé Hunyadira, midőn ez, az ország' gondjaitól lekötve, a' helyett hogy maga ment vólna, csak követséget küldött, bár igen fényest, 's 2000 lovagok' kisé-

retiben, az új királynak Béesben idvezlésére. A' követek közt lévén Gara, Ujlaki 's többen, Cilleyinek baráti vagy teremtményi, ezek, mint előre gondolhatni, rágalmainak hitelt, fontosságot szerezni el nem múlasztották. De köztök valának az Esztergomi érsek is Szécsi Dienes, és Vitéz János a' Váradi püspök, kik Hunyadiról érdemlett tisztelettel, 's mindenkor csak dicsérettel emlékezvén a' király előtt, mérséklék a' mérget, melyet az, Cilleyi' súgallásaiból, már már kezde beszívni. 'S hogy ha még valami gyanú maradt vólna fel szívében, azt is eloszlatá a', mint atyja, nyilt homlokú, nemes tartású, kellemetes külsejű, a' tiszta, egyenes lelket minden szavaiban, arcza' minden vonásaiban kitüntető ifjú Horvát- és Dalmátországi bán, Hunyadi László, ki maga is egy vólt a' követek közzül. Átaljában, úgy látszik, a' Fridrik' udvarában igen szorosan tartott királyra nem kellemetlen hatással vólt a' magyar urak' komoly természete, több gondolkozást, mint képzelődést mutató férfias magokviselete; azt kell legalább abból következtetnünk: hogy midőn egykor az udvarnál az austriai és magyar rendek heves szóváltásba ögyeledtek vólna a' felett: Magyarország kívánhatja-e, vagy Austria több joggal a' király' benne lakását? a' király egy oldal szobában hallván a' vitatkozást, a' csendesebb magyarok' részére állott, 's következő nevezetes szavaival vágta ketté a' pert:

„én Magyarországon születtem, 's igy mint született magyarnak ott illő, ott szándékom lakni.“ Ez egyszersmind azt is bizonyítja, hogy Lászlóból, a' később annyi rossznak okából, más kezek közt jó királya vala nemzetünknek várható.

Hunyadi jól tudta Ulrik' reá fenekedését. Részint tehát magát bátorságosító, részint Ulriknak a' magyar dolgokba nagy maga bele avatását gátló szándékból, szoros egyességre lép rokonival, barátaival, sőt még Giskrával is, akármely megtámadás ellen kölcsönös egymás' segítésére, 's arra is nyilván kötelezvén magokat, hogy senkinek, még a' királynak magának sem fogják, valameddig kis korú, 's Cilleyi' gondviselősége alatt leéud, a' kezökün lévő várakat, korona jószágokat általadni.

Igy otthon magát elébb bíztosítván, Bécsbe útazott Hunyadi, egyezkedni Fridrik' meghatalmazottjaival a' magyar korona' és birtokok' visszaeresztése iránt. Hosszas tanácskozás után abban állapodtak meg: hogy az Er'sébet által elzálogosított városokat, csak ha a' rajtok fekvő zálogos summa kifizettetik, a' belső zürzavarok' alkalmával elfoglalt többi birtokokat pedig, a' koronával együtt, mindjárt adja vissza Fridrik. De az alkuból utóbb sem lett semmi, mert azt sem Cilleyi, sem a' császár nem akarák szívök szerént. Annyi haszna mindazáltal vólt ezen Bécsi öszvejövetelnek, hogy

a' fegyvernyugvás ismét meghosszabbíttatott. A' tanácskozások alatt Cilleyi Magyarországot látogatta meg, színre, hogy az ország' nagyjai' távollétében a' békességet megzavartatni ne engedje, valósággal pedig, hogy Hunyadi ellen, távollétiben, ott is elhányja hálóit. De azon kivül, hogy itt gonosz szándéka nem sikerült, az alatt, mig ide járt, ellenségét Hunyadit Bécsben, a' vele személyesen, 's érdemeivel jobban megösmérkedett király nagy tisztességben részelteté. Számot adván t. i. 's maga önként lemondván fő kormányzói (királyi helytartói) hivataláról Hunyadi, a' király, hogy megelégedését szolgálatjával, 's hálájáf érette nyilvánvalóvá tegye, a' királyi lak előtti nagy téren, méltósága' egész pompájában, királyi székében ülve, birodalma' 's a' külföld' számos nagyjaitól környezve, elszámláltatván elébb egy királyi herolddal Hunyadinak a' haza' és fejedelem' iránt szerzett sok érdemeit, első ifjúságától fogva fogytig fedhetetlen közönséges életét, őtet ország' fő kapitányává, a' 15 négyszeg mérföldnyi *Besrterczei* vidék' örökös urává és grófjává nevezte, egyszersmind, lemondását el nem fogadva, régi hivatalában is megerősítette: de Hunyadi, bár tisztét — 's híven mint addig — vitte, soha azontúl, bizonyosan az irigység', rágalmazás' kikerülésére, *helytartó* nevet nem viselt; 's ez az oka, hogy fő kormányzósága' esztendei rendesen eddig számláltatnak.

XXVIII. FEJEZET.

László mint király 1453—1457.

Bécsből a' még nem egészen 13 esztendős király, együtt a' követekkel, egyenesen Po'sonba jött, hol vártak már reá az országosan öszvehitt megyei követek. Itt, másodszori koronázás nélkül, végbement (6-d. Febr. 1453) a' hódolási eskü, felfogadtatván elébb a' rendek a' királylyal, hogy a' nemzet' jogait, szabadságait fenn fogja tartani, a' megcsonkított birodalmakat kiegészíteni. De bár inkább királyuknak Ulrik' kezei közzül kiragadása, mint ezen megesketése által igyekeztek vólna jó atyáink magoknak biztosítást szerezni; akkor a' természettől jó hajlandóságokkal, szép tehetségekkel megáldatott ifjú, fogadás nélkül is, önként vala telyesiténdő, mit Ulrik' veszély terjesztő befolyása alatt eskü mellett sem telyesített.

Lászlónak azon kevés idő is, mit Po'sonban töltött, igen hosszú vólt; alig hitte, hogy Bécsbe visszatérjen, annyira tele verte fejét mindenféle gyanúval az álnok Cilleyi. Szemrehányásokat tévén ezért Hunyadi Cilleyinek, ez Eyzingerre vetett; így akará a' két, más haza szülte, de egy gondolkozású, rokon lelkű nagy embert egymás ellenségivé tenni. Másfelől, minthogy Hunyadi erránt különös nagyrabecsülést, bizodalmat mutatott a' Po'soni országgyűlés azzal, hogy midőn az Er'sébet és Ulászló

által tett adományokat általánosan megsemmisítette, ugyan akkor Hunyadiéit mind, sértetlenül, erejökben meghagyatni rendelte: ezen bizodalmat igyekezett csökkenteni; mire néki jó ürügyet szolgáltatott az: hogy országgyűlésen az ő tulajdon maga fortélya miá a' kincstár' 's királyi tartás' ügye föl nem vétetvén, a' rendek' eloszlása után, és igy tudtok, megegyezésök nélkül reá vette Hunyadit, hogy a' rendelkezésére bízott köz kincstárból évenként a' királynak 24, Cilleyinek külön 12 ezer arany fizettessék. Ezt Cilleyi, saját becsületével, mi úgy sem vólt, nem gondolva, csak [illegible] sérthesse, úgy akará tekintetni, úgy [illegible] tette [illegible]hittjei által, mint a' megvásárol[illegible] tartóság' díját.

Hunyadi vagy akarva, nemes megvetésből, lelke' tisztasága' érzetében, vagy más, országos gondoktól, különösen a' töröktől nagy elfoglaltatása miá nem akarva is, elmúlasztotta az előtte rejtve nem maradt álnokot számadásra vonni. Nem vólt ily szerencsés Austriában Cilleyi. Bécsbe visszatérvén László, Prágába [illegible] szült, magát cseh királylyá koronáztatni. [illegible] pénz kellett. Hogy pénzt szerezzen, egyszersmind hogy távollétében az ország' kormányáról rendelést tetessen, öszvehívja az Austriai rendeket Korneuburgba. Itt midőn a' rendek a' gróftól soha sem éjjel, sem nappal nem tágított királyhoz panaszaikkal sehogy hozzá nem fér-

hetnének, feláll egy napon a' gyűlésben Eyzinger, 's a' haza' és fejedelem' dolgában fejedelmökkel szabadabban szolhatás' tekintetéből kilépintetvén elébb az idegeneket, köztök Cilleyit is, oly tűzzel, oly eleven színekkel festi le ez emberiség' mocskát, népek' ostorát; oly szíveket rázkódtatólag adja elő: mint forog minden pillantatban miatta veszélyben a' haza, mint forognak magok, vagyonaik, feleségeik, szűzeik; beszéde az egész gyűlésben oly viszhangra talál: hogy a' király maga is meggyőződvén veszedelmes kezek közzé lett jutásáról, mindjárt más nap hogy a' gyűlésről, kívánságai' telyesültével, Bécsbe haza ment, Cilleyit az udvarból, sőt Bécsből is kitiltotta. Kinek azután, a' Bécsi nép' méltó bosszújától féltiben, éjjel, szökve kellett a' várost, mely kevéssel az előtt reszketett tőle, elhagynia; 's igy is hogy agyon nem köveztetett, csak Brandenburgi markgróf Albertnek köszönhette.

Cilleyi' elűzettetősével Eyzinger nyerte el Austria' fő kormányát, egyszersmind a' király' határtalan bizodalmát. Következett Eyzingernek és Hunyadinak egymással megbékélése; Lászlónak Prágában, minthogy a' Prágai érsek Rokyzana Hussita vólt, az Esztergomi érsektől, Szécsi Dienestől cseh királylyá koronáztatása; László ifjabb nénjének Er'sébetnek Kazimir lengyel királylyal öszveházasíttatása. Mind ezek jobban vagy kevésbé hazánkra néz-

venis fontosok valának? de fontosságukat felülmúlá, 's a' király' és nemzet' figyelmét egészen magára voná egy más, mi ugyan azon esztendőben történt.

II. Amurátot 1451-ben követte fija II. Mohammed, harczos, mint atyja, de annál sokkal nyughatatlanabb, nagyravágyóbb, szenvedélyes tisztelője a' görög Nagy Sándornak, 's ezt tetteiben utánozni, nemzete' Nagy Sándorává lenni eltökélett. A' görög császárságot, melyet atyja megrázkódtatott, lerontani, Konstanczinápolyt megvenni, 's birodalma' székivé tenni, e' vala a' gondolat, mely szüntelen eszében forgott, mely nem egy álmatlan éjszakájába került a' fiatal hősnek. Hogy gondolatját valósítsa, Bizáncz' falai alatt terem, vive magával 200 ezernél számosabb hadát, roppant ágyúit*), mindent, valamit a' régiség, 's újabb idők falak', várak' rongálására kitaláltak; vive mind ezeken feljül elszánt akaratot győzni. Negyven napig vívá már a' várost hiában, ellent nem állván, hogy a' több mint százezer lakos közzül csak 4900-an találkozának mind öszve, kik hazájok'

*) Orbán nevü Erdélyifi öntötte a' legnagyobbakat, ezek közt egyet olyat, melynek szája 12 arasz vólt, 600 fontos követ elvitt egy mérföldig, 's a' leeső kő egy ölnyire fúrta be magát a' földbe, ropogása köröskörül elhallott 20 mérföldnyire; vontatására kellett 50 pár ökör, és 2000 ember. Orbán, elébb a' Bizanczi császárnak vólt ágyúöntője, ettől rosszúl fizettetvén, úgy lépett Mohammed' szolgálatjába.

utólsó veszedelmében fegyvert ragadni készek valának: a' többek, kiknek ön személyök, vagyonuk drágább vólt mint hazájok, vagy kiköltözködvén a' veszély elöl, vagy öszvedugott kezekkel, elrejtett kincseiken feküve, nézvén azt közelíteni. A' külföldi fejedelmek, kiket a' császár Constantin jókor el kezdett sürgetni, nem valának serényebbek a' segedelem nyujtásban. Hunyadiban vólt még reménység, ki hamarjában egyebet nem tehetvén, a' Sultánt békeségre inteni, 's ha a' császárnak békét nem hagyna, a' fegyvernyugvás' fölmondásával fenyegetni el nem múlasztotta. De II. Mohammed nem vólt azon fejedelmek' sorába tartozó, kik puszta szó, fenyegetödzés által el hagyják magokat feltételöktől ilyeszteni. Igy történt Konstanczinápolynak készületlen meglepetése, minden egyéb védelem nélkül, mint melyet természeti fekvésében, 's azon 2,000 ön[illegible]takban talált, kiket a' bátor Genuai Justiniani, segítségére az olasz földröl vezetett. 'S ha mind e' mellett is Mohammed annyira megakadt, hogy tábora ellene már fel is zendült, 's erövel akará az ostrom' félbehagyására kénszeríteni, ebböl megítélhetni, mely könnyü lett vólna a' keresztyéneknek Konstanczinápolyt megtartani. Mohammed' esze, állhatatossága utóbb is gyözött. Sokra telnék mindent, mit czélja' elérésére kigondolt, végrehajtott, elszámlálni; csak egyet említünk, mi minden idők' bámúlását meg-

érdemit. Hogy a' várost a' tenger felől is vívhassa, mi nélkül azt megvehetetlennek látta, hallatlan munkával, hegyeket, halmokat elébb egyenességgé változtatván, azután ezen mintegy 8 olasz mérföldnyi hosszú lapot kideszkáztatván, faggyúval erősen megkenetvén: ekképen hengerek' és emberi kezek' segítségével szállított egy éjjel 80 hajót szárazon a' Ceratini öbölbe. 'S így szárazon vízen egyszersmind víva, iszonyú vérontás-, 's a' jobb sorsra méltó császárnak a' falon harczoltában vitézi halállal kimúlta után, csakugyan megvette a' várost, Máj. 29-dik, a' megszállás' 53-dik napján 1453-ban. A' világ' e' második fő városa' elestével, nyúgot' ügyet nem értő, vétekbe és puhaságba sülyedt minden népeire vég veszély látszék az erő telyes, harczos, vad nemzettől várakozni; 's ha Magyarország, ha Hunyadi nincs, e' romlás bizonyosan el is következett vólna.

Valamint egy Isten az égben, úgy egy úrnak kell lenni a' földön is: igy szólt a' büszke Bizancziumi győző; szavaiból a' magyaroknák is érteniek kellett. Mindjárt azért a' következett (1454) esztendőben gyűlés tartatván Budán, itt a' hadhoz szükséges előkészületek, különösen Hunyadi' sürgetésére, megtétettek; nevezetesen a' nemességnek, saját költségén, és személyesen, általános félkelése rendeltetett, e' mellett a' Zsigmond alatt felállított mód szerént, birtok és kapukhoz mért katona állítás. Hunyadi

újra fő kapitánynyá neveztetett, de csak esztendőre, 's mellé egy a' királyi zászlóaljak' kiállításán kivül, különösen a' köz jövedelmeket ügyelő tanács, vagy biztosság rendeltetett, hihetően magának Hunyadinak kívánságára, így akarván, úgy a' hűtlenség', mint egyedül uralkodni akarás' - ellenségeitől hintegetett - gyanújának eleit venni; tetteinek, mélyekben nem vólt szándéka, sem szüksége rejtekezni, nyilvános tanúkat önként szerezni. Tartalék sereg is állíttatott, melynek a' vég várakban kellett készen állani. Hozattak sok más hasznos rendelések is; de melyeknek legnagyobb része soha telyesedésbe nem ment. Átaljában ezen 1454-diki Budai gyűlésen kezdhetni azon szomorú, fél századnál többre terjedő időszakot, mely alatt majd minden évben egy rakás hasznos, czélirányos rendeléseket, törvényeket hoztak eleink, a' nélkül hogy azoknak megtartására gondjok lett vólna, 's utóbb is örökös tanácskozásuk, végre - semmit - nem hajtásuk által az országot a' következett század' elején telyes feloldottság', fejetlenség' állapotjára juttaták.

A' következés megmutatta, hogy az előre gondoskodás nem vólt szükségtelen. Mohammed még azon esztendőben nagy erővel megtámadja a' néki magát megbecstelenítő félelemmel udvarolni, hit-sorsosin, rokonin vett, pusztító, győzedelméhez szerencsét kívánni hasztalan sietett Brankovicsot; országát tűzzel vassal pusztítja, a'

föld' népét rabszíjra fűzi; 's már Szendrő' külső városát megvévén, a' belsőt vitta, midőn a' szomszédban tüzet oltni siető Hunyadi, a' nemesek' felülésit sem várva, a' határszéli mindég kéznél tartott katonasággal a' Dunán átkelvén, őtet a' várvívással felhagyni kénszeríti; a' tőle 32,000 emberrel hátrahagyott Ferez-Béget, akaratja ellen csatába húzván, megveri, táborát, magát, több fő születésü törökökkel együtt elfogja; azután magának a' császárnak — így kezdé magát Mohammed Bizancz' megvétele ólta neveztetni — saját tartományaira déli Bulgáriába rohan, Viddint, Pirothát több városokkal együtt felégeti, 's miután a' Hémuson által előle haza siető Sultánt ütközetre igy sem vehetné, gazdag 'sákmánynyal, győzedelmesen tér meg Belgrádba, hol első gondja vólt közönségesen hálákat adni Istennek a' sokkal számosabb ellenségen néki engedett győzedelémért. Ugyan ezen alkalommal avatta fel kissebb fiját a' 14 éves Mátyást — a' Nagy Lajos idejebeli híres hadvezér Laczkovics András' kardjával innepélyesen általkötvén — Magyarország' vitézévé; miben talán nem csak oda nézett, hogy a' napnak ezzel is több emlékezetességet, hanem hogy az emlékezetes nappal fijának adjon több ösztönt emberkedni egykor a' hazáért, 's járni, min járt maga egész életében, az erény' és becsület' útán.

Hunyadi nem tartá elégnek, hogy a' törö-

köt ez úttal a' magyar határokról elriasztá; hanem messzebb nézve, 's hazáját, ha lehetne, örökre kivánván e' félelemtől megszabadítani, irt mindjárt Belgrádból Fridrik császárnak, 's elibe terjesztvén a' jelenlévő, meglehet egy egész század alatt, meglehet soha többé viszsza nem kerülő jó alkalmat, megtisztítni Europát a' töröktől, kéré fogná együtt a' dolgot a' magyarokkal, 's állítana minél elébb egy derék hadi sereget a' birodalomból. De Fridrik csak a' szempillantások', csak a' kézzel fogható hasznok' nyereségek' embere nem igen látszott szívére venni a' dolgot. Hirdetett ugyan e' tárgyban gyűlést elébb (Apr.) Regensburgba, azután (Sept. 1454) Frankfurtba, de maga, épen a' fő személy, sem egyiken, sem másikon meg nem jelent. Annyira mindazáltal, két órai tüzes beszéd után követe Aeneas Sylvius rá ment, hogy 10,000 lovasból, 32,000 gyalogból álló segítség határoztatott a' magyaroknak, de az ezeknek kiállíttatása módjáról a' császárral magával való tanácskozás még a' jövő esztendei pünkösdre határoztatott. A' császár ugyan a' gyülés tartással nem várta Pünkösdöt; de a' Neustadtban újra előlkezdett 's Húsvétig tartott tanácskozásnak utóbb sem lett semmi foganatja; a' rendek eloszlottak, a' nélkül hogy valamit végeztek volna, mire különösen sokat tett a' törökök ellen általános felkelés' szakadatlan sürgetőjének, V-dik Miklós pápának halála.

Vérzett a' szíve Hunyadinak, hogy a' köz ügyben, a' mellett ily sürgetős veszélyben, e' lágymelegségét látta a' külföldnek. Hát mint nem fájt még e' tárgy' fontosságától 's hon-szeretettől általlhatott lelkének, midőn azt kelle tapasztalnia, hogy saját hazafiai, kik szándékát leginkább gátolják, 's készek magános bosszújoknak magát a' hazát feláldozni. Mig ő a' csatapiaczon kinn vérzett, az alatt itthon Gara a' nádor, maga oktában egy, 6 egyházi, 12 világi (6 zászlós, 6 nemes) tagból álló biztosságot állított, az ország' minden dolgairól, jövedelmeiről, hadairól legfőbb rendelkezés' jogával; igy akarván a' fő kormányzó' irigyelt hatalmát, ha egyenesen nem, mellesleg, 's hallgatva megsemmisítni. Hunyadi elértette bőszült ellensége' titkos czélját; írt hát mindjárt az akkor Béesben kormányon ülő Eyzingernek. Ennek előterjesztésire László király által újra megerősíttetett fő kormányzói hivatalában; a' biztosságnak maga mellett megtartása vagy eltörlése szabad tetszésére hagyatott, 's ha az elsőt választaná — a' minthogy a' nem maga uraságáért, hanem a' közjóért, egyetértésért buzgólkodó, szerény férfi utóbb is ezt választá — azon esetre annak fejévé neveztetett.

Ezen, útjában vetett, gátot alig hárította el; már más nagyobbal kellett küzdenie. Cilleyi Ulrik addig mesterkedett, hogy ismét befúrta magát a' szoros, lelkiösméretes Eyzingert nem

szenvedhető, alacson lelkü udvariak' segítségével, Lászlóhoz. A' mely napon, a' mely órában Cilleyi a' királytól egész udvarával fogadtatva, szinte győzedelmi pompával, egyik kapun bément, ugyan az nap azon órában jött ki Bécs' másik kapuján, az udvart, a' báb királyt, lelkéből meggyűlölt, megvetett, derék Eyzinger, követve csak kevés barátitól, de követve az egész Bécsi nép', minden hazafiak' tiszteletétől, sohajtásaitól. Mihelyt régi helyét elfoglalá Cilleyi, elkezdte minden felől ostromolni Hunyadit. A' Beszterczei szászokat, kik a' Hunyadinak királyilag adott Beszterczei grófság által okozott rövidségökért kármentesítve, 's eléBb már megnyúgodva vóltak, felkészteti ellene; a' királyt tele tölti újabb mindenféle gyanúval; nevezetesen, minthogy a' magyar rendek épen akkor sürgették a' Csehországból Bécsbe visszatért királyt, hogy lakását, ígérete szerént tenné már által hozzájok, elhitette vele: hogy ezen sürgetés egyenesen Hunyadi' munkája, 's czélja benne az, hogy a' királyt, ha hatalmába kaphatja, nyilván, vagy titkon elvesztvén, maga foglalja el a' királyi széket, minél semmi nem vólna könnyebb annak, ki tettel úgy is rég király már, csak neve hibázik még, ura az egész seregnek, minden királyi váraknak, 's titkos czimborája a' töröknek. Ha tehát inkább maga nem akar veszni, el kell vesztenie, még pedig mentül elébb az embert,

kinek élete minden pillanatban megzavarással fenyegeti népei' csendességét, veszélylyel az egész keresztyénséget. Azon nyomon beszéllvén a' nádor is, rémülve adja egyezését László az ártatlannak orozva meggyilkoltatására. Ezt Magyarországon próbálni nem merészelvén, sürgetve Bécsbe hívatja, országos tanácskozások' ürügye alatt. Hunyadi értesíttetve már baráti által a' fejét fenyegető veszedelemről, felel: az ország' dolgai iránt tanácskozásnak benn az országban a' helye; a' magyar hon' határain belül akárhova, és akármikor parancsolandja a' király, kész megjelenni; kivül menni nincs semmi kötelesség, mely kénszerítse, vagynak ellenben igen fontos okok, melyek visszatartóztatják. Cilleyi a' meg nem jelenést, mint vagy bűnös vólta' érzetéből, vagy a' királyi méltóság' megvetéséből eredettet, okul véteti a' királylyal istentelen szándéka' siettetésére. Megy hát ismét a' parancsolat: jöjjön a' határra Köpcsénbe. Hunyadi engedelmeskedik; megérkezvén 2000 válogatott lovag' kiséretiben, egy puska lövésnyire megállapodik a' helységtől, tudósítja, egyszersmind a' szabad ég alatt tartandó tanácskozásra meghívja Cilleyit, 's a' többi királyi küldötteket. Ezek, útasításuk lévén már Hunyadit vagy fogva Bécsbe vinni, vagy helyben megölni, őtet kéretik magokhoz a' helységbe azon az okon, mert ők király' képviselői; egyébiránt sem oly alacson születésüek, hogy

a' helytartónak kisebbség lehetne magát hozzájok megalázni. Hunyadi értve a' czélozást, válaszol: itt a' születés semmit nem határoz; ő mint ország-kormányzó Magyarországon kétségtelenül mindnyájoknak felette áll; külömben is ők küldetnek hozzá, nem ő hozzájok; illő tehát a' követeknek Hunyadihoz, nem Hunyadinak a' követekhez menni. Ezt azok csökönyösen, Hunyadi kerített helyre, sokkal nagyobb erő közzé, kísérete nélkül, mint kívánák, menni nem akarván, ezen az öszvejövetel elmúlt. Harmadszor is meghívattatván a' királytól előre küldendő védlevél' megígérése mellett, újra elindúlt; 's már a' Bécshez legközelebb eső faluig jutott, midőn szemközt találja Cilleyit 40 lovassal. Kéri tőle a' levelet; felel: „a' király, ki illő kísérettel nem messze ide reád vár, saját kezeivel akarja általadni; jer, kövess engemet." Hunyadi megindúl, de követve hív őrjeitől, kik most is többen valának ezernél. Már jót haladtak; a' királynak, királyi kíséretnek sehol semmi nyoma. Ekkor Hunyadi megállapodik, 's miután őrjeivel a' félélem miatt elhalt grófot körülfogatta, „beleestél, úgymond, vén gazember! a' verembe, melyet nékem készítettél; álnokságodon rajta kapatva, hatalmamban vagy; egy intés tőlem, 's azonnal vége bűnös életednek. Királyom iránti tiszteletem visszatartóztatja még most méltó bosszúmat; de ha még egyszer elég szemtelen lennél szemem elibe kerül-

ni, esküszöm, életben el nem bocsátlak." Ezzel megvetve az alacsont, ott hagyta.

Igy tört irigység, vak hatalom-féltés kiöltani aztaz életet, melyben vólt épen az egész keresztyén világ' minden reménysége akkor egyesülve. Igy vesztegettetett el a' drága, viszszahozhatatlan idő, mi Hunyadinak sokkal érzékenyebben fájt, mint minden, a' mit maga személyére szenvedett; mert az alatt rendbeszedte magát a' török, erőt, 's ellenségei' egyet nem értéséből újra bátorságot vőn magának. Nem tartván mindazáltal még most is mindent elveszettnek, nemes ön megtagadással nyújt ismét ő, a' megbántatott, kezet a' békélésre üldözőinek; minthogy a' Mátyásnak elválasztott Cilleyi Er'sébet meghalt, nagyobb fijának Lászlónak, a' Cilleyiekkel vér- és lélek szerént rokon nádor Gara' leányát jegyzi el, igy próbálván a' mérges vipera fajt megszelídíteni, 's megnyerni nem magának, hanem, mit ő mindenek felett féltett, mindenek felett szeretett, hazájának. De ezek, fájdalom! szelídíthetetlenek maradtak, készek saját családjokat veszni hagyni, csak veszszen vele a' gyűlölt Hunyadié is.

Elterjedvén azomban a' Hunyadinak hánytlesek' híre, minden jobb gondolkozású hazafiak, kik Hunyadi' igaz ügyét, mint ön magokét tekinték, nyilván kezdtek zúgni, 's kárhoztatni nem csak az álnok mestert Cilleyt, hanem az egy időtől fogva igen engedelmes tanít-

ványt a' királyt is. Mit ez észrevévén, Budára (Febr. 1455) gyűlést hirdet. Hunyadi nem jelent meg, 's azt izené, nem is fogna a' király' és rendek' védlevele nélkül megjelenni. Ekkor felállván egymás után az Esztergomi érsek, a' Váradi püspök, 's többen, igen hathatós, érzékeny szavakban előadák a' háza' veszélyes helyzetét, ennek okait, várható szomorú következéseit; az ezeket nem annyira nemzete', mint a' fenyegetett egész Europa' fejéről elhárítni egyedül képes férfiúnak méltatlan üldöztetését, 's már oda lett jutását, hogy saját honjában, mely nála nélkül talán már rég nem vólna, menedéket alig találhat. A' védlevél erre minden ellentmondás nélkül kiadatván, Hunyadi siet, meghitt baráti', köztök hatalmas urak', Kanisai László', Rozgonyi Sebestyén', Székely Tamás' az Auranai perjel', és Vlad Oláh vajda' kíséretiben, Budára. Cilleyi, furdalván lelkiesmérete, nem meré bevárni. Annyival könnyebb vólt a' megbékülés Hunyadi és a' király közt. László, sajnálkozását jelentve a' múltakon, szeretettel, és bizodalommal, mint fiú atyjának, nyújtja jövendőre kezét Hunyadinak. Hunyadi, hogy magát királya' bizodalmára nem méltatlannak mutassa, egyszersmind hogy hatalomra, uraságra nem vágyásának bizonyságát adja, önként által ereszt a' királynak minden várakat, kivévén azokat, melyek a' török' robanásának legközelebb kitéve, leginkább félt-

hetők valának. 'S hogy semmi gyanúnak helye ne maradjon, hűsége' zálogáúl fiját is, a' különösen kedvelt Mátyást, a' királyi apródok közzé az udvarba vitetni engedi. Egyébiránt a' török hadfolytatásról, mi különösen szivén feküdt Hunyadinak, sok beszéd után is semmi sem végeztethetvén, a' dolog a' közelebbi pünkösdkor Győrön tartandó országgyűlésre halasztatott.

A' Győri országgyűlésen (Máj. 1455) utólsó próbát tett Hunyadi, hogy a' rendeket egyességre, a' török ellen egész erővel fölkelésre bírhassa. Előadta, mint növekszik naponként a' veszedelem: Brankovics' hiteles tudósítása szerént, Mohammed újra Serviában, 's igy a' tűz már Magyarország' szomszédságában lévén. Azután, hogy a' szóval buzgólkodó, tettel se maradjon hátra, késznek nyilatkozott — bár vagyona sok másokéval hasonlításba sem jöhetett — 10,000 jól felfegyverzett embert maga költségén állítni, és tartani egész háború alatt. Melyhez Brankovics, ha országát védni sietnek a' magyarok, ugyan annyit, a' király 20 ezeret, hasonlóúl magok' költségére, ígérvén: Hunyadi azt az ajánlást tette közönségesen, hogy, ha az ekként gyűlendő 40,000 főnyi sereg 100,000-re akár honfiakból, akár idegenekből kipótoltatik, 's tartásuk nem tovább csak 3 hónapra biztosíttatik: ő ezen hadi néppel a' mondott 3 hónap alatt mindenestül kiveri Euro-

pából a' törököt, sőt nagy reménysége van hogy Jéru'sálemet is visszaveheti; 's ha a' háború ezzel 3 hónapon túl terjed, az ország' legkissebb terheltetése nélkül egészen az ellenség' költségén fogja azt folytatni. De ajánlata ellen irigység, áldozattételtől-idegenkedés, sokakkal ily merész gondolatnak föl nem fogható́sa, annyi kifogásokat, nehézségeket tétetnek, hogy utóbb is, mint kivihetetlen, el nem fogadtatott; 's az annyi ütközeteket nyert férfinak szavai, mint akármely harczban forgatlan emberéi, sükeretlenül elhangzottak.

Mohammed előtt nem maradt titok ellenségeinek egyet- nem - értése, 's a' sok beszéd, örökös készület mellett, utóbb is késületlen lett maradása. Nem csuda azért, ha büszke ön hittségében előre meghatározá seregeinek, 's a' világnak fennyen hirdeté a' napot, melyen Budán, melyen Bécsben, melyen Párisban fogna lenni, 's lábaihoz borúlva látni egész nyúgotot, mint keletet. Már Prisrent, Bichort, a' Sitnicza melléki majd minden városokat, köztök Novobordót, évenként 120,000 arany tiszta jövedelmet adó, gazdag ezüst bányáival, elfoglalá; Brankovics, 's maga a' közeledő veszedelem, sürgetve kívánák a' segedelemre, fegyverre kelést: a' magyar rendek még is mind csak tanácskoztak, vagy idegeneket, császárt, pápát szóllítgattak a' segítségért, a' nélkül, hogy magok mozdúltak vólna. Hunyadit 's nehány ba-

rátait, névszerint Szilágyit a' sógorát, Országot, Rozgonyit, Korogit a' Macsoi bánt kivéve, kik magok költségén fogadott néhány ezer embert harczra készen tartának. Azomban érkezik a' rettenetes hír: hogy Mohammed 160,000 emberrel a' szárazon, 's nagy hajó haddal a' Dunán, útban Magyarország' élőbástyája, Belgrád ellen. Közönséges lett most az ijedtség; minden kiáltott, hogy szabadítani kell a' hazát, de a' szabadítást minden mástól várta. Nem igy Hunyadi. Mert miután köz akarattal — Budán épen gyűlés, 's azon a' király maga is személyesen jelen vólt — a' hazának oltalma, a' hadaknak, melyek nagy részint még csak a' papiroson valának, vezérlése reá bízatott: sietségtől várva egyedül idvességet; mig mások tanakodnak, vagy épen futásról gondolkoznak, repül a' veszedelem' helyére. Kevés nap alatt ellátva vólt a' vár eleséggel, puskaporral, 's annyi őrsereggel, mennyit további segítség' érkeztéig elégnek ítélt. Mindent jó karban-, 's parancsnoknak maga helyett Szilágyi Mihályt hagyván, siet vissza Magyarországra szorgoztatni az országosan megrendelt hadak' kiállását. Alig érkezett meg a' Szegedi táborba, hová az alatt igen kevesen gyülekeztek, jön mind hozzá, mind Budára a' királyhoz a' tudósítás Szilágyitól: hogy Mohammed a' vár alatt roppant táborával. Leírhatatlan a' zavarodás, mely e' hírre mindeneket elfogott. Rémülve, 's népe' lázadá-

sától féltiben, szökve, mintha csak vadászni menne, hagyja oda Budát, Cilleyi' társaságában, a' király, távolabb, bátorságosabb helyet keresve mind ketten magoknak Austria' fő városában, 's majd — ha az ellenség közelednék — gondolatjok' 's a' félelem' szárnyán messzebb. Futásával még nagyobb, közönségesebb lett az ijedtség. Budán, Pesten, 's azon egész vidéken egy pár nap alatt nem vólt egy valamire való ember látható. Mint egykor a' tatár' berohanásakor, 's épen mintha már a' kapu előtt állna az ellenség, erdők, hegyek, barlangok, messze tájak fogák fel, a' hazát, vallást, kötelességet, becsületet felejtve futók' sokaságát. Hunyadi' ellenségeiben küzdött a' bosszú-vágy a' haza' 's ön magok' féltésével; utóbb is az első győzött; szántszándékkal késleltették zászlóaljaik' kiállását; másokat is, a' mennyire lehetett, akadályoztattak. Most először történt, hogy a' Garák, Ujlakiak, Cilleyiek nem irígylék a' megtiszteltetést Hunyadinak, mert bizonyosnak tarták megszégyenülését, 's csak Hunyadi szégyent valljon, mit oly rég óhajtottak, min most előre tomboltak, ők az ország' 's magok' romlásával, bőszült indúlatjokban keveset gondoltak. De nem ezeknek haza- 's emberiség-szentségtelenítő óhajtásai, hanem mind kettőnek javára, a' magyar-név' örök dicsősségére, az igaznak fohászai hallgattattak meg ott fenn, 's nyertek telyesülést.

Mintegy 15,000 jól felkészült vitéz gyült Szegedhez; a' többi keresztes gyülevész sokaság, kiket a' Sz. Ferenczi, oly buzgó, mint ékesenszólló Capistrán János mindenféle nemzetű, sorsú, korú emberekből, papokból, parasztokból, remetékből, mester-legényekből, oskolai tanúlókból, a' pápa' nevében ígért bűnbocsánat' 's mártir' korona' kecsegtető ingerével öszvegyűjtött, nem csak gyakorlatlan, de részszerint fegyvertelen is, vagy legfeljebb balta, kasza, ásó, bot, paritja fegyverrel vólt ellátva. Ezekkel indúlt meg Hunyadi — miután nagyobb fiját Lászlót, az ilyedt nép' megnyugtatására Budán hagyta, másikat, a' bizodalom' mutatásúl királyától most visszaeresztett Mátyást, magához vette vólna — Belgrádot, mely ha elesik, nincsen erő, mely az ellenséget feltartóztassa, az ostrom alól felszabadítni; a' királyától vesztiben hagyott, legtehetősebb fiaitól, a' legnagyobb birtokú uraktól istentelenül elárúlt magyar hazát, 's a' mint a' körülmények vóltak, bátran mondhatni, az egész keresztyénséget a' Konstanczinápoly' 's Görög császárság' sorsára jutástól megmenteni. E' vólt az ő dicsőssége' tetőpontja, élete' legfényesb, 's harcza' végével, legbóldogitóbb pillanatja.

Julius' 4-kén kezdte el, 's tiz nap, tiz éjjel soha meg nem szünt, Orbán csinálta, 27 lábnyi hosszú, Szegedig — 20 mérföldnyire — dörgő, rettenetes ágyúival lövetni Belgrádot Mo-

hammed, megesküdvén, 's ezt táborában is közönségessé tétetvén, hogy a' vár, melyet atyja egykor hét hónapig hiában vítt, legfeljebb 14-ed- napra övé-, Magyarország két hónap alatt meghódoltatva-, 's a' Budai vár' falain török lobogó lesz. A' csatáiban majdan elhullandó, vagy elevenen kezébe esendő keresztyének' felfalására már előre mindenfelől öszveszedte, 's táborába hordatta a' dög-emésztő nagy kutyákat. Terítve vólt hajóival a' Duna'- Sáva'-öszvefolyása; a' vár hozzájárúlhatatlan miattok. Ezeken kellett, ha Belgrádba akart jutni, elébb keresztül törni Hunyadinak. Ezt midőn hajókra szállított kisded hadával próbálná először, oly vakmerőnek tetszett próbája, szándéka a' hasonlíthatatlanúl nagyobb erővel csatába ereszkedni oly hihetetlennek, hogy gúnynyal, megvetéssel fogadá, 's szinte szégyenlt vele viadalt kezdeni a' büszke ellenség. De szinte akkor Szilágyinak 40, a' várbeliekkel megrakott hajóinak hátulról reájok rohanása csakhamar meggyőzé őket, hogy Hunyadi igen is jól meggondolva 's az ostromlottakkal egyetértésben tette lépéseit. Nagy vólt mind két részről az erőlködés. Végre 5 órai véres harcz után csakugyan Hunyadié lett a' győzedelem, mely Mohammed' egész hajósseregét telyesen semmivé, a' várat a' víz felől szabaddá tette, Hunyadinak pedig módot szolgáltatott, hogy hadai' egy részét kivül, a' Sáva' bal partján, Zemlin alatt erős állásban hagy-

ván: a' többekkel maga, öröm-zaj 's háláadó énekek közt, mint szabadító, fogadtatva, a' szorongatott városba bémehetett.

A' hajói' veszteségén csak jobban felingerült, 's már már, a' tiz napi sikeretlen ostrom után, jóslása' bé nem telyesedésétől is tartani kezdő Mohammed még nagyobb tűzzel, mint elébb, újra elkezdi a' várvívást, 's hét nap és éjjel szakadatlanúl folytatja. Miután az első falat egy nagy omladékká lövette, Júl. 21-kén estvefele utólsó, elválasztó próbát, általános rohanást parancsol. Jutalom-ígérés, fenyegetés, semmi, a' mi ösztönt adhat, próbálatlan nem marad. Maga, rettentő vas buzgánynyal kezében, sarkában a' viaskodóknak, feyítni nyomban a' restelkedőt, vagy hátrálni készülőt. Kétszer foglalták el a' külső várat a' vitéz várvívók, kétszer verettek vissza a' még vitézebb várőrzőktől képzelhetetlen vérontások-, fegyver'- 's a' férjeik' veszedelmében osztozó, vitéz várbeli asszonyoktól szórt, égő, szurkos tekercsek', vagy feljülről alá öntözött forró olaj', ón', szurok'- pusztítási között. Egész más nap délig tartott a' legmegátalkodottabb harcz. Mely közben szüntelen pihentek válták fel az ostromlók' fáradt csapatait. Ezt a' várbeliek, magok' részéről, kevés számuk miá, nem tehetvén, egyszer már úgy megszorúltak, hogy a' belső várat is elhagyni, 's mindenestül, a' Sáván túl, Zimonba költözködni készűlének. Már lobogott

a' vár' falán, egy erős török' kezében Mohammed' zászlója. Ellene kél egy bátor magyar, *Dugovics Titus*; próbálja a' zászlót kitekerni kezéből, próbálja magát a' vitézt levetni; látva, hogy győzhetetlen, átöleli hirtelen erős karokkal, 's a' kőfalról le, a' feneketlen mélységbe zászlót, zászlótartót egy pillanatban maga után ránt a' lelkes, 's csak maradjon a' hon, maga veszni kész honfi. Utóljára egy a' várba vivő hídhoz tolúl minden harcz; közeledni látszott a' határozó szempillantás. Mindegyik fél öszveszedi minden erejét. Hunyadi 's Capistrán, egyik oly elszánt, mint a' másik, 's mindenütt hol legsűrübb az ellenség, ott jelen, amaz karddal, ez feszülettel kezében, csakugyan addig bíztatják övéiket, hogy ezek nyakrafőre visszatolják az osmanokat. Ezen neki bátrodván a' keresztesek, Hunyadi' világos parancsolatja' ellen ki a' várból, nyomába a' futóknak, a' török sánczokra rohannak. Hunyadi, látva veszedelmöket, mielőtt az ellenség zavarodásából magához jönne, maga is utánok vitézeivel; még egyszer öldöklő csata keletkezik, kivül a' váron, az ellenséges táborban. A' mely arányban növekszik előmentökkel a' magyarok' bátorsága, bátorságukkal erejök, szint abban sülyed veszteségökkel az osmanoké. Mig vert hadát öszveszedni, a' futókat megállítni törekszik Mohammed, maga is a' tolongásban jobb szemén, bal csípején sebet kap, 's végre is kéntelen a'

legközelebbi éj' oltalma alatt, több mint 40,000 ember'- 's majd 200 hajó' vesztesége után, minden tábori készületei', 300 ágyúja' és 27 hajója' hátrahagyásával, futva távozni a' vár alól, magán kivül nem annyira a' vallott kár, mint szégyen miá, 's népének tapasztalt nagy leverettetése után még csak azon reménységétől is fosztva, hogy valaha győzőjén bosszút állni, vagy annak életiben, Magyarországot, mire oly igen vágyott, meghódoltatni módja lehessen.

E' vólt utólsó tette Hunyadi Jánosnak. Mely fontosnak tartatott az nem csak Magyarországra, hanem közönségesen az egész keresztyén világra nézve is, abból megítélhetni, hogy a' pápa a' keresztyénségnek a' Belgrádi győzedelem által a' gyötrő rettegéstől lett megszabadúlása' emlékezetére rendelte az anyaszentegyházban máig is fennlévő *Úr színe' változása' innepét.* A' győző maga nem soká éldelé a' haza' és hit' általa lett megmentetése' örömét. Alig hogy az ostrom' végződésével Zimonba ért, a' sok munka, virasztás leverék az erőst, 's többé lábra állhatás' reménye nélkül. Bátor, mondhatni vidám lélekkel fogadá, a' harczok' viharjai közt ezer irtózatos formában látott, de soha nem rettegett, 's most hozzá barát- inkább, mint ellenség-ként, csendesen közelítő halált. Minden rendeléseket, melyek halála' esetére szükségesek vóltak, maga megtett; öregebb fiát Lászlót, a' király' további rendeletéig, maga he-

lyett Belgrádi kapitánynyá nevezte; földi maradványait Gyula — mai nevén — Károly-Fehérvárra takaríttatni rendelte. Azután fiait, barátit, a' hazát megáldva; az előtte álló hosszú útra, a' szokott módon, szokott helyen, a' templomban, hova egykori hű viadaltársai' karjain viteté magát, a' végső szentségekkel felkészülve: Augustus' 11-kén (1456) a' bóldog örökkévalóságra csendesen áltszenderült a' — nehéz vólna meghatározni — mint ember-é vagy mint hazafi, tiszteletre 's követésre inkább méltó férfiú. Halálát nem csak minden jó hazafiak, hanem minden nyúgoti udvarok is fájlalák és meggyászolák; megkönnyezé azt maga a' magyar- és keresztyén-név gyűlölő ellenség is, Mohammed, ki őt Europa' legnagyobb hadi-vezérének, 's mi, ítéletünk' szerént, több, oly kormány-férfinak vallá, kihez hasonlóval, miólta a' világ fennáll, nemzet, a' magyaron kivül, nem dicsekedhetik. Tizenkét nagy csatái közzül a' törökkel, tízben győzedelmes, (a' Várnait, Rigómezeit, nem maga hibájával, 's nem bosszúlatlanúl, elveszté) III. Calixt pápától, midőn telve hálával, 's fájdalommal halálán, Péter' templomában minden kárdinálok' jelenlétében fényes halotti pompát tartana utólsó tisztességére, *hitvédő* névvel tiszteltetett közönségesen meg: de Hunyadi több vólt mint hitvédő; mi hajdan a' Cimberek' meggyőzője Marius a' régi, az vólt ő az újabb világnak, a' miveltség

és századok alatt előbbre haladt szelíd emberiség megmentője, gát a' mindent dúlással fenyegető durva erő' és vadság' rohanó árja ellen. És még is — nincs emlék, nem mondom mely a' megvédett hit' 's emberiség' szabadítója' emlékezetét külföldön, de csak az sincs, mely, benn a' hazában, a' honnak nagy fija iránti figyelmét, vagy a' szent hamvak' nyugvó helyét mutatná!

Két hónappal későbben, Oct. 23-kán kimúlt a' 71 esztendős Capistran is, Hunyadi' hív barátja, 's a' megtartott Belgrád' dicsőségében társa.

A' nagy ember' halálán a' Hunyadi ház' ellenségei sem maradtak részvét nélkül, de ezen részvét öröm, nem fájdalom volt; reménylék: kidülvén a' tör'sök, könnyü lesz annak még meg nem erősödött sarjait eltaposniok. Ide czélozott Cilleyi Ulrik, csakhamar a' Hunyadi János' halála után, ipához Brankovicshoz küldött levele' azon szavaival: hogy rövid nap két oly laptát fogna néki küldeni, milyennel még egy Serviai fejedelemnek sem vólt szerencséje magát múlatni. A' két laptán t. i. értette a' két ifjú Hunyadi' fejét. A' levél Hunyadi László' kezébe került. Ugyancsak néki fülibe ment az is hogy Ulrik dorbézoló társai' meghitt körében' becsületét köté le, ha még azon esztendőben az *oláh kutya fajt* — igy nevezé közönségesen a' Hunyadiakat — mindenestül ki nem irtja. Igy mind abbeli bíztában irt és szólt Ulrik, mert a'

hatalom kezében vólt: mindjárt, a' mint Hunyadinak szeme húnyt, helyébe a' Futaki gyűlésen a' királytól ország-kormányzóvá, 's ugyanakkor a' Hunyadi ház' másik megesküdt ellensége Ujlaki minden hadak' fő kapitányává, 's a' török háborúra, mely újonnan elhatároztatott, fő vezérré neveztetvén. Annyival alaposabb vólt hát a' félelem fenyegetődzéseitől, természetesb a' tőle óvakodás a' Hunyadiakban. Innen, midőn Cilleyi' ösztönözéséből, a' Futaki ország-gyűlés' végződésével Belgrád' megtekintésére menne a' király, Hunyadi László, (ki őt maga hívta, hogy számot adjon, miket tett atyja' halála ólta a' vár' újra jó karba helyheztetésére) minden tisztelettel és szivességgel fogadá ugyan; maga, elibe kimenvén, térdeiről nyújtá által a' vár' kúlcsait — melyeket azomban a' király igen hízelgő, atyját különösen magasztaló szavak közt el nem fogadott —; azután magát, kísérőit, köztök Cilleyit, sőt seregei közzül is a' magyar lovasságot beeresztette a' várba: de mikor a' német katonaságra kerülne a' sor, a' hídakat felvonatni, a' kapukat be- 's az idegeneket kizáratni rendelé. Megütközve parancsolja a' király ezeknek is, mint kíséretéhez tartozóknak, bebocsáttatását; de Hunyadi elébbi rendelése mellett marad, a' vég-várakba idegen katonaságot lépni tiltó magyar törvényre, 's arra hívatkozva, hogy hű magyarjaitól 's Mohammed' győzőitől környezve nincs külföldi őrökre szük-

sége a' királynak. A' király ezen megnyúgodni látszék, de belül gyanú, félelem, bosszú dúlák kebelét. Annyival könnyebb vólt Cilleyinek mindent, mit régebben, mit újabban a' Hunyadiakról hazudozott, vele elhitetni, nevezetesen: hogy atyjok' nagyravágyó, nyughatatlan természetét örökölve, hízelgő jóslók, jövendőmondók által még jobban feltüzelve, megvakítva, éjjel nappal koronáról álmodoznak, 's hogy azt magoknak megszerezzék, mindent megpróbálni, a' királyt magát kioltani eltökélettek. A' király magán kivül ijedtében, meghatalmazza istentelen nagybátyját, hogy tegye, a' mit jónak, szükségesnek lát; 's ez épen ezt várva, tüstént tervet készít, nagy titokban, a' Hunyadiaknak közelebbi Sz. Márton napján okvetetlen leendő kiirtására. De — minthogy alacsony lelküek csak alacsony lelküekre bízhatják magokat — titka még azon órában elárúltatatott a' Hunyadiaknak. Mire ezek nagy bátyjokkal 's barátaikkal tanácsot tartván, elvégezék megelőzni a' veszedelmet, némelyek szerént a' magok' 's haza' megesküdt ellenségének, a' király' 's nemzet' jogait bitangoló 'sarnoknak (minthogy a' törvények' útján, nagy hatalmánál, a' királylyal rokonságánál fogva, nem látszék számadásra vonhatónak.) erőszakosan meggyilkolása, mások szerént csak hivatalából és a' király' közeléből eltávolítása által. Szent Márton napján (Nov. 11-d. 1456), az Ulrik által a' Hu-

nyadiak' megöletésére választott napon, mig a' király az isteni tiszteletben foglalatoskodik, Hunyadi László és a' Hunyadi ház' barátai öszvegyülekezvén, valamely fontos tárgy feletti tanácskozás' ürügye alatt a' grófot magokhoz kéretik. Ez megjelen felső ruhája alatt egészen pánczélban, 's karddal oldalán. Egyedül, 's fegyvertelen fogadja az elő-teremben Hunyadi, 's miután köszöntötte, szemére hányja atyja-, 's most fiai ellen engesztelhetetlen gyűlölségét, régibb újabb alacsony áskálódásait, mutatja néki a' Brankovicshoz írt, történetből kezére került levelet. Ulrik tagadja hogy övé vólna az írás, 's mélyen sértő kifejezésekkel illeti Hunyadit. Ez ezen tűzbe jővén, álnokúl orzott hatalmától búcsút venni, hívataláról lemondani, Belgrádot 's Magyarországot a' tőle mellé rendelendő őrizet alatt azonnal végképen elhagyni parancsolja. Ulrik, a' helyett hagy felelne, ragadja fegyverét, 's a' fegyvertelen ifjúra rohan. Az, elibe vetett jobb kezével hárítja el a' fejére mért halálos csapást; igy is azomban mind újain, mind fején mély sebet vőn. A' lármára, kik a' szomszéd tanács-teremben valának, előrohannak, 's látva Hunyadit fegyvertelen, megvérezve, a' gyilkosnak esnek, azt kevés pillanatok alatt, teméntelen sebekkel, halva terítik a' földre. Azzal mennek — a' magokat, nem mint közönséges gyilkosokat, hanem mint eszközt Isten' kezében az istentelennek rég megérdemlett bün-

tetésére tekintők — egyenesen a' királyhoz, szerencsét kívánni a' csábítótól lett megszabadúlásához, 's bocsánatot kérni, hogy ezt engedelme nélkül tevék. A' tettetést nagy-bátyjától megtanúlt király, látván hogy egészen a' Hunyadiak' hatalmában van, tudván a' közönséges ingerültséget Ulrik ellen, megháborodását eltitkolva, helybehagyja a' mi történt, bocsánatot 's bántatlanságot ígér a' tettet elkövetteknek. Ígéretét még egyszer, kevés nappal azután Temesváron — a' Hunyadiak' birtokán — keresztül útaztában, az őtet oda elkisért Hunyadi Lászlónak, 's érte rettegő édes anyjának megújítja, a' gyászt mind az özvegygyel, mind fiaival letéteti, gazdag, arany hímzetű, bársony ruhákkal mind hármójokat megajándékozza; 's hogy legkissebb gyanú fel ne maradjon, a' templomban, nagyjainak 's az egész Hunyadi háznak jelenlétében, az Úrnak szent oltáránál, kezét az evangyéliomra téve (Nov. 23) megesküszik: hogy szívében semmi neheztelés, semmi ellenséges indúlat a' Hunyadiak ellen; 's hogy Cilleyi' megölettetéséért semminémű szín alatt soha boszszút állani nem fog. Egyszersmind Szilágyi Er'sébetet anyjának, fiait testvéreinek fogadja; 's karjait karjaikba öltve vezeti új testvéreit a' szent asztalhoz, hogy velek együtt részesüljön a' Megváltó testében és vérében.

Ennyi próbák után is találkoztak, kik a' király' szívében mélyebben olvasván, midőn a'

Hunyadiakat — különös szívességel, mint látszék — kísérőbe Budára hívná, otthon maradásra inték azokat. De ezek, ifjú, ártatlan szívök' tisztaságából mérve a' másokéét, nem hallgatnak az intésre, 's követték a' királyt Budára. Nem sokkal azután történt, hogy a' Belgrád után ólálkodó Brankovics, a' Hunyadi László' helyibe Belgrádi kapitánynak maradt Szilágyi Mihályt, egy a' váron kivül tett kocsikázás' alkalmával nehány Serviai lovasok által megtámadtatta; 's testvérjét Szilágyi Lászlót meg is ölette: de maga Szilágyi Mihály hamar lóra kapván, megmenekedett. Nehány nap múlva Szilágyi vet lest Brankovicsnak Kupiniknél a' Száva mellett, oly szerencsésen, hogy Brankovics vitéz ellentállás után, mely közben jobb keze' két úját elveszté, maga is elfogatott, 's bár nagy summa pénzért szabadon eresztetett, a' vett seb' következésében csakugyan elhala, hűtlenség, eskütörés, álnokság által annyiszor megbecstelenített élete' 91-dik évében. Minthogy Brankovics Cilleyinek ipa, Szilágyi a' Hunyadiaknak közel rokona vólt, ezen öszveköttetéseknél fogva öszvefüggésben akarák látni 's láttatni a' két történetet a' két gonosztévő' czinkos társai, Brankovics' halálát is a' Hunyadiaknak tulajdonítani, 's a' tettért, bár végre más hajtotta, számadásra, mint indítót, főképen Hunyadi Lászlót vonatni. Már elébb öszveesküdtek a' derék ifjak' elvesztésére az aty-

jok iránti gyülölséget rájok is kiterjesztett Gara, Ujlaki, Bánfi, Giskra, 's több részint magyar, részint Austriai és cseh urak, 's most újabb alkalmat, bátorságot vettek áskálódásaik' megújítására. Sajditotta istentelen szándékjokat a' derék Ország, 's nem múlasztotta el ifjú barátait a' fejök felett függő veszélyre figyelmeztetni, az udvar' mentül elébb elhagyására serkenteni. Hasonló értelemben szólván a' Hunyadi ház' másik régi barátja, Váradi püspök Vitéz János: Hunyadi László már rá is határozta magát, hogy, a' török' újabb mozgolódásiról elterjedt hírt használva, 600 lovas, 's számos fegyveres földnépe' kíséretiben Budát rögtön oda hagyja. De szerencsétlensegire Garával, kinek leányával jegyben vólt, bizodalmasan közölvén mit akar, ettől nem csak maradásra, hanem mindenféle hamis hitegetésekkel, arra is rá bíratott, hogy az udvarnál többször, nagyobb pompával, több kísérőkkel mutassa magát, 's minthogy már annyi válogatott fegveres népe van, a' vitézi gyakorlatokban szenvedélyesen gyönyörködő király' kedvéért adna harczi játékokat is. Más felől elhiteti a' királyt Gara, hogy Hunyadi László koronája, 's élete után leselkedik; innen gyakori megfordúlása az udvarnál, a' város' közelében tartott számos hadi népe; innen a' böjti szent napokban, minden alkalom nélkül szándékba vett harczi játékok. Majd bérbe fogadott feladók által azt is meghatároztatta a'

királynak: hol, mikor, hogy fogna megtámadtatni, hová, kik által hurczoltatni. Mind ezekből semmit nem tudva, semmit nem gyanítva Hunyadi László, midőn Márt. 16-kán (Thuróczi szerént Márt. 21) reggel, akár a' királytól tanácskozás' színe alatt hívatva, akár magától, a' harczi játékot jelenteni, az udvarba menne, letartóztattatik, hasonlóúl testvérje Mátyás, 's a' Hunyadi ház' Budán jelen lévő minden barátai, Vitéz János, Rozgoni Sebestyén, Kani'sai, Bodó 's többen, kiknek romlásával tartá csak az istentelen ellenpárt győzedelmét tökéletesnek. Harmad napon, némelyek szerént még az nap, estvefelé, az áldozatra szánt, 23 vagy 24 éves, ártatlan ifjú, ki sem hallgatva, még csak meg sem kérdeztetve, fogházából egyenesen a' vesztőhelyre vitetett, történetből, vagy szántszándékkal, épen a' királytól, mikor testvérévé fogadá, ajándékba nyert, gazdag, aranyos, bársony köntösébe öltözködve, hátra kötött kezekkel, de, mint Aeneas Sylvius írja, nyúgodt elmével, feltartott fővel, a' nézőkön (kik, nem a' szokott nyilvánossággal történvén a' dolog, szokottnál kevesebben, 's mind, úgy az eseten magán, mint váratlanságán, borzadás, csudálkozás miá magokon kivül valának) végig, végig vitt, komoly, de semmi félelmet, leverettetést nem mutató tekintettel. Midőn Sz. György' piaczára, hol a' bakó reá várakozott, megérkeztek, kivégeztetésének oka e' kevés szavakkal

jelentetvén: *„így büntettetik, ki hűségtelen urához:"* hallható, erős hangon, innepélyesen állítá: hogy tiszta a' bűntől, melylyel vádoltatik; Isten a' bizonysága, ki elibe mindjárt menendő, hogy a' hazáért, királyért kész lett vólna életét feláldozni, 's hogy most nem értök, nem, mint óhajtá, a' dicsőség' mezején omlik vére, egyedül az fáj lelkének. Azzal késedelem nélkül letérdelt. Kétszer vágott már életölő pallosával meztelen nyakához remegő kezekkel a' hóhér, a' nélkül hogy fejét, vagy magát leejthette vólna. Harmadszor is hozzácsapván nagyobb erővel, maga ugyan földre dült, de feje fenn-,' 's roncsolt testében még annyi erő, lelkében annyi jelenlét maradt, hogy csakhamar egész testével fölegyenesedve, hívatkoznék ártatlanságára, melyet Isten csudálatosan bébizonyított; hívatkoznék a' törvény' erejével bíró országos szokásra, mely a' három' csapást kiállott bár mely bűnösnek is kegyelmet ád, 's tiltja a' negyedik csapást. Most nehány lépést tévén a' király felé — kérni? vagy megegyezésnek vett hallgatását köszönni? — hosszú ruhájában megbotolva, elesik. Azon pillanatban hangzik a' nem várt, csudálatos történeten elébb megdöbbent, most elestivel újra neki bátrodott uraknak a' hóhért tiszte' folytatására kisztető rivalkodása; mire az ismét néki esik a' szerencsétlennek, 's csakhamar azután felmutatá földön fektében elnyiszált véres fejét. Hólt teste fe-

kete posztóba takargatva, akkor éjjel Mária Magdolna' templomában őríztetett, más nap viradtakor, hová hajdan Kont István 's társai, a' Krisztus' szent testéről novezett kápolnába takaríttatott minden pompa nélkül.

Csak miután sírjában nyúgodott 's magát többé a' néma halott nem mentheté, akkor jelent meg az ártatlanúl meggyilkoltat hamisan vádló, az elkövetett legégrekiáltóbb igazságtalanságot igazolni próbáló, királyi oklevél, melyben — épen mint egykor a' hasonlóúl borzasztó emlékezetü Zács Felicián — minden kigondolható vétkekkel, haza- és felségárúlással terheltetett nem csak maga Hunyadi László 's fogoly társai, hanem, hogy büntetését annyival inkább megérdemeltnek lássék, még atyja is, a' hűség' 's hazaszeretet' példája, a' nagy Hunyadi János. Nem felejtették el ezen oklevélben, koholói, a' Temesváron esküvéssel ígért királyi bocsánatot is erőszakkal kicsikartnak nyilatkoztatni, 's épen ezzel árúlták el: hogy Hunyadi Lászlónak utóbb is az ezer halálra érdemes Cilleyi Ulrik' haláláért kellett, a' királyi szent szó' 's eskü' ellenére, lakolni. Ugyanazok nem múlasztották el a' Hnnyadiakkal ellentétben, magokat, mint különös híveit királyuknak, 's a' hűtlenség' megbüntetésében tanácslóit, segédeit, hosszú sorral elszámláltatni; így sütöttek magok, nem akarva, minden jó hazafiak, még a' késő mara-

dék előtt is, homlokukra, nevökre, kiólthatatlan bélyeget, örök gyalázatot. Ezek valának a' magyar urak közzül: Gara, Ujlaki, Lindvai Bánfi Pál, és Buzlai László fő-pohárnok.

Hunyadi Mátyással hasonlóúl akart, mint bátyjával, bánatni a' Hunyadi vért szomjúzó Gara: de a' gyászos eseten, a' törvénytelen bánáson az egész hazában mutatkozott eleven részvét, nemzeti köz elkeseredés, a' fogoly uraknak egy irtóztató éjjeli orkán' alkalmával, Hunyadi Mátyáson és Modrár Pálon kivül, tömlöczeikből kiszabadúlása, majd az arany Bulla által jogositott fegyverre kelése, különösen a' gyermekéért mindent merni kész édes anyának, Szilágyi Er'sébetnek, 's bátyjának Szilágyi Mihálynak hirtelenében mindenünnen öszvegyüjtött feles hadaik, ezekkel Erdélyben nyert győzedelmeik, utóbb még azzal is fenyegetődzésők: hogy a' törököt fogják behívni, 's annak a' végvárakat általadni — arra bírák az ezen zürzavarok közt tanácsositól, kik félrevezették, 's kik most magok sem valának bátorságban, magára hagyott, ijedtében Austriába futott királyt, hogy Mátyásnak, kit maga után foglyúl vitetett elébb Bécsbe, azután Prágába, ha szabadságát viszsza nem adta is, életét legalább meghagyta, 's ezzel a' lehetőséget a' nemzet' nagy testének: az igazságtalanságot, melyet egyes tagjai a' nem azt érdemelt Hunyadi házon elkövették, egykor, ha akarándja, jóvá tenni.

18 *

Hunyadi Lászlót nem sokára követte a' sírba László király, még azon esztendőben, 's mi igen nevezetes, mintha csak intő példát, tanúságot akart vólna a' bünt büntető isteni igazság ebben is mutatni, épen azon a' napon — Nov. 23-kán — melyen a' feljebbi esztendőben Temesváron bocsánatot, testvéri szeretetet esküdött vólt Hunyadi Lászlónak. Kimúlt, még 18-dik évét sem töltve be egészen, Prágában, midőn épen a' franczia király' leányával öszvekelni készülne, igen véletlen, 's csak nehány órai betegség után, mint némelyek hiszik, méreg' következésében, melyet vagy az Austriai birtokira vágyott lelkiesméretlen III. Fridrik császár, vagy a' tőle keserüen üldözött cseh kelyhesek nyújtottak.

XXIX. FEJEZET.

I. Mátyás 1458—1490.

V-dik László' halálával a' fő rendek Budára gyülvén, sokan Kazimir lengyel királyt, V-dik László testvér nénjének Er'sébetnek férjét, mások III. Fridriket vagy ennek öccsét Albertet, a' hatalmas oligarchak, mint Gara, Ujlaki, kik eddig annyi istentelen magót vetettek, 's arról most már aratni szerettek vólna, magokat akarák királylyá választatni. Egyet nem értésök reményt, majd kívánságot ébresztett Szilágyi Mihályban, egykori tisztelt barátja', szeretett rokona' szeretett fiját, az atyja' érdemein

kivül is, saját erényeinél, ritka elmetehetségeinél fogva ön magáért is eléggé ajánlatos Hunyadi Mátyást ültetni a' megürült királyi székbe. Czélja' kivitelét nagyon látszék könnyíteni a' király' halálát megelőzött rövid belső háborúból még talpon lévő 20,000 főnyi, jól felkészült serege. De maga Mátyás Prágában fogoly, 's a' Csehországi kormányzó Podjebrád' hatalmában vólt. Szabadúlása' minél elébb eszközölhetésére, húgával Er'sébettel egyetértőleg, Vitéz János püspököt küldi Podjebrádhoz. Kinek a' váltságúl kívánt 40,000 aranyat megígérvén, tőle viszont nem csak Mátyás' kiadásáról bizonyos ígéretet, hanem még segítő seregeket is nyert. Podjebrád t. i. a' cseh királyságra vágyván, sietett a' lelkes ifjat, kinek magyar királyságát már akkor szinte bizonyosnak nyilatkoztatá a' püspök, magának minél szorosabban lekötelezni. Ez vólt leányának a' még fogoly Mátyás' részire eljegyzésében is fő czélja.

Vévén Vitéz János által a' kívánt tudósítást Szilágyi, megjelent (Ján. 1458) most már szinte 40,000-re szaporodott hadai' kíséretében, a' Pestre hírdetett országgyűlésen. Tőle féltökben midőn Gara 's a' veletartók Budáról többszöri hívására is általjönni vonakodnának: maga az általfagyott Duna' hátán (Jan. 9-kén) 10,000 bátor vitézzel utánnok megy, a' várost elfoglalja, a' félre húzókat úgy szóllván erővel általhozza, de elébb esküvéssel fogadván, 's ezt, mindenek'

megnyugtatására, irásban is kiadván: hogy sem most a' gyűlések' folytában, sem ezután soha, sem ő, sem Hunyadiné, sem Mátyás senkit László' ártatlan megölettetéséért üldözni, vagy számadásra vonni nem fognak. Együtt lévén a' gyűlés, miután Szilágyi innepélyesen kijelenté, hogy fegyveresei a' rendek' választási jogát nem akadályoztatni, hanem, minden külső befolyástól mentten, feltartani, védni vagynak jelen, elkezdődtek a' tanácskozások. Elébb a' magyar koronát kérő idegen fejedelmek' követei hallgattattak ki. Feláll azután Szilágyi, 's előre bocsátván a' kivül belül fenyegető veszedelmeket, ehez képest az egyetértés' szükségét; azután renddel előszámlálván az országnak 72 esztendei, szakadatlan terhes szenvedéseit az idegen nemzetü királyok' kormánya alatt; beszédét azzal végzé: „hogy idegenekről egyátaljában nem is gondolkozván, magok közzül válaszszanak valakit, a' legérdemesebbet, ki egyedül övék, 's kinek a' magyar nemzet mindene legyen; ezt kívánja az ország' java, ezt a' nemzet' becsülete; ellensége mind kettőnek, árúló, nem magyar, ki másként gondolkozik." Sokan úgy vélék, magára czéloz; 's már kezdék *éltetni* a' koronára nem érdemetlen lelkes hazafit. Vévén észre csalódásukat, feláll újra, kezd világosabban szóllani, előadja hadi emberhez illő egyszerü, de, minthogy minden szavai érzést, meggyőződést lehelének, hasonlítha-

tatlan ékesenszóllással, Hunyadi János' halhatatlan érdemeit, ezekért a' nemzetnek tartozását, érettök ekkorig nem csak-nem hálával, de, bár kevesek' vétke miá, a' legbosszasztóbb, szívet fagylaló hálátlansággal fizetését, az útat, mely egyedül nyitva előtte igazságtalansága' helyrehozására, régi sokszoros tartozása' lefizetésére — a' nagy hazafi' életben lévő, tőle különösen kedvelt, bizonyosan nyomdokiba hágandó lelkes fijának, Mátyásnak az üres királyi székbe ültetése által. Kinek, ha talán ifjú kora mellett, ideje feletti érettsége, esmeretes erős lelke, nemes szíve, szilárd charactere sem látszanának elég biztosítást nyújthatni a' rendeknek, lehetne, mint máskor, kormányzót, kinek tanácsa, megegyezése nélkül semmit ne tehetne, mellé választani. Külömben, hozzá téve, a' dolgot erőltetni, a' nagy, a' különösen szerény Hunyadi' fiját az országra tolni épen nem szándéka; csak figyelmeztetni kívánta a' rendeket, 's a' külömböző pártoknak, minthogy király csak egy-, 's mindnyájok' kívánsága meg nem-lehet, kimutatni azt, kiben saját meggyőződése szerént legbiztosabban, legbátorságosabban lehetne egyesülniök. Tetszést, megegyezést harsogott szavaira a' többség; csak a' Hunyadi ház' ellenségeit, kik számra kevesebbek, de mind a' legnagyobb tekintetű urak valának, sérté kétszeresen a' *Hunyadi*- 's hozzá még, *gyermek*-király; 's minthogy a' nádor részökön vólt, ki-

vivék, hogy a' vég-határozás, érettebb megfontolás' ürügye alatt, más napra halasztatott. Gara, késedelemtől várva orvoslást, napokig nem tartott gyűlést, 's az alatt mind pártja' erősítésében mesterkedett. De a' halasztás, várakoztatás, mint szokott lenni, nem óltotta, hanem inkább gyúlasztotta az egyszer felhevült kívánságot; naponként szaporodott, erősődött Szilágyi' 's Mátyás' pártja, azon mértékben fogyott, gyengült a' Garáé és Ujlakié. Már a' Pest' Buda' útszáin éjjel nappal tolongó sokaság nem hangoztat egyebet: mint *éljen Mátyás*, *Mátyás legyen*, *Mátyás lesz királyunk*; már, a' nélkül hogy valaki parancsolta, és mielőtt a' választás eldült vólna, minden egyházakban hálaadó istenitisztelet tartatott a' nemzeti kívánság' telyesültéért, a' magyarnak Istentől engedett szíve szerénti magyar királyért. Látva e' lelkesülést, sürgettetve Szilágyitól, gyűlést tart végre Jan. 24-kén a' nádor. Szilágyi előre, hogy az erőszaknak, kénszerítésnek még csak szine, árnyéka se lehessen, kiparancsolja seregeit a' városból, 's a' Duna' jegén a' két város közt állítja fel csata rendben. Gara, Ujlaki, Bánfi most utólszor minden erejöket öszveszedvén, reggeltől szinte estig húzzák újra a' vitatkozást; határozat még sem lett. Kinn a' seregek elúnják a' nagy hidegben, a' jegen a' várakozást. Egyszerre 40,000 ember harsogtatja: „éljen Mátyás" 's fegyvere rácsördül. Azzal tömegestül megin-

dúlnak, harang- mu'sika-szó, 's mind a' két város' népe' öröm zaja között, a' városba. Lelkesedések lelkesedést vagy rémülést gerjeszt a' tanácsteremben is; vége egyszerre minden kétkedésnek; hangzik kivül belül *„éljen Mátyás"* 's Hunyadi Mátyás meg van választva királynak.

Mátyás ekkor legfeljebb, Aeneas Sylvius szerént 18, a' közönségesebb vélekedés szerént csak 15 esztendős lévén, mellé kormányzónak Szilágyi Mihály választatott; egyszersmind elibe oly feltételek írattak, melyeknek megtartása ha nem épen lehetetlen, de igen nehéz vólt; a' többek között: hogy az országot saját seregeivel, 's jövedelmeiből oltalmazza, csak nagy szorúltság' esetében kívánhatván a' zászlós uraknak, 's csak legutólsó szükségben minden nemeseknek fölkelését; minden esztendőben Pünkösd napján országgyűlést tart Pesten, 's arra minden birtokos nemest, jószág' elvesztése alatt megjelenni kénszerít; külföldieknek sem papi sem világi méltóságokat nem ád; jószágaikat tőlök elszedi; adót (kivévén — mi magában értetődik — a' *kamara-nyereség* név alatt ismeretes, régi időktől fogva divatozó, N. Lajos által is, annyi más eltörlött adózások közt, egyedül meghagyott adót) népétől, bár mely sürgetős szükségben, soha semminémű szín alatt nem kíván, 's a' t. Mind ez a' nádor' ravasz mestersége vólt, ki előre kinézte: hogy az éltes nagy bátya, a' táborban nőtt, hadi parancsok-

hoz szokott, szigorú kormányzó a' rokon, maga tette fiatal királytól kettős függést, engedelmességet követelvén; 's ez, a' nem közönséges, az ön becsét, méltóságát érző, parancsokat osztani inkább, mint venni született ifjú, az örökös leczkézést, függést únva, engedelmeskedni nem fogván: ebből közöttök 'súrolódás, idegenség, bizodalmatlanság, 's majd — az igazgatás' megtarthatatlan föltételei miá az igazgattattakkali megakadás is hozzájárúlván — mind-kettőjöknek, királynak, kormányzónak veszedelme fogna származni. A' következés megmutatta, hogy nem rosszúl vetett számot az álnok; 's ha minden nem is, sok bételyesedett, a' mit akart.

A' király- és kormányzó-választás megesvén, sietett a' N. Váradi püspök Prágába idvezleni-, a' rendek Szilágyi Er'sébettel és Szilágyi Mihálylyal a' határra Strassnitzba (Morvában) fogadni- az új királyt. Ide Febr. 7-kén magának Podjebrádnak, 's minthogy III. Fridrik utána ólálkodni mondaték, számos cseh lovasságnak kiséretében, megérkezvén: első föl-léptivel, a' rendek' köszöntésére adott, mint látszék, nem előre betanúlt, hanem pillanat, körülmény szülte, nagy elmemiveltséget, érett ítéletet, ritka lélek jelenlétet mutató feleletével, nyájas, még is méltósággal teli, tisztelő, 's egyszersmind tiszteletet parancsoló magaviseletével oly várakozást, oly rendkivüli reménye-

ket gerjesztett maga iránt, milyeket, ily fiatal esztendeiben, sem utána, sem előtte Nagy Lajoson kivül, soha senki sem. Strassnitzból, miután a' hálás édes anya, 20,000 arany ajándékkal szaporítva, a' kívánt váltságot Podjebrádnak lefizette, a' fija és Podjebrád' Kunigunda (később *Katalin*) közt kötendő házasságot, a' rendekkel 's Szilágyi Mihálylyal együtt, a' szerződési levél' aláírásával megerősítette vólna, útját folytatta Mátyás Magyarországra, 's Febr. 16-kán, leirhatatlan öröm 's pompa között beért Budára. Itt a' szokott eskü' letétele után, mivel a' korona még mind III. Fridrik' kezében vólt, koronázás nélkül beült királyi székébe.

Nehéz vólt a' koronát megnyerni Mátyásnak, azt megtartani még nehezebb. Belül pártok, saját hasznuknak, vagy magános bosszújoknak thront, hazát feláldozni nem irtódzó nagyok; szerencsétlenségre a' kormány' végén egy hazáját hő kebellel ölelő, erős férfi ugyan, de ki karddal írni törvényeket ellenségnek, mint tollal békés hazafiaknak, harczokat mint szíveket nyerni alkalmatosabb. Kivül mindenfelől ólálkodó, hatalmas szomszédok; nyúgotról és északról az elmellőztetésöket nem felejthető császár és lengyel király, keletről és délről a' győzedelmes, többről többre törő, terjeszkedni vágyó török. Mindezekhez a' legújabb szerződési pontok által egészen lebilincselt királyi hatalom, kötött királyi kéz. Ennyi akadályokat

kellett, ha magát a' királyi széken, ha országát meg akarta tartani, legyőzni, 's ezt oly fiatal éveiben, Mátyásnak.

Királysága' első napjai Istennek, és a' háládatosságnak szenteltettek; a' fő városban elébb, azután egész országában imádságokat, könyörgéseket parancsolt közönségesen tartatni; édes anyját királynévá, Szilágyi Mihályt Beszterczei gróffá nevezte; a' több Hunyadi ház' barátaival is, kissebb nagyobb mértékben, a' mint érdemlék, királyi kegyét éreztette. Gondját azután a' korona' visszaszerzésére fordította, jól tudván, hogy, valamig az fején nem lesz, nem tarthatja magát egészen királynak. Követeket küld tehát a' császárhoz, valamit igazságosan kívánánd, telyesítését ígérvén, ha a' magyar koronát 's birtokot szép szerént visszaadja; ellenkező esetben, bár nem örömest, fegyverhez nyúlni elszánt akaratját jelentvén. De Fridrik soha sem vólt kevesebbé hajlandó a' már annyi esztendők ólta hiában sürgetett magyar koronát kezei közzül kiereszteni, mint most, mikor annak fejére szállását, Garával, Ujlakival 's a' több pártos urakkal titkon egyetértésben, szinte bizonyosnak tartotta. Ebből elkerülhetetlen vólt, elébb vagy utóbb, a' háború Fridrikkel.

Az alatt, ugyancsak a' Gara párttól bátoríttatva, lemondott az engedelmességről, melyre magát Podjebrád' kértire Strassnitzban kötelezte vólt, a' rablást, nyughatatlanságot megszo-

kott Giskra; 's maga megjelent a' Lengyelországi gyűlésen Kasimirt jogának fegyverrel követelésére sürgetni, Mátyás ellen néki szolgálatját ígérni. Kasimir ugyan, nagyon ellévén épen akkor a' német lovagokkal Poroszország felett folytatott háborútól foglalva, semmi kedvét nem mutatta a' magyar koronáért, bár jogát hozzá fenntartotta, újabb hadat kezdeni, mig tart amaz: de a' zabolátlanságát annyi esztendőktől fogva büntetetlen űzött, annyi harczokat nyert cseh vezér, magára hagyatva, lengyel segítség nélkül is, mert a' kivül belül ellenségtől fenyegetett gyermek királylyal mérkőzni.

Igy már két ellenség, két háború bizonyos vólt; Mátyás még is oly lélek-erővel, annyi bátorsággal bírt, hogy szóba jővén az ország-tanácsban, mit kellene Mohammeddel tenni, kivel sem háború, sem béke nem vólt, 's ki, miólta Belgrád alól Hunyadi János által visszaveretett, a' békesség-, legalább fegyverszünet- kötéstől nem idegennek lenni mondaték: egyedül adta szavát a' hadfolytatásra, azt tartván az ország' javával, a' nemzet' becsületével, a' pápa III. Calixtus hozzá — „mint a' hallhatatlan nagy Hunyadi', bizonyosan nevével erényeit is öröklött, fijához“ — minden keresztyén népek', fejedelmek' nevében intézett, részint kérő, részint buzdító fölszóllításával megegyezőnek. 'S bár figyelmezteték tanácsosi, Szilágyi különösen:

hogy üres a' kincstár; kötvék kezei; hogy népeit, a' rendektől elibe írt föltételek szerént, sem adóztatnia, sem fölkeletnie nem szabad, 's ha szabad vólna is, uralkodása' kezdetén fejedelemnek, kinek népe' hajlandósága kedves, tenni nem tanácsos: akaratja másolhatatlan maradt; 's a' hármas háborútól vissza nem rettenve, Szilágyit a' török-, Nagy Simont Fridrik-, Rozgonyi Sebestyént Giskra ellen parancsolja készülni.

Gara', Ujlaki', istentelen tervök' sikerítésére kigondolt, álnok fogásaik közzé tartozott a' király' 's Szilágyi' egyességét felbontani, mi annyival könnyebb vólt, mert a' fiatal, heves, magát a' gyámatyaság alól kinőttnek hitt király, mint Gara előre ellátta, kezdte únni az őtet katonai, és nagy-bátyai szabadsággal gyakran feddő, minden nyomon visszatartóztató kormányzót. Kezdék tehát, valami rendetlenség valahol történt, valami nem a' király' kívánsága szerént ütött ki, abban mind a' kormányzót, az ő gondolatlan, durva bánását, hajthatatlan keménységét okolni, vádolni: hogy a' király' kárára hatalmával visszaél; hogy kényétől sokat kell kicsinyeknek, nagyoknak szenvedni; hogy 'sarnokságának következései már mutatkoznak Erdélyben, hol zendülésben ellene a' Szászok; hogy Magyarországon hasonlótól tarthatni. A' király, úgy látszik, kapva kapott az alkalmon, hogy az únt igát lerázhassa nyakáról, vagy ta-

lán, hogy épen azon, ki tőle vérségnél, magos rangjánál fogva leginkább kimélést várhata, kimélést érdemle, példát adjon: mint nem akar az ország' nagyjai' kezében báb lenni; mint nem tarthat senki büntetetlenségre, kedvezésre számot, ki királyi akaratjának ellenszegülénd. Nyár' végivel tehát (28 Aug.) az alföldre útaztában Szegedre parancsolván magához tanácskozás' színe alatt Szilágyit (Oct.), mihelyt megérkezett, maga elibe sem bocsátván, letartóztattatja, 's erős őrizet alatt foglyúl Világosvárra küldi. Honnan a' nem maga vétségéért szenvedőt néhány hónap múlva (hihetően a' következő esztendő' elején) hív szakácsa azzal a' fortélylyal szabadította ki: hogy *ellenséget, törököt* kiáltván, mig az őrzősereg zavarodva fegyverre, ki a' kapun, az ellenségnek elibe siet, az alatt más három hűséges szólga társával jó ura' fogházát feltöri, az őrzőket kizárja, 's a' lakosok' segítségével Szilágyit a' várnak, melyben elébb fogoly vólt, urává teszi. Megértvén a' történetet Mátyás magának Szilágyinak leveléből, ki néki szemére hányta, hogy szakácsának többel tartozik, mint királyi székbe emelt öcscsének, nem csak nem neheztelt, sőt örült, 's magát azzal mentette, hogy szabadúlása már külömben is nála elhatározva, 's az arról szólló királyi parancsolattal az alatt épen útban vólt az — ártatlannak hitt foglya mellett haragos uránál magát közbevetni mert — derék várnagy *Lábatlan*. Ve-

le azután megbékélt, karját 's kardját tovább is használta, de kormányzói hívatalába többé vissza nem tette.

Ezen közben nevezetes győzedelmeket nyert Rozgonyi Sebestyén Magyar Balá'stól, és Egri püspök Hédervári Lászlótól segíttetve az Árva, Trencsin, Turócz, Liptó, Zólyom, Gömör, Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, Borsod, Heves vármegyéket elborított cseheken; több csapatjaikat vezérestől levágott, vagy elfogott, váraikat rohanással megvett, búvó helyeiket öszverontott. De Gara, Ujlaki, 's a' velek tartók sem ezen, sem Szilágyi' esetén nem tanúltak, tovább is titkon a' császárral szövetkeztek, ugyan azért Mátyás' bosszúló karját el nem kerülték. Már elébb az uralkodásra magának okosan útat egyengető király a' Pesti gyűlésen (Máj. Jun.) kivitte: hogy (Art. 49. Kovachich Vestig. Comit. 325) a' rendek minden párt-csinálást, ellenszegülést, *(si quis partialitatem practicaret et contrahaeret)* öszveesküvést a' király ellen, haza-árúlásnak nyilatkoztattak, 's az ilyet tenni merészlők ellen, azonnali közönséges fölkelést parancsolhatni a' királyt meghatalmazták; ezen kivül a' hívatalok' osztásában is (Art. 23) kezét szabadabbá tették. Élve ezen hatalommal, a' Szegedi igen népes ország-gyűlésen (6 Dec.), hol a' papokon, urakon, az Erdélyi szászok', székelyek', királyi városok' követein kivül, minden megyéből négy négy, öszvesen

a' 61-ből 244 megyei küldöttek vóltak jelen, Garát, és Ujlakit hívatalaiktól megfosztja, helyökbe nádorrá Ország Mihályt, Erdély' vajdáivá Rozgonyi Sebestyént és Jánost nevezi. Gara', Ujlaki' letétetése-, 's Szilágyi' fogsága után, ha valakinek kedve lett vólna is, bátorsága nem vólt az ellentállásra. Még azon Szegedi gyűlésen tehát elhatároztatott a' török elleni háború, 's ebben az egész nemességnek a' 'Sigmond alatt megállapított módon leendő részvétele, azon külömbséggel, hogy nem 33 (lásd 23 fej.), hanem 20 fizető jobbágytól állíttassék egy jól felkészült lovas, 's az ekként kikerülő katonaság (*connumeratae gentes*) az ország' határán kivül is tartozzék, — a' nemesség maga nem — a' királytól rendelendő vezér alatt, 's királyi költségen, de csak 3 hónapig, 's nem tovább, szolgálni. Az utólsó czikkely (Art. 43 Vestig. 347) különösen nevezetes, úgy keménységéért, mint a' keménységben tartott mértékért; mert midőn haza-árúlóknak bélyegzi, 's mint ilyeneket parancsolja büntettetni a' katonáskodni nem akarókat, ezeknek örököseit, hozzájok tartozóit egyátaljában tiltja bántatni. Nevezetes a' Szegedi gyűlés azért is, mert itt történt Bosznia király *Thomaskonak* (Tamás), ki Szegeden személyesen megjelent, Serviai királylyá, fijának *Thomassevichnek* (ki Brankovics' egyik leány-unokáját tartá) Szendrő' 's környéke' urává ne-

veztetése, 's ekként Bosznïának és Serviának magyar felsőség alatt egyesülése.

Bosszút forralva hagyák el Szegedet Gara, Ujlaki társaikkal, 's kik eddig titkon, tartózkodva dolgozának, nyilván, tartózkodás nélkül, mint ellenségek léptek fel. Ez vólt a' Szegedi nevezetes gyülésből vett minden nyereségek közt a' legnagyobb Mátyásra nézve. Levonta az álorczát ellenségeiről, megesmerni tanúlta maga 's a' haza' igaz barátait. A' hazafi háború a' nélkül sem vólt elkerülhető, 's az aggodalom', félelem', a' mindennél kínosb bizonytalanság' ideje legalább megrövidittetett, 's mi előre nem vólt látható, a' kibékülés gyorsíttatott. A' következett (1459) Január' végén gyülést tartván a' Németújvári (Güssing) sziklavárban a' pártos urak, számszerént 24-en, elhatározzák Fridriket ültetni a' királyi székbe, 's miután nem idegennek tapasztalák, Február' 17-kén királynak kiáltják, Mártius' 4-kén pedig, a' szokott koronával, Neustadtban, a' Salzburgi érsek által megis koronáztatják.

De másfelől Mátyás sem veszteglett. Febr. 4-dikére, minthogy a' veszedelem' sürgetős vólta miá rendes országgyülésre várakozni nem lehetett, öszvegyüjtvén, kiket hamarjában lehetett, az ország' nagyjait Budára, elejökbe terjeszti: „a' veszedelmet, mely királyi székét, 's ebben az egész országot fenyegeti; elszánt akaratját, mint-sem félig, mint-sem csak név-

vel-, inkább egyátaljában nem lenni királynak; határtalan hazaszeretetét, 's hozzá, alig még gyermek éveiből kikelthez, mutatott bizodalmukért épen oly határtalan háládatosságát, ebből eredő készségét, feláldozni nyúgodalmát, életét hívattatásának, szemközt menni tehát most is a' fenyegető veszélylyel, de készségét egyszersmind — ha bizodalmukat többé nem-, vagy más nagyobb mértékben birja, ha úgy tartják a' körülményekkel, a' haza' javával megegyezőbbnek — a' pólczról, melyet soha nem várt, nem keresett, melyre ők magok önként emelék, azonnal leszálni, 's mint Beszterczei gróf, a' több alattvalók' sorában, velek együtt vívni, halni, mint atyja, a' thron' 's a' haza' függetlenségéért." E' nyilatkozása után, midőn várná határozásukat, egyszerre minden jelenlévők — 12 papi, 36 világi, mind a' legérdemesebb, legnagyobb tekintetü, erényes és erény becsülő férfiak, mind hű fiai, méltó képviselői honjoknak — egy szívvel lélekkel felkiáltanak: „uralkodnék tovább is, mint eddig," ajánlva egyszersmind magokat utólsó csepp vérökig, a' haza' 's thronja' védelmére. Azzal mindnyájan egyenként és együtt, újonnan, örökös hűséget és engedelmességet esküsznek a' királynak, a' király viszont: hogy minden az igazsággal 's haza' javával megegyeztethető kivánságaik telyesittetni fognak; szabadságaik, jussaik fentartatni; ha idő, körülmények változtatást java-

solnak, minden újítások, javítások általa csak megegyezésökkel tétetni; végre a' keletkező hazafi háborúban ne talán szenvedendő minden káraik, a' béke' helyreálltával, mindnyájoknak gazdagon kipótoltatni.

Most halasztván ideig óráig a' török háborút, minden gondját a' pártosok' 's a' császár ellen folytatandó hadra forditja, nem várva: mint fogja? vagy fogja-é részére kedvezőleg? feloldani a' csomót a' császárral sokszoros öszveköttetésben álló új pápa Aeneas Sylvius (II-dik Pius), ki a' Szent-szék' szokott módja szerént, örömest szeretett vólna a' Fridrik által, mikor a' pártosoktól megválasztatnék, elibe vitt perben bíró lenni, halászni a' zavarosban. De még rendbe sem szedhette hadait Mátyás, midőn Fridrik, a' pártosok' tanácsára, sietvén őtet megelőzni, a' pápa' kért válaszát maga sem várva, jól felkészült sereggel béüt Vas vármegyébe. Mátyás a' csehek ellen győzedelmes Rozgonyira, és Nagy Simonra bízá népe' vezérlését. Ezek sietnek elibe nagyobb szívvel, mint sereggel a' pusztítóknak: de a' győzni méltók a' sokkal számosabb ellenségtől, Gravenacker' 's Ujlaki' vezérségök alatt, Körmöndnél (Apr.) megverettetnek, 's véres harcz után futásban kéntelenek menedéket keresni. Szerencséjök vólt, hogy Ujlaki, bosszújában is magyar, nem engedte hazafi társait űzetni, 's megelégelve hogy győzött, visszatérőt fúvatott. Pirúl-

va, 's keserű érzéssel keblökben térnek vissza Mátyáshoz vezérei, jelentve a' sereg' megverettetését, de jelentve egyszersmind egyező azon kivánságát: hogy a' király minden tizediknek, kit a' sors érénd közülök, megöletésével végyen elégtételt, vérökkel mossá le rolok gyalázatjokat, 's adjon példát jövendőre: hogy kiknek fegyver kezökben, szaladással ne próbálják menteni életöket. Szelíden inté a' bánkódókat Mátyás, vígasztalódnának, ne vennék magokra, mi egyedül a' szerencse' vétke, gondolnák meg: hogy kevesen sokkal nagyóbb számtól, készületlenek jól felkészültektől nyomattak el, 's hogy veszteség gyakran csak következő nagyobb nyereség' bizonyos előpostája. Egyszersmind újabb viadalhoz parancsolja őket nagyobb erővel készülni.

Az alatt hírül vitte Gravenacker Fridriknek, mint tilták meg Ujlaki 's Szentgyörgyi (Bazini) gróf 'Sigmond űzni a' futó magyarokat, mint tették ez által sikeretlenné győzedelmét. Innen idegenség, bizodalmatlanság. A' császár szemökre hányá a' magyar uraknak: hogy nem jó lélekkel dolgoznak; ezek viszont a' császárnak: hogy nem fogja oly tűzzel a' dolgot, mint kellene; hogy saját vérökön, költségökön akarja vélök kivívatni a' koronát, melyet néki ajánlának. Bosszúságok majd megvetéssé vált, midőn közelebbről tapasztalák: hogy az, kit ők országuk' kormányára méltattak, szobájába zár-

kózva arany csinálással tépelődve, vagy fűvek', gyökerek' szárításával, csillagokból jóslással foglalatoskodva vesztegeti népeinek 's az igazgatásnak szentelendő idejét. Örömest repültek vólna most, ha félelem, szemérem vissza nem tartóztatják, az elhagyott ifjú, lelkes király' karjai közzé. 'S ime ennek esze, szíve által csak hamar ezen egyetlen akadály is hárítva lesz. A' két Kani'sai, kik Hunyadi Jánosnak mindenkor, 's kevéssel ez előtt még házának is hív barátai, csak mostanában szédíttettek meg az irígység', pártoskodás' lelkétől, nem állhatva tovább lelkiesméretök' furdalásit, egy éjjel Fridrik' táborát oda hagyják, magokat egészen, minden feltétel nélkül Mátyás' kegyelmére bízándók. Vártnál kegyesebb fogadtatást találván, elbeszélik: hogy társaik hasonlóan régen megbánták tettöket, Fridrikbe vetett bizodalmukat; 's készségökön nem, csak bátorságukon mulnék az ő példájokat követni. Ezt észrevévén a' boszszú' minden kívánságán, sőt még gondolatján is feljül emelkedett király, mindjárt közönséges bocsánatot hirdettet, 's a' Kani'saiakat vévén fel közbenjáróknak, először is a' minden ellenségei közt legengesztelhetetlenebb Garát, utána Ujlakit az öszveesküttek' nagy részével, kötelességökre 's karjai közzé csak hamar visszahozza. Fridrik mind e' mellett is folytatja a' szerencsésen kezdett hadat. Pinkafeldnél (Vas várm.) még egyszer kevés napok múlva öszve-

csapnak az ellenkező felek; 's minthogy Mátyás' régi hívei, hogy a' minap vallott szégyent lemossák, megtért ellenségei, hogy árúlásukat helyrehozzák, mindnyájan, hogy lelkes királyuk' kegyét megnyerjék, kettős tűzzel 's vetélkedve egymás közt –, Fridrik' seregei ellenben kéntelenség –, vagy kötelességből viaskodának: a' harcz a' császáriak' romlásával 's Mátyás' telyes győzedelmével végződött.

A' Pinkafeldi győzedelemmel Mátyás' királysága mentve, de a' Fridrikkel régen fenn álló országos per eldöntve ingyen sem vólt. Ennek országára nézve kedvezően minél elébbi bévégzése vólt Mátyás' fő gondja, 's rá nézve igen kedvező körülmény az, hogy Fridrik testvérjével Alberttel a' közelebb meghólt Magyar király V. László Ausztriai birtoka felett terhes háborúba ögyeledett. Ezen kivül a' pápa is közbe vetette magát, talán kevésbé a' Mátyás' iránti hajlandóságból, mint azon buzgó óhajtásból, hogy a' török háborút — mit nagyon szívén hordozott, de mit elkezdeni Mátyás' részvétele nélkül, 's ezt megnyerni csendesség nélkül Magyarországban lehetetlen vólt, — siettesse. Más felől Mátyást is, bár győzőt, hajlandóvá tették a' békélésre, a' Fridrikkel egyetértésben újra feltámadt Giskra 's társai; azt nem említve is, hogy a' török háború néki is nagyon szívén feküdt. Megkezdettek tehát 's folytak, részint a' Pápa, részint a' Mátyás ipa' a' Csehországban

(1458. Márt.) királyi póleza jutott, de veje mellett, minthogy új királyságában megerősíttetése végett a' császárra szüksége vólt, nem mindég jő lélekkel dolgozott Podjebrád' közbenjárása mellett az alkudozások, de, Fridrik' telhetetlensége -, 's Mátyás' minden igazságtalan feltételnek férjfiasan ellenszegülése miá soká óhajtott siker nélkül: míg nem, többszöri próba, közben fegyver szünet után, megkészült végre közöttök a' béke 1463-ban Jul. 19-n, következő feltételek alatt: Fridrik a' magyar koronát 's magyar birtokiból Sopront visszaadja 60,000 arany azonnal fizetendő váltság mellett; Sopronyon kivül minden egyéb magyar helyek, melyek vagy Er'sébet által elzálogosíttattak, vagy a' belső zűrzavarok alkalmával általa elfoglaltattak, birtokában ugyan, de, mint Magyarország' egészítő része, magyar igazgatás alatt, 's csak hólta napjáig maradnak, akkor 40,000 aranyért a' rendeken áll visszaváltani; a' Magyar-királyi czimviselés Fridriknek hóltig megengedtetik, sőt Mátyás' magtalan halála' esetére néki, vagy fiai közzül annak, kit maga-, 's hogyha maga elébb meghalna, annak, kit az ország választánd, a' királyság is oda ígértetett; végre minden kedvetlenségek' emlékezete örökre eltemettetvén, Mátyást a' Császár fijának fogadja 's fogja mindenkor nevezni, Mátyás a' császárt atyjának. A' titkos feltételek közt vólt némelyek szerint, hogy Mátyás, Fridrik' ma-

radékának a' magyar koronához bizonyosabban hozzájuthatása' tekintetiből, első felesége', a' már akkor igen meggyengült egésségű Podjebrád Katalin' halála után, többé megházasodni nem fogna; mely feltétel alól azomban később Fridrik kéntelen lett vólna Mátyásunkat felóldozni. Ezen feltételek tulajdonképen még 1462-ben megállapíttattak, de alá csak a' fent említett napon írattak, a' mikor a' magáról ítélő, gyanakodó császár, a' magyar rendek által önként elválalt, 's — oly kikötéssel, hogy soha innen a' nemesség' adóztatására következés ne húzattathassék — a' magokéból kifizetett 60,000 arany váltságot általvévén, egyszer'smind a' koronát is visszaadta, miután az 23 esztendeig vólt az országon kivűl.

Kevéssel a' Fridrikkel helyre állt béke előtt, épen az e' felett folyt alkudozások' közben, szerencsésen végét szakasztotta (1462) Mátyás az országot annyi éveken keresztül irgalmatlanúl rongált, nyugtalanított cseh rablók' pusztításainak is; nem csak hanem egy részökben 's vitéz vezérök Giskrában uj hű fiakat is nyert a' hazának. Az első rajtok személyes vezérlése alatt nyert újabb győzedelmeinek, az utólsó nagy lelkü velek bánásának vólt egyenes következése. Mert midőn Giskra, látva övéinek romlását, telve tisztelettel az ifjú hős király iránt, levelében jelentette vólna készségét az országot végképen elhagyni, a' még keze között lévő

városokat minden további küzdés, avagy föltétel nélkül által ereszteni: az erényt, férfias állhatatosságot ellenségeiben is becsülő, magát a' nagylelkűségben meggyőzetni engedni nem szokott Mátyás őtet Lippa és Zólyom városaival, 's azon feljül is gazdagon megajándékozva országában marasztotta; mely időtől fogva Giskra épen oly tántoríthatlan buzgó híve vólt, mint ellensége elébb Mátyásnak.

Igy az országot belül megcsendesitvén, a' koronát visszakeritvén, megkoronáztathatta vólna magát Mátyas: de ő elébb el akarta végezni a' háborút, melybe Servia és Bosznia miá ögyeledett a' törökkel. Mohammed még 1459-ben elfoglalta Szendrőt, az engedetlen Boérjai ellen nála pártfogást kereső Thomassevich' árúlása által. Száguldó csapatjai azután a' Dunán áltkelvén, egész Futakig hatottak; onnan a' vitéz Szilágyi Mihály, akkor Alsó-Magyarországi kapitány által visszaverettek ugyan nem kevés romlással, de következő (1460) esztendőben maga Szilágyi is, míg az általa megerősített Keviből gyakran igen egyenetlen erővel rongálja a' sokkal számosabb ellenséget, utóljára ettől elfogattatván, és Konstánczinápolyban feje vétetvén, egész Servia, majd, Jajczának elestivel, a' magyar koronától függött Bosznia is török kézre került. Már az előtt Oláhországba is berontott egy török sereg, 's az ugyan csak magyar oltalom alatt állott Drakul Vajdát

Erdélybe futni kénszerítette, de csak hamar Mátyás' közelgetésének hírére visszavonult. Nem vólt több szerencséje azon dúló csoportoknak sem, melyek, épen a' korona' kiváltatásakor (Jul. 1463.) Ali-Bég vezérök alatt a' Szerem-ségre ütöttek; mert az övéinek segítségül siető Mátyás nem csak országát hatalmas karral megvédte; hanem maga a' Száván erős harcz után átszálván, Szendrőig űzte, tűzzel vassal pusztítva a' minden zsákmánya' 's 15,000 keresztyén rabja' hátrahagyásával nyakra főre futó ellenséget. Igy is azomban, annyi felől fenyegettetve, szükségesnek ítélte Mátyás addig is, míg a' keresztyén fejedelmek a' Mohammed' Á'siai ellenségeivel, a' Trapesunti császárral, a' Persákkal 's több engedetlen helytartókkal régen fúralt nagy háborút egyesitett erővel elkezdenék, az ellenség' újabb próbatételeinek valamely rajta ejtendő érzékenyebb csapás által eleit venni, országát, szomszédjait, védettjeit bátorságba helyheztetni. Alkura lépvén tehát előre, a' hadat 's hadi költséget (minden 5 kaputól egy aranyat) elhatározott Péterváradi gyűlésen, a' Velenczeiekkel (12 Sept. 1463.) hogy számára 40 hajót mindég készen tartsanak: serege' egy részét Raguza' oltalmára küldi, maga a' többekkel Boszniának esik. A' Törökök mindent elkövettek, hogy a' Sávián általkelését meggátolják; de ő ellene küldött seregeiket vagy levágván, vagy szélyelszórván, általtört csak

ugyan, 's kevés nap alatt több szerencsés viadalai után, a' fővárosig Jajczáig haladt, ezt is 3 hónapi, tél víz idején igen terhes ostrom után megvévén, egész Boszniát más 27 várral hatalma alá hajtotta, 's úgy tért meg, Zápolya (Deák) Imrét kormányzónak hagyván, Januarius' végén nagy prédával és dicsőséggel Magyarországra, győzedelmét hirdető számtalan ellenséges zászlók', foglyok' 's maga a' török fő vezér' Haram Bég' kíséretiben.

Ilyen vólt Mátyás' első 6 évé. Alig kikelve a' gyermek korból, királyi székét ostromló annyi külső belső zivatarok közt magát azon megtartja; egyességre birja az egymással küzdő pártokat, engedelmességre az engedetlenségöket évek ólta büntetetlen űzött, vagy nyilván elpártolt nagyokat; széttöri a' királyi hatalmát nyűgző bilincseket; megalázza a' koronáját, országát fenyegető kettős külső hatalmas ellenséget; nem csak, hanem ennyi akadályokkal küzdve, még mint hódoltató is lép fel, országokat ment fel idegen járom alól, 's tesz magától és a' magyar koronától függésbe. Ki ezeket végig gondolja, lehetetlen elnyomni a' tisztelet' 's bámúlás' emelkedő érzéseit keblében, lehetetlen, hogy ne örüljön, 's a' hazafi kettősen: hogy van ember, 's az magyar vólt, kitől, oly fiatal éveiben, ezek telhetének.

Milyen hirt nevet, becsületet szerzettek Boszniai győzedelmei Mátyásnak mindenfelé

Európában, csak abból is megítélhetni, hogy midőn hazajötte után kevés nappal (29 d. Mart. 1464.) Fejérváron magát megkoronáztatná, a' legelőkelőbb fejedelmek idvezlék az elébb már csak születésénél fogva is kevésbe vett ifjú királyt követeik által, kérve barátságát, 's magok', népeik', az egész keresztyénség' közös ügyét további férfias oltalmazásába ajánlva. Nyúgot' egyik leghatalmasabb fejedelme pedig XI. Lajos, a' franczia király, nem tartá kissebbségnek leányával is megkínálni a' csak kevés nappal az előtt özvegyen maradt Mátyást; mit azomban Mátyás, a' gyászt parancsoló illendőségre, szokásra hívatkozva, el nem fogadott, mely tekintetből magát a' koronázást is elfogá vala — adott felelete szerént — halasztani, ha már elébb napja meghatározva, 's az innepre külföldről is feles nép öszvegyülekezve nem lett vólna.

A' koronázás végbemenvén, Mátyás a' rendek' kértére II. András arany Bulláját úgy, a' mint már Nagy Lajos által megerősíttetett vólt, nem különben 'Sigmond' VI-ik Decretumát is, különös oklevélben megerősítette. Ezen feljül több, a' régibbeket részint világosító, részint igazító, különösen a' kincstárt, a' törvények' és igazság' kiszolgáltatását illető, igen hasznos új törvények is hozattak, melyek törvénykönyvünkben Mátyás' 2-dik Decretuma alatt láthatók, ezek közt egy, a' koronának, hogy többé

hasonló szerencsétlenség ne érje, ezentúl nagyobb gonddal őriztetéséről szólló. —

Alig esett által a' koronázáson Mátyás, már ismét Boszniába kellett sietnie, hová Mohammed, eltörölni az imént vallott szégyent, újra nagy erővel beütött, 's nem kissebb készülettel; mint egykor Konstanczinápolyt és Belgrádot, el kezdte vívni Jajczát. Készületeinek hírére mozgásba jött egész nyúgot; Rómában egymást érte az olasz fejedelmek' tanácskozása, 's minthogy az új pápa, II. Pál, nem kissebb tűzzel sürgette a' köz erővel felkelést, mint előzője II. Pius, elhatároztatott nem csak a' háború, hanem az is: közzűlök ki mennyi katonával és pénzzel járúljon a' Mátyás' fővezérsége alatt folytatandó hadhoz: de a' határozat utóbb sem ment telyesedésbe, 's Mátyásnak újra magában kellett kiállani a' síkra a' sokkal számosabb ellenség ellen.

Mire Mátyás két napi távolságra ért Jajczához, 20-dik napja vólt már, hogy Mohammed szüntelen lövette a' várat; az utólsó rohanáskor már a' zászlót is lobogtaták vitézei a' megvitt, öszverongált egyik várfalon, de itt is, vagy épen itt találkozott egy bátor *Dugovics Titus*, (lásd 262 l.) kinek drágább vólt hazája, a' Magyar név' becsülete, mint saját élete, 's a' tőle adott példa hatás nélkül nem maradván, akkor ugyan nagy veszteséggel visszaveretett, majd, Mátyás' közelgetésének hírére, egyszerre

lelket, bátorságot vesztve, minden további próbatétel nélkül, nyakra főre elfutott a' vár alól Mohammed, tábori készületeit, nehéz ágyúit Mátyásnak hagyva; ki próbálta űzni a' futókat, de minthogy mindent dúlva, pusztán hagytak magok után, élelem' szűkitől, ragálytól féltiben csak hamar visszafordúlt kergetésökből, 's Sérviába vezette győzedelmes seregeit, elébb Zrebernyik-, ezt rohanással megvévén, Zvornik alá. Két hónapig vítta már ez utólsót, a' nélkül hogy a' vár-beliek magok feladásáról gondolkoztak vólna. Katonái végre megúnták a' hosszas bajt; a' vitéz Zápolya egyik szemét, azzal bátorságát, békességestűrését elvesztette egy a' várból reá lőtt nyíl által; más felől Mohammed' nagy haddal jövetele jelentetik: erre sürgetve kívánják Mátyás' katonái az ostrom' félbeszakasztását; de Mátyás mind e' mellett is újabb rohanást parancsol; parancsolatjának, csak igen kevesen nyilatkozván mellette, a' sokkal nagyobb szám ellene szegűl.

Ez, 's a' közelgető tél visszavonúlásra kénszerítik a' királyt; de épen ezen szomorú tapasztalása, egy nagy gondolatnak, mely nem most született először lelkében, létre hozatalát sietteté.

Rég általlátta Mátyás, mennyire nem számolhatni soha bizonyosan semmi nagyobb, fontosb hadi munka' kivitelében, rögtönös, gyakorlatlan, rendhez, fenyítékhez nem szokott cso-

portokra; hogy erő, bátorság, ha bár győzhetnek is olykor kedvező körülmények közt, magokban nem elegendők — tapasztalás, húzamos harczban forgás kívántatik — a' győzedelem' biztosítására. Ennél fogva gondolkozott már elébb, minden Európai fejedelmek közt ő legelőször, egy oly rendes, állandó, *) valamint egyenesen tőle fizetendő, úgy egyedül tőle függendő seregnek felállításáról, mely mellett vagy épen ne, vagy igen ritkán lenne kéntelen a' nemesség' és parasztság' katonai szolgálatjára szorúlni. E' szándékának most hozzá fogott végrehajtásához; 's rövid időn katonai nagy újításaival, melyekről alább külön lészen szó, mondhatni, egy egészen új időszaknak lett a' katonai mesterségben kezdője. —

Bosznia' másodszori meghódoltatásából győzedelmesen hazatérvén, az engedetleneken adott példa után, minthogy most egy kis pihenése jutott a' háborútól, minden gondját a' tudományoknak, országában virágoztatására fordította az azokban ritka jártasságú ifjú fejedelem. Minthogy a' 'Sigmond által Budán állított Egyetem (Sigismundea, öszverántva *Sundea* és *Sunda*) igen alászállott; a' régibb, virágzóbb Pécsiben is nem minden tudomány taníttatott, a' Hittudomány pedig nem is taníttathatott (lásd 198 l.):

*) A' 'Sigmond alatt felállított állandó katonaságnak valamint rendeltetése — benn őrködés, nem kivűl hadakozás — úgy elrendelése, szerkezete is egészen más vólt.

1465-ben, II. Pál Pápa' engedelmével, *Istropolisban* (némelyek szerént Esztergom-, a' közönségesebb vélekedés szerént Po'sonban) új Egyetemet állitott; melyben, egészen mint a' mintáúl vett Bolognaiban, a' tudományok' négy nagy osztálya *(Facultas)* szerént, filozófia, hit-törvény- és orvos-tudomány együtt taníttatnék — *Studium Generale secundum* 4 *Facultates*, mint a' pápa levelében nevezé. Ide mind a' leghíresebb külföldi tudósok hívattak meg tanítóknak, 's királyi módra fizettettek; a' fő felügyelést, mint az Egyetem' kanczellárja, vitte a' tudós Vitéz János, kit, egykori kedves tanítóját, épen ezen esztendőben nevezett Mátyás Esztergomi érsekké. —

E' nemes gondjaiban többfelől háborgatták Mátyás, most a' Neustadti kötés' ellenére magyar birtokait a' magyar köz terhek' viselése 's magyar kormány alól kivonni igyekező császár-, majd némely, részint a' Szepességen, részint Nyitra és Po'sony vármegyében garázdálkodó lengyel és cseh latrok által: de ez egyik sem volt tartós félelem; a' Fridriktől felbujtatott Kőszegiek erővel hajtattak engedelmességre, a' perlekedés-közben felgyujtatott Sopron 's Po'sony városáért tüzzel állatott boszszú Ausztrián, 's e' rövid visszatorlás, ideig óráig legalább csendességre bírá a' rossz szomszédot, kötelessége' telyesítésére az alku szegőt; a' latrok — köztök a' híres küzdő Dsvela,

Mátyásnak egykor híve, majd, csupa rablás-vágyból ellensége, Morvából behítt, mintegy 7000 főnyi, jobbára Cseh és Morva, 's *Zebrák* név alatt ösmeretes haramia társaival — Mátyás' személyes vezérlete alatt meggyőzetvén, bú-vó helyeikből kiszóríttatván, kardra hányva, vagy akasztófán függve lakolták vakmerőségö-kért. Nagyobb, dc hasonlóan műlékony vólt az aggodalom, melyet Mohammed okozott. Ez, lát-va hogy nyilván nem bóldogúl, titkon akarta megejteni Mátyást. Követeket küld fényes a-jándékokkal, még fényesbb ígéretekkel, mind Velenczébe, mind Magyarországba, hogy ma-gának a' nagyok közt pártot szerezvén, a' ba-rátságot felbontsa, vagy, ha ezt nem tehetné, legalább bizodalmatlanságot támaszszon a' két szövetséges nép között. A' mint a' magyar ha-tárra a' követek nagy pompával megérkeztek, kérve tovább bocsáttatásukat, 's jelentve a' ho-zott igen kedvező béke föltételeket: meghall-gatatlan visszautasíttattak a' titok' fátyolán éles szemekkel általhatott királytól. Követeiben ily meggyaláztatásán éktelen haragra gerjedvén Mo-hammed, megesküdött a' Prófétára: hogy az élet' semmi örömeiben részesülni nem fog, míg Bel-grád' és Jajcza' omladékin feltűzött zászlói nem hirdetendik boszúját a' világnak. Hogy ura ma-radjon szavának, rettenetes készületeket téte-te, 's előre már fennyen hirdeté nem csak Ma-gyar, hanem Dalmat, sőt Cseh, Lengyel és

Német-országoknak is majdan leendő meghódoltatását. Fenyegetődzései' 's készületei' hallására Mátyás tudósítja a' Velenczeieket és a' Pápát; Belgrádot újabban megerősítteti; a' birtokos nemességnek, háború' esetére, a' már elébb megállapított módon, felkelését országosan elhatároztatja: de szükség reá nem lett, Mohammedet épen akkor fontosabb gondok Á'siába szóllítván. Így ezen fergeteg is szerencsésen elmúlt. De más felől, honnan nem is gondolá, véletlen jött a' baj, mely békes igyekezeteiben megzavará, 's harczra szóllítá a' Mú'sákkal foglalatos királyt.

Mátyást sűrű háborúi, 's czélba vett állandó katonai-rendszere kénszeríték a' kincstár' 's adózás' dolgában némely változtatásokat tenni. Így az 1467-diki, igen emlékezetes Budai országgyűlésen, a' sok egyeseknek engedett kivételek által apránként igen megkevesedett *kamara-nyereség* eltöröltetvén, helyibe új *királyi kincstár-adó (tributum fisci regalis)* állíttatott, minden 5 kaputól 1 arany, melyet minden jószágoktól, még a' királyiaktól is, minden külömbség és kivétel nélkül fizetni kellett. Ugyanazon gyűlés megszűntetvén az addigi, hibás elrendeléséért a' kincstárnak igen kevés hasznot hajtott, *harminczadot*, helyibe újat, egészen a' király' tetszésétől függőt, rendelt *koronavám* név alatt. A' változtatások nem annyira magokért, mint a' királyi adó- és vámsze-

dők' kíméletlen eljárásáért tisztökben, csaknem mindenfelé elégületlenséget okoztak, de legnagyobbat a' szabadabban szokott, eleitől fogva különös kedvezésekben részesült erdelyi szászok között. *Veres Benedek*, kevély, nyughatatlan ember, a' Szász nemzet' fő-király bírája, vólt a' lázzadók' feje, bíztatójok a' Moldvai vajda Bogdanovics. Kinek segítségiben bízva a' felzendült sokaság, lemond nyilván a' Mátyás iránti hüségről, 's királyának választja akkori vajdáját, azt a' Bazini és Sz. Györgyi János grófot, ki egyszer már Fridrikhez pártólt vólt, de később kötelességére térvén, azonkívűl, hogy kegyelembe vétetett, még Erdély' kormányára is ültettetett Mátyástól. Szerencsére jókor értesíttetvén a' mozgásokról, mielőtt a' szorosak a' pártosok által elfoglaltathattak vólna, Erdélyben terem 8000 lovas, és 4000 gyalog seregével Mátyás; csupa megérkeztének hírével megcsendesíti a' tartományt; János vajdát, ki lábaihoz borúlva kért bocsánatot, 's magát a' kéntelenséggel menté, másodszor is kegyelmébe veszi, de hívatalába többé vissza nem helyhezteti. Veres Benedek jókor gondoskodott magáról, Lengyelországba menekedvén, hol meg is halt. Társai közzűl a' kevésbé bűnösök bocánatot nyertek, a' bűnösebbek pénzre vagy számkivettetésre büntettettek, de a' számüzöttek, a' hazába soha vissza nem térés' feltétele alatt, vagyonaikat is mind magokkal vihették. —

Erdelyből, noha November' végén vólt az idő, Moldvába sietett Mátyás, megbüntetni a' törökökhöz hajlott Bogdanovicsnak régibb beütéseit Erdelybe, 's közelebbi egyetértését a' pártosokkal. 'S bár az útak bevágva, a' szorosak elállva, a' harczos ellenség' vad csoportjai lengyel segítő hadakkal megerősítve valának: keresztültört mind ennyi akadályokon a' Magyar erő, bátorság, 's Roman várának elestivel, kevés nap alatt a' Séretig hatott. Ekkor az ellenség, látva hogy ellent nem állhat, úgy mutatja, mintha békélni, önként hódolni akarna; azomban egy éjjel mintegy 12,000-en Mátyást Baján, vagy Móldva-Bányán, midőn meg sem gondolná, meglepik, a' várost három felől felgyujtják, annak lángjánál a' piarcz' közepén, a' közre szorúlt magyarsággal öldöklő harczot kezdenek, mely közben maga is Mátyás, míg magát övéiért kitéve forog, egy hátgerinczében függve maradt nyil által igen terhes sebet kapott, mely bár nem halálos-, több éveken által gyógyíthatatlan vólt; így is azomban csakugyan ki vítta a' győzedelmet, tizenkét száz elhullott vitézi mellett 7,000 oláhság maradván terítve a' csatapiaczon. A' foglyok közt három előkelő számüzött erdelyi pártos is találkozván, ezeket, intésül másoknak, hogy kegyelmével vissza ne éljenek, Kolo'sváron lenyakaztatta. Tordán hazafelé jöttében, a' következő (1468) esztendő' elején, Erdely' részire egy külön országgyűlést tart-

ván, itt hasonló merények' zavarok' eltávoztatására hasznos végzéseket hozatott. Ugyan ott fogadá, a' bocsánat kérés mellett, urok' hódolását, 's kötelességre térését jelentő Moldvai követeket. Esdeklésök nem esett hiában. Mátyás kegyelmébe vette a' vajdát; 's a' magyar korona' felsőségi jogát, a' magoknak hasonló jogot tulajdonító Lengyelek ellen is, végig hatalmasan feltartotta.

A' mely háborúkat eddig Mátyás folytatott, azokat mind kéntelenség, vagy országa' érdekei parancsolák; most olyanhoz kezd, melyet sem egyik, sem másik nem kívánt. Podjebrád, Huss' követője, azért a' sz. szék előtt eleitől-fogva gyülöletes, midőn Cseh királyjá választatott, hogy magát megkoronáztathassa, kéntelen vólt esküvéssel fogadni, hogy, minden újítással, eretnekséggel felhagyva, a' catholica vallást fogja telyes erejéből pártolni. De ő azután is mint addig, oly buzgó pártfogója maradt Huss' követőinek, mint üldözője a' catholicusoknak. Ezért a' pápa átok alá vetette, sőt országától is megfosztani elhatárzá magában. De oly nagy vólt a' Podjebrád' hadban tapasztaltságáról, vitézségéről a' vélekedés, hogy nem találkozott fejedelem, ki a' pápa' felszóllításara a' cseh koronát elfogadni, érte Podjebráddal hadba ögyeledni mérészlett vólna: noha a' felszóllíttattak közt valának a' császár Fridrik, a' német választó fejedelmek, a' Dán és Len-

gyel királyok. Végre Mátyáshoz folyamodott a' pápa. Mátyást a' félelem ugyan nem, de a' kötelesség, vagy ennek vett illendőség darab ideig visszatartóztatá: mert bár hitvese Katalin meghalt, 's bár Podjebrád' vele bánása épen nem vólt hálára gerjesztő, azzal tartá, hogy néki tisztelni illő a' régi öszveköttetést. Utóbb az ügyet (minthogy Podjebrád eretnek pártoló, eretnek maga) mint az egész Keresztyén Anyaszentegyházét tekintetvén vele a' pápa; hozzájárúlván Fridriknek — ki Podjebrádtól a' császárságot féltette, egyébbiránt is a' két hatalmas fejedelem' egymás-rongálását mint saját, bizonyos nyereségét tekinté — ösztönözése, sőt segedelem ajánlása, azon ígérettel, hogy a' foglalandó tartományban, mint császár, okvetetlen megfogná erősítni; 's ez a' cseh koronának a' magyarral öszvekötése már csak annyiban is kívánatosnak tetszvén előtte, mivel ily móddal legbizonyosabban lehete a' cseh, igen kártékony rablásoknak végkép megszüntetését reménylenie: mind ezek gondolkodóba ejték Mátyást, 's a' Moldvából és Erdélyből haza jöttivel Egerben tartott országgyülésnek, melyen a' pápa' és a' császár' követei is, híyatlan, megjelentek, épen ezen tárgynak megfontolása vólt fő czélja. Kevesen békére, sokkal többen, kivált a' papok, háborúra hajlának, nem csak mivel általa a' pápának kedves dolgot tenni, az országnak, Csehország' hozzákapcsolásával, új

fényt szerezni reménylették, hanem azért is, mert Mohammedtől, el lévén Á'siában foglalva, jelenleg semmi aggodalom nem lehetett; 's mind ezen felyül, a' háború, a' pápa' és császár' ajánlataik után, az országnak majd semmi költségébe sem látszék kerülendőnek. Igy a' háború elhatároztatott, 's még azon tavaszon (1468) el is kezdődött: de hogy Mátyásnak nem vólt egyenes czélja Podjebrádot koronájától megfosztani, megtetszik abból, hogy némely reá nézve szerencsés, apró csatázások után — derék ütközetre soha sem került a' dolog — maga kereste meg Podjebrádot a' békesség iránt, következő feltételekkél kínálván: hogy az *eretnekek'* pártolásával hagyjon fel; valamit elvett az *igaz hitűektől*, adja vissza; a' hadi költségeket térítse meg. Ezekre Podjebrád minthogy reá nem állott, folyt a' had tovább is, melyben miután Mátyás Morvát, Sileziát elfoglalta, a' rendek R. catholicus részétől Olmüczben Mart. 3-ikán 1469. királynak kiáltatott, Brünben pedig, minthogy a' rendes korona Podjebrád' hatalmában vólt, egy Szűz Mária' szobráról levettel meg is koronáztatott. Csehország azomban így sem lett övé. Mert Podjebrád, hogy rajta bosszút álljon, a' hozzá hív nagyobb párttal, még életében utódjának választatja Ulászlót, Kazimir lengyel király' fiát. Később ugyan megbánta tettét, 's maga is Mátyás' részére hajlott, kivált miután ez megígérte, hogy magtalan halála' ese-

tére, fiaira fogná hagyni a' cseh koronát: de midőn épen Ulászló' választása' megsemmisítésében munkálódnék, meglepte a' halál Mártius' 22-én 1471; 's az ő halálával, fiai és Mátyás mellőztetvén, csakugyan Ulászló lett a' király; kit felekezete Prágába hitt, 's míg Mátyás észrevette, megkoronázott. Ezzel a' háborúnak vége nem lett. Mert Mátyás cseh királyi czímet vévén fel, Csehországra rohant, azt tűzzel vassal pusztította: de ez, valamint a' pápától buzgóságáért ajándékba nyert szent kard és süveg, csak Huss' követőinek idegenségét nevelé iránta.

Azomban mig idegen korona után járt, a' magáét szinte elvesztette. Az örökös háború sok vérbe, 's mit a' népek rendesen véröknél inkább drágálnak, inkább kímélnek, mindennél nehezebben felejtenek, sok pénzbe került. Alig állíttatott fel az 1467-di Budai gyülés által a' feljebb már említett *királyi kincstár adó*, minden öt kaputól egy arany: az újabb nevekedő szükség azt okozá, hogy 1470-ben már minden kapura kellett egy aranyat róni; e' mellett, önkéntes ajánlás' útján is, rendkivüli *hadi segedelempénz- (subsidium)* képen uraknak, papoknak sokszor sokat fizetni. Mi ha, a' király' előterjesztésére, mindannyiszor országosan határoztatott is el; 's kénszerítés legalább, egyéb annál, melyet idő, körülmény, magános érdekeken feljül emelkedett hazafi nézet, köz jóra

tekintés szülének, a' dologba nem jött: megúnták, nem tűrheték az emberek épen ezen örökös kéntelenséget, 's végét óhajták azon helyzetnek, melyben, kiváltságaik' félretételével, ön javukért, vagy akarák, vagy nem, adniok kellett. Neheztelt különösen, ki, minthogy legtöbbel bírt, legtöbbbet is adózott, Vitéz, az Esztergomi érsek. Ez, csak most egyszerre, azon segéd pénzbe, melyet Mátyás, midőn Ulászló' megkoronáztatása' hírére Csehországba sietne, hirtelen országgyűlést nem tarthatván, a' papságtól kért, 7000 aranyat fizetett. Az új koronavám nem külömben, az Erdélyi Szászokon kivül is, sok rosszallókra talált. Mind ezeknek közönséges elégületlenség, ennek öszveesküvés lett a' vége, 's a' többek' titkos igazgatója az érsek. Tőle alattomba megbíztattatva Kazimir, Ulászló' öcscse, midőn Mátyás Sileziában, Ulászló ellen inditandó háborújához készülne, 20 ezer emberrel Magyarországra üt; Mátyást a nemzet' nyakára tolt királynak nevezvén, magát, mint Albert' unokáját, Magyarország' törvényes urának hirdeti. Szikszón, Egeren keresztül jött Hatvannak, útját onnan a' fő városnak veendő. De már Mátyástól megelőztetett. Ki nagy hirtelenséggel Budán termett, ott gyűlést tart, arra magokat az öszveesküdteket is meghívja, az előkelőbbeket saját levelével, tettetve, mintha semmit nem tudna ellene forralt gonosz szándékjokból. Szivessége, színlett bi-

zodalma, hathatós eszközökhöz nyúlása, férfias magaviselete megnyeri, vagy visszarettenti őket, annyira, hogy noha az ország' nagyobb része, alig kilencz megyét kivéve, minden fő papok a' Kalocsain és Egrin kívül, 's igen sok világiak titkon Kazimirral tartának, senki sem a' gyűlésen pártjára nem kelt, sem azután az országba beljebb jöttivel, azokon kivül, kik előre hozzá szegődének, senki felé sem ment, az egy *Cesinge János*, *Janus Pannonius* név alatt ösmeretesebb Pécsi püspököt kivéve, kit, Vitéz János' testvérhúga' fiát, szép elméjéért, ritka tudományáért emelt igen ifjú éveiben, ezen méltóságra Mátyás. De alig hogy az is széttekintett Kazimir' táborában, látva az inkább papnak, mint katonának született szenteskedő 13 esztendős királyt, látva, fő nélkül, vezér nélkül, lelketlen gyülevész seregét, azonnal elsietett, hirt vinni Esztergomba nagy-bátyjának, 's mentül elébb, mig büntetetlen lehet, elárúlt királyával megbékélést javasolni; maga azzal, jó végét dolguknak nem reménylve, a' rettegett büntetés elől, Horvátországba egy régi jó barátjához menekedett.

Az alatt Kazimir, naponként fogyott inkább mint szaporodott hadával, az őtet Rákos' mezején 16,000 emberrel váró Mátyással szembeszállni nem merészelvén, Nyitrának fordúlt. Nyomban követi Mátyás; 's minthogy tél-középen ostromolni nem lehetett, békeríteti a' vá-

rat seregei' egy részével, másikkal maga Esztergom alá száll, bosszúját éreztetni, ha kegyelmét nem akarná, az érsekkel.; Az, leverve már birtokai' nagy részének a' királyiak által elfoglaltatásán, 's még inkább magában maradásán, késznek nyilatkozik az egyességre; csakhamar hát, az érsek a' királynak hűséget és engedelmességet, a' király az érseknek bócsánatot, utóbb adott 7,000 aranyjának megtérítését, elfoglalt birtokai' visszaadását, mindketten egymásnak kölcsönös felejtést ígérvén, meglett a' béke (19 Dec. 1471), de a' régi bizodalom, mely a' vólt ritka nevelő- és neveudék-párt oly szoros, oly édes lánczokkal egyesíté egykor, egyetlenegy gondolatlan lépéssel megszakítva, soha többé helyre nem állott közöttök. Hét nappal későbben (Dec. 26.) elég nagy lelkű vólt Mátyás Nyitrába szorúlt, már csak szabadon bocsáttatásáért esdeklő, az egész dologban ártatlan, mindent, a' mit tett, egyedül atyja' erőltetésére tett vágy-társát, egész udvara' 's 700 lovasai' kiséretében, legkissebb bántódás nélkül elereszteni, noha az erős vár tovább is a' lengyelek' kezén maradt. Ez is azomban, mihelyt az idő' lágyúltával a' király által ostrom alá fogatott, látva, hogy segítsége nem érkezik, feladta magát. Az őr-seregnek szabad elmenetel engedtetett, de majd, útjában elkövetett erőszakoskodásaiért, a' reá támadt parasztságtól jó része levágatott.

Igy a' förgeteg elmúlt, Mátyásra nézve, azon keserű érzeten kivül, melyet legmeghittebb barátjában lett megcsalatása keblében támasztott, minden egyéb kellemetlen hatás, következés nélkül. De a' lengyel király, a' vallott szégyent nem felejthetve, azután sem szünt meg ólálkodni. Mátyás azt észrevévén; minthogy már tele vólt gyanúval az érsek iránt: ne hogy fegyvert adjon maga ellen kezibe, késik neki tett igéretei' bételyesítésével. Az érsek azért el kezd zúgolódni, vélt baráti' meghitt körében talán fenyegetődzni is. Szavai bévitetvén, még inkább megerősítik a' királyt gyanújában, 's arra indítják a' csend' újabb megzavartatásától féltiben, hogy a' hatalmas, bosszús férfit oly állapotba helyheztesse, melyben, ha akaratja lenne is, módja ne lehessen az ártásra. Budára hívatván tehát az érseket, ott egy éjjel elfogatja, Visegrádra viteti; honnan néhány hét múlva az ország' nagyjai' 's a' pápa' követe' közbenjárására kieresztetett ugyan, de valósággal azután is rab maradt — bár saját palotájában, az Egri püspök, Boroszlói születés, később, Esztergomi érsek korában, hasonlóan árúló, 's most hihetően titkos izgató, *Flans* vagy *Bekenslóer János* rendeltetvén mellé örökös őrnek, kitől függött, kinek esküdött hűséget, engedelmességet egész udvara. Négy hónapig tartott a' fényes fogság. Bánat, szégyen megemésztették a' tisztes öreget, 's még azon esz-

tendőben (1472) Aug. 8-kán sirba fekteték. Kimúlt nem sokára azután kedves rokona a' Pécsi püspök is, önként valasztott számkivetése' helyén Zágrábban, 's még csak porai sem nyughattak a' megyének, mellynek közelebb dísze 's ékessége vólt, keblében, mignem Mátyás, értesíttetve a' dologról, megfeddvén a' Pécsi papságnak félénkségét, alacsony gondolkozását, nem csak megengedte, hanem maga parancsolta tisztességes eltakaríttatását a' tőle, ellenségeskedésében is tisztelt férfinak.

A' szerencsésen elnyomott pártoskodás, az esztendeig be nem töltött Esztergomi érseki és Pécsi püspöki székek' gazdag jövedelme hatalmas eszközök valának Mátyás' keziben, amaz tekintetének, hatalmának megerősítésére benn az országban, ez a' háborúnak kivűl előmenetellel folytatására Ulászló 's atyja Kazimir ellen. És még sem szerezhették meg sem nyert győzedelmei, sem a' szent-széktől végig tűzzel (IV-dik Sixtustól talán még nagyobbal, mint II. Páltól) pártoltatása, a' cseh kelyhések' ellenére, a' cseh koronát Mátyásnak. Hosszas újabb küzdés, több ízbeli fegyverszűnet, alkudozás után, végre is úgy egyeztek meg Boroszlóban 1479-ben a' vetélkedő felek, hogy Csehország legyen Ulászlóé, Morva, Silézia, Luzáczia, a' cseh királyi czím' hóltig viselhetése' jogával, Mátyásé; ha Mátyás fiú-örökös nélkül haland el, akkor e' három útólsó tartomány is szálljon vissza

Ulászlóra, vagy utódjára, de a' magyar koronának fizetendő 400,000 arany váltság mellett.

Azomban Morva, Silézia, Luzáczia, 's a' cseh királyi czím nem vólt egyedűli haszna a' húzamos vetélkedésnek; több vólt ennél a' katonai tapasztalás, nyert dicsősség. Podjebrád hosszas hadban forgást, személyes bátorságot, Kazimir és Ulászló, mindkettőnek hiányában, temérdek sokaságot vittek magokkal harczaikba. Mátyásnak, vélek tusakodva, össze kellett lelke, esze' minden erejét szedni, jó véget, győzedelmet egyedűl nagyobb ügyesség, okosság, nagyobb vezéri tehetségek' kifejtésétől reménylení. A' minthogy ezeknek örökre fenn maradandó bizonyságát adta különösen az 1474-diki Sileziai táborozásban. Xerxes nagyobb magához bizakodással, önhittséggel nem kezdte, de gyalázatosabban sem végezte a' kis Görögország elleni emlékezetes háborúját, mint Kazimir az itten Mátyással folytatottat. A' két király, atya, fiú, 80,000 embert vezettek kétten két óldalról, 's még azon kivűl 5,000 jól felkészűlt hadi szekeret Boroszló alá, hol Mátyás nem több, mint 16,000-ed magával állott. Semmit bizonyosabbnak nem tartának, mint hogy Mátyás, sem legyőzni ily sokaságot, sem menekednie, két tűz közzé szorítva, nem lehetvén, békességet fogna kóldúlni, 's minden feltételeknek, valamelyeket elibe írándnának, térdet fejet hajtani. Azomban annyira ellenkezően

ütött ki a' dolog, hogy majd magok lettek kén-telenek jó móddal szabadúlhatásért esedezni, miután, csak egyszer is derék ütközetre kel-hetés nélkül, apró csaták, éjjeli nappali sza-kadatlan nyugtalanítás által részint igen meg-fogyasztva, részint erejekbül telyesen kimerít-ve, minden eleségtől megfosztva, éhség- vagy fegyver által veszésnek látnák magokat kité-ve. Első feltétel, mely nélkül hallani sem a-kart az alkudozásról a' győző, e' vólt, hogy személyesen jöjjenek békességet kérni a' feje-delmek. Királyi gőgjöket felejtve, imént fenye-getődzőből esedezőre cserélt ábrázattal vetik magokat alá a' kéntelenségnek Kazimir és U-lászló. Kívánsága ebben telyesedvén, látva ki-vált megalázódásukat, reményltnél kedvezőbb föltételek alatt elereszti Mátyás mind kettőt, velek egyszersmind a' háború alatt népeikből elfogott temérdek sokaságot, minden váltság nélkül, kiknek száma legalább 8,000-re telt, 's még többre vala telendő, ha Mátyás, miután Boroszlóban minden fogházak, tornyok dugva valának foglyokkal, kifogyván a' helyből, 's a' tartás' kóltségét is megsokalván, oly paran-csot nem adott vólna katonáinak, hogy foglyaik közzül ezentúl csak a' tiszteket 's előkelőbbe-ket tartván meg, a' többeket bocsássák vissza, egyegy könyű vágással arczaikon megjegyezve, annak bizonyságáúl 's örök emlékéül, hogy azok látták Boroszló alatt a' magyarokat.

Hogy Mátyás ily könnyen hajlott a' békességre, annak egyik oka az is vólt, mert erejét a' törökök ellen kellett fordítni, kik, míg ő távol vólt, Móldvából Erdélyen keresztül Magyarországra ütvén, Váradig hatottak, Váradot magát is felgyújtották, onnan sok 'sákmánynyal visszafordúltak. Első elégtétel, melyet Mátyás ezért magának vett, abban állott, hogy a' következő (1475) esztendő' elején 16,000 emberrel Magyar Balázs Erdélyi vajdát segítségül küldte az osmanoktól szorongatott Moldvai vajdának, Bogdanovicsnak, kik együtt egy 120 ezer főnyi török tábort tettek semmivé Jan. 11-dikén egyetlenegy, a' Rakoviczi tó mellett történt öldöklő ütközetben. Még azon ősszel másik sokkal súlyosabb csapást maga tett Mátyás a' törökön, személyesen vezetvén 10,000 bátor vitézt a' Szabácsi erős vár ellen, melyet a' Macsói bánságban (Serviában) a' Sáva' partján nem rég építtetett Mohammed örökös rettegtetésére a' magyaroknak, legközelebb Tót- és Horvátországnak. A' vár' fontossága sokkal elősmértebb vólt, mint-sem mindent merni kész ne lett vólna lerontására egyik-, fenn és keze közt megtartására a' másik-fél. Mátyás azzal az erős határozattal kelt által a' Sáván, hogy vagy megveszi a' várat, vagy falai alatt küzdve hal bajnok halált. Mohammed, hallva készületét, újra jobban is megerősítteti a' várat, 's védelmét vitézei' legbátrabbjairá, 5,000 válogatott jancsárra

bízza, kiknek maga egyenként saját kezeivel tűzte fel turbánjaikra a' bokrétát, hogy ezen megkülömböztetéssel is újabb vágyat gyúlaszszon keblökben megérdemelni urok' bizodalmát, 's veszni elébb, mint a' várat ellenséges kézre jutni engedni. Igy lévén vívók, várbeliek lelkesítve, hosszas és megátalkodott vólt, mint előre is várni lehete, közöttök a' viadal. Nem egyszer próbálták az alatt az általok öszverombolt várfalakat meghágni, nem egyszer verettek szörnyű vérontással vissza Mátyás' vitézei.. Látva, hogy nem boldogúl, szinte példátlan magaelszánással, maga egykor, csak egy evező' és egy tisztje' kíséretiben csónakra ül Mátyás' megvi'sgálni köröskörül a' várat, kikémlelni leggyengébb oldalát. Észre, majd czélba veszik a' várbeliek; egy ágyú golyóbis [csakhamar halva teríti le oldala mellett egyik társát; elsárgúl, kiejti kezéből az evezőt a' másik; Mátyás erre maga ragadja meg a' kórmányt, 's a' reá czélozott nyilak' és ágyúgolyóbisok' zápora között tovább evez, mig czélját éri. Ily bátorság, eltökélés, 's 30 napi szakadatlan ostrom csakugyan kezére juttaták Mátyásnak a' várat; 's így ő ura maradt szavának; de ura az őrsereg is a' magáénak, mert csak egy is belőle magát meg nem adta, csak egy is életben nem maradt, hanem mindnyájan együtt a' kétségbeesés' egész dühével, minden fegyverével a' falakon harczolva hullottak el.

A' következő (1476) esztendőben újonnan Moldvára rohant Mohammed; de Mátyás' jövetelének hírére épen oly futva hagyá azt oda, mint elébb Jajczát. A' Temesi bánságba rontott törökök még szerencsétlenebbűl jártak, nem csak visszaveretvén; hanem nagyobb részök le is vágatván. De nem annyira a' nyert apróbb győzedelmekről, mint a' király' újabb házasságáról nevezetes ezen esztendő. Miután Mátyás sem III-dik Fridriknek, sem Kazimirnek el nem nyerhette leányát, minek talán alacsony származásán kivűl az is lehetett oka, mert ezen fejedelmek magoknak, vagy fiaiknak inkább mint leányaiknak szerették vólna a' magyar koronát: Nápolyi király Ferdinánd' leányát Beátrixet jegyzette el, kit ezen esztendőben nagy pompával Magyarországra hozatván, elébb (Dec. 12-kén) Székes-Fejérváron megkoronáztatott, úgy kelt aztán vele a' szép külsejű, mivelt, nagy, de nyughatatlan eszű, uralkodni, pompázni szerető asszonynyal össze Budán Dec. 22-kén. —

Mátyás' házassága igen keseríté Fridriket, mert általa ismét hátrább vetteték a' magyar koronához egykor hozzá juthatás' reménységében. Ez az oka, hogy azt minden módon próbálta, 's miután még sem tudta meggátolni, boszszúságában mindenféle méltatlanságokkal illette Mátyást. Nem vólt elég, hogy a' lakodalomra, bár hívatalos vólt, még csak követét sem

küldötte; hanem Mátyás ellen, nem lévén még ekkor vége a' cseh-lengyel háborúnak, Ulászlóval és Kazimirral öszveszövetkezett, azt adván okúl, hogy Mátyás, míg új neje, 's a' lakodalmi, koronázási készületek foglalatoskodtatták, a' Dalmát- és Horvátországon keresztül berontott törököknek, vigyázatlanságból, vagy szántszándékkal, prédájokká lenni engedte Stiriát és Carnioliát. Mátyás jól tudta az ellene kötött szövetséget, mint szintén azt is, hogy mikor Beátrix útban vólt, Fridrik, őtet elfogató szándékkal küldött egy fegyveres csoportot a' magyar főldre, feledve a' kötött béke', 's szomszéd határ' sérthetetlenségét. Mind e' mellett sem nyúlt fegyverhez, mi nem középszerű maga mérséklést, lélek erőt mutat, ha kivált hozzá veszszük Mátyás' fiatal korát, tüzes természetét, végre sok régibb bosszantatásait Fridriktől. De midőn Fridrik, engesztelhetetlen haragjában, egyéb erőszakoskodásait nem említve, Sopron' vidékét feldúlta: tovább is késni még a' bosszúállással, maga', helyzete', népe' megalacsonyításának tartotta vólna Mátyás. Hadat izent tehát Fridriknek Junius' 12-kén 1477-ben, épen két nappal későbben, mint ez a' cseh királyságban vetélkedőtársát Ulászlót megerősítette, mi valamint újabb méltatlanság, úgy újabb ok vólt az ingerültségre Mátyásnak; mert, mikor Podjebrád ellen a' hadat kezdette, a' cseh koronát, mint maga helyén említénk, néki igé-

ré vala a' császár. Fridrik, noha ő maga vólt a' had-ingerlő, hadhoz készülve épen nem lévén, kevés nap alatt csaknem egész Austriát elvesztette; Haimburg más 70 várossal ellenséges kézre került, Bécs szorongattatott. Ezt látva, békességért esdeklett, 's hogy ezt könnyebben megnyerhesse, titkon még Beátrixot is megkerülte. Mátyás, mivel a' háborút csak kéntelenségből kezdé, 's a' közös ellenséget Mohammedet szeme elől soha a' közben is el nem vesztette, hajlott a' békére; 's így az nagy baj nélkül megkészült még abban az esztendőben Dec. 21-kén. A' kötés szerént Mátyás viszszaeresztette Austriát; Fridrik magát kötelezte: hogy Mátyást a' cseh királyságban megerősíti; hadi kőltségben 150,000 aranyat fizet; Magyarországhoz semminémű szin alatt jussát többé nem tartja. Ezen föltételek közzűl csak az elsőt telyesítette Fridrik, annak sem vólt Mátyásra nézve semmi haszna; a' más kettőnek, csak hogy a' veszélytől megszabadúlt, megtartásáról épen nem is gondolkozott, mi később új háború' oka lett.

A' Fridrikkel kötött békét nem sokára a' cseh háborúnak véget vetett feljebb már említett Boroszlói egyesség követvén: erejét Mátyás újra a' törökök ellen fordította, kik a' Sáván általjővén, Carinthiában Villachig, majd Vas és Szala vármegyéknek esvén, a' Rába vizéig kóborol(t)ak, onnan sok 'sákmánynyal, 's 30,000 fo-

goly keresztyénnel tértek vissza. De Mátyás utánok eredt, 's Jajczán túl velek megütközvén, nem csak a' nyert prédat 's foglyokat visszavette, hanem a' Verbász és Bosna közötti egész földet is megtisztította a' törököktől; sőt szándéka vólt Mohammedet saját tartományaiban megtámadni: de miután a' pápától megigért segedelem-pénzre egy darabig hiában várakozott, visszafordúlt, 's feltette magában, hogy ezentúl maga birtokai' óltalmazásán túl gondját terjeszteni nem fogja.

Még nagyobb vólt a' győzedelem, melyet Erdélyben nyertek ugyanakkor tájban Mátyás' seregei. Ali-Bég 100,000 emberrel Vég-Szendrőből beütött Oláhországba, onnan Erdélybe, 's szinte Gyula-Fejérvárig előnyomúlt. Vajda Bátori István hamar szedett hadaival útját állja Szász város mellett a' Kenyér-mezején Oct. 13-kán 1479. Ritkán harczolt sereg nagyobb elszánással, mint itt a' magyar. Mielőtt öszvecsapnának, Bátori közönséges isteni-tiszteletet tartott táborában; végződvén az imádság, vitézeit egyenként a' Szent-vacsorában részeltette, azután mindnyájokat megeskette, hogy véle fognak győzni vagy halni. Soká folyt a' harcz, a' nélkül, hogy ide vagy oda dűlt vólna a' győzedelem. Utóbb csakugyan a' sokasághoz látszék hajolni a' szerencse; tikkad az öldöklésben kifáradt magyarság; elhúllnak egymás után a' bátrak, csak maga Bátori tartá még övéiben

a' lelket, végre őtet magát is, lova' elestivel, a' hatodik seb földre teríti, 's minthogy hóltnak tartatott, most egyszerre megcsökken a' vezértelen kisded csoport' bátorsága. De egyszerre rivallik' a' távolban a' rég epedve várt segítség' közeledését hirdető nyers tárogató. Megérkezik épen az elválasztó szempillantásban; 's rémítő ordítás, trombita harsogás közt megrohanja az ellenséget hátulról, török vért áhító vitézeivel, kora' 's nemzete' Herkulese, a' rettenetes Kini'si Pál, Temesi bán, kinek minden segítség nélkül karjaival egy malom követ, fogával akármely fegyveres embert ruhájánál fogva, a' földről felemelni, 's ez utólsót fogában tartva vele még tánczolni is, Bonfin' bizonysága szerént, nem nehéz dolog vólt. Kini'si' érkezte új erőt, lelket önt Bátori' alélt vitézeibe, kivált miután vezéröket is, mintegy sirjából feltámasztva, sebei beköttetvén, újra soraik közt láták. Most, a' kettős rohanást nem állhatva, hanyatlik az ellenséges tábor, 's majd a' számra sokkal kevesebb magyarságnak hagyja a' győzedelmet, egyikét a' legfényesbeknek, melyeket valaha a' keresztyének esküdt ellenségeiken a' törökökön nyertek. 8,000 magyar, 2,000 szász és oláh maradt a' viadal téren; de az ellenségnek többet felinél elemésztette harcz és futás; ezen kivül egész tábora, mindenestül fogva, a' győzők' ragadománya lett. Mátyás egész országában háláadó ünnepet parancsolt tartatni a' Kenyér-

mezői diadalért. Az oly kegyes, mint vitéz Bátori pedig, azon a' helyen, hol elesett, kápolnát, melynek düledékei ma is láthatók, emelt, fenntartására évenként rendelt 100 arany alapítványnyal; későbben pedig a' maga egészen ezüsthől öntött pánczélos álló képét küldte hálás tisztelete' nyilvánításáúl a' bóldogságos Szűz' világszerte híres Lorettoi képmásának ajándékba. —

Most újra Fridrik adott dolgot Mátyásnak. A' közelebbi békekötésben kötelezett 150,000 aranyat, bár Austriai alattvalóin kihúzni el nem múlasztotta, soha meg nem fizette Fridrik Mátyásnak. Ez okon Mátyás sem adta minden elfoglalt várait Fridriknek vissza. Sőt miután nehány ízben hiában emlékeztette vólna tartozása' telyesítésére a' császárt, minthogy a' béke kötésben, a' nem fizetés' esetére, mintha csak előre ellátta vólna a' történendőket, nyilván kikötötte vólt, hogy úgy szerezhessen magának elégtételt, a' mint tud és jónak látja, a' nélkül, hogy érte a' császártól béke háborítással vádoltathatnék: beküldte seregeit (Márt. 1480) Stiriába, 's ott több városokat elfoglaltatott. A' császár ezen nagy lármát üt; Mátyást közönségesen csendháborítónak nyilatkoztatja, más felől, hogy a' kölcsönt visszaadja, ő is feldúlatja Mó'son és Győr vármegyét. Ez kezdete a' 2-dik Austriai háborúnak, mely először igen lassan folyt, részint mivel Mátyást darab ideig

nem csak a' pápa, 's német rendek, hanem a' császártól titkon megnyert Beátrix is tartóztaták; a' mellett Fridrik, érezve gyengeségét, mindég úgy mutatta, mintha békélni akarna; részint, mivel közben Mátyást a' török nem egyképen foglalatoskodtatá. Elébb is, minthogy Mohammed Nápolyt kezdte háborgatni, 's kedvezvén szándékának az olasz fejedelmek' egyet nem értése, míg ezek észrevették, Apuliában Otrantot, irtóztató dúlások között el is foglalta, mint ipának Ferdinándnak védője lépett fel Mátyás; 's hogy rövid időn Otranto, hogy vele Olaszország a' török rabigától megmenekedett, azt különösen a' Mátyástól késedelem nélkül küldött magyar segítség eszközlé. Majd végezvén Máj. 6-kán 1481, az osmán névre annyi fényt, dicsősséget, a' keresztyénekre 30 év alatt annyi bút, romlást árasztott uralkodását Mohammed, 's fiai Bajazet és Dschem (Zizim) az atyai örökség felett kardra kelvén egymással: Mátyás használni kívánva ezen a' szerencsétől magától mutatott alkalmat, miután minden esdekléseivel sem vólt képes a' pápát, az olasz és német fejedelmeket a' közös ellenségnek közös erővel megtámadására bírni; sőt ezt sürgető 's épen ennek jobb móddal tehetésére Fridrikkel tartós békét eszközölni próbáló követei a' Nürnbergi gyűlésen még csak meg sem hallgattattak: maga indúlt meg a' követeiben ön személyét mé-

lyen sértve érző, de azt a' köz ügyért felejtő, nemes lelkű király; 's már a' Sáva' partján állott, jól felkészült seregével majdan fergetegként rohanándó a' maga magával meghasonlott, belső tűztől emésztett Koloszra, midőn veszi a' hírt: hogy a' császár' német hadai Sopron' egész vidékét tűzzel vassal elpusztították. Felforgatott reményein inkább, mint vallott kárán vérző kebellel fordúl ezen hírre vissza, 's fordúl egyenesen Austria és Stiria ellén: a' Sáva mellett Kini'si' vezérsége alatt csak annyi népet hagyván hátra, mennyit az ország' azon déli határainak megoltalmazására szükségesnek vélt. A' török ezen mindjárt bátorságot vesz, beüt a' Temesi bánságba; de Kini'si, azon kivül hogy visszariasztja, általkél maga a' Dunán Szendrőnél, a' Belgrádi kapitánynyal és Brankovicscsal egyetértésben az ellenségnek 24 hajóját elsülyeszti, több ellentállni próbált csapatjait öszvekonczolja, a' tartományt feldúlja, 's úgy tér gazdag 'sákmánynyal haza. Következett (1482) nyáron a' Szendrői basa' hasonló próbatételének hasonló kimenete lett; a' mindég ébren, mindég talpon lévő Kini'si csakhamar útját állja; a' Becskereki térségen vele megütközik, 3,000 válogatott lovassát levágja, többi hadát futni vagy magát megadni kénszeríti. Mátyás akkor épen Haimburgot vítta; ide küldötte Kini'si a' nyert préda', 's zászlók' egy részét. A' királynak kettős vólt öröme: csakhamar Haimburgnak is

megnyilván előtte kapui. De Fridriket tanúlt mestersége — ravaszúl vitt alkudozás, a' pápa' közbenjárása, a' török' fel-feltámadása, ez úttal is megóvák a' nagyobb veszélytől; néhány elpusztított helységeken, megvitt várakon kivűl, magyar birtokinak elvesztésében állott minden kára. A' bosszú, az érdemlett büntetés azomban azzal, hogy haladt, el csakugyan nem maradt. Látván Mátyás, hogy Fridrik csak húzni halasztani kívánja a' dolgot, a' nélkűl, hogy a' fizetés, vagy más módon kármentesítés gondolatjában is vólna: a' törökkel elébb, mit soha eddig nem tett, a' papság', a' pápa', minden keresztyén fejedelmek' nem kevés botránkozására, 5 évi fegyvernyugvásra lépvén (1483 Nov.); 's határozatát többé maga a' királyné sem lévén minden mesterkedésével képes megváltoztatni: 1483-ban, egész tűzzel hozzáfog a' háborúhoz; elébb Korneuburgot, mely nélkül lehetetlen vólt Bécshez jutnia, azután magát Bécset is, amazt hét, ezt négy hónapi szoros bezárás, 's hallatlan szűkségre juttatás által, Jun. 1-söjén 1485 megveszi. Bemenvén győzedelmi pompával Bécsbe, midőn mindenek reszketnének, mint fogná urok' sokszoros, ellene elkövetett vétségit, hitszegésit rajtok, hatalmába esett alattvalóin, megbosszúlni, első tette, hogy a' várost minden szabadságaiban, jogaiban megerősíti, a' telhetetlen császár által rájok rótt rendkivűli adókat eltörli. Annyival könnyebben hódolt a' még

hátra lévő tartomány a' győzedelmében, megbántatásában magát mérsékelni tudó hősnek, ki 24 nappal későbben (24 Jún.) az Austriai rendeket, Bécsben öszvehíván, maga hűségére megeskette, 's köztök maradván még az esztendő' végéig, magát iránток úgy viselte, hogy azok nem érzék a' szolgaságot, 's nem vala, ki alatta a' régi urat, régi szabadságot visszasohajtaná. A' következő (1486) esztendő' első napjai a' magyar dolgoknak szenteltettek. Budán országgyűlést tartván, itt több rendetlenségek' elhárítására hasznos törvényeket hozatott. Végződvén a' gyűlés, visszatért Bécsbe, 's azon néhány városok meghódoltatása után látott, melyek mind ekkoráig a' császári seregek' hatalmában valának. Legtovább, legerősebben tartotta magát Neustadt. Másfél esztendei bezárás, ostrom, falainak kőhalommá változtatása után midőn végre ennek kapuit is megnyitá előtte a' kéntelenség 1487-ben (Aug.), nem csak legkisebb jelét nem mutatá neheztelésének, sőt inkább megdícsérte állhatatosságukért a' városbelieket, minden kiváltságaikat meghagyta, azon feljül még nagyrabecsülése' jeléül több rendbeli drága ajándékokkal is tisztelé őket; a' többek közt egy maga jól talált képmássával, 's egy 35 fontos nagy ezüst pohárral, melyet féltve rejt keblében, 's dicsekedve mutogat mái napig a nagy királyra csak tisztelettel, csak hálával emlékező ellenséges város.

Bár azomban Mátyás már Fridrik' örökös tartományai', Austria', Stiria', Carniolia' nagy részének birtokában vólt, még sem idegenkedett a' békéléstől, illendő föltételek alatt, ha nevezetesen Fridrik új hadi-költség' fejiben a' régi 150,000-en feljül, újabban 700,000 aranyat fizetni kész lenne. De Fridrik semminek sem nagyobb ellensége, mint a' fizetésnek, valamint hadat folytatni, úgy tartományait is visszanyerni csak úgy szerette vólna, hogy néki pénzébe ne kerüljön. Mi egyik oly lehetetlen lévén, mint képtelen a' másikat csak kívánni is: így Mátyás hóltig ura maradt Austriának, Fridrik földönfutó, 's rá nézve az is nagy szerencse hogy Mátyás a' birtokait örökké vissza kívánó, de azokért semmit tenni nem akaró, nyughatatlan cselszövőt Linczben megvonúlni engedte. De az agg császár túl élte a' fiatal királyt, 's ennek gyáva utódja alatt megéré csakugyan, mint látni fogjuk, dolgainak hirtelen jobbra változását.

Mátyás a' meghódított Austria' dicsőségével, a' megbosszúlt, elhárított, rosz szomszédság', megnyugtatott, megnevelt hon' örömeivel nem sokáig élhetett. Ereje szemlátomást kezde gyengűlni, szokott baja, a' köszvény naponként súlyosodni. E' közben egy gond nyughatatlanítá különösen, az örökösödés' gondja. Törvényes örökösi nem valának, de vólt egy, özvegységében, a' közönségesebb vélekedés sze-

rént a' Poroszlói polgár-mester' leányától született, nyilván fijának vallott, királyi módra, különös gonddal nevelt, 's e' gondnak, valamint a' nagy Hunyadi névnek telyesen megfelelni látszó, nagy reményű János fija. Ennek szerette vólna hagyni országát; 's minél több akadályokkal látá, kivált a' törvényes házasság', születés' szent jogait különösen tisztelő magyar nemzetnél, a' dolgot öszvekötöttnek, annál inkább igyekezett még életiben megverni az útat kedves fijának az egykor utána következhetésre. Ily előkészületek valának: hogy a' főbb országos hivatalokat, a' mennyire csak lehetett, mind a' legmeghittebb, különösebben lekötelezett férfiakra bízta; a' nagyobb fontosságú várak', városok' urává vagy parancsnokává fiját nevezte, ennek hűségére eskette az azokban lévő katonaságot; más különben is fiját temérdek kincsnek, nagy kiterjedésű jószágoknak, Siléziában saját pénzén szerzett egész herczegségeknek birtokába, 's ezzel oly karba helyheztette, melyben egykor nevét, atyját nem tekintve is, bátran léphetne az országért vetélkedő koronás fejek' sorába. 'S hogy kivül se hibáznék a' lehető biztosítás, kezesség, most épen abban foglalatoskodott, azért ment főkép Bécsbe, hogy onnan, jobb móddal eszközölje, siettesse fijának a' Majlándban uralkodó igen hatalmas Sforza házból való Blankával házasságát, kit atyja Galeazzo János csakugyan oda

is igért az ifjú herczegnek, oly föltétellel, hogy atyja' koronáit örökléndi. Sokan, 's legjobb emberei ennélfogva azt javaslák Mátyásnak, neveztetné még életében, 's minél elébb, fiját az országlásban követőjévé: de visszatartóztaták hitvese Beátrix, 's az általa igen sokra, a' többek közt Austriai kormányzóságra is méltatott, de — fájdalom — e' megkülömböztetett bizodalomra idővel magát igen is méltatlannak bizonyított Zápolya István, kik mind ketten magok vágytak a' koronára. Mátyás várni akart az időtől, meg sem gondolván, hogy oly közel legyen vége. Azomban, késedelmezése közben, véletlen meglepte a' halál, egy hirtelen felindúlás szülte gutaütés', némelyek szerént méreg', még pedig, mint Forgács Ferencz püspök írja, Zápolyától kevert méreg' következésében, Apr. 6-kán 1490-ben: két nap és éjjel szakadatlanúl tartott — a' méreg' gyanúját némikép igazolni látszó, ajkait öszvekúcsolt, szavát, soká eszméletét is elvett — hallatlan kínjai csak azt sem engedvén meg, hogy búcsút végyen szíve' kedveltjeitől, nem hogy valami rendelést tegyen dolgairól. Halálát nem mint ellenségnek, hanem mint jóltévő atyának, mélyen fájlalá, 's midőn a' tőle is épített, szebbé, pompásabbá tett Sz. István' templomában utólsó tisztessége tartatnék, könnyeivel tisztelé a' hálás császári főváros. Teste azután a' Dunán Budára, onnan fényes szertartással Sz. Fejérvárra hozatván, itt Apr.

25-dikén rendkivüli pompával és keserűséggel a' királyi sirbóltba takaríttatott, köny' zápora' és áldási között szeretett 's viszont szerető népének.

XXX. FEJEZET.

Mátyás' hibái 's érdemei.

Mátyásnál még nem vólt nagyobb királya a' magyarnak. Nem vólt ugyan oly csendes, háborítatlan belül országlása, mint Nagy Lajosé: de a' ki igazán akar ítélni, a' tűznek csak szerencsés eloltása' dicsőségét fogja, a' tüzet magát nem, Mátyás' rovására tudni. Régen, nem alatta gyült a' gyúlható matéria; a' tűz elébb utóbb ki fogott vólna ütni, minél későbben, annál pusztítóbb következésekkel, mi most ügyes óltó kezek között csak tisztító erővel hatott a' nemzet' nagy testére. — Népét szokatlan adókkal terhelte, melyek valának épen az elégületlenség', lázadás' egyik oka: de szokottnál többek valának a' terhek is, melyeket hordozni, szokottnál nagyobbak a' hadak, melyeket folytatni kellett; 's bár mennyit fizettetett is népével, mindég mellette marad az, hogy nem 'sarnokok' módja szerént, maga oktából tette, hanem országosan határoztatta el mindenkor a' mit tett; 's ha néha talán a' rendek' részéről jött is egy kis kéntelenség a' dologba, ez legfeljebb erkölcsi kéntelenség vólt, körülmények'-, ország' java-, nemzet' becsülete-, illendőség-, vagy

mikor tehertől csak újabb tereh vállalással lehetett szabadúlni, ön könnyebbségök-, de soha nem királyi önkény-, hatalom-parancsolta kéntelenség, melyért vagy senkit sem, vagy a' rendeket magokat elébb, mint a' királyt illeti a' szemrehányás. — Heves, indúlatos, több mint állhatatos, feltételeihez makacs megátalkodással ragaszkodó vólt: de nem épen ennek köszönhetni-e, hogy az ország, mint utóbb, még alatta, annyi külső belső viharok', fejetlenség', szerencsétlen háborúk' prédájává nem lett? 's ha szeretjük a' jót, nem illő-e tűrnünk a' jóval szükségesképen együtt járó rosszat is? Akarat-gyengeség mindég nagy hiba férfiban, mert kormányra született a' férfi, kormányozni erős akarat nélkül nem lehet; de kettős hiba uralkodóban, 's legnagyobb az olyanban, kinek hatalmas, magok hasznát leső *aristocratákkal* van ügye, mert ezek ragadják meg helyette a' kormányt; 's a' polgárzat' hajóját, minthogy önzők' érdekei soha nem egyezhetnek, valahányan, annyi felé hajtván, elébb utóbb okvetetlen felforgatják, mint ezt a' Mátyást követett igen is engedékeny, gyenge uralkodók' Ulászló' és Lajos' példái elég szomorúan bizonyítják. — A' nagyokkal, érdemesekkel bánásban, mint Szilágyi, Vitéz, olykor nem elég maga mérséklést, kevés gyengédséget, kímélést mutatott. Óhajtani való, hogy ezek ne történtek vólna: de mely nehéz egy fiatal, ön erejét, czéljai' tisz-

tasságát érző, magát nyakas, alacsony önző *oligarcháktól* környezve látó fejedelemnek mindenkor mérsékelni tudni magát? 's midőn, hogy ne tapostassék, taposni, még pedig magáért a' köz jóért taposni kéntelen, egyszer mint másszor oly kimérve intézni lépéseit, hogy csak azokat gázolja, kik tiprani valók? Hol gyom, konkoly erőt vettek, lehet-é ezeket kiirtani úgy, hogy egy két hasznos fű, egy két termő kalász is ki ne vágassék velök? És végre nincsen-é sokszor példaadás' kéntelenségében — 's minél szabadabb még, nyersebb, erőtelyesebb a' nemzet, annál gyakrabban — a' leg magát mérséklőbb, a' legjobb, legérzékenyebb szívű fejedelem is? . . . .

De ha ezeket árnyékos oldalának lenni elesmérjük is Mátyásnak: mennyi! és mennyivel több! a' mi ragyogó fényben tünteti fel előttünk az ő országlását, 's őtet magát azon uralkodók' sorába emeli, kikben nem csak a' nemzet, melyhez közelebbről tartoztak, hanem egész emberi nemünk is, megdicsőíttetett. Tovább 33 esztendőnél ő a' szónak telyes értelmében királya vólt népének, lelke kormányának. Minden általa, semmi nála nélkül nem történt. Azért valamint egyedül reá hárúl a' szégyen, ha valami alatta nem jól folyt: úgy a' jól folytak' minden dicsősségét is igazságosan másnak, mint néki, nem tulajdoníthatjuk. . . . .

Ő vólt nem csak nemzete', hanem korának

is legnagyobb hadvezére; hadaiban, valamikor csak lehetett, 's épen ott, hol legnagyobb vólt a' veszedelem, népének vezetője, 's mint látánk, mindenkor csak győzedelemre. Ő vólt Europában az első igazi *rendes katonaságnak* felállítója; ő; ki egy oly egészen új hadi testet szerkeztetett öszve, melynek az addig közönségesen használni szokott rendeletlen lovasság helyett, a' régibb és újabb hadtudomány' szabályai szerént, a' gyalogság tette fő erejét. Minden osztálynak valamint fegyverei, úgy harcza, viadal-módja szorosan szabvák valának; mindnyájan rendre, pontosságra, a' kivitelben gyorsaságra, e' mellett hideghez, meleghez, harczon kivűl is engedelmességre, tiszta mértékletes életre szoktatvák, mint akkor egy Európai fejedelem' seregei sem. Hadait végig tekintve, a' régi görögök' és rómaiak' időszakába, ezeknek győzedelmes táborába képzelte magát vissza varázsoltatva az értő. Ezen új szerkezetű, állandóúl fegyverben, királyi költségen, királyi parancs alatt lévő katonaság, az ácsokon, gépelyekkel- csaptatókkal bánókon, sánczásókon, tábori mindenféle szolgákon, segédeken kivűl állott rendesen 20,000 lovasból, 8,000 gyalogból, és 9,000 hadi szekérből; később hozzá járúlt még ezekhez a' híres, 6,000 főnyi, mind a' legválogatottabb erős férfiakból, többnyire ráczokból és csehekből, álló, fekete készűletéről, 's talán, mivel soha fedél alá nem

ment, a' nap sütötte arczoktól, közönségesen *fekete* névvel nevezett (gyalog) *sereg*, mely, legtöbbet saját vezérlése alatt a' királynak, soha diadal nélkül csatáiból vissza nem tért.

Ki Mátyás' ebbeli egész érdemét méltánylani akarja, gondolja meg: hogy abban az időben még sokkal drágábban adák el szabadságukat az idegen önkény' vak eszközeivé tetetéstől inkább irtódzott emberek; hogy csak magának a' *fekete seregnek* tartása 400,000, az egész hadi testé egy millió hatvanezer aranyba kerülvén évenként, ez sokkal feljülmúlta a' királyi rendes jövedelmeket; hogy a' király ezen költségeken kivűl is roppant summákat áldozott minden esztendőben a' tudományokra, szép mesterségekre, nem említve — miben talán maga', 's kivált felesége' Beátrix' kedvtelésén kivűl nemzete' becsűletét is nézte — Europában akkor időben legfényesbb udvar tartását 1). Ezeket

1) A' mindennapi életben, kivált 2-dik házassága előtt igen egyszerü-, sok magánosoknál egyszerűbb vólt a' király, de annál pompásabb, minden korabeli uralkodóknál pompásabb, valahányszor közönségesen, mint nemzete' képviselője lépett fel. E' vólt az eset különösen, mikor a' külföldi fejedelmeket fogadá, vagy maga külföldre követeket küldött. Oly pompát, milyennel Mátyás lakodalmát Beátrixxal inneplé, milyennel Ulászlót (később érdemetlen utódját) Olmützben 15 napig vendéglé, nem látott az akkori világ. Terjedelmes leírását bírjuk az elsőnek, egy hiteles szemmel látó tanú, a' Palatinatusi követ után. Ez írja a' többek közt: (lásd *Schwandtner: Scriptores rerum hungar. I.* 519 's köv.) hogy a' király' minden vendégei ezüstről ettek, drága kövekkel kirakott a-

a' ki elgondolja, lehetetlen, hogy ne csudálja Mátyásnak állhatatosságát elébb: hogy ennyi, erejét haladni látszó bizonyos költségeknek ma-

---

rany poharakból ittak; egy 3 má'sányi ezüst szökő forrás, szemközt az asztallal feláll1ítva, szolgáltatta a' vizet; ezüst hordókból csapoltatott a' bor; 6 nagy ezüst kosárban hordoztatott a' kenyér, 's csak az asztalra felrakott mindenféle drága díszedények' száma 980-ra telt, az arany poharakat ide nem számlálva, melyek bizonyosan nem vóltak kevesebb számmal. Legalább a' pápa' követe a' Castellai püspök egy alkalommal a' királyi kincstárban ilyeket szinte ezeret számlált meg, ú. m 590 nagyobb, és 300 kissebb rendűeket. De halljuk magának az olasz föld szülte, hazája' minden kincseit, ritkaságait jól ismert fő papnak (Katona Hist. Crit. XVI. 503.) szavait: „A quodam amico meo invitatus sum ad inspiciendum (Budae) palatium, *quo, pace Italiae dixerim, in ipsa nullum praestantius, neque majus est*. Introductus in vestiaria, sive more nostro, in salvas robbas, tot pretiosas vestes auro, gemmis, et margaritis onustas, tapetia, aulaea, tot vasa argentea atque aurea, mira arte elaborata, vidi, ut existimem, 50 curribus deferri non posse. Miután a' látott temérdek drágaságokat elszámlálja, igy kiált fel: *Salamonis gloriam non crederem esse majorem.* Alább a' királyi vacsoráról szóllva: „Huic caenae non defuere cantus varii; *habet enim cantorum capellam, qua nullam praestantiorem vidi;* et pridie in capella sua solennem missam, juxta suorum gloriosos mores, cantari fecit magna praelatorum, et nobilium praesente caterva. Quum rediero, quanta silentio, quanta devotione, quibus cerimoniis, quanta gloria missa illa perfecta sit, explicare studebo: *confundebar sane, arguebarque, a seculari principe in his, quae ad divinum cultum et animarum aedificationem attinent, superari. Obstupui profecto.* 'S hogy kincseinél magát a' királyt még inkább bámúlta a' világban, fejedelmi udvarokban annyit forgott püspök, ezen szavai eléggé mutatják: „Est enim rex doctus, et cum gravitate, et majestate quadam dicendi, ut nihil dicat, quam id, quod

ga előtt látása által is katonai nagy terve' kivitelétől magát vissza rezzentetni nem engedte; azután kormányzási bölcsességét: hogy temérdek kiadásait annyi éveken keresztül győzte a' nélkül, hogy országát megrontotta, vagy népe' jó indúlatját elvesztette vólna. Mert ámbár —

sibi credendum videatur. Et profecto contemplatus eundem, ejus ingenium, lingvam, mores, astutiâ (jó értelemben: *okosság*) audaciâ principes omnes, quos novi, nullo excepto, antecellit etc." Másutt: „De rege, si rediero, tanta dicere oportebit, ut in rep. christiana neminem sibi comparandum invenerit Beatitudo V. quae si ipsum amavit, coluit, juvit, id sane sancte factum fuit."

Nem kevésbé fényes vólt követeinek a' külső udvaroknál megjelenése. A' Váradi püspököt, Pruis Jánost, Francziaországi követségében, több kísérői közt 300 egyenlő korú és termetű nemes ifjak, mind egyforma arany himzetű veres bársonyba öltöztetve, a' szőkék drága kövekből font koszorúkkal, a' barnák arany nyaklánczokkal ékesítve, követék, ugyanannyi válogatott, mind egyenlő szőrű, nagyságú paripákon. 'S a' királynak VIII. Károlynak általa vitt ajándékok többre becsültettek 25,000 aranynál.

Távol légyen, hogy a' fényűzésnek pártjára keljünk, mert ámbár nem tagadjuk, egy bizonyos határig jótékony befolyását, a' mennyiben éleszti a' mesterségeket, nemesíti az ízlést, figyelmet ébreszt a' nemzet iránt: de ösmérjük más felől többször pusztító, úgy egyesek', mint egész társaságok', nemzetek' erejét eleméstő, erkölcseiket megvesztegető hatalmát; tudjuk hogy rendesen vesztökre siető fejedelmek szoktak a' fényűzésben igy elmerűlni. Azért Matyásban is elébb hibának, mint érdemnek tartjuk szertelen pompa szeretését: de az csakugyan mindig érdem marad, 's fényűzőkben ritkán találtató okos gazdálkodásra mutat: hogy ily rendkivűli pompa, 's annyi más nem kímélt, szükséges költség mellett, halálával kincstárát jó állapotban, népét bőségben hagyta.

nehéz lévén természettel minden tereh a' szokatlanoknak — zúgolódtak is elcinte, sőt, a' mint látánk, fel is támadtak népei addig nem szokott adózásokkal terheltetésökért: utóbb, mint az embereket ismerő király előre ellátta, kész telyesítői lettek akaratjának. 'S ennek oka részint magában a' dolog' természetiben, részint a' király' okos bánás-módjában vólt. Az állandó katonaság, minthogy mellette ritkán, csak nagy szükség' esetében került felűlésre a' dolog, elszoktatta apródonként az embereket a' véres mesterségtől, megízelíttette velek a' csendes nyúgodalmat, melyben háborítatlanúl követheték békés foglalatosságaikat; majd csak katonáskodniok ne kelljen a' mivel tartoztak, tették, a' mivel nem tartoztak, fizették. 'S ezt annyival szívesebben, mert — és ebben állott már különösen Mátyás' bölcsessége — a' tőlök mindég csak elfogadni, nem kívánni, nem követelni látszó királytól örökké azon bóldogító hiedelemben tartattak: hogy vólna jogok megtagadni, 's így a' mit tesznek, merő nagy lelkűségből, nem tartozásból teszik. Az igazgatás' nagy mestersége ebbenn áll: minél kevesebbet kénszeríteni; ha kell, tudni, a' nélkül hogy láttassál. Ritka fejedelem értette ezen mesterséget úgy mint Mátyás. Minden esztendőben, mint választatásakor kötelességévé tétetett, országgyűlést tartott, 's ezt oly lelkiesméretesen megtartotta, hogy uralkodása' 15-dik

esztendejében (1472) a' rendek megsokalván az örökös gyűlésezéssel együtt járó költséget, alkalmatlanságot, magok kérék (Kovachich Suppl. ad Vest. Comit. T. II. p. 226.) két esztendeig megkíméltetésöket. Mindent az ország' rendei elibe terjesztett, ha' sürgető szükség ezt nem engedte, öszvehívta legalább a' legközelebb eső püspököket, urakat, 's mit ezek vagy amazok határoztak, azt tette; de mást határozniok, mint a' mit ő akart, szinte lehetetlen vólt. Mert értesítni előre szándékáról a' legértelmesebb, megnyerni a' legnagyobb befolyású lelkes ferfiakat, ezekkel miután mindent jól meghányt vetett, úgy vinni a' dolgot gyűlés elibe, oly mellőzhetetlen kötelességinek tartotta, mit soha vaktában el nem múlasztott. De hogy oda visszamenjünk, honnan eltértünk:

Bátor, szép, nagy gondolat vólt Mátyás' állandó katonai rendszere. A' még csak katona nemzet közzé, katonai híre' csonkúlása, függetlensége' veszedelmeztetése nélkül, a' szelíd béke' míveinek, miveltebb ízlés', erkölcsök' bevitelére szebbet, jobbat gondolni sem lehetett: de hogy bóldogító lehessen hazánkra, vagy Mátyásnak legalább egy pár tizeddel tovább kellett vólna élni, vagy utána hasonló lelkes fejedelmeknek következni. Másképen tetszvén pedig a' végzésnek, kettős fájdalom járja által a' hazafi keblet, hogy épen a' harczos nagy király' e' jól kiszámított, nagyot ígérő tervének

kellett lenni egyik, ha nem okának, legalább siettetőjének országúnk', harczon épült régi hírünk', dicsősségünk' öszveomlásának, Mert a' nemzetből kialudt a' katonai tűz; az állandó katonaság', pénz' nem léte miatt, nagy alkotóját nem sokkal élé túl; 's egyszerre mind kettőtől elhagyatva, védtelen állott az árva hon.

Hogy Mátyás nem csak nagy katona, hanem nagy igazgató is vólt, csak az eddig mondottakból is világos, A' kormány' minden dolgai az ő kezén mentek keresztül. Országgyűléseken ő vólt, ki lelkinek láthatatlan erejével áthatva az egészet, azoknak folyását, menetelét előre mintegy megszabta, a' rendeket sokszor kiváltságaikkal öszveütköző határozatokra, száma nélkűli áldozatokra bírta; törvényeket hozatott, milyeket idő, körülmények, ország' java, egyesek' bóldogsága kívántak. Mennyi függött a' királynak az országgyűléseken jelen- vagy távollététől, annak egy nevezetes példáját el nem hallgathatjuk. Az 1474-diki Budai országgyűlésen a' III. András, és 'Sigmond alatt hozott régibb törvények' nyomán, szabad költözködés engedtetett (Decr. III. 16.) a' parasztoknak; ezt az 1474-diki országgyűlés (Constit. Art. 14.) eltiltotta, az 1486-ki (Decr. VI. 39. §. 5.) újra szabaddá tette. Az első és utólsó országgyűlésen jelen vólt Mátyás, a' közbülsőn, Silésiai háborújától eltartóztatva, nem. — A' több alatta, 's többnyire jelenlétében ho-

zott igen számos (törvénykönyvünkben nem mind olvasható) törvények közzűl, a' már magok helyén említetteken kivűl, mint ma is különös nagy fontosságút, csak a' nádori hivatalt újonnan elrendező, annak több fényt, tekintetet, hatalmat, szélesebb határkört adó 1485-diki magában egy külön törvényt hozzuk fel. Alkatott az, (helye nincs kitéve hol? hihetően a' Váczi országgyülésen), midőn Mátyás a' derék Zápolya Imrét nádorrá tetette, benne fijának, Hunyadi Jánosnak egykor pártfogót, gyámolt igyekezvén maga után hátrahagyni. De czélját nem érte, a' hű, lelkes férfi még előtte 1487-ben meghalálozván. Ezen törvénynél fogva a' nádornak első szava a' király választásban; ha kis korú a' király: gondviselő és igazgató; ha távol: helyettes; ha nemzet és fejedelem közt visszálkodás támadna: közbenjáró. Nem kissebb fontosságúak, melyek megyei szerkezetünket, ezt a' magyar szabadság' palládiumát, egész alkotmányi rendszerünk' életerét, a' vármegyei hatóságok' tekintete', hatásköre' nevelését tárgyazzák. Ezeken kivűl különösebb figyelmet, 's itt névszerént is megemlítest érdemelnek a' következők: a' hűtlenséggel vádoltattak, puszta vádra, vi'sgálat és az ország' nagyjai' híre, tanácsa nélkül a' szokott büntetésben el ne marasztaltassanak Decr. II. Art. 3. Decr. IV. 9, 10. legbővebben VI. 46; a' király is a' maga jogait törvény' útján keresse Decr.

II. 18; a' törvények' rendes folyamát ne akadályoztassa, ha olyasmit tenni próbálna, parancsolatainak szabad légyen nem engedelmeskedni III. 12; vármegye' szükségeire papok, urak, minden birtokos nemesek, jószágaikhoz képest fizessenek Decr. VI. 64; senki perét, míg itthon rendes bírái előtt el nem láttatta, Rómába a' sz. szék' elibe ne vihesse, ha jövedelmező papi hivatala (*beneficium*) van, ennek, ha nincs, fejének elvesztése alatt III. 19.

De törvényeket alkotni nem elég, meg is kell azokat tudni tartatni. A' tapasztalás bizonyítja, nem csak azt, hogy a' kettő nem jár mindég együtt, hanem azt is, hogy elébb képesek rosz törvények, jól-, mint bár mely jók, rosszúl végre hajtva, bóldoggá tenni valamely társaságot. Annyival nagyobb dicsőssége, érdeme Mátyásnak, hogy ő a' kettőt egyesítni, hozott jó törvényeit jól végrehajtani is tudta. Gondoskodása e' részben nem határzódott csak abban, miben legtöbbeké, hogy minél czélirányosabb rendeléseket tegyen, hanem igyekezett 's különös szerencsével tudta, a' személyeket, kikre rendeletei' telyesitését bízta, megválasztani. Porból emelkedve maga is királyi pólczra, felkereste a' homályban lappangó erényt, 's túl téve magát a' születés' előítéletein, nem ezt, hanem az érdemet vevé sinórmértékül a' hivatalok' osztásában, mi által nem csak alkalmatosabb tisztviselőket, hanem rendesen híveb-

beket is nyert. Maga csupa tűz és munkásság, szokva saját kötelességeit híven és pontosan telyesíteni, annyival szorosabb vólt másoktól az övéik' megkívánásában; átaljában kemény, kérlelhetetlen, ritkán irgalmas a' múlasztók, még kevésbé a' szántszándékos törvényrontók iránt, épen mint kivánák a' józan igazgatás' elvei, egy oly eredeti vadságából egészen még ki nem kelt, félig mivelt nemzetnél, mely hajlandó zabolátlanságban keresni a' szabadságot, függést szolgaságnak, rendet rabigának tekinteni. Nem vólt kéntelen mindent más' szemével látni, más' fülével hallani, mert közte élt, közte forgott népének. Nem ritkaság vólt Mátyást érdemesebb nagyjai' házaiknál, hadban közvitézei' sátoraikban nem csak megfordúlni, hanem velek enni, inni, múlatni, játszani látni, a' nélkül hogy e' leereszkedése legkissebbet is elvett vólna királyi tekintetéből. Csak lelketlen, gyenge fejedelmek félnek a' királyi széket körülvevő fényből kilépni; kik ön becsök-, erejöket érzik, nem csak nem kerülik, sőt keresik a' sokaságot, melyben egyedül lehető ösmértetni erényök', kitüntetni nagyságuk', hatni, építni példájokkal. 'S minthogy királyok, saját szemöket használva is, sokat nem láthatnak igaz valóságában, levetkezé olykor a' királyt, ismeretlenül, mint nagy eldődje, Nagy Lajos, nem egyszer szegény, alacsony köntösbe öltözködve, járt kelt országában; figyelmezett ily alkalom-

mal különösen az elöljárókra, hívatalbeliekre, kiket legkissebben utólért, rögtön példásan megbüntette, hasonló visszaéléseknek általános meggátlására hathatós eszközökről gondoskodott. Tudva lévén ezen kívül is országszerte, hogy a' királyi terem' ajtajai nyitvák az elnyomott igazság, üldözött ártatlanság előtt: a' távolban is, mintha jelen, mintha sarkukban lett vólna, akként rettegék a' saját lelkökben, tisztökben nemesebb ösztönt nem találó tisztviselők, 's nevének puszta emlitése, vagy egy gondolat a' királyra elvevé nem egyszer bátorságukat, végrehajtani a' szívökben forralt gonoszt. A' mely mértékben szigorúságát a' rosszak, hasonlóban tapasztalák emberségét a' jók, 's ez, azon kívül hogy újabb ösztön volt a' nemesebben érzőknek, nem engedé a' király' bár mely nagy keménységét kegyetlenség' arczában tűnni fel népe' szemében. — Igy történt, minél valamint semmi nehezebb, ritkább, úgy semmi bizonyosabb esmertető jelök nagy kormány-férfiaknak, hogy Mátyás, a' midőn a' legrettegettebb, egyszersmind a' legszeretetettebb uralkodó is vólt; 's míg félelem, kedvkeresés vetélkedének tetszésére tenni, ahoz képest, a' mint akkor az idők, emberek vóltak, igen kevés kihágások estek, 's átaljában véve, szent vólt a' törvény, szent a' király' akaratja. Kivételt talán legfeljebb utólsó évei érdemlenének, melyekben az Austriai haddal nagy elfoglaltatása, az országból húza-

mos távolléte alatt hogy a' gonosztevők' száma igen megszaporodott, az 1486-diki országgyűlés' végzéseiből, 's ezeknek elibe bocsátott szavaiból világos: de ezen kivétel is csak annak nyilvános bizonysága: mely sok függ átaljában a' fejedelmeknek népeik közt személyes jelenlététől; mely sok függött különösen Mátyásétól Magyarországon.

Hogy Mátyás különösen igazság szerető vólt, arra nem kell több bizonyság ama' példabeszéddé vált közmondásnál: *meghalt Mátyás király, oda az igazság*. Az elhúnyt nagy fejedelme' híját igen elevenen érző nemzet' szívéből fakadt ezen kevés szavak sokkal hathatósabban, ékesebben hirdetik Mátyás' érdemét, népeket bóldogító legszebb tulajdonát, mint mi azt bár mely terjedékeny magasztaló beszéddel tehetnénk. Ha igaz, mit némely külföldi irók mondanak — a' hazaiak hallgatnak róla — hogy Mátyás a' Beátrixot Magyarországra kisért tudósoktól hallván a' *Justinián'* törvénykönyve' nagy dícséreteit, megpróbálta ennek a' magyar törvényszékekre is behozatalát, de midőn tapasztalná, hogy Themis' olasz papjai ügyesebbek beburkolni, mint kikeresni az igazságot, 's hogy a' sok mindenféle fogás, formákhoz ragaszkodás sokasítja inkább, mint kevesíti a' perek' 's perlekedők' számát, nem csak a' törvényszékekről, hanem országából is kitiltotta e' veszedelmes bölcsesség' mestereit; megszüntette az új ceri-

moniás rendszert, 's a' régi együgyüt állította vissza: ez mutatja nem csak azt, mennyire szívén feküdt Mátyásnak az igazság' kiszolgáltatása, hanem azt is, hogy Mátyás, minden makacssága mellett is, tudott, ha meggyőződött a' jobbról, engedni, tudott visszalépni; 's itt ítéletünk szerént, ha dícséretes a' szándék, a' nem sikerült próba után a' szándékkal felhagyás még dicséretesb.

A' tudományok, szép mesterségek körül szerzett érdemei annyival kitűnöbbek Mátyásnak, minél szükségesebbek valának a' jobbára még mind csak kardot, buzogányt forgatni, ívet eregetni, ellenséget erős karral megdönteni tanúlt magyarnak, 's tőle a' szünetlen hadakkal elfoglalt, harcz kedvellő fejedelemtől minél kevesbé várhatók, melyeket e' részben tett. Feljebb már említettük, hogy *Istropolisban* egy egészen új Egyetemet állított, az akkor egész Europában legvirágzóbbak' méltó vetélkedőtársát. De ez csak egy igen kis része azoknak, melyeket Mátyás e' legnemesebb czélra áldozott. Elhallgatjuk a' pallérozott külföldről mindenünnen, különösen az akkor újra éledni kezdett Europai miveltség' rakhelyéből, Olaszországból nagy gonddal, mondhatatlan költséggel öszveszerzett mindenféle mestereket, mívészeket, tudósokat; mellőzzük a' *Budán* és *Erdélyben* jobbára külföldi jelesekből alakított, azért a' nemzeti mi-

velődésre kevesebb hatású két tudós társaságot; csak a' Budai várban állított, úgy belső értekére, mint külső pompájára hasonlíthatatlan könyvtárát említjük. Két roppant, fényes teremben, 55,000 darab, minthogy a' nyomtatás csak akkor tájban találtatott fel, nagy részint kézzel írott, deák, görög, 'sidó, arabs, syrus könyv, mind a' legdrágább, gazdagon aranyozott ezüst kapcsu, boglárú, arany metszetű, selyem és bársony kötésekben, czédrusfa rekeszekben, aranynyal hímzett bársony függönyökkel védve por és légy ellen; az elő-teremben mindenféle mérnöki és csillagászi, hasonló pompás készületű szerszámok, középen egy szokatlan nagyságú, két geniustól tartott éggolyóbis: ezek valának a' maga nemében egyetlen könyvtár' megbecsülhetetlen kincsei; ékességei a' pompás teremekben renddel felállított álló képek, számszerént 300, mind a' leghíresebb régi és újabb mesterek' mívei, igazi mesterművek. Mely temérdek költségébe kerülhetett Mátyásnak e' mivelt lelke' bálványa, abból hozzá vethetni, hogy csak írókra, kik éveken keresztül, rendesen 34-en, 30 Budán, 4 az akkori világ' Athenaejében Florencziában, másképp meg nem kapható könyveket gyűjteménye' számára másoltak, 33,000 aranyat költött esztendőnként. Mely veszteség hazánkra, 's a' tudós világra nézve, hogy az áraszabhatatlan kincs gondatlan utó-

ók 2) 's értetlen vad ellenség miatt elpusztúlt! Midőn 1686-ban Buda a' török járom alól kikeállt, alig vólt még meg 300 darab belőle, melyek most a' Bécsi cs. kir. könyvtárt, 's egykor talán még, ha nemzetünk nagy királya iránti tiszteletből is, e' szent maradványokat — *dulces exuvias* — illően visszakívánándja, magyar nemzeti könyvtárunkat ékesítik. — Nem hallgathatjuk el, mint nem csak ezen könyvtár' nevelésére, hanem átaljában a' tudományok' gyarapítására is igen hathatós eszközt, azon könyvnyomtató-műhelyt, melyet, az országban legelsőt, 1472-ben Budán állított Mátyás, béhíván e' végre Velenczéből a' német születésű híres *Hesz Andrást*. Ezen intézetben jött ki mindjárt másik esztendőben az esmeretes *Chronicon Budense*, egy deák nyelven írt évkönyv. Ugyanitt láttak hihetően világot (Suppl. ad Vest. Comit. II. 254.) az 1486-diki igen nevezetes országgyűlés' végzései, melyeknek hozataluk? vagy akkor időben, hogy mindenek láthassák, nyomtatásban kiadatásuk által? bizonyította légyen magát Mátyás nagyobb, bölcsebb uralkodónak, nehéz vólna meghatározni. A' Mátyás által ugyancsak a' Budai várban emelt csillagvi'sgáló torony már csak annyiban is különös

2) A' tudatlan, e' drága kincset nem becsűlő Ulászló a' legbecsesb, legritkább könyveket részint maga könnyelműleg elajándékozgatta, reszint rájok nem ügyelése által elsikkadni engedte.

figyelmet, 's hálás emlékezetet érdemlő, mert ő vólt az első, ki erről Magyarországon gondolkozott. — De mind ezeknél sokkal többbet tenni szándékozott, ha kora vége meg nem gátolja a' legszebb, legmerészebb föltételben, mely valaha szépért, jóért hevűlő, halandó kebelben született; egy oly nemzeti nevelő-intézetet állítni, milyen még soha nemzetnek nem vólt, fejedelemnek, rajta kivűl soha talán gondolatjában sem fordult meg, egy oskolát, melyben 40 ezer tanúló, tanitóival együtt megférjen, a' tanúlás' és élés' minden kényelmeivel királyi költségen egész évre úgy ellátva, hogy soha semmiért másuva ne szorúljon. — Már készen vólt a' terv a' roppant 7 emeletes épűlethez; kiválasztva a' hely a' Duna' jobb partján, Budán alól, hol a' vízi város végződik; letéve az alap, sőt a' föld felett is valamennyire felhozva; meghíva sok más tudósokkal, a' majdan felállandó intézet' igazgatására Würzburgból a' nagy hírű *Schwarz Péter;* a' mindenfelől gyülekező tanúló ifjúságnak, tanítóknak, addig is míg az új épűlet elkészülne, alkalmas lakó, és tanúló hely mutatva Budán a' Sz. Domonkos' szerzetesei' klastromában: midőn a' király' véletlen halála, mely annyi más szép reményeit, kinézéseit hazánknak, ezt is örökre megsemmisíté. Ha Mátyás azon kivűl, a' mit a' tudományokért tett, semmit egyebet nem tett vólna, maga az nevét halhatatlanná tehetné! Hogy annyi nemes tö-

rekvésnek több láttatja nem lett; hogy a' nemzeti nyelvre, tudományosságra igen kevés3), minden gond csak a' kizárólag tudósnak nevezett hólt idegenre fordíttatott, hazafiak ugyan mindég sajnálni fogják, de Mátyást érte, ha meggondolják, hogy az elsőnek oka nem vólt, a' másodikban csak kora' szellemének hódola, — kárhoztatni nem.

Az ember nem kevésbé tiszteletes, mint az uralkodó Mátyásban. A' szenvedések' szívnemesítő oskolájában érve emberré, ifjabb éveiben üldöztetést, fogságot szenvedve maga, szenvedni, üldöztetni látva derék atyját, derék bátyját, hogy egész életiben hő kebellel szorítá magához a' szenvedőket, szerencsétleneket, igen természetes. Hogy a' királyi pólcz' magossága, kivált hogy nem is azon született, legkissebbé is fejét meg nem szédíté; hogy tüzes vér al-

---

3) Mátyás' gazdag könyvtárában magyar könyv alig ha vólt csak egy is, könyvnyomatójában pedig bizonyos, hogy ki egy sem jött. Idejéből csak két magyar írót mutathatunk, *Thúróczit*, az évkönyvírót, 's a' költő *Janus Pannoniust*, ezek sem magyarúl írták, hanem deákúl, oly bájos, elragadó nyelven, ízléssel, választással az egyik, mint választás, ízlés, nyelvisméret nélkül a' másik; azért a' kettő közzűl is, kivel méltán büszkék lehetünk, ki Mátyás' arany korára emlékeztet, csak egy marad, a' nemzete' 's százada' örök dísze, Janus Pannonius.

Hihetően deák nyelven vólt írva Janus Pannoniusnak azon elveszett Magyar Grammaticája is, melyről a' Magyar Athenás' előbeszéde 8-d. l. és Tóldy Handb. d. ungr. Poësie. XIII. l. szó van.

kat jutván osztály-részül sorsától, indúlataiban, kívánságaiban, harag, győzedelem közben úgy tudta magát mérsékelni, nem lehet eléggé csudálni. Lelkiesméretességének, becsületre, az adott szó' szentségére sokat tartásának; ellenségei iránt nemes magaviseletének több példáit láttuk. Ne maradjon ki ezen utóbbiak' sorából, hogy, mit hajdan Pyrrhussal a' nagy Római tett, Podjebrádot, épen midőn tábora táborával Cremsiernél szemben állott, egy istentelen alattvalójának királyi éltére törő szándékáról .maga tudósította. Máskor hatalmában lévén Podjebrád' fijai, midőn többen, köztök a' pápa' követe, letartóztatásukat javalnák, hogy értök atyjoktól kedvező föltételeket csikarhasson ki, bosszankodással vetette meg a' tanácsot, 's bántatlan visszabocsátotta a' királyfiakat.

A' nagy szív-erényekkel nagy ész-tehetségek is valának benne párosúlva. — Még gyermek-, 's már képes vólt csak hazai nyelvét tudó atyjának a' legfontosabb tárgyak felett, a' külföld' nagy embereivel folytatott értekezéseiben, most mint tolmács, majd mint írnok, szolgálatot tenni. Fölnevekedvén, 's a' királyi székben ülvén, nem csak népeinek, melyeken uralkodott, hanem *Bonfin* szerént (praeter Turcicum et Graecum, nem tudjuk a' törökön és görögön kívül? vagy ezeket kivéve?) minden Europai nemzeteknek is értette, 's beszélte nyelvét, ezek közt az akkor legpallérozottabb

olaszt meglepő készséggel és kellemmel. 4) Táborában nem vólt katona, kit nevén ne tudott vólna szóllítani. Rendkivűlvaló lelkitehetségeit mutatja az is, hogy, bár az olvasásra első ifjúságától fogva igen kevés ideje maradt, a' tudományokban, még pedig nem csak a' reá közelebbről tartozó mathesisben, hadi és történeti tudományokban, hanem a' kor-kedvelte astrologiában és theologiában is oly jártassággal birt, milyennel a' csak tudományoknak élő legtudósabb férfiak közzűl is igen kevés, fejedelem pedig abban az időben egy sem. A' régi classicusok, e' néma tanító-mesterei a' világnak, lelkének fő gyönyörűsége, 's elválhatatlan társai valának, úgy a' harcz' robajjai, mint az általa paradicsommá vará'solt *Vi'segrád'* békés ernyei, csendes örömei között. Liviust, Sallustiust, Tacitust, Curtiust, Caesart, Frontinust, Vegetiust, az öregebb Pliniust, a' költők közzűl Virgiliust, Horatiust, Lucanust, különösen kedvelte, azért ezeket csaknem könyvnélkül tudta. Ezeken kívűl társalkodásban, ösmeretségben a' jelenkor élő koronás és nem koronás legjelesebb férfiaival, köztök ama kora és hazája az olasz hon' Periclese a' nagy Medici Lőrinczczel *(Lorenzo)*, Fridrik Urbinói

4) Hunc regem, si S. V. videret, quam gravitatem, quam prudentiam prae se ferát; quam svavi et gravi eloquentia polleat: diceret, hunc Italicae et Latinae lingvae semper incubuisse. Igy ír a' pápához a' feljebb említett Castellai püspök.

herczeggel, 's Olaszország' több első rangú tudósaival, ezekhez barátságos leveleit többnyire saját kezével írta, 's mind ezt annyi más országos gondjai közt, 's akkor, a' mikor országa' sok nagyjai, Erdélyi vajda Bátori István, Belgrádi kapitány Rozgonyi László, Gúti Ország László fő lovász-mester, nevöket sem tudák leírni.

Mind ennyi szép tulajdonságainak, uralkodói 's emberi erényeinek a' legkedvezőbb gyümölcsei valának. A' birodalom egész tartományokkal (Bosnia- Morva- Silézia- Luzátia- Austriával) nevekedett; a' roskadozó országos alkotmány az öszvehullástól megmentetett, idő', körülmények' kívánatihoz képest kijavíttatott; hazafiak, különösen a' kiválva pártolt közrend, királyi városok, az, ez időben (1470) a' Dniester és Bog vize közzűl beköltözött új csapatokkal szaporodott kunok és jászok, bóldogság' és jóllét' tekintetében szemlátomást emelkedtek; a' magyar név tiszteletessé idegenek, rettenetessé tétetett ellenségi előtt; végre maga a' király, ki mind ezeket okozá, szerettetett népeitől, a' meggyőzött Austriaiakat sem véve ki; becsültetett a' külföldtől. 'S hogy e' valósággal így vólt, csak az is eléggé bizonyítja, hogy barátságát, szövetségét a' leghatalmasabb idegen fejedelmek keresék; minden kétséget eloszlatnak pedig a' sz. széktől nem egyszer, szemben, háta megé, reá ruházott *„királyok' ki-*

rálya, keresztyénség' erős kővára, hit-védő', hit' bástyája', elő fala" nevezetek, 's az, ezeket tettel igazló, ugyanonnan ajándékúl vett szent kard, szentelt süveg. Mely kedvező ítélete, kedvkeresése a' pápáknak annyival többet nyom, mert tudva Mátyásnak a' magyar egyház' jogai felett velek gyakori erős öszveakasztása, tudva, hogy csak egyet említsünk, mily férfias határozottsággal megírta (1479) a' tőle Modrusai püspökké nevezett Zára Antalt megerősítni nem akart IV. Sixtusnak: „hogy a' magyar nemzet elébb fogja azon kettős keresztet, mely országának czímere, hármasra cserélni (azaz, egy Rómától egészen független pátriárchaságot formálni a' keletiek' hasonlatosságára), mint megengedni, hogy a' magyar koronához tartozó papi méltóságokat és jószágokat a' szent szék osztogassa."5) Mátyás vólt az első keresztyén fejedelem, ki igy mert fenyegetődzni; fenyegetődzése elértetett, 's többé sem Sixtus, sem követője VIII. Incze, nem merék a' bátort régi jussaiban háborgatni. —

Egy kevéssé bővebbecskék lenni kéntelenítteténk Mátyás' hibái', érdemei' előadásában; mert sajnálottuk az ítéletünk szerént sem töké-

---

5) Sanctitas sua — certa esse debet, duplicatam illam crucem, quae regni nostri insigne est, gentem hungaricam lubentius triplicare velle, quam in id consentire, ut beneficia, et praelaturae, ad jus coronae spectantes, per sedem Apostolicam conferantur. Epist. Math. Corv. Epist. XXVII. p. 55.

letes, nem minden kifogás, fogyatkozás nélkül való, de minden erőtlenségei, fogyatkozásai mellett is csakugyan nem csak kora', hanem minden időbeli legnagyobb uralkodók közzé tartozó, ritka férfinak kevéssé méltányoltatását némelyektől, szántszándékos kissebbíttetését másoktól, kik vagy nem esmerik dolgainkat, vagy ellenségei nemzetünknek. — Csak nem régiben is egy nagy nevű élő franczia író, kinek híre talhágta az Europát környező tengereket, 's kinek fő becsét abban helyhezteti az olvasó két világ' nagy közönsége, hogy lelket képes a' holt betükbe, életet és valóságot a' múlt kor' sajátságait, nagy férfiait, nagy asszonyait ábrázoló képeibe önteni, de a' mely ítéletnek mi legalább föltétlenül nem hódolhatunk, egyik, a' rútat botránkozásig híven festő mívében nagy királyunkat, mint egy, a' világon nagy lármát csinált, de valósággal kicsi, és nevetséges személyt tünteti fel, midőn a' Párisi sepredék, csaló, lopó sereg' fejedelmei' egyikének *Hunyadi Mátyás* nevet ád, azt folyvást ezen néven említi, *kóborló czigányok herczege* mellék czímzettel — *Mathias Hungadi spicali, duc d' Égypte et de Bohême.* 5) Tudatlanság, vagy nagyokból csúfot űző, vagy épen egy egész nemzetet sértő szándék mondat ilyeket, meghatározni nem merjük; de mi bátrak vagyunk az oly tartózkodás nél-

5) Victor Hugo: Notre-Dame de Paris Tome I. 187.

kül ítélő tudós idegent fölszóllítani: mutasson saját nemzete', a' magát nagynak nevezni szerető nemzet' királyai közzűl, a' tiszteletünket is telyes mértékben bíró Nagy Henriket sem véve ki, csak egyet, kiben a' katonai bátorság és tudomány, a' kormányzói bölcsesség, a' bírói igazság, népeinek atyai, a' mű'sáknak és tudományoknak szenvedelmes, semmi áldozatokat nem sokalló szerelme, fényleni, ragyogni tudós, hol a' nemzet becsűlete ezt kívánná, egyébkor szívet nyerő népszerűség, szóval kiben a' hadvezér, a' király, az ember, a' tudományok' 's szép mesterségek' barátja, és kegyelője oly tökéletesen lettek vólna, mint az általa meggyalázott magyar királyban egyesűlve.

XXXI. FEJEZET.

II-dik Ulászló 1490—1516.

Mátyás, rendkivűli tehetségei, nem kissebb jóra való akaratja, tüze, munkássága mellett, az igazgatás' minden gondjait, kivül belül, jobbára maga egyedűl hordozván: halálával — mint szokott a' test a' léleknek belőle kiszakadásakor — végső bomláshoz vólt az egész ország közel. Ő maga, fiját akará utódjának, de kimúlt, mielőtt néki az útat megkészíthette vólna. Csakugyan, míg új király választathatnék, ennek 's Beátrixnak hűségére esküdtek meg a' király' halála' hírére Bécsbe siető rendek, egy, 5 püspökből és 3 világiból álló ország-tanácsot

rendelvén melléjök. Az ifjú 20 esztendős herczegnek, mint ideiglenes kormányzónak első tette vólt, hogy atyja' egykori, sok érdemű kanczellárját, Kalocsai érsek Várdai Pétert Vi'segrádi fogságából — melybe Beátrix' áskálódásai inkább, mint saját vétsége, a' Mátyás és Bajazet közötti alku-írásban ejtett vígyázatlansága, 's ennek következésében nehány váraknak, béke' idején, török kézre lett jutása, ejték — mostohája' és az ország-tanács' ellenmondásával nem gondolva, kiszabadította, örömére minden igaz hazafiaknak, de annál nagyobb aggodalmára mind azoknak, kik magok' uraságát, nem a' közjót tartván szemök előtt, semmitől annyira nem irtództak, mint egy erőtelyes, lelkes férfit látni újra a' kormányon. Másfelől az ifjú özvegy királyné, bár nyilván János herczeg' részire nyilatkozott is, titkon magának, vagy ha ez nem lehetne, oly fejedelemnek, kivel magát elvetethesse, iparkodott minden módon megszerezni a' koronát. Megnyittatván Máj. 15-kén az országgyűlés, melyet a' Zápolya Imre' halála ólta üres nádori hívatalt helyettesen pótló Egri püspök, Dóczi Orbán Pestre hírdetett, Hunyadi Jánoson kivűl még négyen keresék a' magyar koronát, ú. m. III. Fridrik császár, fija' Maximilián' számára, a' Mátyással kötött régi — de később megsemmisített — kötésnél fogva; Ferdinánd Nápolyi király, leánya' az özvegy királyné' részire;

Ulászló cseh király, és testvér-öcsese Albert, mindketten Kazimir lengyel király' fijai, Albert magyar király és császárnak, Er'sébet leánya után, unokái, oly lelketlen gyáva a' nagyobb, mint lelkes, uralkodásra termett a' kisebb, kit ez okon szülei, különösen a' gyermekeit érdemök szerént méltányolni tudó derék édes anya, egy koronát már úgy is nyert bátyja' elmellőzésével, magyar és lengyel királynak szánt előre. Az öt vetélkedőtárs közzűl mindeniknek vóltak pártfogói, legkevesebb Beátrixnak, legtöbb az ifjú Hunyadinak. Csak egy szíves, lelkes férfi, mint hajdan Szilágyi Mihály: Mátyás hős fijáé a' korona; 's egészen más, szebb jövendő vár a' hazára. De ki ezt leginkább teheté, tenni leginkább tartozék, a' Mátyás által porból kiemelt hatalmas Zápolya István, mielőtt cselekedettel lett vólna, lelkében már rég áruló, nagy ajándékokkal megnyerve, alattomban Beátrixhoz szegődött; ki, miután magát nem tudá, elébb Maximiliánt, majd, hogy ezt idegennek tapasztalá magától, az ajánlataira inkább hajolt Ulászlót igyekezett elválasztatni királynak. A' vetélkedőtársak azomban nem látszának engedni akarni egymásnak; Albertet már ki is kiáltotta királynak pártja, azok, kik a' lengyelországgal határos északi megyékből a' gyűlésen jelenvóltak; háború, kivűl belül terhes háború fenyegeté az országot. Ily körülmények közt, ki a' magyar hazához

legközelebb állott, ki annak javát, csendességét leginkább szívén viselé, János herczeg az első, ki tettel igazolva, hogy Hunyadi vér foly ereiben, egy titkos ülésben, több urak' kértére késznek nyilatkozott megnyúgodni azon, mit a' rendek' többsége határozand, 's azon esetre, ha mást ér a' választás, megelégedni a' néki némi kárpótlásul ajánlt Tót-, Horvát- és Dalmatországi al-királysággal. De pártja ebben meg nem nyúgodott, hallva kivált, egy felől, hogy hírök nélkül Ulászlóban egyesült meg titkon a' többség, más felől, hogy Albert és Maximilián az országot magok közt megosztani, amaz a' keleti, ez a' nyúgoti részt elfoglalni szándékoznának. Feggyvert ragadnak tehát, és urok' akaratja nélkül is készületet tesznek, a' várból, mely kezökben vólt, elfoglalni Buda városát, 's erővel vivni ki a' koronát az arra egyedül érdemesnek, nagy királyuk' nagy fijának. A' hazafi háború többé nem vala kétséges. A' Kenyérmezői győzők, Bátori és Kini'si rendeltettek a' fő város' oltalmára, 's a' várnak ostrommal megvételére. A' harcz' kimenete bizonytalan-, csak a' vólt bizonyos, hogy akármelyik fél nyerend, veszteni fog a' haza. Hogy a' hazafi vért megkíméljék, némely lelkes férfiak utólsó próbát tesznek a' már már öszvecsapni készülő felek' megegyeztetésire; 's többszöri öszvejövetel, tanácskozás után áll az alku: Zápolya legyen a' bíró; király, kit ő javaland.

Zápolya, épen ellenkezően, mint a' Hunyadi párt várá, 's oly méltán várható, szavát Ulászlóra adá, árúlását azon színes okkal palástolgatva; mert, ha Hunyadit választják, kinek egyébiránt is, nem törvényes fija lévén atyjának, semmi joga, úgy bizonyosan minden, a' korona felett versengő fejedelmekkel háborújok lessz; ha Ulászlót, úgy hihetően egygyel sem, mivel sem Albert és Kazimir ellene szegűlni a' testvér', a' fiú' választatásának nem fognának, sem Maximilián egyedűl valamit merészelni, 's hogy ha csakugyan merészelne, semmi nem lenne könnyebb, mint őtet, a' magyar hatalom alatt lévő Austriára sem támaszkodhatót, egyesült — cseh és magyar — erővel legyőzni. Meghozván Zápolya' válaszát Bécsből a' követek, János herczeg' párthívei közzűl sokan tovább is az ő megválasztatását sürgeték, kifogásokat keresvén Zápolyának a' hazát megrontó ítélete ellen; mások, a' szerencse' intésit követve, siettek eddigi ellentállásukat, hamar elállásukkal jóvá tenni, Ulászló' részire nyilatkozni, köztök legelső Pruis János, a' Váradi püspök. Ki, hogy magának azon feljül még érdemet is szerezzen, rögtön Morvába, maga születése', 's Mátyás' *fekete katonái'* szokott nyári tábor-helyére útazik, 100,000 aranyon, saját pénzén, megvásárolja e' rettenetes népet, 's megesketi Ulászló' — mint már kétségtelenűl magyar király' — hűségire. Ennek midőn híre Budán el-

terjedt, nem kis rémülésbe jövének, de engedni még sem akarának, a' köz- vagy magános-haszon' tekintetiből Hunyadihoz ragaszkodók. Tanácsukra János herczeg, a' koronát, 's atyjáról maradt temérdtelen kincseit szekerekre, hajókra rakatván, azután Buda várát hívére, Ráskai Balá'sra bízván, Július' első napján oda hagyja a' fő várost, útját, a' részén lévőkkel együtt, kincsei után Pécsnek, onnan tovább Tótországnak veendő. Távoztának hírére a' rendek, nagy sereggel utána küldik Bátorit és Kini'sit. Kik a' Sár vizénél Tolna vármegyében utólérvén, véle megütköznek, emberei közzűl 40-et levágnak, 70-et elfognak, köztök az Auránai perjelt Beriszlót, a' többeket megfutamtatják. Melyre katonáik a' védtelen társzekereknek, hajóknak esvén, éktelen dúlást, 's Hunyadi Jánosnak az napon 100,000 aranynál többre telő kárt tettek. Alig tértek meg Budára a' győzők; érkezett Zápolya is, a' most kétszeresen árúló; mert, mikor épen reá legnagyobb szükség lett vúlna, Bécset, egy veszedelmes öszveesküvés' következésében, zendűléshez közel, házanépével, minden kincseivel, sietve, szinte szökve, oda hagyá, Upor László', 's csupán 400 magyar vitézei' hűségére, erős karjaikra bízván a' nagy kiterjedésű város', 's nem igen erős vár' mególtalmazását. Az árúló' jelenléte, a' Sár-viz melletti győzedelem, sietteték a' dolog' eldűlését. Július' 15-én Ulászló,

nem minthogy a' koronához legtöbb joggal, hanem minthogy az uralkodásra legkevesebb észszel, tehetséggel bírt minden vetélkedőtársai között; mellette következésképen a' többről többre vágyó *oligarchák'* fejetlensége leginkább biztosítva látszék lenni, királynak kiáltatott, csak a' korona kereső külföldi fejedelmek', Albert' és Maximilián' jelen lévő követei, a' rendek közzűl senki neheztelést nem mutatva.

Az alatt Ulászló, a' dolognak hihetően hova dűlendése felől előre értesítve, 10,000 lovas, és 5,000 gyalog sereg' kíséretében közelgetett a' magyar határhoz. Midőn N. Szombattól egy mérföldnyire, Farkashidához ért, elibe terjesztik küldötteik által a' rendek, a' tőlök előre megállított föltételeket, a' többek közt: hogy régi jogaikat, szabadságaikat, sértetlen fenntartja; minden ezekkel öszveütköző rendeléseit Mátyásnak megsemmisíti; nem kívánja nevezetesen a' Mátyás alatt minden házhelytől fizettetni szokott egy arany adót, hanem megéri a' rendes kamarai jövedelmekkel; többet Magyarországon fog lakni, a' magyar dolgok felett csak magyarokkal tanácskozni, hivatalokat, jószágokat csak ezeknek, 's csak érdemért adni; a' pénzen a' rendek' megegyezése nélkül nem változtat; a' törvények' rendes folyamát nem akadályozza; senkit hallgatatlan, bírói ítélet nélkül, személyében vagy javaiban nem háborgat; Mátyás által a' magyar

koronához csatolt Morvát, Silésiát, Luzatiát, Austriát, Stiriát, Carinthiát, Carnioliát el nem idegeníti; történhető változás' esetében, mit ne talán azokért nyerend, pénzt, avagy más birtokot, az csak a' magyar korónát illetheti 's a't. Meg kellett ezen kivűl a' Hunyadi Jánossal kötött egyesség' szentűl megtartását is ígérnie. Miután mind ezeket hittel és levéllel megerősítette, nagy pompával Budára hozatott, útjában a' kövér magyar konyha', megérkeztével a' Budai vár' és fényes királyi lak' dícséretiből, bámúlatából kitérni nem tudva, 's szinte magán kívül örömében, annyira, hogy sokan a' hozzá közelebb esők közzül már akkor kezdenék lenézni és kinevetni az, esetlen szavai, mozdúlatai által, gyermeki örömét, 's egyszersmind gyermeki értelmét is sokképen elárúlt, 34 éves, 's egy más tisztes népen már 19 esztendő ólta királykodott, férfiút.

Aug. 9-kén érkezett meg Budára az új király; 10-kén már a' Duna' bal partján Rákos mezején állott 8,000 lovassal Albert, az öcscse; Neustadt' kapui előtt nagy sváb és bajor sereggel Maximilián. Ulászló, hogy tőlök menekedjék, alkudozni kezd. Az elsőt nagy nehezen rá is veszi, 3,000 aranyat ígérvén neki, és a' Glogaui herczegséget Silesiában, hogy Erdélyt, mit elébb, nem követele, 's Szerencsig viszszavonúlt. Maximilián, engesztelhetetlenebb mint Albert, kevés nap alatt mind Neustadtot, mind

Bécs városát, egy kard rántás nélkül, elfoglalja; a' várat is ostrom, rárohanás által próbálja megvenni, de a' kisded magyar őrseregtől nagy veszteséggel, 's maga is vállán terhesen megsebesítve, veretik vissza. September' 9-dikéig tartotta még magát a' vitéz Upor; ekkor, látva hogy segítség nem érkezik, oly feltétel alatt, hogy mind maga, mind bajtársai szabadon eresztessenek, általadta a' már szinte halommá rombolt várat. Szerencséje vólt Ulászlónak, hogy Bécs alatt Maximilián sebet vőn; ez tartóztatá, hogy mindjárt Magyarország ellen nem fordúlt. Ez alatt ő 's pártja, koronáztatását siettették minden módon, mintha már azzal, ha a' korona fejére tétetik, minden veszély el fogna hárítva lenni, minden megnyerve. De a' korona Hunyadi János' hatalmában, 's ő maga megbántva, felingerülve a' méltatlan vele bánáson. Követek küldetnek hát megengesztelésire; 's a' nem egy királyi székre érdemes ifjú, ellenni e' nélkűl, más' uraságát szenvedni, mint hazája' békességét hátráltatni készebb, kikötvén mindenek előtt, híveinek bántatlanságát, elkobzott jószágaik' visszaadatását, maga megy jó példával társainak elő, bár ha ezek azt nem mindnyájan követék is; a' Budai és Vi'segrádi várakat azonnal által-, a' koronát ki- adja, nem csak, hanem telyes kibékűlése', hódolása' nyilván kimutatására, maga viszi nemes öntagadással azt nyertes vetélkedőtársa előtt, midőn ez azzal

Osváld Zágrábi püspöktől, 1) September 15-én Fejérváron, igen fényes szertartással, temérdek sokaság', e' közt 20,000 fegyver-viselő' jelenlétében, megkoronáztatott, patakzó könyjeivel árulva most ujra el nagy belső megindúlását, jó szivét egy-, nem azon pólczra lett születését, arra elégtelenségét más-részről.

Ez utólsót, országunk', nemzetünk' megsirathatatlan kárára, nagyon is nyilván bizonyíták mindjárt legelső tettei. Öt nappal a' koronázás előtt beütött Bécsből Magyarországra Maximilián. Hiában jelenték sebes hírnökök, egyik a' másik után, a' közelgő veszedelmet, Sopronnak már már megszállatását; hiában sürgeték vezérei, próbált vitézek, kikhez hasonlóval Maximilián csak egygyel sem bírt, a' koronázásra öszvegyült számos hadi népnek, magyaroknak és cseheknek, az annyiszor megtört, megalázott ellenség ellen, bizonyos győzedelemre, késedelem nélkül vitelét. A' minden, legkissebb munkától, bajtól, annyival inkább a' had' veszélyeitől irtódzó Ulászló, országait inkább elveszteni, mint azért valamit merni kész, most a' veszedelmet nem oly sürgetősnek, Maximiliánt még megengesztelhetőnek, 's hogy ha megengesztelni nem lehetne, akármikor könnyen

1) Ferrárai herczeg Estei Hippolit, kit gyermek létire 1487-ben Esztergomi Érsekké tett Mátyás, még nem vólt felszentelve; a' Hunyadinak lekötelezett, tettetéshez nem értő Várdai, több érdemes hazafiakkal együtt, meg nem jelent.

visszaverhetőnek állítva, majd ember- és béke-szeretetével, 's Istennek tett azon fogadásával állva elő, hogy csend, és békességben fogna uralkodni, fegyverhez csak legutólsó szükségben nyúlni: a' helyett, hogy valami készületeket tett vólna az ellenség' fogadására, koronáztatása' innepével-, majd miután ez végbement, hadait szétoszolni engedvén, maga Budára visszatérvén, új fényes helyzete' örömei' éldelésével foglalatoskodott. Maximilián használja az alkalmat; míg seregei egy felől Stiriát, sőt Horvátországnak is egy részét elfoglalják, maga, másfelől, kevesebb, mint egy hónapi, idő alatt, majd egész nyúgoti Magyarországot, Sopront, Szombathelyt, Vasvárt, később Veszprémet is, hatalma alá hajtja.

Most csak 5 mérföldnyire állván Sz. Fejérvártól, Bátori és Kini'si, kiket hamarjában öszveszedhetének, sietve ragadják a' falai közt annyi díszt, kincset, drágaságot rejtő, királyi temetkező és koronázó város' megmentésire; de meg még sem mentheték, saját lakosai' hibája, nyakassága miá, kik vonakodának parancsaikat telyesítni, a' szükséges katonai erőt, bízva kőfalaik', bízva karjaik' erejében, béfogadni. Mire a' segítők visszavonúlván, a' magának hagyott várost Nov. 18-k. Maximilián' — többnyire sváb — 'sóldosai, véres harcz után, rohanással megveszik; ólthatatlan vér- és 'sákmány- vágyukban, vad tatároktól inkább, mint keresz-

tyénektől várható kíméletlenséggel földúlják. A' lakosokat elébb, polgárokat, papokat, barátokat, több bátor amazonokat, kik fegyverrel útjokat állni próbálák, rakásra konczolván, semmit, hol prédát reménylettek, illetetlen nem hagytak; házakat, templomokat, klastromokat kiraboltak, ha a' reménylt préda hibázott, fundamentomostul szélyelbontottak; így jöttek a' többközt, egy pinczebólt alatt elrejtett 36,000 aranynak birtokába. Majd a' királyi sírbóltoknak esvén, a' koporsókat felhasgatták, az azokban nyugvókat drágaságaikból kifosztották, a' szent hamvakat vad kezekkel szétszórták. Közben nem vala kímélve a' hajadonok' szűzessége, az asszonyok' becsűlete.

Fejérvár' sorsára vala jutandó bizonyosan Buda is, ha Maximiliánt katonáinak a' prédán öszszeveszése, utóbb ellene fölzendűlése hátra nem tartóztatják. Ez alatt Bátori és Kini'si időt nyertek a' fő városnak eleség- és őrsereggel megrakására. Megkísérti mind a' mellett is Maximilián. Hadai' egy részével Ó-Buda alá szállt. De többen nem követék; kik vele vólták, azok sem akarák szavát fogadni, míg hátra lévő 'sóldjokat ki nem fizeti. Ily szorúltságában, a' magyar földön, de sváb vérből, a' Mátyás által magyar polgárságra (*indigenatus*) 's fő hívatalokra méltatott *Ernst Jánostól* született *Ernst*, magyar nevén *Csáktornyai (Hampó)* '*Sigmond* Pécsi püspököt szóllítja meg pénzért, mint olyan

embert, kinek mind gazdagsága, mind, egykor, Hunyadi Jánoshoz, míg ez le nem mondott, hévvel ragaszkodása, jelenleg Ulászlótól, miólta tunyaságát, tehetetlenségét jobban kiösmeré, idegenkedése, és a' királyi udvartól nyilván elvonúlása tudva vólt előtte. Hogy könnyebben árúlásra bírja, neki ígéri a' Saltzburgi érsekséget; 's hogy semmi kétsége ne legyen, megküldi a' róla szólló oklevelét is. De 'Sigmond, ellensége bár királya' tetteinek, vonakodik árulója lenni személyének, árúlója a' magyar honnak, mely atyjára, mely reá jótéteit árasztá. Megveti Maximilián' ajánlatát, nem teljesíti kívánságát, 's e' tettével szabadítója lesz új hazájának. Mert ki nem elégíthetvén katonáit Maximilián, kitör nagyobb erővel táborában a' zendűlés; kéntelen ostrom-szándékával felhagyni, 's az elfoglalt városokat őrökkel megerősítvén, Bécsbe visszatérni. Igy kelle, királya' gyávasága miá, Budának — minő, mely hirtelen változás! — a' még nem rég büszke Budának, honnan Mátyás menyköveit dörgé messze földekre, nem saját ereje, nem bátor honfiak' győzedelmes küzdése, hanem szerencsés történet, egy, vas karja' hatalmát annyiszor érzett, maroknyi (u. m. Buda alatti táborában 3 ezeret alig haladó) ellenség' maga magával meghasonlása által megmenekednie!

Maximilián nem egyedül vólt, ki ez időben nyugtalanságot okoza Ulászlónak. Beátrix, mi-

nél tovább haladt, annál erősebben sürgeté a' neki megajánlt házasságot, 's megtagadás' esetére, azon kívül, hogy fél millió aranyat követelt, Mátyástól ígért jegypénze' 's menyasszonyi hozománya' fejében, a' magyar koronán: azzal is fenyegetődzött, hogy Zólyomot, Diósgyőrt, Esztergomot Ulászló' ellenségeinek fogja által adni. Ulászlónak sem kedve, sem szándéka, talán soha sem is vólt, a' magát kötő, magtalan özvegyet elvenni, de kimondani nem meri. Közli tehát a' dolgot titkos tánácsával; előadja okait, melyek Beátrixtól idegenkedtetik, ezek közt egy cseh országtörvényt, mely a' cseh királyoknak özvegyet venni tilt. Mire, a' már egyszer tudva csalt király, közönségesen meghatalmaztatik újabb csalásra, azoknak-e, kik a' meghatalmazást adák? vagy ki azt elfogadá? nagyobb szégyenére, nem tudom; 's határozat lőn: hogy Ulászló Beátrixot ugyan el ne vegye, de, míg a' fergeteg elmúlik, szóval hitegesse. Ennek következésében siet a' különben halogatni szerető király Esztergomba Beátrixhoz, személyesen mentegetni a' menyegzőnek eddig lett haladását, újabb meghatározottabb ígéretet tenni, hogy nőül veszi, 's királyi székébe visszahelyhezi, mihelyt külső ellenségeitől szabaduland.

Beátrixnál még több gondot adott Albert, ki, nem telyesítvén a' neki feljebb ígérteket Ulászló, Kassát újra megszállotta. Ez ellen,

sikeretlen újabb alkudozás-, 's Maximilián' visszavonúlta után, maga indúl meg a' király, a' 'sóldja' ki nem kaphatásáért mind eddig csak vesztegelt *fekete sereg'*, Zápolya'. 's kit maga sem reménylt, a' példátlan hű Hunyadi János' kíséretiben, mindöszve több mint 16,000 emberrel. Közbeveti magát fijai közt Kazimir, kit Maximilián sebes előmenetele aggódtata, hogy sem egyik, sem másik fijáé nem talál lenni Magyarország. Igy midőn épen ütközethez készítnék övéiket, váratlan megbékélnek (20 Feb. 1491) a' testvérek: Ulászló Albertnek, a' miért ez a' magyar koronához lehető minden jogáról lemondott, nem csak újabban több Silésiai birtokokat, 's míg ezek általmehetnének, addig Eperjes' és Kis-Szebennek öcscse' kezén hagyását, hanem azon feljül többek közt azt is kötelezvén, hogy ha ő maradék nélkül hal el, Magyarország reá és gyermekeire fog szállni, a' magyar rendeknek is, okvetetlen, az első országgyűlésen általa kieszközlendő megegyezésével, melyért egyébiránt előre is jót állottak a' vele akkor jelenvólt, 's a' békepontokat aláírt 2 papi, 13 világi urak.

Megkészülvén e'ként közöttök a' béke, Albert visszaindúlt a' lengyel határ felé, Ulászló pedig, miután Kassát állhatatosságáért szép kiváltságokkal megajándékozta-, az Alberttel tartott urakat, a' kötés szerént kegyelmébe vette vólna, minden gondját és erejét Maximilián el-

len fordította. A' *fekete sereg*, hátralévő hópénziért ismét felütötte magát, 's rémítő dúlást vitt Eger és Vácz között végbe, míg nem némely elzálogosított királyi jövedelmekből bejött pénzen kielégíttetett. Ekkor ezek is egyesülvén többi hadaival, egy 40,000 főnyi sereget zúdított a' Maximilián által megszállva tartott Dunántúli részre, 's azt rövid idő alatt vissza is foglalta, Bátori, Kini'si, Hunyadi János és a' Győri püspök Bakacs Tamás' vezérségök alatt. Jelen vólt maga is Sz. Fejérvár' ostrománál a' táborban, igazán szóllva, akadályozni inkább mint előmozdítni a' hadi munkákat; csökkenteni, nem éleszteni katonái' tüzét. Mert egy az, hogy a' táborba hozott gazdag hadi foglyokat legkisebb váltság nélkül azonnal eleresztette; más az, hogy a' Fejérvári őrseregnek, mikor már annak vagy föltételetlen maga megadása, vagy veszte bizonyos vólt, kérésére elébb fegyvernyugvást, utóbb mindenestül szabad elmenetelt engedett. Mindennél többet ártott pedig, 's győzedelmei' gyümölcsétől nagy részben megfosztotta magát azzal, hogy győző létire, maga járt, csak vesztő féltől várható aggodalommal, a' békesség után, részint mivel minél elébb végit óhajtotta a' bajnak, melyhez szokva nem vólt, részint mivel szorongaták kiürült kincstára, 's öcscsének újra ellene támadása. Ez t. i. nehezen szívelte, hogy bátyja mind eddig is semmit azok közzűl, melyeket már kétszer ígért

vala neki, nem telyesített. E' mellett a' Fejérvári táborozás alatt veszedelmes vérhasba esvén Ulászló, melyből felgyógyulásához semmi reménység nem vólt, hamisan az a' hír terjedt el, hogy meghalt. A' hir elhatott Alberthez is. Mire ez a' közelebbi alkunál fogva, úgy nézvén magát, mint kétségtelen örökösét bátyjának 's a' magyar koronának, országgyűlést hírdet Szerencsre magának a' királyi székbe ültetése végett. Zemplény' határára léptekor ugyan meghallotta már, hogy a' király él, 's meggyógyúlt: de, ingerülve külömben is, útját azért folytatta; 's Perényi Imrének Sztropkói erős várát, két fijainak a' falakon hős halállal elestök után, hirtelen rohanással megvévén, innen e' sziklai erős fészkéből, Kassáig és Tokajig jártatta pusztító csapatjait, bosszúját éreztetve mind azokkal, kik önként hódolni nem akarának. Igy csak Tokajból, (épen szüretkor volt az idő) nem számlálva, mit tábora elemésztett, 20,000 hordó bort, mind a' lakosoktól 'saroltat, mind a' legnemesebbet, küldött haza Lengyelországba. Sietve bocsátják követeiket a' szorongó Zemplényiek Ulászlóhoz; ez segítésökre Zápolyát, egy épen akkor Austriából kivert, 7,000 főnyi cseh sereggel küldi. De a' csehek, az örökös pénz' szűke miá hó pénzök ki nem fizettethetvén, vonakodtak fegyvert fogni. Ekkor Zápolya olyat tett, mi néki nem kevés becsületire válik, 's itt, a' gyűlölségnek, melyet fentebbi

tetteivel érdemel, némikép enyhítésére, igazságosan el nem hallgatható. Midőn t. i. sem királyától pénzt kapnia, sem katonáit a' kincstárból, bizonyosnak állított, rövid nap leendő kielégíttetés' reményével megnyugtatnia nem lehetne, saját minden vagyonát, birtokát kötötte le zálogba. Igy az engedetlenek engedésre bírattak. Nehány lovas csapatokat maga pénzén állított Beátrix, még mind azon bóldogító hitben, hogy nőül veszi Ulászló. Ezekkel, 's az Abaúji, Zemplényi, Sárosi, Szepesi nemesség' zászlóaljaival 18,000-re szaporodott Zápolya' serege. Jóval kevesebb, alig négy 's öt ezerre menő, Alberté; de azért fogadja az ütközetet, melylyel őt Kassa és Eperjes közt megkinálá Zápolya; 's észszel, bátorsággal pótolva ereje' hiányát, soká kétségessé teszi a' győzedelmet. Már két lovat lőttek ki alóla; megsebesíték a' harmadikát is, mire az ágaskodtában ülőjével együtt földre zuhan; ő még is, zúzva bár, 's gyalog maradva, harczol maga, 's harczra nógatja övéit. Midőn látja, hogy minden hiában, látja seregei' telyes romlását, elhúllva oldala mellett a' bátrakat, futni a' többeket, magát minden felől környezve ellenségtől: szabadságra vagy halálra elszánt lélekkel rohan az útját álló magyar lovasságra; ezen magát, nem több, mint 22 hű társával keresztül vágja; 's szerencsésen Eperjesre menekszik, táborát, tábori egész készületét, mindent vesztve, csak a' becsületet

nem. A' magyarok látták tetteit; öszvehasonlíták bátyjával: 's bánat és fájdalom foga el minden el nem fogúlt hazafi kebelt.

Eperjesre nyomon űzve, 's ott bekerítve Zápolyától, minthogy a' város nem vólt ellentálláshoz készülve, fogságát mint bizonyost tekinté Albert; elkezd azért alkudozni. Zápolya tisztelvén magas rangját, közel rokonságát urával a' királylyal, nem akar maga határozni sorsa felett; sebes hírnök által tudósítja tehát Ulászlót. Ez, csak hogy maga megszabadúlt a' veszélytől, szemei előtt, mint mindenkor, most is, a' jó békességet, 's talán a' vérséget is, inkább mint az ország' javát, forgatva, megbékél öcscsével, még elfogott ágyúit, holmiját, embereit is, minden váltság nélkül kiadja: csupán a' közöttök közelebb megállított föltételek' betöltését, 's azt kivánva tőle, hogy Eperjest, Kis-Szebent, 's miket Zemplénben ujolag elfoglalt, haladék nélkül adja vissza.

Ez alatt már 2 hónapja volt, hogy Po'sonban III. Fridrik' és Maximilián' küldöttjeikkel szüntelen folyt az alku. A' magyar követek sokáig keményen tarták magokat, de mindég csak engedésre intetvén királyuktól, kinek aggodalmát most II-dik Bajazet török császárnak Illyricumba hirtelen beütése is nevelte, rá lettek végre Nov. 7-kén 1491, a' mikor még függött a' szerencse Albert és Zápolya között, a' kivánt föltételekre, melyekkel, valami a' Mátyás és

III-dik Fridrik közt 1463-ban kötött Neustadti békében rosz vólt, mind az megújíttatott, valami a' későbbi 1477-kiben jó, megsemmisíttetett. Austria, Stiria, Carinthia, Carniolia, sőt, a' 40 ezer arany zálogos summa kifizettetéséig, egykori Magyarországi birtoka is (Kőszeg, Vasvár 's a' t.) Fridriknek visszaadatott. A' mely 150,000 aranynyal Fridrik Mátyásnak adós maradt, elengedtetett; 's más új 100,000 arany, két esztendő alatt fizetendő, köteleztetett Ulászlótól Fridriknek. Végre — mit mindennél terhesebbnek tartottak, leginkább nem akartak a' magyar követek, de, mivel Ulászló akármi áron békességet akart, Fridrik a' nélkül egyátaljában nem, utóbb, Ulászló' fiatal korából eredett azon bizodalmukban, hogy az eset aligha elő fogna valaha jönni, csakugyan megajánlották — a' magyar korona, mely kevéssel előbb Albertnek-, most Maximiliánnak 's örököseinek ígértetett azon esetre, ha Ulászlónak nem lesz, vagy kihal férfi maradéka.

Midőn kevés nappal későbben (Nov. 18-kán Budán) a' küldöttség a' föltételeket, püspök 's fő kanczellár Bakacs Tamásnak, ki főfő vólt azoknak készítésében, szónoklata mellett, megerősítés végett a' rendek' elibe terjesztené, oly nagy, oly közönséges vólt a' felindúlás, ezen elhirtelenkedettnek tartott, az országot megrontott, a' magyar nevet örökre meggyalázott szerződésen, hogy a' kik azt kötötték, a' feljebb

említett Bakacs, Bátori, Ország, Rozgony alig nyertek időt az ország-teremből a' királyi palotába való menekvésre, 's napokig kéntelenek vóltak vagy rejtve maradni, vagy ha közönséges helyen megjelentek, ezt csak fegyveres csapatok' kíséretiben tenni. Nagy munkájokba került a' királynak, Bakacsnak, Bátorinak, míg 8 praelátust, 7 mágnást egyenként megnyerve, rá tudták bírni, hogy Nov. 29-kén aláírják az egyességet. De épen a' legnagyobb tekintetü férfiak mind két rendből, mint a' Kalocsai érsek Várdai Péter, Dóczi az Egri, Csáktornyai 'Sigmond a' Pécsi, Geréb az Erdélyi püspökök, Hunyadi János és Ujlaki Lőrincz (Miklós' fija) herczegek, Kini'si, Zápolya, a' Perényiek, Ráskaiak, Bebékek, Drugetek, Csákiak, Bánfiak, 's száz mások, végig ellenkeztek benne. Minthogy a' föltételek közt az is vólt, hogy a' rendek azoknak megtartására, az első pünkösdi országgyűlésen-, a' választandó nádor, 's minden ezutáni papi és világi fő tisztviselők, új hívatalaikba léptökkor megesküdjenek: a' következett (1492) Febr. 2-kán gyülést tartott Ulászló Budán, melyre, a' kötelezett eskü' elfogadása végett, az Austriai követek is megjelentek. De hosszas vetélkedés után, sem ezek el nem fogadtattak, sem az új nádor Zápolya az esküt le nem tette, sem a' kötött szerződés még csak fel sem olvastatott, hanem pártolóinak meg kellett azzal érniök;

hogy az országos irományok közt, "pusztán, foglalatjának előadása nélkül, a' Fridrik, Maximilián, és Ulászló közt készült egyesség, mint történt dolog, megemlíttetett.

Ugyanezen gyűlésen felkerült a' Beátrix' házassága is, de bár mint sürgeték, sokan az adott szó' szentségéhez támaszkodva, sokan Beatrixtól előre megvásárolva, a' házasságnak országosan elhatároztatását, a' dologból semmi sem lett: a' rendek' nagyobb része a' Maximiliánnal kötött alku' záradékában újabb okot, erősséget találván a' magtalan, a' mellett uralkodni szerető asszonytól idegenkedésre. Beatrix, kit férj- 's korona-vágy egyaránt ösztönöze, annyira félretette ekkor az illendőséget, hogy maga Budára jött a' házasságot sürgetni; így sem bóldogúlván' elébb atyja - Ferdinánd' közbejárása által szép móddal akarta reá beszéltetni, majd a' sz. szék ítélete, hatalom-szava által kénszeríttetni Ulászlót a' házasságra; melyet ön maga gyalázatjára nem átallott, csak hogy győzzön, közöttök tettel végre hajtottnak, igazán vagy nem igazán, állítani. Mind ezeknek Ulászló a' fentebb előadott cseh országtörvényt, a' rendek a' királyné' magtalanságát, a' királyi örökösödésre nezve innen eredő aggodalmukat, tevék állhatatosan ellenébe. Állhatatosságuk végre győzött. A' kötések' — különösen a' házasságiak' — szentségére nem sokat tartó, a' híres Vannozziával titkos szerelemben élő, e'

mellett a' maga hasznát, Magyarországnak úgy a' török ügyre, mint a' sz. szék' saját, kivált pénz érdekeire nézve fontosságát igen jól értő VI. Sándor pápa, mint-sem a' magyar nemzetet megbáncsa, készebb vólt két esztendei törvénykezés után (3 Apr. 1495) Ulászló és Beátrix közt történhetett minden szövetkezést megsemmisíteni, amazt meghatalmazni, hogy azt vegye, a' kit akar, ezt, azon feljül hogy keresetétől elmozdíttatott, 25,000 arany perköltségben is elmarasztalni. Mit ez megértvén, boszszúsan és fenyegetődzve hagyá el Magyarországot; darab ideig Bécsben, majd Olaszországban tartózkodott, 's itt, miután királyi házoknak telyes romlását megérte, *Ischia* (a' regi Aenaria) szigetén nagy szükség- és szegénységben múlt ki 1508-ban.

Ulászlónak eleinte mindjárt ennyi bajjal elfoglaltatását, országunk' vesződségét nem múlasztotta el hasznára fordítani, a' magyar hon' 's kerrsztyénség' rontására szüntelen résen lévő török. Pusztító csapatjai a' dunán 's Erdélyen keresztül egész Temesvárig, és Váradig száguldoztak. Más csoportok Bosnyák, Rácz, Horvát- és Dalmatországoknak estek; Jajczát, Szabácsot, Belgrádot, Szörényt ostrom vagy hirtelen meglepés által próbálák hatalmukba keríteni. De több vagy kevesebb veszteséggel mindenütt visszaverettek, Mátyás' vitéz fija, 's egykori próbált bajtársai, Kini'si, Derencseni

Demeter Horvátországi, Móré Filep Szörényi bánok 's több erős férfiak által. De ezen apró nyereségeket lenyomta azon egy veszteség, melyet a' Carnioliából nagy prédával visszatérő Bosniai Bég Jakupnak útját állani próbált, elébb győzedelmes Derencseni, vezértársa' Frangepán' gondolatlan hevessége miá, Vituinnál, Modrusához két mérföldnyire, 1493 Sept. 9-kén vallott. A' Rigómezői ólta nem nyertek a' törökök a' magyarokon íly győzedelmet. A' szerencsétlenség' oka, Frangepán Bernhárd, szinte 6,000-ed magával a' csata téren maradt; Derencseni és Frangepán Miklós elfogattatván, Konstanczinápolyba hurczoltattak, honnan idővel Bakacs Tamás által váltattak ki nagy summa pénzért. —

A' Vituini szerencsétlen harcz' rosz következései közt legrosszabb vólt, a' közönséges, eddig bár nehezen, elfojtott békételenség' kitörése. Harminczhárom évi oly dicsőséges uralkodás után, mint Mátyásé vólt, oly gyalázatos, az országra oly káros három esztendő, milyet Ulászló alatt éltek, a' legvakabb, legelfogúltabb hazafiak' szemét is fölnyitotta; 's minthogy saját elfogúltságukat feledék, hajlandók vóltak minden bajt a' királynak tulajdonítani, ki minden jóra roszra alkalmatlan, egyedüli gondjává gondtalan heverést látszék tenni. Igy történt, hogy a' még azon esztendőben (29 Sept.) Budára hirdetett országgyűlésen többen

szemtől szembe megtámadák; Ujlaki Lőrincz pedig, ki sem koronázására, sem azólta, többszöri parancsolataira is, zászlói alá soha meg nem jelent, háta megé, mint hitelesen fülibe hozák, becstelen *ökör* névvel is illeté. Min a' király türelmét elvesztvén, a' vakmerő szidalmazót, minthogy idézésére meg nem jelent, mint pártost, fő és jószág vesztéssel akará büntetni. Lőrincz erős várai' segedelmével darab ideig daczolt királya' haragjával, de Dragfi' győzedelmes fegyverei, várainak eleste, megtörék végre makacsságát; esdeklésre veszi a' dólgot, mi által nem csak a' fejét fenyegető veszélyt elfordította, hanem elvett jószágait is visszanyerte; de ki izgatója, felültetője vólt, Auránai perjel és a' Rhódusi vitézi rend' mestere Beriszló Bertalan, ha hiszünk Istvánfinak, bőrzsákba varva (1495) a' Dunába vettetett, mások szerént, darab ideig tömlöczöztetvén, nem csak szabadon bocsáttatott, hanem a' perjelségbe is visszatétetett.

Ulászlót nagyjainak közönségesen, a' nádor Zápolya által, kijelentett elégületlensége annyival nagyobb aggodalomba ejté, mivel ugyan akkor Maximiliántól, ki azon napokban (Aug. 19-d. 1493.) követé atyját a' császárságban, a' rendek előtt oly gyűlöletes örökösödési alku' minél elébbi megerősítésére 's országosan elfogadtatására fenyegetődzve sürgetteték. Bizonytalanságban, mi tévő legyen, kinek inkább tar-

tott haragjától, Maximiliánt határozá el megnyerni. Négy héttel hát az országgyűlés után Kani'sai Lászlót Dalmát- Horvát- Tótországi bánná, Czobor Mártont Belgrádi kapitánynyá, Losonczi Lászlót és Dragfi Bertalant a' Bakacs Tamás által hívatalából ravaszul kijátszott Bátori István' helyébe Erdélyi vajdákká, nevezvén, ezekkel, 's néhány Erdélyi német (szász), a' német Maximiliántól már csak ennyiben is kevésbé idegenkedő városokkal, a' közte és Maximilián közt kötött szerződést újabban elfogadtatja, 's ezzel Maximiliánt ideig óráig megnyugtatja. Miben, mi nem tudjuk, azon csudálkozzunk-e inkább, hogy egy, a' frigykötőket is bele értve, mindöszve 23 egyházi és világi fő rend', 6 város' aláírásával megerősített oklevelet Ulászló, az előbbi, nemzeti köz ellenszegülés' ellenére, úgy adhatott ki, mint országos megegyezést? vagy azon, hogy Maximilián azt, mint olyat, elfogadhatta!

Még elébb, mint III. Fridrik, meghalt (7-d. Jun. 1492) lengyel király Kazimir, kizárván kevéssel halála előtt, hihetően felesége' ösztönözésére, a' királyságból Ulászlót. Mire ez, remény bátorság nélkül, maga sem késik lemondani az első szülöttség' jussáról, így akarván a' kizáratás' szégyenét kissebbíteni, a' kéntelenség' gyanúját elhárítani. Annyival könnyebben győzött, kit fijai közzül leginkább akart a' királyné, Albert, egykor vetélkedő társa a' ma-

gyar korona felett, most lekötelezettje bátyjának azért, hogy a' lengyel királyság' elérését néki, lemondásával, könnyíté. Ezt nézé-ki szükség' esetére óllalmazójának, a' bosszús-, hatalmas magyar uraktól rettegő Ulászló. Meghívja tehát személyes beszélgetésre Lőcsére: Mártius' 10-kén 1494 jöttek öszve a' királyi testvérek számos fő rendek' kíséretiben, 's a' lehető legnagyobb fénytől, pompától környezve mindketten. De ebben mindenikőjökön túl tett nádor 's Szepesi örökös gróf Zápolya, kinek egyetlenegy, a' Mátyás' kincsei közzűl, némelyek szerént elorzott, mások szerént Beátrixtól ajándékba kapott, drága köve felért a' jelenlévők' öszves drágaságaikkal, mellőzve azt, hogy minden nap más más öltözetben jelent meg, melyek közzűl mindegyik többet ért 30,000 aranynál; mellőzve csak nem ezerre telő szekereit, melyek a' királyoknak tőle ajándékba küldött, mindenféle eleséggel, borral, búzával megterhelve, Lőcse városát ellepék. Harmincz napig tanácskoztak a' biztosok nyilván, némely a' két ország közt fennforgó kérdések-, a' királyok magok titkon, ön érdekeik-, királyi hatalmuknak benn, a' mind két országban fejet emelt nagy urak ellen, kölcsönös segítséggel biztosítása- felett. Ulászló, ki félénkebb 's öccse' segítségére inkább rá szorúlva vólt, hogy ezt jobban lekötelezze, titokban arra is egyezését adta, hogy Móldva, melyhez a' magyar

korona tartá jogát, lengyel fegyverekkel elfoglaltatván, Lengyelországhoz kapcsoltassék.

A' tanácskozásoknak végét szakasztotta az Erdélyből vett zendűlés' híre. Oka a' zendűlésnek a' két feljebb említett vajdának egymással nem egyezhetése vólt. Ulászló azzal igyekezett a' bajon segíteni, hogy Dragfit a' vajdaságban meghagyván, Losonczit maga fő udvari mesterévé tette. —

Erdélyben míg a' zűrzavarok' lecsendesítésében foglalatoskodik, az alatt szinte elveszett Belgrád. Az idegen (nagy részint cseh) 'sóldosok, a' Szendrői bég Ali által megvesztegetve, nem rég árúlással akarák török kézre játszani a' várat. Istentelen szándékjokon rajta vesztvén, hallatlan kínzásokkal végeztettek ki az öszveesküvés' fejei, Temesi bán és ország'bírája Kini'si Pál által. Ezen, 's hópénzük' rendetlen kifizetésén felingerülve a' többek, nem sokkal azután oda hagyák őr-helyőket, 's a' vár' oltalmazása csupán csak 200 magyarra szorúlt. Mit Ali megtudván, azonnal Belgrád alatt terem. Már hét zászlót tűzött fel a' falon, midőn Kini'si Temesvárról, a' hallott veszedelem' hírére, sietve, megérkezik kevés de bátor vitézeivel; az ostromló törökséget öszvekonczolja, a' már már bevett várat megszabadítja. Azután Dragfival egyesűlve, mintegy 14,000 főnyi seregőkkel a' Sáván általkelvén, Szendrő' külső városát felégetvén, egész Konstánczinápolyig

vala szándékjok hatni, mivel azt hallották, hogy Bajazet Ázsiába ment által hadai' nagy részével. De katonáik közzül kevesen lévén, kiknek mint vezéreiknek, a' haza' java, becsülete több-ben, kiknek bér, préda valának egyedüli ösztöneik, a' nagy szándékból nem lett egyéb egy nagy rablásnál. Miután 15 nap alatt széltiben hosszában 25 mérföldnyire tűzzel vassal mindent elpusztítottak, sehol ellenséggel nem találkozva, több 'sákmánynyal mint dicsősséggel viszszatértek Belgrádhoz. Már újra Szendrő' vívásához készült Kini'si, midőn egy veszedelmes hideglelés meglepé, 's munkás életének véget vet az 1494. Novemberben. Halála előtt kevés hónapokkal széltől éretve, szólló tehetségét egészen elvesztette, de teste' lelke' ereje fogytig épen maradt.

Most egy kis pihenés kivülről. Mert megnyugtatva vólt Maximilián; lekötelezve Albert; megijesztve a' török, annyira, hogy maga járt fegyvernyugvás után, nyert is, de nem, mint akará 10, hanem csak 3 esztendőre. Annyival nagyobb zűrzavar, harcz belül, harcz a' papság és világiak, harcz a' világiak magok — a' nemesség és mágnások közt. A' papságot vádolák a' világiak: hogy telhetetlen, a' világiakba szerfelett belé avatkozik, egyedül vágy uralkodni; a' mágnásokat a' nemesek: hogy *oligarchiát* akarnak, a' velek mindenekben egyenlő jogú nemesi rendet minden lehető módon nyomják, jószá-

gaiból erőszakkal kiforgatják, a' gyakori, szánt-szándékkal hosszan nyújtott, a' szegényebbektől költséggel nem győzhető országgyűlések által a' köz tanácskozásokból ravaszul kizárják; terheket róvnak az országra, melyek könnyen telyesithetők magoknak, romlást hozók a' szegényebb sorsúakra; szorosan együvé tartva, pólczon, kormányon ülve, törvényt, királyt fel sem vesznek; azért, kiknek bajuk velek, igazsághoz nem juthatnak. —

Sokan és régtőlfogva irigykedtek, de csak titokban forrongtak a' papság ellen. Erdélyi vajda, a' különösen kegyes, vallását szerető Bátori István vólt az első, ki nyilván zászlót emelt. A' különben feddhetetlen erkölcsű, de felette kemény ember ellen gyakori panaszok jöttek Erdélyből. Püspök és kanczellár Bakacs Tamás, letétetni egyenesen, bár mint szerette vólna, hatalmas vetélkedőtársát nem mervén, azt tanácsolja a' királynak, kit egészen hatalmában tartott, tegyen, mint N. Lajos, Mátyás tettek előtte, egy segéd kormányzót Erdélybe, úgy gondolkozván, hogy az egyedül uralkodást megszokott öreg, mint-sem megoszsza, inkább leteszi méltóságát. Úgy is lett; de Bátori attólfogva engesztelhetetlen ellensége lett nem csak a' püspöknek, hanem minden papoknak. Ő maga még azon esztendőben (1493) meghalt; de az egyszer megkezdett harczot irigység, haszon-, nyereség-kivánás elaludni többé nem engedék. Min-

den országgyűlésen nevekedő tűzzel, erővel újíták meg ostromaikat a' világiak, mignem végre győztek az 1498-diki Pesti országgyűlésen: a' papságot, azon kívül, hogy látta a' nagy ellenerőt, az is hajlandóvá tévén az engedelemre, mert eltelvén a' három évi fegyverszünet, új hadhoz kelle készülni a' török ellen. Meghatároztatott tehát, hogy csak a' nevezetesebbeket említsük, egészen mint még Bátori indítványba hozá: „*a)* Decr. III. Art. 56. minden pap érje meg egy jövedelmező papi hivatallal; kinek több van egynél, megtartván azt, a' melyiket akarja, a' többit még Sz. Jakab Apostol napjáig letegye; *b)* Art. 57. papok többé fő ispányok ne lehessenek; kik most azok, fosztassanak meg, ha csak nyilván be nem bizonyítják, hogy még első Sz. királyaink kötötték örökösen püspökségökhöz a' megyei igazgatóságot; *c)* Art. 55. most világi kézen lévő birtokokat magok' vagy egyházaik' számára papoknak sem a' királyi felségtől nyerni, sem pénzért örök árron megvenni, vagy csak zálogképen is bírni nem szabad." De mind ezek csak a' papiroson maradtak; hogy a' melyek végeztettek meg is tartassanak, ahoz a' gyenge királynak sem tehetsége, sem akaratja, következésképen a' nagy erővel kivitt győzedelemnek is haszna nem vólt; 's a' szomorú belső háború csak, mikor a' háborúskodók magok, a' Mohácsi vérnapon szünt meg létezni.

A' rendeknek egymás ellen torsalkodásából eredett zűrzavart egy darabig még a' királynak Ujlaki 's társai ellen folyt háborúja is nevelé, mely csak kellemetlenebb lett az által, hogy a' királytól bár méltán, de maga októból, törvényes ítélet nélkül, üldözőbe vett Ujlakinak nyilván pártjára kelt a' nádor Zápolya. 'S mind ezeken feljül a' Moldva felett Alberttel közelebb kötött alkuja is nyugtalanítá Ulászlót, s szinte háborúba ögyelíté, még a' fegyverszünet' eltelte előtt a' törökkel. Albert 1497-ben az Ulászlóval tett titkos egyességnél fogva, még azon esztendőben nagy erővel beüt Moldvába. Ellene István vajda magyar oltalomhoz folyamodik; 's Ulászló, noha titkon Albert' szövetségese, nyilván a' vajda mellett kéntelen felszóllalni, néki még segítséget is adni, 2,000 székelyt, a' rendek' kívánságára. Ily kényes szorongató helyzetében, mit legtanácsosabbnak vélt, békét próbál eszközölni. A' békétől egyik fél sem idegen; belőle még sem lett semmi, mert István vonakodik a' török' barátságáról lemondani. Fegyvernyugvás csakugyan köttetett, de az oláhoktól meg nem tartatott, kik az erdők', hegyek' szorosaiban, a' haza térő Albertet megtámadván, seregé' nagy részét levágták, vagy elfogták, Albert maga is alig szabadúlhatott meg, űzve bé egész a' lengyel határra István' oláh, török, tatár csapatjaitól. Következő (1498) esztendőben, Bajazettől segítve, István

támadja meg Lengyelországot, 's abban hallatlan dúlást visz véghez; csak foglyainak száma, kiket azután Bajazet Macedonia', Krimea' és Kis-Á'sia' puszta vidékén telepített meg, többre ment 100,000-nél. István' szerencséjén, a' törökkel szövetkezésen, megíjedve Ulászló, újabb alkura lép Krakkóban Alberttel; az alkuba Istvánt is bele vonják. Szerinte: Móldva, épen mint Oláhország, a' magyar koronától fog egyedül függeni, a' töröktől történhető megtámadtatás' esetére, magyartól, lengyeltől, közös erővel óltalmaztatni; ezért István vajda tartozik lemondani az osmánok' barátságáról, ellent állani, ha országán keresztül jönni akarnának; a' két királyt ellenben, ellenök minden időben segíteni. Bajazet vévén az egyesség' hirét, épen István' hűségét, bátorságát próbálni, még azon esztendőben egy, 80,000 főnyi sereget indít meg Moldván keresztül Lengyelország ellen. A' ravasz vajda, látva a' sokaságot, semmi idegenséget, akadályozó szándékot nem mutat: de, miután a' török sereg, nem az ellenség' fegyvere-, hanem a' rettenetes tél, nagy hideg által szinte felire leolvasztva, nyakrafőre visszavonúlni kéntelen: lengyel rubába öltöztetett Móldvai katonái által útjokat állván, nagy részöket lekaszabolja, 's hűsége' ezen próbájával azt érdemli, hogy a' két király következő (1499) esztendőben, ugyancsak Krakkóban vele még szorosabb barátságra lépett, 's azon

esetre, ha ketten sem lennének képesek a' nagy úr' bosszújától megmenteni, barátságos fogadtatás Lengyelországban-, 's országa' visszafoglalására mindkét részről hathatós segedelem ígértetett. —

Eltelvén ezen közben a' fegyvernyugvás Bajazettel; minthogy a' tőle egyszersmind kétfelől is, Moreában és Friaulban, szorongatott Velenczeiek mind erősebben sürgeték a' magyar segítséget, 's pénzt ígértek: az ennek szüntelen szűkiben lévő Ulászló, az egy Bakacs' most már Esztergomi érsek' tanácsára, bár mint ellenzék a' többek, szövetségre lép (1500) a' török ellen Velenczével. A' szövetség kárdináli süveget szerzett a' pápától Bakacsnak, hadat Bajazettel az országnak. Melyben, míg Ulászló' parancsolatjára mások fegyvert fogni késedelmeznek, Hunyadi János siet a' sokkal nagyobb török erőtől megszállott Jajcza' oltalmára, az ellenséget egy nagy nyílt csatában öszvetöri; táborát, nehéz ágyúit, minden készületeit elnyeri, a' várost 's Bosniát megszabadítja. A' győzedelem' hírére VI. Sándor búcsú-levelekkel a' győzőknek, 40,000 aranynyal kedveskedett Ulászlónak, egyszersmind követe által, szerencséje' használására, és a' török ellen egész erővel, személyes vezérlése alatt, fölkelésre nógatá. Ugyan arra kéretvén a' Velenczeiektől is, ígért mindent; újabban seregeket parancsolt mind Magyar- mind Csehországban sze-

detni: de minthogy több gondja vólt a' szövetségesektől kötelezett segedelem-pénzt pontosan fölvenni, mint parancsolatai' miként telyesülésére ügyelni, 's ezt az ellenség is jól tudta: Hunyadi' győzedelme többet annál nem használt, hogy a' török felbosszantatván, újra (1502) nagyobb erővel Tótországra ütött, 's Po'segától Vukovárig pusztított. Ez uttal nem tartá elégnek Hunyadi megvédni csak a' hont, hanem, miután a' rablókat Belgrádi kapitány Kani'sai Györgygyel visszaverette, magaſ az Erdélyi vajda', a' Temesi és Szörényi bánok' társaságában, Haramnál Belgrád és Páncsova közt a' Dunán átkelvén, dúló fergetegként fordúl Bolgárországnak; 40 mérföldnyire be a' tartományba, a' víz mellett nyomúlva, mindent, valami elibe akad, kardra hány, vagy lángoknak ád; hamuvá változtatja Kladovát, nem külömben Viddint, miután rohanással ura lett; Nikápolyt, minthogy igen erős, 's ő ostromló készületek' hijával vólt, magát nem, de külvárosait csakugyan megvette, földig rontotta, a' lakosok' török részét öszszevagdalta, vagy kótyavetyén eladta; a' görög egyházhoz tartozókat mindenestűl, barmaikkal, minden vagyonukkal a' mi csak mozdítható vólt, a' Dunán általköltözködtette, 's Belgrád és Temesvár közt megtelepítette; a' nyert, számbavehetetlen prédából a' mi legbecsesebb vólt, néhány ezer elvágott török fővel, Budára küldötte győzedelme' jeléül részint, ré-

szint lakodalmi ajándékúl Ulászlónak, ki épen azon napokban (Aug. 1502) tartá mennyegzőjét XII. Lajos Franczia király' testvérje' leányával, Foixi grófné — az igen kellemes *Candalei Annával.*

De másfelől nagy csapásokat szenvedtek a' Velenczeiek; elvesztették Castelnuovot, Herzegowinát, hajós-seregök' nagy részét; 's azzal szinte minden kereskedésőket. Békességre hajoltak hát, 's azt, Ulászló' ellenére is, megkötötték 1503-ban Konstánczinápolyban, rájok nézve elég terhes, de mégis vártnál kedvezőbb föltételek alatt, egy hazájok-fija, elébb hadi fogoly, most Bajazet' kedvencze *Gritti András*, — a' magyar történetekben oly átkos emlékezetű *Gritti Lajos'* atyja' — segítségével.

Megbékélvén a' Velenczeiek, maga járt a' békesség után Ulászló, 's csakugyan még azon nyár' végén (20 Aug.) közte és Bajazet közt is készült egy hét esztendei fegyvernyugvás, mely Magyar-, Cseh-, Morvaországokon kívül, Lengyelhonra, sőt Maximilián' örökös tartományaira is kiterjesztetett.

Ez alatt változott a' lengyel királyság. Albert mag nélkül meghalt 1501-ben. A' rendek' egy része, hasonló alacsony önzésből, mint a' magyar rendek egykor, épen mivel jól esmérék alkalmatlan vóltát, Ulászlónak ajánlották követeik által a' koronát, melyet ez nem is késett elfogadni, 's már annyira bizonyosnak tartotta,

hogy rögtön követeit indítá az örvendetes tudósítással mind Maximilián császárhoz, mind XII. Lajos francia királyhoz, kivel már akkor megsógorosodni készült. De másodszor is elüté kezéről az atyai örökséget öcscse, a' rendek' nagy többségétől, különösen a' lithvánok' sürgetésére, elválasztott, nála nem sokkal külömb, testre erős, lélekben gyenge Sándor; 's ő (Ulászló) nem kevesebb készséggel, mint vállalá, lemondott a' királyságról, melyet, ha akar, ha tud, annyiszoros jogon lehet vala követelnie.

Ulászló, miután megházasodott, kivált hogy, következő (1503) esztendőben gyermeke is, Anna, született: magával, házi körülményeivel nagyobb megelégedésben mint valaha, palotájába zárkózva, még jobban elvonta magát a' köz gondoktól mint elébb is. Mi által a' mely mértékben sűlyedt, fogyott királyi tekintete, abban hágott, nevekedett a' fejetlenség, zűrzavar; 's ezt látva kezdének iránta apródonként legjobb emberei is meghidegedni; annyival inkább, mivel vóltak egyes tettei, melyek egy maga kényét követő 'sarnoktól inkább, mint oly erő- és akarat nélkül való fejedelemtől valának várhatók. Hogy csak a' szembeszökőbbeket említsük:

A' pápa- III-dik Sándornak kedveskedésből, ennek követét Reggiói Péter kárdinált, egyébiránt érdemes férfit, de külföldit, annyi

régibb és újabb világos törvény' ellenére Veszprémi püspökké tette.

Öcscsét 'Sigmondot Glogaui és Oppelni herczeggé, egyszersmind egész Silésia' helytartójává nevezte; 's midőn az ország' rendei, a' tudva lévő kötésekhez támaszkodva kérdésbe tennék: a' magyar korona alatt fogna-e, vagy a' cseh alatt állani 'Sigmond? 's valyon annak idejében Morva, Silésia, Lusatia a' királynak, mint magyar, vagy cseh királynak tették-e le a' hódolási esküt?: Ulászló a' feleletet helyett, mindeneknek, úgy azoknak, kik az ország', mint azoknak, kik csak a' magok haszna mellett buzogtak, nem kis elkeseredésire, Lusatiát is öcscsének ajándékozta.

A' jobb sorsra, hosszabb életre méltó Hunyadi János 35-dik életévét sem töltve be egészen, kimúlt 1503-ban; 's minthogy fija, leánya, még elébb, kicsi korukban elhaltak, kihaludt a' hős nemzetség benne. Halálával roppant jószágai' legnagyobb része a' koronára szállván vissza, a' király azokat, a' királyi adományozást csak honfiakra, 's csak érdemesekre szorító törvény' világos megrontásával, maga testvére' fijának, a' nem honfi, nem is érdemes, eddig csak kicsapongásairól, tékozlásáról ismeretes Brandenburgi márkgróf Györgynek ajándékozza, vele, hogy törvénytelen tettének légyen valami szine vagy mentsége, feleségül vetetvén János' fiatal szép, gazdag özvegyét,

Frángepán Beátrix grófnőt, kinek a' magyar urak közzül is sokan vágytak szívére, még többen vagyonára; 's midőn később nem kellemes napjait második házasságában, szép birtokinak, csaknem királyi kincseinek egy feslett életű, külföldi férj' esztelen pazérlása által hirtelen elpusztulását látnák, ezeket természetesen a' törvény-rontásból eredt köz bosszúságon kívül, magános okok is, részvét, irígység, kétszeresen ösztönzék Ulászló ellen.

Miután VI-dik Sándor, azon méreg' következésében, melyet maga kevert másoknak, megszűnt igazgatni a' keresztyén világot; 's ki őt követé, az érdemesebb, de igen koros III-dik Pius csak 26 nappal élé túl elválasztatását: a' nagyravágyó, merész, seregeknek inkább, mint az Isten' anyaszentegyházának vezérlésére született II. Július ült be Sz. Péter' székibe. A' Velenczeiek nem akarák visszaadni Ravennát 's Romagna' néhány más városait, melyeket VI-dik Sándor tőlök erővel elvett, ők pedig annak halála-, 's fijának az istentelen Borgia Caesárnak szerencséje' hanyatlása után újra visszafoglaltak. Bosszút és romlást esküvén ezért ellenök Julius, hogy bizonyosabban czélját érhesse, a' több keresztyén fejedelmek közt, II-dik Ulászlót is próbálja maga részére vonni, figyelmeztetvén a' Dalmátia' visszavételére önként ajánlkozó alkalomra. De Ulászló egyebet annál hogy közbenjáróságát ajánlotta, semmit

nem tett, a' szövetségről, hadról hallani sem akart; 's ezen részvétlensége az ország' java iránt mélyen sérte mindeneket, kik azon tengermelyéki birtoknak, fontosságát ismerve, viszszakapcsoltatását óhajták.

Mind ezeknek közönséges elégületlenség, 's ennek, az 1505-diki (13 Oct.) híres *Rákosi végzés* lett következése, melynek tartalma az idegen nemzetbeli királyok által az országnak eleitőlfogva okozott sok károk' elszámlálása, 's innen folyó azon határozat: hogy, ha Ulászló férfi maradékot nem hagyánd, soha többé külföldi, magyar királylyá ne választathassék. Hogy sokakat a' nagyok közzül nem hazafiság, vagy nem csupán ez bírt a' fontos határozatra, lehet gondolni: de hogy a' fő indító ok az idegenektől lett nagy megkedvetlenedés vólt, 's az ifjú, 17 éves Zápolya János, ha, mint Istvánfi írja, vágyott is a' királyságra, őrizkedett bizonyosan annyi nálánál érdemesebb, nagyobb tekintetű, szintúgy nagyravágyó urakkal észrevetetni, hová czéloz: azt épen azon nagy egyetértésből bátorkodunk következtetni, melylyel ezen végzés hozatott. Aláírták ugyanis azt 10 fő pap, köztök a' két érsek, 53 mágnás a' nádorral, 125 megyei követ. 2) A' királyi városokról nem olvassuk, hogy aláírták, de azt

2) Istvánfi még többre teszi, de hihetően ebben is, mint a' Zápolyáról írottakban csalatkozik. Mi a' magokat aláírta-

sem, hogy ellent mondtak vólna; és így azt kell hinnünk, hogy hasonlóan megegyezésökkel történt a' dolog, mint az Erdélyi szászoknak és székelyeknek, kikről nyilván íratik, hogy lármás örömmel fogadák a' határozatot. Végzésökre esküt is tettek, megrontójára átkot és büntetést határoztak a' rendek, 's még ezen feljül, leíratván több mint 100 párban, és az országbírája által megpecsételtetvén, szélyelküldözték az egész országban, oly czélból, hogy annak minél nagyobb nyilvánosságot adjanak.

Ulászló, ki az országgyűlésen maga is jelen, és szenvedni kéntelen vólt, mit a' rendek végeztek, nem annyira magán a' dólgon, mint — miután mások figyelmezteték — következésén aggódott, azon t. i. hogy Maximilián, ki ellen vólt nyilván, bár ha ki nem mondatott is, főképen intézve a' Rákosi végzés, ezen való bosszújában, újra háborút fogna kezdeni. Hogy ezt elhárítsa, sietett Maximiliánt, mielőtt a' reá nézve kellemetlen határozat értésére esnék, egy kettős, úgymint leánya és Maximilián' leányunokája, Mária, közt szerzendő, házassági kötéssel megnyerni, 's előre mintegy lefegyverkeztetni. Maximilián kapott az ajánlaton; az egyesség következő tavaszon (27 Márt. 1506) megkészült: de ez meg nem tartóztatá, hogy,

---

kat, egy másolat után, név szerént adó Battyáni püspököt követjük, kivel Pray is egyez azt kivéve, hogy ez, ítélőmester Verbőczit, amaz a' Sopronyi követeket nem említi.

vévén a' Rákosi végzés' hírét, haddal ne támadja meg (Apr. 1506) Ulászlót, kinek gyávasága, vagy épen a' rendekkel titkos egyetértése által az útat maga előtt a' magyar királyságra egyszerre elzárva látá. Hiában menti magát Ulászló, hiában igéri a' régi barátság', és kötések' fenntartására mindenkori készségét; Maximilián, kinek seregei azalatt rettentő rablást, pusztítást tettek a' szomszéd magyar megyékben, még csak alkuba sem akar ereszkedni a' király' küldöttjeivel, míg az ország' rendei bizonyossá nem teszik, hogy a' köztök kötendő feltételekben ők is meg fognak egyezni. Ulászlónak üres kincstára; rendes, kész katonasága alig 600 főnyi; a' nemesség — minden húsz paraszt telektől egy lovas — késik parancsolatjára felülni. Annyival szívesebben sürgeté a' Sz. Fejérvári gyűlésen, hogy minél elébb követek hatalmaztassanak meg országosan, a' béke iránt alkudozni Maximiliánnal. Meglett, a' mit akart. De a' magyar követek hosszas tanácskozás után is meg nem egyezhettek Maximilián' meghatalmazottjaival: minthogy hihetően oly meghatározott útasítása vólt a' Rákosi végzést visszavetetni egyik-, mint azt fenntartani a' másik félnek. Azomban fiat szül Anna (1 Júl. 1506); szülése' következésében maga kevés napra meghal: de idétlen, bőr nélkül született magzatja, ha mind nehezen is, különös gond — gerinczöknél elevenen végig hasított, és béle kivetett sertések'

meleg testében ápoltatás — által megtartatott és megerősödött annyira, hogy reménység vólt életéhez. Ez könnyítette az összeférést; mert Lajos' életiben sem a' rendeknek nem vólt annyi oka félni Maximiliántól; sem ennek reményleni a' magyar rendekkel tett 's teendő, bár mely kedvező kötésektől. A' Rákosi végzést tehát telyesen mellőzve, 's a' régi szerződésekre hivatkozás nélkül, csak általános szavakban tartva fel magának és maradékának a' magyar koronához szerzett régi jogait, megbékélt Maximilián: de épen, mivel ebben elég biztosítást nem látott, nem múlasztotta el az Ulászlótól elébb indítványba hozott családi kötést még azon esztendőben szorosabbá tenni, 's egy külön oklevélben, Ulászló' halála' esetére, ennek még, neveletlen gyermekei' gondviselőjévé is magát neveztetni. Az alkut csak következő (1507) esztendőben tette közönségessé Ulászló, miután az ország' nagyjai egyezésöket adák fija' minél elébb leendő megkoronáztatására. Mi másik (1508 Jun. 4-d.) esztendőben innepélyesen véghez is ment Fejérváron: írásban bizonyosokká tévén elébb a' rendeket Ulászló: hogy fija, telyes kort érvén, nem elébb, mint jogaikat esküvel megerősiténdi, fogná az uralkodást elkezdeni; 's hogy ha magának elébb történnék halála, mintsem fiját felnevelhetné, soha azt sem Maximiliánnak, sem más akármely idegen fejedelemnek gondviselése, gyámsága alá nem bízza, hanem

benn az országban népe' szemei előtt, a' rendek' fölügyelése alatt nevelteti. Kilencz hónappal későbben (Márt. 11-kén 1509) a' cseh korona is fejére tétetett Lajosnak.

Igy a' Maximiliánnal kötött családi szövetség, a' királyfi' megkoronáztatása, meglehetősen megnyugtaták Ulászlót: csak a' hatalmas Zápolya okozott némi aggodalmat, ki, reménységét Lajos' gyenge egésségire építvén, vágyott a' királyságra, 's hogy magának erre bizonyosabban útat készitsen, bátorkodott Ulászlótól a' 6 éves Anna' kezét megkérni. Ulászló sem mellőzni bosszújától-, sem emelni, a' királyi székhez még közelebb hozni, hatalmától- féltiben nem mervén: kitérő feleletet adott, 's hogy ezt annál könnyebben szívelje, igen gondolatlanúl, noha már 21 esztendős létire ország' kapitánya, ezen kívül 40 erős várnak benn az országban ura vólt, Erdélyi vajdává nevezte Zápolyát. Majd abban is megegyezett, hogy testvéröcscse 'Sigmond, ki bátyját Sándort 1506-ban a' lengyel királyságban követte, Zápolya' legifjabb testvérét Borbálát 1511-ben eljegyezvén, következő esztendőben feleségül vegye. Mely házasságban hogy 'Sigmond maga is, a' magyar koronának idővel, az Austriától idegenkedő párt-, 's Zápolya' befolyása által, megnyerhetését, 's nem csak a' lelkes szép szüzet tartá szemei előtt, kétséget nem szenved. 'S ugyanezen házasság, a' királyi sógorság, Zápolyának is mind

nagyravágyását, mind bátorságát nevelék. Ki még azon esztendőben elég vakmerő vólt: elébb, hogy némi hírt szerezzen magának, Szörénynél a' Dunán, 19,000 emberrel, Ulászló' világos parancsolatja ellen, általkelvén, a' török földre becsapni, 's miután innen gazdag 'sákmánynyal győzedelmesen megtért, ez új érdemében is felfúvalkodva, megújítani nem annyira kérését, mint követelését a' herczegasszonyka iránt, 1000 lovassal megrobanni a' bezárt Budai várkapukat, 's erővel nyitni magának útat egész a' királyi szobáig. Ulászló ijedtében elrejtezett; de miután udvari emberei megtaníták, mit tegyen, mit szóljon, csakhamar előjött; barátságos, szinte bocsánat-kérő szavakkal fogadá, 's királyi kegyelme felől ugyan bizonyossá tevé, de, egyenes választ ez úttal sem adván, tovább is bizonytalanságban hagyá az erővel tolakodó kérőt.

E' közben történt II-dik Júliusnak, a'Cambrayi (1508) szövetség' következésében 1509-b. Velenczével hadra kelése; Lengyelországnak az ifjú Moldvai vajda Bogdán által, hogy a' lengyel királyi herczegasszonyt feleségül meg nem nyerheté, ugyanazon esztendőben nagy sereggel megtámadtatása. Ulászló mind Július, mind 'Sigmond által segedelemre szóllíttatott. Az elsőnek, különösen Maximiliánért, ki maga is tagja vólt a' Cambrayi szövetségnek, meg is ajánlotta segítségét: de, mivel sem pénze, sem serege,

sem tekintete parancsolni, sem végre népének kedve katonáskodni nem vólt: igéretét nem teljesíthette; 's így a' Dalmátia' visszafoglalására mintegy önként kinálkozó alkalom másodszor is használatlan maradt. 'Sigmondot még csak nem is bíztatta, hanem segítség helyett jó tanácsával értette; ezzel t. i.: kímélje a' mennyire lehet Moldvát, mint előfalát, bástyáját mindkettőjöknek a' török ellen. Azomban valamint Július a' Velenczeieket, úgy 'Sigmond a' vajdát, nála nélkül is megtöré, megalázá. Annyi részt mindazáltal Ulászló is vett a' dologban, hogy miután a' hozzá telyességgel nem hasonló, harczban vitéz, otthon a' rosszaktól magát féletni, a' jókkal szerettetni, mindenekkel becsültetni, egyszóval kormányozni tudó 'Sigmond, országát elébb megmentvén, ellenségén, saját tartománya' feldúlásával, rettenetes bosszút állott: közte és Bogdán közt a' békéltetést, egyedüli kedves foglalatosságát éltében, magára vállalta, 's azt 1510-ben végre is hajtotta.

Most a' török vonta magára Ulászló' 's az ország' figyelmét. Az új Sultán, I. Selim (ki atyját Bajazetet 1512-ben elébb székétől, majd életétől is megfosztani, azután, hogy uraságát biztosítsa, kezeit testvérei' vérével bemocskolni, nem irtódzott; külömben is ritka észtehetségei- 's bátor, hírszomjas lelkéről ismeretes vólt) félelemmel tölté el egész Europát, annyival inkább a' szomszéd Magyarországot. A' gyenge

király, harcz felejtett nemzet, alkudozásban keresik menedéköket. Selim, Persiát, Egyiptomot vévén czélba, nem idegen a' békességtől. Míg az alkudozások Konstánczinápolyban folynak, az alatt török csapatok pusztítják Bosznyák- és Horvátországnak a' magyar koronához tartozó részét, de majd nagy veszteséggel viszszaveretnek Beriszló Péter Veszprémi püspök, egyszersmind Dalmát- és Horvátorszagi bán által. A' Boszniai basa, hogy e' szégyent lemossa, újra nagyobb erővel beüt Boszniába, 's néhány várat elfoglal. Ezt egy közönséges, nagy háború' előpostájának nézvén Ulászló, hogy készületlen ne kapattassék, felülést parancsol a' nemességnek, segedelempénzt, ezer ezer forintot, a' királyi városoknak; ezen kívül követet indít az akkor épen Rómában múlató kárdinál Bakacs Tamáshoz, értesíteni a' hazát fenyegető veszedelemről, 's általa sürgetve pénz- és katona segedelemre szóllítani a' sz. széket. De II. Július a' francziákkal épen hadban vólt, 's mielőtt ezt bevégezhette, vagy Magyarszágért valamit tehetett vólna, meghalt Febr. 20-kán 1513-ban. A' helyibe választott X-dik Leo, a' nagy Medici Lőrincz (lásd 357 l.) classicus neveltetésü, miveltségü fija, már csak mint a' tudományok', szép mesterségek' barátja is örömest szerette vólna, ugyanazért el sem is múlasztotta, az ezeket taposó, vég pusztúlással fenyegető, vad ellenség ellen, szívből és tűzzel

fegyverre hívni a' keresztyén Europa' minden nagyobb fejedelmeit: de, mi a' hadhoz leginkább kívántatott vólna, pénz, nála is hibázott. Pénz nélkül sereget állítni, egyetlen, a' tudatlanság' azon századaiban annyiszor foganattal használt, mindennél hatalmasabb eszköz vólt, keresztes hadat — valakik fegyvert fognak, mind azoknak bűnbocsánatot — hírdetni. Ehez nyúl Leo; egy közönséges *búcsúlevelet* írat, 's ezzel bocsátja haza Bakacsot.

Mire Bakacs a' búcsúlevéllel, mint pápa' követe, haza jött: meg vólt szabadítva másodszor is Bosznia a' vitéz Beriszló által, megkötve a' fegyvernyugvás 3 esztendőre Selimmel. A' búcsúlevél tehát szükségtelennek, a' kezdendő had igazságtalannak tetszheték. A' kárdinál mind a' mellett is rajta lévén a' búcsúlevél' kihírdetésén: a' magát soha elhatározni nem tudott király ország-tanácsot tart. Itt midőn a' többség, megvakítva a' kárdinál' lelkesedéssel omló beszéde, tekintete, a' tetsző pillantatnyi haszon- 's talán az ártani örökösen kész ellenség iránti gyűlölség által is, a' kárdinál mellett nyilatkozott-, a' király maga, sem jót sem rosszat nem szóllva, földre függesztett szemekkel folyvást hallgatott vólna: felkél a' királyi kincstartó Telegdi István; bátran emeli fel szavát a' kötések' szentsége mellett; mintegy jövendölő lélekkel sorra előszámlálja az irtóztató következéseket, melyeket a' javallott eszköz

múlhatatlanul maga után fogna huzni; 's ha csakugyan másolhatatlan akaratjok hasznát venni a' veszélytelyes ajándéknak, javasolja: mielőtt oda jutnának, honnan visszalépniök többé nem lehet, ne adjanak azoknak, kiknek, ha vólna is, ki kellene inkább kezeikből csikarni — a' vagyon-, remény-, erkölcs nélkűl való sokaságnak — magok ellen, szántszándékkal fegyvert kezébe; a' hadi seregeknek külömben is a' katonák' lelkétől inkább, mint számától függvén ereje: gondoskodjanak ne annyira számos, ha a' tartás' költségét nem veszik is, már magánál sokaságánál fogva igazgathatatlan-, mint inkább engedelmes, rendet, fenyítéket tartó katonaságról; hirdettessék következésképen bűnbocsánat ne mindennek, valaki fegyvert fog, hanem csak azoknak, kik a' folytatandó háborúra pénzt adnak. Bakacs ezeknek az ellenség' gyakori hitszegését, a' dolog' folytatására hasonlíthatatlan alkalmat, Selimnek jelenleg Á'siában elfoglaltatását, a' kétségtelenűl jó kimenetű háborúból nem csak Magyarországra, hanem az egész keresztyén világra háruландó bizonyos nyereséget tevé ellenébe. A' király mind egyre hallgatott; elhangzottak a' szavak, melyeket Isten-, haza-, magános és közjó iránti tekintet, emberek' és körűlmények' esmerése mondattak Telegdivel: 's utóbb is győzött 'a' frigyrontást javalló kárdinál' értelme.

Más nap (16-dik Apr. 1514), épen húsvét'

vasárnapján, Bakacs Tamás Budán, utána, kevés nap alatt, a' több püspökök és papok az egész országban, hírré tévén, 's mindenütt a' templomok' ajtaira kiszegeztetvén a' pápa' bulláját: nem tőlt bele egy hónap, már csak magába a' Pest alatti táborba Rákos' mezejére több sereglett öszve 40,000 embernél, nem sokkal kevesebb Várad', Kalocsa', Veszprém', Fejérvár' vidékén, többnyire alávaló népsepredék, a' legelvetemültebb, munka- dologkerülő, háborgó lelkiesméretétől nem nyugható, vagy még most először minden tartózkodás nélkül gonoszt tenni, rablást — vagy egykori bántóin, urain, elöljáróin bosszúját — űzni vágyó sokaság. Az ország' nagyobb szerencsétlenségire, e' gyülevész csoportnak sem egy Kapisztránja, sem egy Hunyadi Jánosa nem találkozván, Bakacs annak vezérivé egy *Dô'sa György* nevű közönséges székely születés, innen *Székely György* név alatt ismeretesb, vitéz, de durva, vér és 'sákmány után áhítozó embert nevezett, ki épen akkor Budán vólt, bátor tettiért, melyet közelebbi esztendőben, a' Belgrádi őrsereg közt szolgáltában követett el — egy török bajnoknak kettős viadalban levágásáért — jutalmat sürgetni, melyet ez úttal meg is nyert, egy nagy arany lánczot, aranynyal hímzett veres bársony mentét, tisztelet-kardot és sarkantyút, nemesi czímert, 's mind ezt nyilvánosan a' király' saját kezéből, ezeken feljül kettős 'sóldot, és 40 pa-

raszt telket. Ennyi kitüntetés egyszerre más forma embernek is könnyen megzavarhatta vólna, annyival inkább megzavará az eddig elvettetett, most hirtelen úrrá, annyi ezer fegyveresek' urává lett, neveletlen, kemény harczfinak fejét.

Alig hogy megérkezett a' táborba az új fő vezér, veres kereszttel ruháján, a' szent, Rómában készült, ugyancsak veres keresztű, fejér zászlóval kezében: hallva hirét, alacsony származását, vitéz tettét, katonáival bizodalmas lábon állását, még jobban, mint elébb, tolongott a' pórság a' szent zászlók alá, épen kaszálás' 's közelgető takárás' idején. Az urak, föld-birtokosok sajnálák faluiknak szinte pusztán, mezőiknek munkások nélkül maradását; kezdék jobbágyaikat, cselédeiket elébb szóval eltíltani a' sz. hadbani részvéttől, majd az engedetleneket, a' táborból valamiért rövid időre haza fordúltakat erővel visszatartóztatni, szökevényeket béfogatni, úri hatalmukat, bosszújokat velek 's mind azokkal éreztetni, kiket a' történet a' kószáló, rabló keresztesek közzöl kezökbe juttatott. Most egyszerre kitör, az újak mellett, régi szenvedéseit sem felejtett, bosszús, irígy sokaságnak eddig is nehezen türtőztetett haragja; a' nyomottaktól nyomóikra fordul a' félelem; 's rettenetesen telyesűl be mind az, mit Telegdi megjövendőlt. A' keresztes-eket, mint saját népét, az azokon esett méltat-

lanságokat, mint magán történteket tekintő, maga felett urat, bírót nem ismerő, délczeg, vérengező Dó'sa, a' helyett, hogy tartóztatná, maga szabadítja rá zabolátlan, bőszült csoportjait a' nemességre, mint elrablott polgári jogaik-, megsemmisített földi bóldogságuk- után, most még idvességöknek is gátlóira, ellenségeire. A' szomszéd Pest' és Buda' külvárosaik dühök' első áldozatja. Innen, miután a' király' parancsolatjára sem csendesülvén meg, haza' ellenségeinek hirdettettek, négy csapatra osztott seregeikből egy részt a' Rákosi táborban hagyván azon környék' szakadatlan rettegtetésire, dúlására: a' más három — három felé rabolni, öldösni ellenségeiket, az urakat; három felé szaporítni csoportokkal hadaikat — egy Bácsnak, egy Egernek, a' harmadik legszámosabbal maga Dó'sa Szegednek fordúl. Czeglédről, midőn ide útjában megérkezett, leveleket küldött széljel mindenfelé, melyeken magát *a' sz. kereszţes had' fejedelmének, fő kapitányának* nevezvén, a' még eddig otthon veszteglett parasztokat is, *idvességök', minden vagyonuk', fejök' vesztesége alatt* fegyverre, 's hozzá, *szentei' táborába* sietni parancsolja. Vagynak, kik azt írják, hogy Dó'sát eszeveszett társai királynak kiáltották, 's a' királyság' jutalmául töle viszont azt az ígéretet vették, hogy kiirtván, mint szándékuk vólt, mindenestül a' nemességet, a' gazdátlan vagyonon meg fogja őket, egyenlően

mindnyájokat, osztoztatni. Hallván borzasztó fenyegetődzéseit, még irtóztatóbb tetteit Györgynek, a' király, 's hozzá a' Budai várba mint bátorságos helyre menekedett urak, tanácsot tartanak magok közt, mi tévők légyenek. A' többség — annyira még a' fejök felett függő veszedelem sem indíthatta fel őket, hogy ha a' hazáért nem, magokért legalább merjenek valamit — külföldről, Német-, Olasz-, Lengyelországból hívandó segítséggel akará magát mególtalmaztatni. Nem úgy a' derék Bornemisza János, akkor Budai kapitány, 's a' királyfi' nevelője, ki ,czéltalannak állítá, midőn fejünk felett ég a' ház, idegen óltók után messze szaladgálni; esztelenségnek, mikor magunk elfordíthatjuk, mástól várni a' veszedelem' elfordítását. De ezt, ugymond, nem gyáva panasz, nem hosszas tanakodás, sopánkodás, hanem hamar tevés, férfias magunk' elszánása tehetvén egyedül: ragadjunk mindjárt mindnyájan fegyvert, győzzük meg mindenek előtt saját félelmünket, 's ha ezen legveszedelmesebb ellenségünktől megszabadultunk, nincs miért félnünk a' másiktól, ki erős, ha mi gyávák; gyáva, ha mi bátrak leszünk. Sebes hírnökök vigyék azonnal határozatunkat Zápolyának, hogy, példánkat követve, ültesse fel rögtön székelyeit, szászait, állja velek útját az Erdélynek tartani látszó lázadóknak. Mi az alatt utó csapatjaikkal harczolva, harczunkban csak nyerhetünk, nem veszthetünk; mert

vagy győzedelem, vagy, ügyünk', hazánk' védletében, dicső halál vár reánk, nem gyáva, gyalázatos, kínos vég paraszt hóhéraink' bárdja alatt." Szavai, mint valamely electricus szikra, úgy futák keresztül az egész gyülekezetet; felélедt, lángra gyúladt a' kialudt bátorság, elhamvadt becsületérzés, a' férfi keblekben; általános helyeslés, *„győzzünk vagy haljunk, ne késsünk"* kiáltás követék beszédét. Kevés nap alatt talpon, fegyverben a' vidéki nemesség, a' Pesti és Budai polgárság; vezérlését a' kisded, de mindenre elszánt csapatnak maga veszi által a' bár idős, tettben nem kevésbé, mint szóval hatalmas Bornemisza. Midőn szemben állott a' lázadók' Rákoson hagyott, 's most, az ő jövetelének hírére, harczhoz készülve, hadirendet formált táborával, elébb, hazafi vért kímélőleg, hírlőt küld hozzájok, kegyelmet, bocsánatot ígérvén, királya' nevében mind azoknak, kik tettőket megbánva, fegyvereiket nyomban lerakják, 's hogy a' több átalkodottaktól megkülömböztethessenek, jobbra külön állnak. Felszóllítására először is a' vezér, pesti polgár, Szaleres Ambrus, utána azon kevesek, kiket inkább szent düh, *(fanatismus)* mint rosz czél vezérlett a' kereszt' zászlói alá, megadják magokat. A' többek, árúló társaikat, 's az urakat rettentően szidalmazva, öszszecsapnak. Rövid, de véres csata után győzött a' jobb ügy. Fegyvereiket elhányva futnak a'

parasztok. Bornemisza az Iszalagi erdőnél tovább üzetni a' futókat nem engedi. Igy is, nem kevesen kerültek kézre. Ezek Budára hozatván, törvény elibe állíttatnak; a' bűnösebbek közzülök fejökkel, a' többek óruk', füleik' elvágatásával lakolnak.

E' visszatorlásnak egészen más következése lett, mint elkövetői reménylék. Az elvágott órral, fülekkel haza tért parasztok borzasztó, de egyszersmind elkeserítő, bosszúra ingerlő látás vóltak övéiknek. Kétségbeesve ragadnak ezek fegyvert; feltámad az egész parasztság; sokan még a' fő nemességtől nyomott alsóbb nemesek közzül is, Máramarosban az egész nemesség melléjök áll. De másfelől Bornemisza' szerencsés harcza, maga a' növekedő veszedelem felköltik egész bátorságát, erejét a' nemességnek, fölrázzák tunyasága' álmából, 's általános felülésre indítják. Vitézek lesznek az addig vívni irtódzók. Egymást éri a' csapás a' lázadókon; vérökkel ázik S. Patak', Nagylak', Eger', Debrő', Körmötz', Sopron', N. Várad' vidéke; szerencsések, kik az öldöklésből Györgyhöz, vagy idegen földre, leginkább Lengyelországba menekhetnek.

Az alatt Dó'sa György derék táborával megérkezett Szegedhez; de mivel erős sánczok, széles árkok, számos és fegyverre kelt bátor polgárjai gátlák hamar megvételét, tovább, által a' Tiszán, Csanád alá megy. Bátran állnak

ellenébe a' püspök Csáki Miklós, 's a' később, mint nádor, oly híressé lett, akkor Temesi főispán, Bátori István. Több napokig foly váltózó szerencsével az öldöklő viadal; győz végre az elfáradtakon a' sokaság; a' város, a' vitéz püspök, vele sok fő urak, harcz vagy futás közben, Dó'sa' kezire kerülnek, ki a' várost prédára bocsátja, az urakat részint elevenen nyársba vonatja, részint más, emberiséget borzasztó és alacsonyító kínzásokkal végezteti ki, de mindnyájok közt legirtóztatóbb, legkikeresettebb vadsággal a' szerencsétlen Telegdit, mivel ő ellenzé főképen a' kereszt' fölvételét. Csanádtól Temesvárhoz vonúlt a' dúló fergeteg. A' Csanádi mészárlásból elszabadúlt Bátori óltalmazá a' várat, 's — minthogy irgalmat úgy sem várhata — azzal az eltökélléssel, hogy előbb fogja magát a' vár' omladéki alá temettetni engedni, mint megadni. Dó'sa puskapornak, 's néhány ágyúnak is, melyeket útjában rabolt, birtokában, először rohanással próbálta megvenni a' várat. Megújitott, de mind annyiszor vitézűl visszavert próbatételei után látva, hogy így nem bóldogúl, kikémlelvén már, hogy a' városnak a' Béga vizétől védett, azért leginkább nem féltett, dél-keleti része van a' mesterségtől legkevésbé megerősítve: ezen készült betörni, 's hogy ezt végrehajthassa, a' víznek más folyást adni. Bámúlatos, 's hogy ha jobb ügyben történik, eléggé nem becsülhető állhatatosság-

gal, küzdve az erőszakos elemmel, a' gátjait nem egyszer, éjjel áltlyukasztó, dólgosait elűző vagy levágó őrsereggel, 2 hónapi éjjeli nappali munka után annyira haladt nehéz föltételiben, hogy már már czélját érte. Bátori magát egyszerre nem csak mindenfelől körülkerítve, hanem éhségtől, saját bajtársai' 's a' polgárság' ellene támadásától is látta fenyegettetni; a' város közel vólt az eleséshez; de ímé erkezik a' régen várt szabadító, Zápolya János, egyesülve Erdélyi püspök Várdai Ferencz', 's az útjában magokat hozzá csatolt Magyarországi urak' zászlóaljaival. Július' közepén, 's épen délben vólt az idő. Asztal mellől, bortól, mint legtöbbször, 's most a' nap' hevétől is elnyomva, de lelke' jelenlétét el nem vesztve, szökik lovára Dó'sa. A' kétségbeesés' egész dühével harczol maga, harczolnak keresztesei, sokáig a' győzedelemért, mely nem egyszer hajolt feléjök, 's melyen kívül semmi reményök; utóbb, hogy bosszúlatlan ne veszszenek. Dó'sa midőn látja, hogy minden oda, 's nincs menekvés, gyűlölt ellenségei' serai közt keresi, de fel nem találhatja, a' halált. Miután kardja kezébe szakadt, miután tört fegyvere markából kiveretett, öklével még újabb harczot kezdve, rakva sebekkel, lováról letaszíttatott, 's elevenen elfogatott Zápolya' közel rokonától, Petrowics Pétertől, kiről még sokszor lészen alább szó. Vége irtóztató vólt, irtózatosb mind azokénál, kik általa

egykor csúfos, kínos véget értek: mintha csak, miután fegyverrel meggyőzte, abban is vetélkedni akart vólna e' nem emberrel Zápolya, melyikőjök tudja inkább levetkezni az emberiséget, megbélyegezni emlékezetét. Megtüzesített izzó vas koronával fején, királyi pálczával kezében, anya-szült mezítelen, hasonló izzó vas királyi székbe ültetve, részint czigány hóhéroktól tüzes vas fogókkal, részint társai közzűl azoknak, kik a' 15 napi koplalást kiállották (40 közzűl csak 9-nek, 's minthogy e' 9 közzűl is 3-an a' halált inkább, mint ez undorító eledelt választák, végre csak 6-nak) éhes fogaitól szaggattatik öszve, azután félig sülve, félig halva felnégyeltetik, 's Buda', Pest', Fejérvár', N. Várad' kapuira intő például kifüggesztetik. Kinjait ritka, és valóban bámúlatos, a' győzőt bosszantó, kínzóit megszégyenítő állhatatossággal szenvedé; fogytig magánál vólt; sem egy kérő, sem egy jaj szó nem hallatszott szájából.

Zápolya' győzedelme tette kiólthatóvá, habár nyomban ki nem óltotta is, a' legirtóztatóbb hazafi háború' tüzét: nagy vólt annálfogva, mint a' nemesség' védangyalának, mint a' haza' megtartójának, dicsőssége érette. Mily nagy becset helyhezett abban maga Zápolya; mennyire lekötelezettnek érezte magát azzal a' megszabadított Bátori: megtetszik azon fogadásból, mellyet ez, nagyravágyó, 's fiatal maga, 's még na-

gyobbravágyó, fiatalabb Zápolya' kivánságára, első öszvejövetelőkkel (Istvánfi szerént) tett: hogy soha annak tudta és megegyezése nélkül, semmi országos fő hívatalt el nem fogad. Miben Zápolyának nem lehetett egyéb czélja, mint nagy tekintetiért rettegett vetélkedőtársának jó eleve akadályt vetni: hogy ez a' köszvényben rég sinlődő, idős Perényi Imrének minden órán várt elhunytával a' nádorságot, 's ha a' hasonlóúl igen elgyengült királynak halála történnék, a' nádorsággal együtt járó helyettes ország- és árva királyfi- kormányzást előle el ne ragadja.

A' lázadókat sem a' Dó'sán adott példa el nem rettentette, sem Temesvári szerencsétlenségök meg nem törte annyira, hogy újabb próbát ne tegyenek, 's tovább ne folytassák kétségbeesett harczukat, mind Erdély- mind Magyarországon, ott Kolo's, itt Fejér-, Veszprém. 's legnagyobb erőlködéssel Bács vármegyében; mert ide menekedett a' gyors lova' segítségével Zápolya' kezét elkerült (közönségesen *nagy hotú*) *Lőrincz pap*, mielőtt a' kereszt' zászlója kitűzetett, Czeglédi pap, azólta a' keresztesek' táborában Dó'sa után fő személy, a' gyűlölség' hamu alatt lappangó tüzének lángra fúvója, folyvást ravasz élesztője, a' felsőbb papság', nemesség' legdühösebb üldözője, egy vérszomjúzó tigris, nem ember. De minden erőlködés hiában vólt; az egyszer hátat fordított szerencse zászlóikhoz többé vissza nem fordúlt, harcz, szö-

kés soraikat naponként ritkítják; Lőrincz pap Zápolya' ellene küldött alvezére, Bánfi (Istvánfinál *Jakab*, Budai Ferencz szerént *János*) által, másodszor is erős viadal után, elnyomatik, 's bár maga vérző sebekkel arczán, a' büntető igazság 's diadalmas ellenség' kezei közzűl ez úttal is szerencsésen kisikamlik: mutatni magát többé nem bátorkodván, vagy sebeiben elveszvén, e' nagy izgató' leléptével lenyúgodott végre a' siralmas hazafi háború, mely kevesek' helyzetökkel visszaélése, kevélység, igazságtalanság által régtőlfogva mintegy szántszándékkal készítve, egyetlenegy ember' gondolatlan buzgósága által véletlen, akaratlan föllobbantva, tűzbe lángba borította a' hazát, négy hónapi tartása alatt (Május' közepétől Sept. közepéig) 40, némelyek szerént 70 ezer polgárnak életét, számtalanoknak vagyonát, örömeit, minden földi bóldogságát megemésztette; egy egész, a' legszámosabb, munkás, és ha mások bűnössé nem teszik, bűntelen nép-osztálynak — ártatlan unokáiktól is hordozandó, rájok csúfos, az egészet nyomó — századokon által lerázhatatlan bilincseket készített.

A' belső háború' tüze már le vólt csendesülve, de nem még az indúlatok' heve, melyben papság, nemesség a' fellázadt parasztságon, a' nemesség azon kívül még a' lázadásban okúl vetett gyáva királyon, hatalmas, erőszakos kárdinálon, sőt, ennélfogva, mondhatni, az egész

papságon is bosszúját tölteni törekedett. Az ingerültség annyira ment, hogy ha a' zendülők ellen behítt, Buda felé épen útban lévő cseh hadai nem lettek vólna Ulászlónak, talán akkor mindjárt letették, 's helyébe a' *hazaszabadító* névvel tisztelt Zápolyát ültették, a' kárdinált számadásra vonták vólna. Az idegen seregek, a' király és kárdinál által előre megnyerve, ezek mellett nyilatkozván: a' darab időtől fogva, nyelvét, mint karját többet gyakorlott nemesség, színre legalább, megcsendesedett; 's az azon esztendőben (18-d. Oct.) Budára hírdetett országgyűlésen a' királylyal, papokkal kezet fogva dólgozott a' felzendültek' megbüntetésén, a' parasztságnak újra nehezebb járom alá hajtatásán, jövendőre hasonló merényektől kedve', módja' elvételén.

Nem vólt tehát elég (lásd Ulad. II. Decr. VII.) hogy a' bűnösök érdemök szerént meglakoltak — halállal minden lázítók, minden ember ölők, és, hanemha bébizonyították, hogy erővel kénszeríttettek hívataluk' felvállalására, minden vezérek, kissebb nagyobb tábori tisztek külömbség nélkül; halállal, azon feljül nemzetségöknek becsületöktől örökre megfosztatásával, minden, legkissebb falusi hívatalból, elöljáróságból örök időkig kizáratásával az asszonyokon, szűzeken erőszakoskodók. Mely buzgólkodása eleinknek az asszonyi erény mellett, ítéletünk szerént, még kegyetlenségökben is he-

csűletökre válik; 's a' többí tessék annál keményebbnek is valaki előtt, minthogy bűnösöket ért, nem kárhoztatható. Hogy minden megölt nemesnek yérdíjában, minden kárnak a' lehetőségig megtérítésében okozói elmarasztattak, igen természetesnek látszik előttünk; hogy parasztság, alsóbb rendű papság, oskolabeliek lefegyverkeztettek, helyesnek; hogy puska 's akárminémű fegyver, ölő-eszköz tartás kéz- sőt fej veszteség alatt is ugyanezeknek megtiltatott, bár keményeljük a' büntetést, a' veszedelemben forgottak' félelmének, ön védelmök iránti aggodalmuknak ezt is megbocsáthatónak találjuk. De itt nem állapodott meg a' győzedelmes párt; hanem az egész országbeli parasztság' állapotját átaljában súlyosabbá tette, régi terheit újakkal szaporította, az addig szokott dézmán, kilenczeden, kincstár' járandóságán feljűl, minden telek után, hogy csak a' nevezetesebbeket említsük, minden héten egyegy napi szolgálatot, 's évenként egyegy aranyat a' földes úrnak, még a' lakóktól is, ha feleségesek, (Art: 15.) fizetendőt határozván; 's határozatát az eddig adótól, dézmától szabad [illegible]ászokra és kunokra is, a' Dó'sával titkon egyetértés' gyanújából, büntetésűl (Art. 23) kiterjesztvén. A' szabad költözködést eltörölte; ezzel az egyedűl uraik' kényétől függő szerencsétleneket merőben eszközökké alacsonyította; egyetlen reményöket, menedéköket is — ha szabadok nem le-

hetnek, rablánczaikat legalább váltöztathatni, újakkal, könnyebbeknek hittekkel fölcserélhetni, mikor a' régieket többé hordozni nem bírják — megsemmisítette. Ugyanakkor hozatott az a' törvény is (Art. 24), hogy soha parasztot a' felség püspökké ne tehessen; ha tenne, senki annak dézmát adni ne tartozzék.

A' sok vérrel írott, a' hazafiakat hazafiakhoz nem hogy közelebb hozó, mint kellett vólna, de egymástól még távolabb taszító, azért az egész országra ártalmas hatású törvények között, hozattak olyanok is, melyek idvességesek vóltak az országnak. Ulászló részint vesztegetése, oktalan, egymást érő, félelem vagy kedveskedés szülte ajándékai, adományozásai, részint gondatlansága, kincstartóinak innen eredt hűtlensége, lopása, nagyjainak erőszakos ragadozása által annyira jutott végre, hogy mindennapi szükségire való sem vólt; 's mivel utóbb a' mészárszékekben sem adtak hitelben húst a' királyi konyhára, gyakran, mit fejedelmek csak ritkán, csak különös kegyelemképen szoktak tenni, alattvalói' asztalánál — hol nem egyszer kelletlen vendég vólt — kénteleníttetett hívatlan mégjelenni, ha éhen nem akart maradni; vagy — alig hihető — inasaival a' Budai, pecsenyesütő, piaczi asszonyok' sátoraiból vitetni magának (kódúltatni *emendicare*, mint szemmel látott tanú *Dubravius* Hist. Boj. l. 32 írja. Vesd öszve Heltai CCVII. a' Győri kiadásban 372 l.) kevés

ebédre valót; honnan származtatják némelyek az ilyen sátoroknak mái napig fenn lévő *Laczi' konyhája'* nevezetét: Ulászlónak t. i. minthogy mindenre ráhagyni, 's rendesen csak ezt felelni szokta „Dob'se" (jól van) közönségesen *Dob'se László*, az alföldi magyaroknál, némi megvetéssel *Laczi* vólt a' neve. Ily szorúltságában a' királynak, 's a' közönséges kincstárnak, országosan elhatároztatott *a)* hogy minden, akármi módon elidegenített királyi vagyonok, jövedelmek, jussok haladék nélkül visszaadassanak, a' rajtok netalán fekvő tereh, míg ez letelik, apródonként szállíttatván a' fele jövedelemből; *b)* visszakerülvén most, soha többé azokat a' felség el ne idegeníthesse; ha tenné: tette semmibe vétessék, a' vevők pénzöket veszítsék, és még azon feljül a' vett vagy zálogosított jószág' becsű-árában is elmarasztassanak; *c)* minden kérdés' avagy kétség' eltávoztatása végett jövendőre, minden kir. jószágok, jussok, jövedelmek öszveírattak, lásd Art. 3, *d)* a' kir. kincstárra nézve czélirányos rendelések hozattak, meghatároztatván: hogy a' kincstartó más hivatalt ne viselhessen, mindég a' király' közelében lakjék, semmit ennek 's az ország'. rendeinek megegyezése nélkül ne tegyen. Az esztendőnkénti számadás már régebben 1495. Decr. II. 34. meghatároztatott: de nem sok sikere vólt. *e)* Minthogy a' Rómában, kivált végrendelet nélkül meghalt magyar papok' vagyonait a' pápa

szokta örökleni, azoknak halálukkal megürült hívatalaikat, tetszése szerént, nem ritkán idegeneknek, elajándékozni: hogy ez az ország' kárára, az apostoli király' jogai' sérelmével többé ne történjék, törvény hozatott Art. 65. hogy a' mely pap ezentúl Rómába akar menni, elébb vagy papi jövedelmével felérő bizonyos részt kössön le magános vagyonából a' királynak, vagy, ha annyival nem bírna, előre megnyugtató levelet nyerjen a' pápától arról, hogy halála' esetére, feljebb érdeklett jogát a' sz. szék gyakorlatba venni nem fogja.

Nevezetes ezen 1514-d. Budai országgyűlés azért is, mert ezen mutatta bé, akkor ítélőmester (a' későbbi zűrzavarokban kis korig nádor, Zápolya alatt pedig fő kanczellár, majd királyi helytartó) Verbőczi István a' maga *hármas törvénykönyvét (tripartitum opus juris consvetudinarii, Incliti Regni Hungariae — Tripartitumnak* nevezvén, minthogy a' példányúl vett *jus romanum*-ként 3 részből áll, melyek közzűl az 1) *de personis* a' személyekről és ezeknek jussairól. 2) *de rebus* — a' dolgokról v. javakról, és az ezek körüli jogokról. 3) *de actionibus* — a' perek' folytatása' módjáról tanít), melynek készítésével, miután másokhoz tett felszóllításának sikere nem vólt, még 1507-b. bízta meg a' király. Most a' kész munka egy arra a' végre kirendelt bíztosságtól megvi'sgáltatván, jóváhagyatván, a' királynak oly kérés-

sel nyújtatott be újra: hogy erősítse meg. Meg is tette ezt élő szóval: de különös oklevél, pecsét által, országosan megerősíttetése akkor sok más gondjai, majd hamar halála miá elmaradván? utóbb is a' szerző maga vólt azt, csak mint magános munkát, kéntelen, sokak' sürgetésire, világ' elibe bocsátani 1517-ben Bécsben. Mely időtől fogva a', minden hibái, fogyatkozásai mellett is derék, akkor különösen megbecsülhetetlen, igen kapós munka, gyakorlat-, törvényszékeken bíráktól ügyvédektől széltire használtatás- által, csak hamar oly hitelt, tekintetet nyert, mintha országosan bevéve 's megerősítve lett vólna.

Kevés nappal a' sokszor említett országgyűlés' megnyittatása előtt, midőn a' követek már nagy részint Budán, Pesten együtt vóltak, történt, hogy a' király' alvó szobájába, épen ágya' irányában, víradóra kelve, két nagy golyóbist lőttek be az ablakon. A' király már akkor szerencséjére udvari kápolnájában vólt reggeli misére; 's ennek köszönhette hihetően élete megmaradását. A' gyanú előre is Zápolya' felekezetére vólt, 's hogy nem ok nélkül, a' későbbi vi'sgálódás megmutatta. Bakacs elébb keménység, példás büntetés által javalja a' hasonló merényeknek jövendőre eleit vetetni; majd, midőn látná, hogy a' királynak ahoz sem kedve, sem bátorsága, az Austriával minél szorosabb szövetkezést hozza, mint a' királyi gyermekeknek

a' fenyegető veszélytől megóvására egyetlen eszközt, indítványba. Ugyanez lévén a' hű Bornemiszának is tanácsa, a' dolog' munkábavétele elhatároztatik, épen mikor a' császárnak, hasonló szándékkal, Budára érkezik követe. Óhajtásukat minél elébb létesítni, abban egyeztek meg a' fejedelmek, hogy Po'sonban jöjjenek öszve személyesen. Meg is jelent itt Ulászló (18-d. Márt. 1415) gyermekei' társaságában. Maximilián, a' Németországi dolgok által eltartóztatva, csak követét küldötte maga helyett, a' Gurki kárdinált, Lang Mátét. Megjelent ezeken kívül, Ulászló' kértire, 'Sigmond is a' lengyel király, 'S hosszas tanácskozás után megállapíttattak Máj. 20-kán a' feltételek, melyek szerént Anna Maximilián' unokái' egyikéhez, vagy ha ez akármi okon nem lehetne, magához (akkor 55 esztendős) Maximiliánhoz; Mária pedig — Maximilián' unokája — Lajoshoz fogna férjhez menni. Július' közepén maga Ulászló, gyermekei' 's testvére' kíséretében, a' császár' hívására, Bécsbe ment, 's itt a' 12 éves, de remény- és kellem-teli Anna Maximilánnal feltételesen, a' még nem egészen 10 esztendős Mária az alig 9 éves Lajossal egyenesen minden föltétel nélkül nagy pompával öszveadattak; a' két ház' kölcsönös örökösödése egyik vagy másik férfi ágának kihalása' esetére, megállíttatott. Lajost ezen kívül Maximilián, saját 's idősebb unokái' elmellőzésével, a' birodalmi alkotvány' ellenére,

maga fejétől, Római királylyá 's a' császárságban követőjévé nevezi; 's az erről szólló oklevelet a' három fejedelmen kívül a' két kárdinál Bakacs és Lang is aláírják. Fog-é az idővel megállhatni, az senkinek közzülök eszibe nem jutott.

Mint fogná ezen kötés minden terveit megsemmisíteni, előre ellátta a' Zápolya-pártą; azért mindent elkövetett annak meggátlására. Elébb a' Po'sonyi öszvejövetelben próbált akadályt vetni; ebben nem bóldogúlván, felkészteti Zápolyát, mikor Po'sonyban az alku már készen, de Maximiliántól aláírva még nem vólt, hogy valamely, rögtön kiviendő, újabb katonai tettel próbálná magát a' nemzet' újabb hálájára, 's ez által Anna' kezére érdemesíteni. Zápolya enged a' tanácsnak; Július' 7-kén, mint már egykor, nem gondolva a' fegyvernyugvással, hirtelen beront 10,000 emberrel, a' Dunán által török Serviába: de harcza ez úttal, saját félénksége miatt, igen gyalázatos véget érvén, ezzel dolgát nem jobbá, hanem rosszabbá tette, régi hírét meghomályosította, 's kéntelen vólt elnézni, mint kelt kevés nappal későbben (Júl. 20-d.) a' pártja által néki szánt királyi hölgy Maximiliánnal öszve. — Igy sem érhetvén czélját a' Zápolyával tartó rész, nádor Perényi Imrét, ki különben is neheztelt a' tanácskozásból kihagyatásáért, arra veszi: hogy, még mielőtt a' fejedelmek Bécsből eloszlottak vólna, ez, egy

karos székben magát Po'sony' utszáin meghordoztatván (mert lábain járni a' köszvény miá nem tudott), minden Bécsben kötött, 's ne talán még, a' nemzet' híre, megegyezése nélkül kötendő egyességeknek, melyek által az ország idegenekre szállíttatnék, az egész ország' nevében innepélyesen ellenemondott. 3) De csakhamar maga Perényi is, minthogy buzgósága nem tiszta forrásból eredett, bár mely erősen tartotta is magát eleinte, mihelyt Ulászlótól szép birtokkal *Siklósi*-, (nem *Sárosi*, mint Istvánfi mondja) Maximiliántól pedig német birodalmi herczeggé neveztetett, a' kötést nem ugyan mint nádor, de mint magános, csakugyan jóvá hagyta.

Alig jött haza (Aug. elején) Bécsből Ulászló, érkeztek a' török követek, békét vagy legalább fegyverszünetet kérni tőle három évre, urok' Selim' nevében, kit hihetően erre nem csak Egyiptomnak czélba vett meghódoltatása, hanem a' fejedelmeknek meghallott Bécsi együttlétéből származott aggodalom is indíthatott. A' király 's rendek, bár mint óhajtatá külömben velök saját könnyebbségök, puhaságba, fösvénységbe merültségök a' csendességet, magok előtt tartva a'

3) Nem vagyunk egészen tisztában a' dologra nézve. Istvánfi, kit mi is ikövetünk, a' Po'sonyi és Bécsi szövetség-, Révai az 1505-diki Rákosi végzés ellen írja, hogy tiltakozott a' nádor, mint olyan ellen, melylyel a' nemzet' választási joga korláttoztatnék. lásd Budai Polg. Lex. 3 D. Perényi Imre czikk alatt.

pápa — X-dik Leo — sok rendbeli segedelmeit, melyeket elárvahodott országunkkal a' török ellen mindég kész szivvel közlött; ezen kívül gyengeségök' érzetében előre már arra számolva, hogy még máskor is reá szorúlhatnak; illőnek látták, mielőtt magokat egyre' vagy másra elhatároznák, a' dolgot Rómába sebes hírnökök által jelenteni, adandó feleletig a' török követeket Budán tartóztatván. A' pápa felelt, de felelete, melyben, hathatós segedelmének újabb ajánlása mellett, minden a' keresztyénség' esküdt ellenségeivel kötendő egyességnek határzottan ellene mondott, mielőtt Magyarországra ért vólna, Ulászló, országát, melyet jól elrendezve, virágzó állapotban vett által, 'sarnokságnál veszedelmesebb tehetetlensége, tunyaság, határzatlanság által ínség- szegénység- fejetlenségbe sülyesztve, senkitől vissza nem sohajtva, 4) kimúlt Márt. 13-kán 1516-ban.

XXXII. FEJEZET.

II-dik Lajos 1516—1526.

Lajos még nem vólt 10 esztendős, midőn a' korona, melylyel szinte a' bölcsőben (1508)

---

4) Egyetlen egy érdeme a' mi lett vólna, hogy annyi, alatta rakásra halmozott, a' királyi hatalmat olykor nagyon is korlátozó, fejetlenségre vezető káros törvények között, több jók is hozattak, különösen melyek a' kincstárt (lásd feljebb) igazság kiszolgáltatást (Decr. III. 4. *a' hite ellen, kedvezésből, vagy ajándékért hamis, igazságtalan ítéletet hozó bíró fő-*

megkoronáztaték, rászállott. Atyja, halála előtt, Bakacsot, Bornemiszát, 's a' közel rokon Brandenburgi márkgróf Györgyöt rendelte, fijának, míg felnevelkednék, 's az országnak, a' pápa X-d. Leo', 's különösen 'Sigmond lengyel király' felügyelésök alatt, gondviselőivé; 's rendelése a' kevés nappal későbben Pesten tartott országgyűlés által is jóvá hagyatott, ellenére a' Zápolya-pártnak, mely, hivatkozva V-dik László' példájára, országkormányzót akart minden módon választatni, előre Zápolyának szánván már e' fő hivatalt.

Jó szívet, korához képest sok észt, munka- és tanúlni-szeretést mutatott eleinte, a' külsejére nézve is ajánlatos királyfi; 's a' derék Bornemisza' vezetése alatt bizonyosan jeles uralkodó fogott vólna egykor válni belőle: de, mint V. Lászlónak hajdan, neki is akadt, a' magyar hon' szerencsétlenségire, egy Cilleyi Ulrikja, 's ez saját bátyja - egyik nevelője -

---

és jószág vesztéssel büntettetik), megyei tisztviselők' hatóságát (Decr. III. 71. *engedtetik meg először az al-ispányoknak, szolga bíráknak, hogy az eléjökbe vitt pereket különös királyi engedelem nélkül is elláthassák.* — 'S ez által lett a' megyék' addig csak bizonyos esetekhez kötött, *rendkivüli bíráskodása rendszeré*), országgyűlési tanácskozásokat (Decr. II. 25.) illetik, azt is elrontotta az által, hogy a' hozott idvességes rendeléseket megtartatni, gyakorlatba vetetni nem tudta. — Törvénykönyvünkben Ulászlónak, mennyi előtte egy királynak sem, 7 Decretuma találtatik: de Kovachichnál több elveszetteknek is láthatók nyomaik.

György márkgrófban. Ki mind azt, mit a' fiatal királyon Bakacs, Bornemisza, 's tanítója, a' lelkes, tudós *Piso* (Borsós Jakab, Erdélyi fi) építettek, gondosan lerontotta; minden szabados és nem szabados gyönyörűségeket, melyeknek vadászója vólt maga egész életében, vele megízelíttetvén, minden nemes vágyat, minden jóra való hajlandóságot megfojtott keblében, 's rövid időn lelketlen atyjánál is henyébbé, munka- dolog-kerülőbbé tette a' lelkes ifjat, 's ezen feljül vesztegetővé is a' legfelsőbb mértékben, kinek csekélység vólt egy tőle megszeretett sólyomért, azt külömben általereszteni nem akaró gazdájának, 40,000 arany kincstári tartozását — 's ezt a' kincstár' tudvalévő legnagyobb szorúltságában — elengedni. Györgygyel királyi nevendéke' rontásában egy kézre dolgoztak a' Zápolyák, 's mind azok, kik magok uraságánál semmi szentebb érdeket nem ösmérve, tovább is örömest szerettek vólna, mint Ulászló alatt megszokák, fő és függés nélkül lenni: annyival kevésbé csudálkozhatni a' könnyen hajtható ifjúnak sebes lépésekkel haladásán a' romlásban.

Igy midőn belül újabb magvai hintettek el a' gonosznak, melyeket sem X-dik Leonak a' rendekhez, sem 'Sigmondnak az atyafiságnál fogva különösen a' Zápolyákhoz írt, egyességre, engedelmességre intő, több rendbeli levelei nem valának képesek kiirtani: kivülről is el-

kezdének félelmesebben tornyosodni hazánk felett a' fellegek. A' törökök megszállották Jajczát Boszniában, Knint, Klissát, Scardonát Dalmátiában; fenyegették, pártolásra kísztették Moldvát és Oláhországot. Szerencséje vólt Magyarországnak, hogy Selim majd Egyiptom ellen kezdett háborút; a' mikor ő maga járt a' fegyvernyugvás után. Vátig javaslá is azt a' Magyarország' felfordúlt állapotját jobban ismerő 'Sigmond: de hadra nógatá nem csak a' magyarokat, hanem az egész keresztyén világot is Leo. A' magyar rendek, kiknek az örökös tanakodás, semmit nem tevés szinte már terméezetökké vált, egyiket sem fogadák, melyek közzűl egyikkel talán lekötelezheték-, másikkal, ha kivált, mint a' pápa akará, a' több keresztyén fejedelmek is kezet fognak velek, darab ideig legalább ártásra alkalmatlanná teheték vala az ártani mindenkor kész ellenséget. Míg kétkednek, meghódoltatván Egyiptomot, Syriát, győzedelemmel haza tér Selim; 's most újra erősebben fenyegeti Jajczát, Dalmátiát. Egymást érik a' gyűlések, öt csak egy esztendő' lefolyta alatt (1518, ha talán nem inkább 15$\frac{17}{18}$-ban) Budán, Tólnán, Bácson; de ezek részint semmit nem végeztek, részint mit egyik (majd az urak a' nemesség-, majd ez amazok nélkül) végez, elrontja a' másik, részint végre melyek (törvénykönyvünkben csak igen csonkán, telyesebben Kovachichnál láthatók) az ország' oltal-

mazását, nemesség' felülését, a' kiürült kincstár' helyreállíttatását illetőleg igen czélirányosan köz akarattal megállíttatnak is, telyesülésbe nem mennek: így a' készületekben eltelik az idő; elvész a' haza.

Következő esztendő' elején (nem, mint Istvánfi hibáson írja, híres *tiltakozása* után csakhamar, még 1515- hanem 1519-ben) meghalt Perényi a' nádor. Ez újabb olaj a' tűzre. A' Zápolya-párt most újra megpróbálja ország-kormányzóvá, 's ha ez nem lehetne, legalább nádorrá választatni Zápolyát. De egyik szándékában sem boldogúlt. Mert hosszas versengés után (mely közben Zápolya' fegyveres csoportjai, midőn erővel akarnák Budáról Rákosra általvinni az oda tőlök féltökben menni vonakodó királyt és urakat, a' várból reájok lőtt ágyúkkal verettek szélyel) kormányzó épen nem, nádorrá is pedig nem Zápolya, hanem, kit ő leginkább nem akart, régi vetélkedőtársa, Bátori István, választatott. Innen engesztelhetetlen gyűlölség a' két hatalmas versenytárs, szakadatlan tor'salkodás a' Zápolya' ügyét magáévá tett nemesség-, 's a' Zápolya' nagy hatalmától rettegésökben Bátorit pártoló fő-rendek között. Istvánfi azt írja, hogy ezen esztendőben 8 évi fegyverszünet köttetett Selimmel; ellenkezőt vitat (Hist. Crit. XIX. p. 162) Katona. Akármint légyen, bizonyos, hogy azon nyáron újra erősen vítták az osmánok Jajczát, 's hogy ezt

megmentse, a' köz ügyért minden áldozatra kész Leo az egész magyar papsággal minden jövedelmei' tized részét hadfogadásra fordíttatni parancsoltą: de mit az részint be nem adott, részint a' beadottat is oktalanul elfecsérelte az udvar.

A' következett (1520) esztendő megszabadította hazánkat legveszedelmesb ellenségétől, a' harczban, hódoltatásban telhetetlen Selimtől; de még veszedelmesebbet támasztott fija- II-dik Solimánban, ki, bátor, had- és dicsősség-szomjuzó, mint atyja, nem, mint amaz, keletet, hanem nyúgotot tette hódoltatásai' czéljává. Sept. 21-kén foglalta el harczos ősei' székét; Novemberben már Magyarországon vólt Bergham nevű követe, színre fegyvernyugvást kérni, valósággal kikémlelni Lajos' udvara' gondolkozását, Magyarország' 's a' vég várak' állapotját. Lajos, mielőtt válaszolna, most is 'Sigmondtól és a' pápától kér tanácsot; mig feleletöket vehetné, tartóztatja a' követet, azt adván okúl, hogy a' feljebbi esztendőkben Selim hasonlóul bánt a' magyar követtel. 'Sigmondnak már megérkezett békét javasló válasza; később a' pápáé is, ki, régi elveihez híven, ez úttal is hadat akart, 's folytatására minden lehető segítséget ígért: Lajos még is tartóztatja Berghamot, elébb még a' német rendek' segítségéről is bizonyost kívánván tudni, 's azután úgy bocsátni tagadó felelettel haza' a' Sultán' követét. Solimán elúnja

a' várakozást; seregoi (300,000 ember egyszerre) azonnal neki esnek Oláh-, Serb-, Bosznyák- és Dalmátországnak; megveszik Szörényt, Szendrőt, Zimont, Zřeberniket, sőt Szabácsot is, miután a' tisztihez, hazájához hű, 700 főnyi őrsereg — melyet hős vezére *Lógodi Simon* előre megesketett: hogy sem futással, melyben a' Száván készen álló csónakokon jó módja lett vólna, szabadulást keresni, sem magát megadni nem fogja — az utólsó emberig levágatott. Ostrom alá fogták (1521) Jajczát is, de ezt ez úttal is, annyi más elesett várak mellett, fortély- bátorság által megmentette vitéz várnagya, *Keglevich Péter*.1) Szabácsot elfoglalván, az osmán erőt annyiszor megszégyenített büszke Belgrád' falai alá vezette személyesen hadait Solimán. A' kisded magyar sereg fogytig vitézül, 's híres eldődeihez illően viselte magát. De az ostrom' hatodik hetében, midőn már puskapor, eleség szinte elfogyott, két rácz módot talál az általszökésben, elárúlja a' titkot: hogy a' Száva felőli oldala nincs a' városnak úgy megerősítve, mint a' többi. Ennek fordíttatja azonnal Solimán minden ágyúit, 's így a' várost csakhamar megveszi. De tartotta még magát a' bár ágyúval rosszúl ellátott, helyzeténél fogva erős fellegvár. Húszszor rohanta ezt még, húszszor

1) Birunk már e' fényes hazai tettről is egy ifjúi, de jeles művet. Lásd a' *Lant'* I. Darabjában: *Jajcza* hősi költemény *Baksai Dánieltől*.

veretett vissza a' nem több, mint 400 főnyi magyar őrsereg által a' temérdek sokaságú 's veszteségén neki dühödt ellenség; végre itt is szakadást csinálnak az ellenséggel titkon czimboráskodó ráczok; hozzájok szegődik, Solimántól, mint sokan hiszik, pénzzel megvesztegetve, maga a' fő parancsnok is, a' gyalázatos emlékezetű *Móré Mihály*, kit a' közelgő veszedelem elől gyáva módra elfutott — gazdag úr, de rosz katona, rosz hazafi — Hédervári maga helyibe Belgrádi kapitánynak hagyott; 's ez, siket minden kérés-, esdeklés'- előterjesztésre, melyekkel különösen, bajnok al-vezér társai, a' derék Bojnai Both János és Oláh Balás istentelen szándékától elmozdítani igyekezének, hová a' számosb ráczság hajolt, a' várat föladja, oly föltétel alatt, hogy a' vári nép mindenestül szabadon bocsáttassék; mit az ellenség meg is ígért, de meg nem tartott; mert, miután a' vár (Aug. 29-kén 1521) feladatott, a' magyarokat Mórén kívül mind, sokat az áruló ráczok közzül is levágatott. Móré hazafiai' szeme elibe többé kerülni nem mervén, hazáján kívül bujdoklott. Solimán, őszre kelvén az idő, miután Szabácsot, Belgrádot sietve megépíttette, haza tért Konstánczinápolyba, e', várakozásán felül szerencsés kezdet után újabb, nagyobb harczhoz készülendő, melyre, ha soha kedve nem lett vólna is, maga Lajos adott néki, igen gondolatlanul, újabb okot az által, hogy, Sza-

bács' elestének, 's Belgrád' megszállatásának hírére, követét Berghamot, minden vele lévőkkel együtt titkon megöletette, 's hogy e', nemzetek' jogát sértő tettének nyoma ne légyen, a' Tatai vár' keleti oldalát mosó nagy halastóba vettette.

Belgrád' elveszése fölriasztott, kis korig legalább, királyt, nemzetet, nyomasztó álmából. Oct. 6-kán már együtt tanácskoztak (a' király' hívására, de nála nélkül, mert gyengélkedése miatt maga jelen nem lehetett) urak, nemesek Ujlakon, a' fenyegető veszély' elhárítása felett. E' magános gyűlést, hihetően, mivel nem sokra mehetett, még azon évben (1521) 2) Nov. 19-kén követte a' Budai közönséges országgyűlés, hol, mint a' következés is megmutatta, íjedtség inkább, mint hazafiság, mely régen kihalt kebleikből, nem várt hathatós végzéseket hozatott a' rendekkel. Hogy csak a' nevezetesebbeket említsük: minden kéményre vagy külön lakkal bíró gazdára, legyen tehetős vagy szegény, egyegy arany, minden mesterségre, minden malomkerékre, minden nagyobb hálóra, nagyobb hordó borra hasonlóul egy arany (kissebbekre aránylag); minden esztendősnél vénebb marhára, szekér- és méneses lóra öt,

2) A' Corpus Juris, 's az utána indúlt hazai írók, köztök Budai Ferencz is III. 567 l. 1522-re teszik, de hibásan. Lásd Kovachich Suppl. ad vest. Comit. II. 499.

minden juhra, kecskére, sertésre, méhkasra két dénár vettetett; ezenkívül kereskedők, bóltosok, gyógyszerárosok 's a' t. a' kerített városokban minden vagyonuk' 20-adát, faluról falura járó kalmárok minden lótól 50 denárt, falusi papok, káplánok kiknek sem jobbágyok, sem marhájok, egész jövedelmök' 's arany ezüst készületeik' 10-edét, minden 'sidók, férfiak asszonyok, még mind a' két nemen lévő gyermekek is, fejenként (a' fizetni nem tudó szegények helyett a' tehetősebbek köteleztetvén) egy aranyat-, épen annyit — magok személyére — a' birtoktalan nemesek; a' birtokosok (papok és világiak egyaránt) kész pénz jövedelmöknek, sőt a' jobbágyaiktól évenként telyesítni szokott szolgálatok' becsűárának is, továbbá kilenczedjöknek, a' papok azon kívül, ha csak magok külön banderiumot nem tartanak, tizedjöknek is, felét — de mind ezt mindnyájan minden innen formálható következtetés nélkül csak most egyszer — fizetni parancsoltattak, még pedig kemény büntetés — minden eltitkolandó vagyon' elvesztése — alatt. Mely summának ha csak a' nem-nemeseket illető első része is beadatott, híven kezeltetett vólna (mire pedig a' beszedők eskü és pecsét által is köteleztettek): legalább öt, hat millió arany fogott vólna — mennyi Mátyás ólta soha nem — a' kincstárban öszvegyűlni; 's ezzel elérendő vala, mi általa czéloztaték, a' várak' megerősítése, hadfogadás és fize-

tés; mert személyes felülés — kivévén csupán a' zászlós-urakat — a' nemességtől ez úttal nem kívántatott, mi, oly veszély' idején, mellesleg megjegyezve, az akkori nemességnek nem nagy kedvét a' katonáskodáshoz eléggé mutatja. — Nem felejtkezett el a' gyűlés (Art. 60) a' Szabács' és Belgrád' elvesztét okozott hazaárulókról sem: de hogy végzésének következésében Hédervárin 's vele egyszersmind elfutott vezértársán, a' később oly híres, ifjú Török Bálinton kívül valaki számüzetett, jószágaitól megfosztatott vólna, nem olvassuk; ezek közzül is az utólsó, ifjúsága', 's atyja' érdemei' tekintetéből, ipa', az udvarnál igen nagy hatalmu Pemphlinger' közbenjárására, csakhamar felszabadíttatott.

Budáról a' gyűlés' végződésével, a' püspökök', urak' kíséretében egyenesen Sz. Fejérvárra ment Lajos; ott Dec. 10-kén magát telyes korúnak nyilatkoztatván, miután a' koronázási esküt — azon módon, mint helyette 13 esztendővel az előtt atyja — letette, a' közvetetlen, vagy maga személyében való uralkodást elkezdi; más nap, 16 éves, fiatal, lelkes mátkáját, *Máriát*, kit már elébb Po'sonba hozatott, *magyar-*, következő (1522) esztendőben pedig Prágában ugyanazt *cseh-* királynévá is koronáztatja.

A' király' telyes korúsága az ország' szomorú állapotján legkissebbet sem változtatott. A' Budai közelebbi országgyűlés' végzései, szint-

úgy mint a' régibbekéi, végrehajtatlan maradtak. Jártak ugyan a' pénzszedők az egész országban, de ezek a' mi keveset a' nép' nagy sanyargatásával béşzedtek is, nagy részint azon módon magok vagy elsikkasztották, vagy helyben még, elfecsérelték, örökös vígasság, lakomázás lévén gondjok, mely közben nem egyszer, ebeikre vesztegeték, bosszantó kedvűzésből, a' legkikeresettebb eledeleket, legnemesebb borokat. Nem lévén e' szerént sem pénz, sem katona, kéntelen vólt Lajos, a' rendeknek is megegyezésével, sógorát Ferdinándot, ki kevéssel elébb (1521 Jun. 26) kelt öszve Annával, kérni meg, hogy Jajcza, Zeng, Krupa, Klissa, 's több várait Horvát- Dalmátországnak a' maga Austriai katonáival rakná meg; mit az örömmel tett, mivel ezen várak' birtoka nem csak a' magyar koronához — Lajos' halála' esetére — hozzájuthatását könnyítni, hanem egyszersmind örökös tartományait is a' közös, többről többre vágyó ellenség ellen leginkább biztosítni látszék. Folyamodott Lajos szorultságában a' sz. székhez is, ezen kívül a' német birodalomhoz, nevezetesen másik sógorához, a' Maximilián helyett császárrá választott V. Károlyhoz. De Leo már nem vólt életben († Dec. 1-n 1521); követője VI. Hadrián inkább a' papság' és egyház' rendbeszedésén, mint a' török ellen folytatandó háborún tartá figyelmét. A' német birodalomnak Luther' *reformátiója*, Károly-

nak azon feljül I. Ferencz franczia király is, elég gondot adának. Igy ígéret, bíztatás vólt mind az, mit ezektől nyerhetett. Nem lett több sikere azon követségnek is, melyet a' híres Persiai Sophi Ismaëlhez küldött, ki a' Koránt másképen magyarázván, szakadást, mely máig is fennvan, 's akkor igen terhes visszálkodást okozott a' persák és törökök közt. Látván a' rendek, hogy külsők' segedelmére nincs mit támaszkodniok; azomban a' török, bár fő erejét, Magyarország' szerencséjére, Rhodus foglalatoskodtatá, a' Bánátot, Horvát-, Oláh-, Moldvaországot mind egyre háborgatván, 's újabb foglalásokat tévén: az 1523-ki Sz. György napi Budai országgyűlésen újra hathatósabb eszközökhöz nyúltak, melyek megláthatók Kovachichnál Suppl. ád vestig. Comit. II. 515. A' királyi jövedelmek' szoros megvi'sgálását, az adó' beszedését, seregek' vezérlését, várak' oltalmazását, katonai fenyítéket illető egyéb rendelését mellőzve, itt csak a' következőket említjük: újra minden kéményre *(fumatim)* kétkét arany, egyik mindjárt, másik Márton napkor fizetendő, róvatott 3); az egy telkű nemesek személyesen (lóval, vagy gyalog) felkelni, a' nagyobb birtokúak minden 10 paraszt telektől (kiknek annyi

---

3) Ez vólt a' rendek által valaha határozott legnagyobb adó. Mátyás alatt legfeljebb 1 arany, 's csak minden kaputól, itt kettő kívántatott minden azon egy telken lakó, bármely kicsiny, bármely szegény házméptől.

nem vólna, többen eggyütt) egy — felső Magyarországban lovas-, alsóban gyalog — telyesen felfegyverzett katonát állítni, 's még ehez minden prépost, abbás, kanonok, klastrom-lakó szerzetesek és apáczák magok személyére ugyancsak egyegy lovagot adni, parancsoltattak; mind ezeken feljül még a' fő papok, mágnások egyegy márk ezüst önkéntes adományra is kötelezték magokat. Végre mind azokra, kik a' király' parancsolatjára fegyvert kötni késedelmeznének, ha csak nem igazán betegek, és elaggott öregek, fő- és jószág-veszteség határoztatott. Emlékezetes ezen országgyűlés arról is, hogy Lajos a' rendektől sürgetve, Bornemisza János' ajánlására itt nevezte ki ennek egykor harczban híres bajtársát, most Ujlakon Sz. Ferenczi szerzetest, Tomori Pált, a' már három esztendő ólta üres Kalocsai érsekségre, de a' mely hivatalt az, mintha sejdítette vólna a' jövendőket, elfogadni semmiképen nem akart, úgy hogy utóbb is a' királynak a' pápa' követéhez kellett folyamodni, 's ennek magát közbevetni, hogy elválalására reá bírassék.

Ezen nagy hadi készületeket, ellenségtől nagy félelmet mutató szoros rendeletekkel épen nem vólt öszvehangzásban királynak, fő rendeknek részint vígság- múlatság-, részint egymással czivódásba merülésök. Az elsőt látva egy az udvariak közzűl (mint Herberstein, Ferdinándnak akkor Lajosnál követe „Commentar. rer.

Moscovit.“ feljegyzette) arra fakadt: „hogy soha ő országot nem látott, sem nem hallott, mely nagyobb tombolással veszett vólna el, mint Magyarország.“ A’ veszekedésnek, a’ rendek, különösen az esmeretes két (Zápolya és Báthori vagy Austriai) párt közötti régi gyűlölködésen kívül, egy új forrása is nyílt, a’ Luther által megkezdett (1517) *reformátio.* Melynek részint hogy tovább ne terjedjen, gátlását, részint általános kiirtását tárgyazta a’ legközelebbi országgyűlésnek (Decr. V-a. 1523) Luther’ minden követőire fő- és jószág- veszteséget határozó 54-dik czikkelye, ’s a’ későbbi, ennél is keményebb, megégettetést rendelő Rákosi (1525 Art. IV. §. 4.) végzés, melyhez az ugyanazon évi Hatvani újra jószág elkoboztatást is kötött. Kovachich Vestig. Comit. 596.

A’ vész azomban mind közelebb vonúlt. Rhodust még a’ feljebbi (1522) esztendőben meghódoltatván, maga Belgrádba jött 1524-nek elején Solimán, úgy látszik kémlelődni inkább, mint akkor mindjárt hadat kezdeni. Belgrádból Febr. 20-kán egy, dicsekvés- fenyegetéssel teljes levelet írt Lajosnak, melyre ez, nevetséges önhitséggel — felejtve ki ő maga, felejtve mi most nemzete — hasonló hangon válaszolt, mintha csak szántszándékkal hadra akarná, ha még magától eléggé elhatárzott nem vólna, a’ hasonlíthatatlanúl erősebbet kénszeríteni. De bár ennélfogva Solimán’ hosszúállása nem csak bi-

zonyosnak, hanem közellévőnek is tartathatott: a' belső visszálkodás nem csak meg nem szünt, sőt most hágott a' legfelsőbb fokra, mire a' többek közt nem keveset tett az is, hogy a' derék Szakmáry György', soká Pécsi püspök', 's Ulászlónak hű kanczellárja', közelebb 1521 óltá Esztergomi érsek' — halálával (7-d. Apr.) megürült érseki székbe az alacsony származatú, külömben is kétes characterü Szalkai László, akkor Egri (Budai Ferencz szerént Váczi) püspök, ültettetett, mint a' köz hiedelem tartá, egyenesen Bátori', a' nádor' munkája által. Közönséges lévén ezért a' zúgolódás, különösen a' Bátorit gyűlölő köz-nemesség között: az 1524 Sept. 8-kán Rákoson tartott országgyűlésen — mihelyt a' király, a' haza' oltalmazását, seregek' és hadi segéd-pénz' szedését, az engedetlenek' büntetését, a' pápa és több külső fejedelmeknél segítség keresést tárgyazó kívánságait előadván, tanácsosai' kíséretében eltávozott — feláll a' híres Hármas-törvénykönyv' írója, királyi személynök (*personalis*) *Verbőczy István*, egy eszes, bátor, elragadó ékesszóllású, szóval mind azon tulajdonokkal felruházott férfiú, melyek háborgós időkben legbizonyosabban párt-főnökségre vezetnek, ezreket — függni nem akaró sokaságot — tesznek egyetlenegynek akaratjától, egy intésétől függővé. Ki miután az ország' régi virágzó-, jelen elhagyatott állapotját hazafi kebleket most emelő, majd mély fájdalomba sü-

lyesztő terjedékeny beszédben előadta, 's minden gonosz' szerző okát, a' tapasztalatlan, gyenge királyt környező hűtlen tanácsosokban, 's idegenekben lenni állította vólna: először is ezeknek a' király' közeléből, magos hívatalaikból haladéktalan eltávolíttatását, azután az igazgató tanácsot 's átaljában az igazgatást illető némely sürgetősebb változtatásokat, végre egy közönséges, nagy, nemzeti, elrendező gyűlésnek (melyen minden nemes, feje'- és vagyona' elvesztése alatt, személyesen, még pedig fegyverben megjelenni tartozzék) jövő esztendőben Hatvanba öszvehívattatását hozza indítványba. Indítványai egyről egyig harsogó tetszéssel fogadtatván, miután köz akarattal megállíttattak, Budára megerősítés végett a' királyhoz áltküldetnek. A' király ellenszegűlni nem mervén, hogy legalább a' Hatvani fegyveres gyűlést, melytől előre sem lehetett semmi jót várni, megelőzze, válaszúl adá: hogy a' mi helyes és igazságos az elibe terjesztett czikkelyekből, mindjárt telyesítni, az egész végzést pedig a' legközelebbi országgyűlésen felvetetni el nem múlasztja. A' minthogy a' következett (1525) Sz. György' napjára csakugyan gyűlést is hírdetett Rákosra. Itt midőn a' közelebbi Rákosi végzések, némely nem lényeges változtatásokkal úgy, a' mint azok Kovachichnál (Vestig. Comit. 574) olvashatók, heves vita után helybenhagyattak: a' Hatvanba megrendelt fegyveres or-

szággyűlés' pontjára kerülvén a' sor, 's ebben az urak semmiképen megegyezni nem akarván: a' nemesség, Verbőczi' vezérlése alatt a' gyűlést (Máj. 10) ott hagyta; 's a' Pesti Sz. Péter' templomában öszvegyülvén, azt határozza, hogy a' fegyvert letenni nem fogja; határozatát a' királynak is tudtára adja, így akarván annak ellenkező parancsát megelőzni. A' király, kihez gyülekeztek a' várba a' Rákoson magokban hagyott fő rendek, még az nap, Nyitrai püspök Podmaniczky Istvánt küldvén hozzájok, különválásuk' okát tudakozza, inti, tegyék le fegyveröket, térjenek vissza Rákosra. Ezek, a' helyett hogy engedelmeskednének; hogy az ellenfélt megrezzentsék, általmennek Budára; ott a' Sz. János' templomában megesküsznek, hogy a' fegyvert le nem teszik, valameddig kívánságaik, melyeket ez úttal határzottabban, sürgetősebben megújították, kivíva nem lesznek; Rákosra m. a. csakugyan visszamennek, 's a' királyt Pénteken (Máj. 12-d.) gyülésökben, de a' mágnások nélkül, megjelenésre fölkéretik. Nem jelenvén meg a' király, sőt újabb hívásra is maga helyett csak egy püspököt, és egy mágnást küldvén hozzájok, azon kívánsággal: hogy a' fenyegető körülményekhez képest hadi segéd-pénzt határoznának minél elébb: más nap, Szombaton, egy 60 személyből álló követséget küldenek, határozottan, szinte fenyegetőleg, kívánva: *a)* minden németeknek az udvarból 5

nap alatt, *b)* a' császári és Velenczei követek-nek az országból is kitiltatását; *c)* az ország-tanácsnak a' Rákosi végzés szerént újra szer-keztetését; *d)* a' mindenek felett gyűlölt, a' többek közt Belgrád' elveszésében is a' nádor-ral együtt különösen okolt ('sidóból lett keresz-tyén) kincstartó *Szerencsés Imrének* azonnal megégettetését. A' király halasztást kért hét-főig; akkor is a' nála megjelent 120 főnyi kö-vetségnek üres biztatásnál egyebet feleletül nem adván: Szerdán a' nemesség egy másik hasonló-an 120 személyből álló követség által végképen tudakoztatja tőle: akar-e, vagy nem Rákosra jönni, 's velek végezni? A' király, bár mint ellenzé a' pápa' követe, megígérte, hogy más nap (18 Máj.) meg fog köztök, még pedig kí-séret nélkül jelenni. Meg is jelent, 's minden tisztességgel fogadtatott. Ekkor feláll Verbő-czy István, 's előterjesztvén most újra a' haza' veszedelmes állapotját, a' nemesség' kívánatit, bizonyossá teszi a' királyt: hogy ha hűtlen ta-nácsosit, kik minden rosznak okai, eltávoztat-ván, maga fogna, mint illik, hatalommal és te-kintettel uralkodni, a' nemesség javát és éle-tét kész érette feláldozni. Lajos ismét egy na-pi gondolkozásra való időt kért. „Egy szempil-lantást sem többet, mindjárt akarjuk királyunk' határozatát hallani" harsogá minden felől a' bé-ketűrését elvesztett fegyveres sokaság; később m. a. hadnagyai által lecsendesíttetvén, nem csak

a' kért várakozásra késznek nyilatkozott; hanem kívánságait is némelyekben mérsékelvén, a' más nap tartandó gyűlésbe az urakat is meghívta azon ígérettel, hogy senkinek semmi bántalma nem lesz. De sem az urak meg nem jelentek, sem a' király feleletet nem adott. A' nemesség most hathatósabb eszközhöz nyúlni elkerülhetetlennek ítélvén, elhatározza *a)* hogy a' dézma azon naptól fogva a' papságtól elfogatván, a' vég várak' erősítésére fordíttassék; *b)* hogy haladék nélkül Hatvanba menjenek, és ott, bevárván a' többi nemességet is, az országnak a' vég romlástól visszatartóztatására szükséges határozatokat tegyenek. Végzéseikről Szombaton (20 Máj.) a' királyt tudósítják, egyszersmind a' fő rendeket is Hatvanba meghívják, a' helyes ok nélkül, szántszándékkal kimaradókat hazaárulók' büntetésével fenyegetvén. A' fő rendek tovább is hajthatatlanok; a' király, nagyobb bajtól tartva, engedékenyebb vólt; Szerencsés Imrét fogságra téteti; a' németeknek, kettőt maga, kettőt hitvese' részire kikötvén, szolgálatjokból azonnal elbocsáttatását, valamint egyéb kívánságaik' telyesíttetését is megígéri; csak a' Hatvani gyűlés- 's dézma iránti határozatukat kéré, függesztenék fel más napig, a' mikor azokra nézve is határozni, 's határozatát velek tudatni fogná.

Vasárnap válaszolt a' nemesség, hogy megmásolhatatlan akaratja Hatvanban, közelebbi Sz.

János' napján öszvegyülni, a' dézmát a' papságtól elvévén, a' köz halaszthatatlan szükségre fordítani. A' király akkor semmit nem felelt, hanem más nap (22 Máj.), midőn a' nemesség' követei a' már megállított feljebb esztendei Rákosi végzéseket megerősítés végett elibe terjeszték, épen oly meghatározottan kijelenté, hogy sem a' Hatvani gyülésben, sem a' dézma' elfoglalásában meg nem egyezik. Mire a' Rákoson öszvegyült nemesség azonnal eloszlott, csak néhány meghatalmazottjait hagyván hátra az említett Rákosi czikkek' megerősítését sürgetni, kivivni.

A' nemesség' ezen lépése nagy zavarba hozá az egész királyi udvart. Tanácsgyülés tartatván, midőn a' vitézségéről, különösen a' Velenczeieken Maximilián' szolgálatjában nyert győzedelmeiről híres, nagy tekintetű, tapasztalt Frangepán Kristóf, Horvátországi bán engedéssel, az Esztergomi érsek Szalkai ellenben hatalommal kívánná eszökre, rendre, engedelmességre téríteni a' nyakasokat: ezen ketten szóról szóra úgy neki hevültek, hogy az érsek a' bánnak hosszan lenyúló szakálába 4) kapott, ez

4) A' Velenczeiekkel hadakoztában egyszer fogságba esett, melyből miután hű hitvese' bátor maga elszánása, szerencsés ravaszsága által, asszony ruhába öltöztetve kiszabadúlt, rabsága alatt megnőtt szakálát soha azontúl le nem vágatta, hogy az emlékeztetné számtalan kiállott szenvedéseire, 's a' tartozott hálára, mindannyiszor, a' csudálatos szabadításért Isten, 's nagy lelkü neje iránt.

pedig az érseket arczul csapta; majd embereiket kiálták segítségökre, mignem a' király közbejöttével végét szakasztotta a' véres vitának. Frangepán 3 napi fogsággal lakolt merészségéért, melyet kiállván, bosszúsan, a' királytól búcsút sem véve, távozott Budáról. Kivül nem vólt nagyobb mérséklés, mint belül a' tanács-teremben. Az épen indúlni akaró cseh kanczellár Neuhaus' rakott szekereinek neki esik a' sokaság; a' 'sákmányon összevesznek Battyányi' és Bornemisza' emberei, fegyvert ragadnak, 's mind két részről többen maradnak hallva a' csatapiaczon. Mások a' közönségesen gyűlölt Szerencsés Imre' és a' vele egy kézre dolgozni hitt *Szalkai László'* 's a' királyi jövedelmeket bérlő gazdag *Fuggerek'* palotáira rohannak; a' két elsőt ki is rabolták; a' harmadiktól erős őrsereg által visszatolattak. Azomban folytak a' készületek a' Hatvani gyűlésnek megtartására egy-, meggátlására másfelől. De az csakugyan, a' királytól megyénként széjelküldözött kemény tilalom ellenére is, megtartatott. A' határozott napon, Jun. 24-k. 14,000 főnyi fegyveres, lovas nemesség gyült öszve Hatvanban. Többszöri hívás, izengetés után, Júl. 2-k. maga a' király is megjelent ott, a' külföldi követek', fő rendek', 's 3,000 fegyveresek' kíséretében. A' sokaság' nevében szóllott Verbőczy; kéri, vagy inkább kívánja a' fő hívatalbelieknek, 's az egész királyi tanácsnak, kik ellen való kikelésből állott beszéde, haladék nélkül

eleresztetését, helyeiknek másokkal, köz bizodalmat bíró férfiakkal, betöltetését. Verbőczy után szóllottak az Esztergomi érsek, a' nádor és az ország-bírája Sárkány Ambrú's. Az első, mint hogy igen megalázódva, 's olyan formán beszélt, mint ki hívatalához nem nagyon ragaszkodik, meglehetős csendességgel kihallgattatott. Nem úgy a' nádor, ki midőn a' nemességnek e' rögtönös bíróskodását királyi jogokat, törvényt, igazságot, illendőséget sértőnek, magát ártatlannak, ugyanazért késznek nyilatkoztatná: törvény elibe állíttatni, 's ha bűnösnek találtatik, hívatalával életét is elveszteni: kevesen mellette, sokkal többen ellene szóllottak, 's rögtön letételését kívánták. Mikor pedig a' nádor után felállván az ország-bírája, gondolatlan önhittséggel, a' maga, hazájának és fejedelmének tett sok és fontos szolgálatait, (*melyekben* — ezek valának saját szavai — *nem hiszi csak hárman is vólnának, kik feljülmúlnák az országban*) kezdené emlegetni: egyszerre úgy felzúdúlt a' sokaság, hogy ha a' király közbe nem veti magát, irtóztató szitkok, meghazudtolások közt talán mindjárt összevagdalták vólna. Látva a' nagy felhevülést a' király, azon ígérettel, hogy más nap felelni fogna Verbőczy által kijelentett kívánságaikra, a' gyűlést eloszlatja. Más nap öszvegyül a' sokaság; várja soká a' királyt; helyette csak küldöttjei jőnek, egyszersmind híre futamodik, hogy az ország-bírája, az éjjel' sötétségét hasz-

nálva, megszökött. Ezen kimondhatatlan lesz a' felindulás. Először is, az ország-bírája haza-árulónak hirdettetik; jószágai elvétetvén, ott nyomban Paksi György és Bodó Ferencz közt felosztatnak. Azután Bátori, Szalkai, 's még nehányan hivatalaiktól megfosztatván, nádorrá Verbőczy, Esztergomi érsekké, akaratja ellen, Egri püspök Várdai Pál tétetik; végre az országgyűlésre meg nem jelent fő rendek mindnyáján, mint haza-árulók, számkivettetnek. Julius' 5-k. újra személyesen megjelen a' király, Verbőczit megerősíti és felesketi; megegyez abban is, hogy a' régi ország-tanácsot elereszti, az újba 8 nemest vesz fel, a' fő rendekkel mindenben egyenlő jog 's tekintettel bírándókat. Csak a' távollétében, akaratjok ellen kinevezett többi új fő hivatalbeliek' megerősítésében nem egyezett meg; 's ebben néki, csak hogy Bátorit a' nádorságból ki-, Verbőczit helyire béteheté, engedett is a' sokaság, sőt arra is ráállott, hogy minden paraszt telektől 1 arany fizettessék.

A' nemességnek ezen engedékenysége reményt gerjesztett az oly eszes, mint bátor királynéban, hogy jó móddal mindent a' régi lábra vissza lehetne tenni. Fő dolognak látá Verbőczy és a' nemesség közt szakadást csinálni, 's erre legegyenesebb útnak, mit híven követett is, nem csak semmi idegenséget nem, sőt bizodalmat mutatni Verbőczy eránt. Czélja' elérését maga Verbőczy igen gondolatlanul nem kevéssé elősegí-

té azzal, hogy, miután az országban az első hivatalt a' nemesség által elnyeré, ennek háboríttatlan bírását a' fő rendek' hajlandóságától várva, ezekhez mind közelebb símult, az Esztergomi érsekkel pedig szoros barátságra lépett. Ellenségei szántszándékkal még többet beszéltek velök egyetértéséről, mint vólt a' dologban; 's így csakhamar elérték, a' mit akartak: hogy Verbőczy nálok is gyűlöletesb lett tulajdon párthívei előtt, 's ezek közzül is sokan beállottak az uraktól *kalandos* név alatt Zápolya és Verbőczy ellen formált azon egyesületbe, melynek czélja vólt, a' királyi telyes hatalmat, úgy mint vólt régen, visszaállítni, a' Hatvanban végezteket elrontani. Ezt, 's a' *Rákosra* 1526. Apr. 24-dikére *öszvehítt országgyűlés'* beálltával, több ellene tett készületeket észrevévén Verbőczy, Apr. 27-kén az udvarba megy, 's ott a' király', királyné' 's számos fő rendek' jelenlétében hivataláról, melyet, mint mondá, csak kéntelenségből vállalt fel, lemondott. A' király további rendelésétől várni, addig otthon tartózkodni parancsolá. Azzal mindjárt követeket küld a' Rákosi táborba, előadja királyi jogainak a' Hatvani gyűlésen esett sérelmét, ezért méltó neheztelését, de megbocsátni mindnyájoknak készségét, tudva akartalan vétségöket, egyetlenegy ember által történt félrevezettetésöket. Egyszersmind jelenti az új nádor' leköszönését, 's a' réginek, a' kihallgatatlan, ítéletlen letett, 's most igaz-

ságot kivánó Bátorinak általa régi hívatalába lett visszahelyheztetését. Helybehagyást rivallott az előre elkészített sokaság, sőt még a' fegyver' lerakására is késznek nyilatkozott. Vérszemet vévén ezen Bátori' emberei, azon éjjel Verbőczit megölő szándékkal, ennek lakára rohannak: de ez barátjával, Zobi Mihálylyal együtt, ha mind nagy bajjal is, kimenekedett a' gyilkosok' kezei közzül; 's más nap az útról levele által tudósította a' királyt, mint vólt kéntelen, élete' megmentéséért, híre és engedelme nélkül távozni. Apr. 30-kán a' hívatalába visszatett Bátori, a' gyűlésnek elébb a' rendre visszatértén örömét, iránta gyakorlott igazságáért háláját jelentve, magát hívatalában megerősíttetni, az elfutott Verbőczit társával együtt számüzetni kívánta. Mind kettő meg is lett; 's miután minden Hatvanban hozott végzések megsemmisíttettek, 's a' nemesség' részéről egy 100 személyből álló választottság neveztetett vólna, a' gyűlés — Rákoson, a' szabad ég alatt utólsó — bérekesztetett. — Nem lehet elhallgatni ezen 1526-diki országgyűlés' 24-dik czikkelyét, mely a' kanczellárnak kötelességévé teszi vígyázni: hogy ugyanazon tárgyban — *mint eddig vólt* — ellenkező királyi parancsolatok ne adassanak ki. Minő rend, minő igazság-kiszolgáltatás lehetett akkor hazánkban, ebből magából megítélhetnénk, ha külömben nem tudnánk is, hogy Lajos' idejéből nem ritkaság leveleket találni ezen zára-

dékkal: *nem állván ellent más e' tárgyban ne talán kiadott, vagy kiadandó leveleink — non obstantibus aliis literis nostris per nos in contrarium datis vel dandis.*

Az országgyűlés' végződésével a' választottság a' papokkal és urakkal folytatta tanácskozásit; 's hosszas vita után a' királyi hatalmat korlátoló több olyan határozatokban egyesült meg, melyek, midőn megerősítés végett az udvarba vitettek, közönséges ijedtséget, aggodalmat okoztak. Mária vévén észre férje' 's tanácsosai' kétkedését, tollat ragad maga, ön kezével keresztül húzza a' végzéseket, 's ezt írva alájok: „*egy király, egy úr*" visszaküldi. Tűzbe, lángba jött ezen a' gyűlés, de épen e' váratlan rendkivüli bátorságot látva, elveszté, mi oly gyakran megtörténik, saját bátorságát ellenszegülni. A' határozatokból tehát semmi sem lett, 's a' gyűlés, maga magával meghasonlva, nagy lárma közt eloszlott; a' nemesség' részéről m. a. maradt hátra egy újabb, nem oly számos tagu, a' királyt szükség esetében tanácsolándó biztosság. Ez, egy, a' király' engedelme mellett, Szerencsés Imrével tartott titkos öszvejövetelben hallatlan csalások-, lopásoknak akadt nyomába, melyekben a' feljebb említett Fuggereken 's Sárkányon kívül, különösen érsek Szalkai, püspök Várdai 's a' Thurzók terheltettek: és mégis nemcsak hogy meg nem büntettettek a' köz- kincslopók, kik miatt király, királyné annyira jutot-

tak, hogy sokszor alig vólt lábbelire valójok, hanem harmad nappal későbben (Máj. 8-d.) Szalkai a' királyi legfelsőbb 4 tagú tanácsban is helyet nyert.

Míg a' drága időt örökös tanácskozás-, erejöket örökös veszekedés egymást üldözés által így vesztegeték vesztökre hanyat homlok rohanó őseink: sebes léptekkel közelített a' végromlás. Mert bár a' Bosniából Szeremségbe 16 ezer lovassal beütött *Ferhat-bég* a' bajnok érsek Tomoritól szinte minden seregeivel együtt levágatott; bár a' következő (1525) esztendőben Ferhát' követője *Usref-bég* Jajcza alól szinte hasonló romlással visszaveretett a' csak minapi Budai meggyaláztatásáért még boszszút lihegő, de hazája' kárával bosszúját űzni irtódzó, oly nemes, mint bátor szívű Frangepán Kristóftól, kinek ezen győzedelméért lett *Tót- Horvát- Dalmátország védő* (defensor Slavoniae, Croatiae et Dalmatiae) neve: ezen egyes veszteségei el nem ijesztették, sőt jobban felingerlék a' követe' megöléséért, Lajos' fenn hangon irt bosszantó válaszáért haragos Solimánt. Nagy készületeit, 's Oláh- Erdélyországon keresztül Magyarországra törő szándékát hírül hozta a' tőle általszökött, Serviai fő nemes, Bakics Pál, még az 1526-d. esztendő' elején Tomorinak; Tomori pedig maga ment Bakicscsal az akkor Visegrádon múlató királyhoz, őtet mindenekről személyesen tudósítani. És mégis a' mindjárt következett Rá-

kosi gyülésen, mint látánk, semmivel sem vóltak egyesebbek a' rendek; veszekedéssel töltötték el jobbára az időt. Meghatározták ugyan, hogy minden paraszt telektől 50 denár — ez is csak Sz. Márton' napjára — fizettessék; hogy személyes, és egyszersmind birtokhoz mért közönséges felülés legyen, ezen kívül, minden 5-dik paraszt, sőt szükség' esetében mind az egész parasztság is tömegestül fegyvert fogjon; hogy a' templomoktól minden arany ezüst készületek, melyek nem múlhatatlanul szükségesek, a' pápának kieszközlendő engedelme mellett, elszedetvén, 's pénzzé veretvén, köz szükségre fordíttassanak; de hogy ezekhez magoknak sem vólt bizodalmuk, vagy talán elhatárzott akaratjok sem hogy telyesedésbe menjenek: abból következtethetni, hogy ugyanakkor a' külföldet is siető segedelem iránt fölszóllíttatni rendelék. Föl is szóllíttattak mind általok, mind az értek magát közbevetett pápa VII. Kelemen által, valakik csak segítséget nyújthatni gondoltatának, a' császár V. Károly, testvérje Ferdinánd, VIII. Henrik angoly-, Ferencz franczia királyok, 's több német és franczia herczegek külön külön: de mind ennyi fölszóllításnak nem vólt egyéb foganatja, hanem hogy a' pápa és ángoly király néhány ezer aranyat küldöttek; kiktől legtöbb váratott, 's telt vólna, V. Károly és I. Ferencz, nem rég harczban egymással, most békességben

hár, új háborúhoz készülve, magoké mellett felejték a' más baját, veszedelmét.

Belül nem sokkal nagyobb készség a' hazafiakban. Már Solimán' előserege Belgrádban vólt; 200,000 embere a' Száván áltkelvén, pusztította a' Szerémséget, fenyegette Pétervárát. Jul. 2-kán maga Solimán is hátramaradt sergeivel megérkezett Belgrádba. Épen ez a' nap vólt a' magyar seregeknek Tolnán öszvegyülekezésökre határozva: de itt még egy lélek sem jelentette magát. Hiában sürgette több ízben, szélyel eresztett hírnökei által a' király az országosan elhatározott közönséges felülést; hiában hordoztatta megyénként az egész országban a' véres kardot: e', máskor rettenetes, harczra hívó jel, félelem és megilletődés nélkül nézetik. 'S lett vólna bár mennyi fegyveres erő, hibázott az azt egyedül munkásságba tehető pénz. Az adó — fizetése' ideje külömben is Sz. Márton' napja lévén — igen lassan gyült. A' Pesti és Budai egyházak' közelért kincseiből vert pénz a' legsürgetősebb szükség' pótlására, régi fizetetlen 'sóldok' kifizetésére, fegyver', puskapor' vásárlására sem vólt elég. A' több egyházakkal sem ígérettel, sem fenyegetődzéssel nem bóldogult a' király; mert ígéretének — hogy elmulván a' veszedelem, lefoglalt drágaságaik meg fognának teríttetni — senki sem hitt; fenyegetődzéseitől senki sem félt. Hol valamit adtak is, többet eltitkoltok, egyetértésben a' királyi bíztosokkal; kik nem ritkán cse-

kélységért — mint Löcsén p. o. nehány ezüst kanálért — készek vóltak kötelességöket megsérteni, a' szorult haza' szent ügyét elárúlni, a' talált arany, ezüst edényeket részint be nem írni, részint a' melyeket beírtak is, értéköket kevesebbre tenni jegyzékökben. Igy a' király mind Budán vesztegelt, katona, pénz, egyetlenegy jó tanácsadó, egyetlenegy seregeit vezérelni kész, vezérelni tudó ember nélkül; mert ki erre egyedül alkalmatos lett vólna, Frangepán, Budai esete ólta Horvátországba vonúlva, kerűlé az udvart. A' választás csakugyan ráesett; a' mikor ő szolgálatját meg ugyan nem tagadá, de határozottan meg sem ígéré, attól függesztvén fel a' dolgot, ha lesz kiket — saját embereit — a' király' zászlói alá vezetnie. Mert hihetően tudá a' király' nagy készületlenségét, a' körülte lévők' egyet nem értését; hallotta, miként vólt a' segítség' 's katonái' hátralévő 'sóldja' sikeretlen sürgetésébe beleúnt Tomori is a' vég várak' kapitányságáról lemondani kéntelen, mígnem a' pápa' követe által, midőn érsekségét is odahagyni készülne, katonáinak (a' pápától küldött pénzből) 40,000 aranynyal kielégíttetése után rábíratott le nem tételére ennek, ismét felválalására amannak.

Azon közben elkezdte Júl. 15-d. Pétervárát lövetni Solimán. A' várost Alapi György, az általellenben fekvő (Ujlaki) sánczot Tomori oltalmazták. Az első rohanást diadalmasan visszaverték; Tomori az ellenségnek egy hajóját is el-

sülyesztett, több csónakjait elvett, a' rajtok lévőket levágta. De látva az ellenség' temérdek számát, vízi és szárazi nagy készületeit: még azon éjjel hadi tanácsot tartván, jónak látta a' sánczot — mielőtt az azt oltalmazó kisded (1000 lovas, 3000 gyakorlatlan, földnépéből álló gyalog) seregét czéltalanúl feláldozná — elhagyni. Mire az ellenség más nap nagyobb erővel megújítván az ostromot, újra nagy veszteséggel viszszaveretik. De Tomori így is általlátta, hogy a' városnak, ha legfeljebb 10 nap alatt segítsége nem érkezik, el kell esnie. Tudósítja hát a' királyt: hogy vagy neki haladék nélkül 10,000 embert küldjön, melylyel ő ígéré az osmán vízi erőt semmivé tenni, az elhagyott sánczot visszafoglalni, 's a' várost az ostrom alól fölmenteni; vagy, ha segedelmet nem küldhet, akkor sietne az ellenséggel, még mielőtt Pétervárát megvenné, bár mi föltétel, ha mindjárt esztendőnként fizetendő adó' sajnos és gyalázatos feltétele alatt is, megbékélni. A' király egyiket oly szívesen tette vólna, mint a' másikat; de az elsőt nem teheté, mindöszve sem lévén még nem tiz, de egy ezer embere sem talpon; a' másodikat tenni nem meré, az ellenség' meggyőzését, mint hajdan a' Hunyadiak' idejében, még mind csekélységnek vélő, csekélységnek állító, minél kevesebbet tett, annál többet, annál fentebb hangon beszélő, külömben is elégületlen, mindenben a' királyt és tanácsosit okoló nemességtől féltiben. Annyit

csakugyan tett, hogy sebes postát küldött Zápolyához Erdélybe oly parancsolattal, hogy mindent, valakit csak lehet, maga mellé véve, siessen Magyarországra, Tolnán a' királylyal egyesülni. Más nap pedig (Jul. 20-d.) nem több mint, a' királynétól, és az Esztergomi érsektől állított 1500 lovas', 's a' pápa' pénzén fogadott 2500 gyalogok' kíséretében, maga is kiindult Budáról; úgy gondolkozván, hogy ha elindúlását meghallják, talán majd serényebben gyülekeznek hozzá többi hadai. Útját, mivel seregei' gyülekezését is várta, 's talán mivel az ellenséggel sem igen vólt kedve találkozni, igen lassan folytatván, még csak Földvárig haladt; midőn veszi Jul. 28-d. a' hírt, hogy Solimán Pétervárát, még pedig mind a' várost, mind a' várat, bár övéinek nem kis veszteségével, megvette; a' vitéz őrsereget mind egy lábig levágatta; 's a' szomszéd helyeket feldulván, egyenesen Eszéknek tart, ott a' Dráván áltkelendő. Ezt meggátolni lett vólna most a' fő dolog. Királyi sebes hírnökök indittatnak hát mindenfelé a' megyékbe, esdekelve kérni, mit parancsolni joguk-, mit azoknak telyesítni régen kötelességök lett vólna: hogy, a' hazát a' végromlástól megmenteni, hadaikat indítsák minél elébb Tolnára. Hasonló értelmű újabb parancs ment Zápolya Jánoshoz Erdélybe, 's testvérjéhez Györgyhöz, ki Fejervár' közelében állni mondaték 5000 emberrel; nem külömben Frangepán Kristófhoz, 's Battyány Ferenczhez, kik

mind ketten egyenlő tűzzel serénykedtek a' katona- 's pénz-gyüjtésben. Sürgetve kéreté Lajos a' megígért segítséget Ferdinándtól is, és a' több német fejedelmektől; kérése hogy az elsőnél annyival foganatosabb lenne, felesége Mária is külön követséggel esdeklék bátyjánál.

Útját az alatt, csendesen, mint kezdé, folytatva, elért végre a' király mintegy 4000 lovas' kíséretében Aug. 6-d. estve Tólnára. Ott várta már a' nádor néhány zászlóaljakkal. Elterjedvén pedig a' király' megérkeztének híre, mindjárt mindenfelől sűrűbben jövének a' szomszéd megyékbéli urak 's nemesek, köztök Zápolya György, de 5000 helyett alig 1500-ad magával. Megérkeztek a' pápa' költségén szedett, 5000-nél felesb, jól felfegyverzett idegen csapatok is. Ennyin együtt lévén most, tanácsot tartottak, mi tévők legyenek. Legjobbnak ítélték, míg nagyobb erővel valamely elhatárzó lépést tehetnének, a' Dráván áltjövetelében gátolni meg az ellenséget. Ide parancsolja hát Lajos a' nemesség' egy részét a' nádorral. Ezek a' nádortól, vagy a' viadaltól, vagy, mi hihetőbb, mind kettőtől idegenkedésökben, hivatkozva régi, őseiktől öröklött joguk-, kiváltságukra, nyilván kimondják, hogy, hanemha királyuk' személyes vezetése alatt, mozdulni nem fognak. Mire a' király, szemökre hányván elébb, mint buktaták engedetlenségök, egymással örökös torsalkodásuk által jelen szomorú helyzetébe a' hazát, mint nem egyéb félénkségök', restsé-

gök' pakástolásánál mostani vonakodásuk, ősi szabadságaikra hívatkozásuk: kijelenté készségét, tenni értök, tenni a' hazáért, mit ők sem érette, sem hazájokért, sem önmagokért tenni nem akarnak; szemközt menni a' veszélynek, személyesen vezetni őket más nap oda, hova nála nélkül menni vonakodnak. Szavát meg is tartotta. Aug. 14-d. estvefelé megindulván Tolnáról, harmad nap, Szekszárdon keresztül, Battára ért. Ide hívatja személyes beszélgetésre a' Pétervár' eleste ólta, Monostor és Bodola közt, a' Karassó' (Karasicza) jobb partján táborozó Tomorit. Öszvejövetelökkel a' fő-vezér választás tétetvén legelőször is kérdésbe, legtöbben Tomori', nehányan az ifjú Zápolya György' részire nyilatkoztak. De kedve felvállalásához egyiknek sem vólt. Tomori a' fő-vezérséggel öszve nem férő papi, szerzetesi helyzetét, hanyatlani indúlt korát 's erejét, Zápolya ifjúságát, az innen természetesen eredő tekintet-hiányt, mindketten nagyobb seregek' vezérlésiben, sőt csak nagyobb csatákban is általános forgatlanságukat veték okúl, 's ajánlák inkább magok helyett akár a' jelenlévő nádort, akár a' hírek szerént rövid nap megérkezendő Erdélyi vajdát. Több nap telt bele, míg hosszas erőltetés után, elébb is Zápolya György megajánlá magát, oly feltétellel, először, ha Tomori lesz vezér-társa, másodszor, hogy, mihelyt bátyja János elérkezénd, erre tétessék által róla a' vezérség. Most Tomorinak, minthogy hajolni

magától még sem akart, parancsolt a' király; 's így ő, mitől szabadulnia nem lehetett, elválalá végre a' fő vezérséget.

XXXIII. FEJEZET.

A' Mohácsi szerencsétlen harcz.

Megesvén a' vezér választás, a' két fő-vezér mindjárt nehány tisztekkel Mohács felé tábor- és csata-tért nézni mennek. Miután a' tábornak való helyet Mohácson alól fél mérfölddel kijelelték, 's kimérték: Tomori visszament táborába, hogy majd a' maga katonáit is oda vigye. Ezek, az időközben hozzájok gyültekkel mintegy 6000-en, mind lovasok, megértvén szándékát, minthogy nekik Mohácsnak visszafelé kellett vólna menniek, e' visszamenetelt, mint futást az ellenség elől tekintvén, megmagyarázhatatlan önhittséggel parancsolatjának ellenszegültek, 's a' király' tanácsosira szórt éktelen szitkok közt, melyekből Tomorinak is kellett értenie, azt kivánják, a' királyiak jöjjenek inkább ő hozzájok, közelebb az ellenséghez. A' királyiak azalatt, a' királyon kívül, ki nehány urakkal még Bátta és Mohács közt hátramaradt, Mohácsi táborukba költözködnek. Itt a-lig pihenték ki magokat, midőn meghallják Solimánnak a' Dráván áltkeltét. Jelentvén a' királynak, 's egyszersmind azt is, hogy az ütközetet többé kikerülniök nem lehet: a' király addig is, míg maga közikbe mehetne, kanczellárja, akkor Szeremi, később Váczi püspök, Broderics István által igyekezik őket az ütközetnek legalább addig

halasztására bírni, míg a' jövetelöket jelentett, 's minden órán várt Zápolya János és Frangepán Kristóf, amaz 40- ez 15 ezer embereikkel megérkeznének. Hajlottak is tanácsára a' két fő-vezér, 's a' nádor, és az Esztergomi érsek, de az elfogult sokaság, épen mint a' Karassón túli tábor, egy szívvel lélekkel harczra nyilatkozott. Aug. 19-d. megérkezett maga is a' király. Tudakozódására: mennyi lehet seregei', mennyi az ellenség' száma? Tomori az elsőt a' két táborban legfeljebb 20- az utólsót 300 ezerre tette, azzal a' megjegyzéssel m. a.: hogy a' harczhoz készült vitézek' száma itt sem haladná meg a' 70 ezeret. Midőn a' király ezt is sokalná, Tomori, ki — látva a' seregek' nagy kívánságát, 's hogy ha ez nem telyesülne, zendüléstől félve — maga is megütközésre hajlott már, ama' nevezetes szavakkal felelt: „*a' többit*, úgymond, *bízzuk az Istenre.*“ Majd követek jönnek a' másik tábortól is, újabban sürgetni az ütközetet, 's ezt most azzal a' fenyegetődzéssel: hogy, ha akaratjok meg nem lesz, ők akkor nem az ellenség, hanem véreik, a' Mohácsnál álló magyar tábor ellen fogják fegyvereiket fordítni. Igy az ütközetet elhatározzák, 's napjául, ha még elébb is az ellenségtől meg nem támadtatnak, János' fővétele' napját, Aug. 29-két tűzik ki. De hogy ezen végzés, mint annyi más a' király 's rendek által végzettek, nem fog csak annyiban maradni, hanem valósággal telyesülésbe megy, 's a' harcz meglesz: Tomorinak papi

hitét, becsületét kellett emberei előtt lekötni, míg ezeket rábírhatta, hogy hátra, a' másik táborhoz menjenek, 's minthogy vele egyesülni nem akartak, mellette helyet fogjanak. Még ezután érkeztek Bécsből, Budáról a' Dunán a' királynak, tábori készületeit, puskaport, golyóbist, nehány nagy ágyút szállító hajói; ezután nehány fegyveres csapatok, köztök azon 300 lovas, kiket, 's velek 10,000 aranyat, a' királynéval Budán maradt, már elöregedett, elgyengült Bornemisza küldött utólsó ajándékul egykori kedves nevendékének, a' királynak. Ezekkel a' magyar erő 13,000 lovasra, nehány százzal több gyalogra, és 80 ágyúra szaporodott. Broderics (*Descriptio cladis Mohacsianae* czimű munkájában) emlékezetben hagyta: hogy midőn ezt a' sokaságot egy szemlekor a' király' oldala mellett lovagló Váradi püspök, a' szeszélyes Perényi Ferencz, együtt látta, szokott tréfás módja szerént, sokak' hallottára, így szóllott: „jövő Szerdán, úgymond, az ütközet' napján, 26,000-en fogunk körül belül, magyarok, barát Tomori Páltól vezetve, Krisztusért martir-halált szenvedni; jó lenne Brodericset, mint Rómában jártas embert, előre megkérnünk, hogy a' szentek közzé számláltatásunkat, ha ugyan ő maga is martir-koronát nem nyér velünk, siettesse a' pápánál."

A' harczot megelőzött 3 nap a' seregek', 's az ütközet' elrendelésére fordíttatott, csatázván azalatt is szüntelen, 's mindég győzedelmesen, őrcsapatjaink a' Dárdát már meghaladott, 's mind köze-

30 *

lebb nyomuló ellenség' előseregeivel. Legtöbb gondot, vitatkozást a' király' miként bátorságosítása okozott. Némelyek, távol a' harcz' veszélyeitől bátorságos helyre, hol válogatott sereg-osztályok álljanak őrt mellette, javallák vitetni. Mások, attól tartva, hogy a' nemesség nem fog a' tűznek, mint már egyszer elég vakmerően kinyilatkoztatá, királya nélkül neki menni, tanácsosabbnak vélék magát ugyan a' harczba nem ereszteni, de helyét pótolni egy, ruháiba, fegyvereibe öltöztetett, hozzá minél hasonlóbb férfival; ki a' harczolók' sorai közzé vegyülve, jelenléte, példája által éleszsze, gyúlaszsza ezeknek harczvágyát, bátorságát. Sokan ezt, ha a' csalás, mint igen könnyen megtörténhetik, kitudatnék, az elsőnél is veszedelmesebbnek ítélvén, abban állapodtak végre meg: legyen jelen, közöttök, de védve minden veszély ellen, jól választandó hely', 's a' legválogatottabb, legmeghittebb, oldala mellől soha nem távozandó, erős szívű, erős karú vitézek' (kik közt névszerént: Ráskai Gáspár, Török Bálint és Kállai János*) említtetnek) óltalma alatt.

Felviradt végre a' hazánk', nemzetünk' sorsát sok századokra elhatározó nap, lelket vidító, szívet emelő, ragyogó fényben kelve, 's így rejtve a' jóslani szeretők' emberi rövid látása elől a' romlást, melyet kevés óra' köze, melyet lemente

*) Kállai helyett némelyek Kálnait tesznek. Mindkettő jelenvólt, az utólsó el is esett a' szerencsétlen ütközetben.

rájok, annyi jövő korokra, nemzedékekre vala árasztándó. A' magyar tábor állott ki elébb a' — Mohácson alól egy, a' Dunától fél mérföldnyire választott — viadal-térre; sokkal későbben, szinte 8 órányi untató, fárasztó várakoztatás után az ellenség. Mielőtt rohanó fúvatott vólna, a' nádor a' királyt, hogy jelenlétéről senki ne kételkednék, meghordozta a' már felállított sereg' rendsorai közt; mindenütt, valahol megfordult, valamint a' két fő-vezér is, beszédet tartott, a' körülményekhez illőt: emlékeztetve régi dicsősségökre; az ellenségen, mely előttök áll, övéik által, Isten' segedelme után, kisded sereggel nyert annyi, oly fényes győzedelmekre; a' jelen harcz' fontosságára; hazájoknak, a' természettől vetett gátokon, Dunán, Száván, Dráván már álthatolt, keblében dúló vad ellenség ellen, még csak bennek hős fiaiban helyzett bizodalmára, 's hanemha győznek, megmaradása' lehetetlenségére. Mihelyt Lajos újra helyén, a' hátulsó lovas-osztály' közepén vólt, szóllott a' harcz-vágy ébresztő, ellenséget viadalra hívó tárogató; de bár mennyiszer ismételtetett is ez, az ellenség mind csak vesztegelt. Már szinte a' táborba visszamenni készülének a' mieink, midőn d. u. 3 óra felé a' két tábort részint elválasztó, részint a' mieinknek jobbról óldalt nyúló domb mellett egy csoport török lovasságot, csillogó fegyvereiről Tomori legelébb észrevesz egész csendességben Mohács felé közolíteni. Gyanítva mindjárt, a' mi vólt, hogy szán-

dékjok vagy a' tábort feldúlni, vagy a' mieinket hátulról megtámadni, vágtat egyenesen oda, hol a' király van, 's jelentvén a' dolgot, parancsolja a' mellette őrt álló Ráskainak, Töröknek, Kállainak (mint kikhez leginkább bízott, hogy kis erővel nagy fordítást tehetnek) egy csapat lovassággal az ellenség' feltartóztatását. Ezek rendeltetésöket vetik ellen; Tomori ismétli parancsát, 's okául azt adja, mert a' rendet nem akarja, nem tanácsos megbontani; a' király hallgat; azok engednek a' fő-vezér' szavának. Alig ért elébbeni helyére, az első hadi rendhez, Tomori vissza: ereszkedik le az általellenben eső dombokról az osmán derék sereg, elől a' lovasság, utána testőrjeivel Solimán. Tomori nyargal újra a' királyhoz; értesíti a' mindjárt kezdődő viadalról; bátorítja, bíztatja; a' sisakot, most először, fejibe tététi, mire a' király egészen elsárgul, 's ez, sokak' szemében, a' közel romlást hírdető első rosz jel. Pillanat alatt ismét vezéri helyén lévén az érsek, 's most jel adatván, mindkét felől öszvecsapnak a' seregek, telve tűzzel, bizodalommal, egymásra fenekedő indúlattal, telve vezéreik' buzdítása által ingerelt harcz-vágygyal. Megtétetvén az első lövések, csakhamar kézre, kardra kerül a' dolog. Húlnak a' vitézek mind két részről; újak tolulnak ezek' hólt testein keresztül elő; csak a' hátrálásról nem akar egyik fél is gondolkozni. Lankad végre, 's állást vesztve kezd hátrálni a' török; sarkában az új lelket, bá-

torságot nyert magyar. A' hátrálásból majd futás lesz. A' mieink már kezökben vélik a' győzedelmet; osztozni abban, kimozdul körületével a' király is helyéből; űzik mohon, gondatlanul a' futó ellenséget; de midőn jól előhaladtak, 's épen oda, hova ez akará, ágyú-telepjeihez értek, megfordulnak a' tettetett futók, megdördülnek halálmíveik; 300 ágyú ontja egyszerre, 's szórja szerteszét a' győzők' 's kergetők' sorai közzé a' halált; kevés idő alatt terítve a' mező hólt testeikkel; oda a' bátrak, oda közöttök a' dicsőségben, veszedelemben velek osztozott, mindenütt köztök, mindenütt elől vitézkedett Tomori; elesik a' másik fő-vezér is; zavarodásba jön az egész magyar tábor, 's ezt még azon hír is neveli, hogy menekedésök' helye, táborok feldúlva, elfoglalva az ellenségtől, sokaságát nem lévén képes feltartóztatni, legyőzni az ellene küldött bátor, de kisded sereg. Két tűz közzé szorítva most, fosztva az ellentállhatás', fosztva, szükség' esetében, a' táborba menekhetés' reményétől, fut minden, kinek a' szerencse még kedvezett; fut a' király is, 's a' Cselē patakjához (minthogy a' törökök fortélyt, hasonlót ahoz, melylyel magok győztek, gyanítva, nem merék eleinte űzni a' futókat) szerencsésen elért. Itt a' setét, a' szakadó zápor, 's félelem miatt nem keresgélhetvén, merre könnyebb, merre bátorságosabb az áltmenetel, neki ugrat vaktában a' víznek, követve csak egyedül ifjú hív udvarnokától, a' tőle soha nem tá-

vozott Silésiai Czettricztől. A' vízen is veszély nélkül áltgázolt; de mikor az eséstől megsíkosult tulsó partra akarna kihatolni, paripája vele viszszahanyatlik, 's minthogy egész fegyverzetben vólt, ennek is, lovának is nyomva terhétől, a' különben sem erős többé föl nem egyenesedhetik, 's a' mocsárban végzi ifjú, 20 év, két hónapra terjedt, szerencsétlen életét. Czettricz urát meg nem szabadíthatván, megjegyezte legalább a' helyet hol szerencsétlenül járt, hogy idővel fölkerestetvén, szokott tisztességgel takaríttathassék elődódeihez.

Igy végződött a' magyarnak megsirathatatlan Mohácsi vér-nap, királyunk', nemzetünk- nemességünk- színe', a' 2 érsek', 5 püspök', 28 zászlósúr', más szinte 600 fő nemes', 10,000 lovas', 12 ezer gyalog', öszvesen majd 23,000 ember' vesztivel. 'S ezzel még nem vólt vége a' veszteségnek. Az elfutottak közzül mintegy 1500-an, a' sötét éjszaka, az iszonyú zivatar által elnyomatva, kézre kerültek, 's más nap az ellenséges táborba vitetvén — nehányat az előkelőbbek közzül kivéve, hogy elébb útmutatóknl, vezetőkül szolgálván a' hazájokat dúló ellenségnek, majd drága áron vásárolják meg szabadságukat — a' többek mind irgalmatlanul lenyakaztattak, az emberiséget, győzedelemben mérséklést nem ösmert Nagy-úr' parancsolatjára. Kevesen vóltak oly szerencsések, mint Bátori a' nádor. Ezt sebes futó ménje kiragadá az első veszedelemből; de majd

lankad az éhség- szomjúság- erős, tartós futás által kimerített hű pára, 's míg az elébb messzehagyott kergetők' közeledtével, kettőztetett erővel szabadulni, szabadítni törekszik, egyszerre öszveroskad. Bátori gyalog marad, köszvényes, sánta lábbal. Észreveszi ura' veszedelmét, hozzá közel, gyors lova' segítségével, hasonlóul menekvést keresett hű szolgája, *Kecskés Pál* (Istvánfinál Paulus Caprarius); mellé ugrat; egy pillanatban lepattan maga lováról, vonakodó urát erővel nyeregbe emeli; elnyargal az; helyben marad ez, a' menekedésről nem is gondolkozva; 's csakhogy urát megmentheté, örömmel adja magát vérszomjuzó üldözői' kezébe; kiktől azombau, vagy mivel vad szívöket is megilleté nemes tette, vagy mivel nagy váltságot vártak érte megszabadított urától — szokásuk 's várakozása ellen megkíméltetett, 's nem sokára rablánczaiból, nagy summa pénzen, hálás urától kiváltatván, ennek rája árasztott kegyelme bóldogítá hátralévő napjait, 's nemes öntudat: hogy maga feláldozása bóldogsága' szerzője. A' később, Zápolya alatt, nádorságot viselt, 's ezen sors-üldözte fejedelemhez, a' szerencse' minden csapásai közt tántorítatlan ragaszkodásáról híres (Lindvai) *Bánfi János*nak csaknem hasonló módon szerzett szabadulást, maga' elfogatásával, *Bakacs Sándor*; 's az erényért, a' szép, a' nagyszerü tetteként fenndobogó keblek' öröméte, Bakacs' szép tettének is hasonló lett — méltányoltatás az ellenségtől, gyors szabadítás, örök hála a' szabadítottól — jutalma.

'S valyha csak ennyiből állott vólna vesztesége, 's ne kellett vólna, puhaság- belső visszálkodás- önzésbe sülyedt fiai' vétkéért, még keményebben is lakolni szerencsétlen hazánknak! De midőn már elhullottak fiai, elesett királya, kik, ha mind késön is, fegyvert ragadának oltalmára, akkor kezdődött még a' kötelesség-, Isten-, haza-felejtőkön, a' fegyvertelen, fő- és védelem-nélkül maradt árva honon, a' nagyobb isten-ítélete. Solimán, miután szélyelküldött katonáival a' szomszéd vidéket, Baranyát, Somogyot feldúlatta, lakóit levágatta, ki nem elégített vér- 'sákmány- és bosszú-vágygyal útját folytatta Buda felé, akadályozatlan; mert kik a' hon-rontó csata előtt a' harcztérre útban vóltak is, az elvesztett ütközet', eltörölt magyar tábor' hírére, magokhoz bizodalom-, egymással közlekedés nélkül, haza inkább, mint az ellenség elibe siettek; így a' Frangepántól Kőrösig vezetett 15,000 horvátok; így a' Fejérvár és Győr körül állott, cseh és morva segítő hadak. Zápolya pedig (kit külömben is szántszándékos elkésés' gyanúja nyom) a' győzővel mérkőzni nem merve? vagy korona-, alkalom után ólálkodva? Szegedről nézte, 40,000 fönyi hadával, sem előre sem hátra nem mozdulva, hetekig öszvedugott kezekkel, megilletetlen szívvel, hazája' siralmas pusztíttatását. Ki ha jobban sietett-, vagy a' Mohácsi ütközet, mint sokan javaslák, halasztatott vólna addig, míg a' feljebb említett Horvát- Cseh- Morva- Erdélyországi ha-

dak a' Mohácsi táborral egyesülhettek vólna: akkor Magyarország, legalább 80,000 embert tehetvén az osmán erőnek ellenébe, hihetően nem vala szenvedéndő a' csapást, melyet most szenvedett.

Heted napra — leégetett faluk', városok' üszkei, kirablott, ledöntött templomok', szent helyek' omladéki, a' meggyilkolt fegyvertelen földnépéből folyatott vérpatakok' árjai közt — megérkezvén (Sept. 9-d.) Solimán Budára, azt minden ellentállás nélkül elfoglalta, nem lévén benne őrizet, 's a' királyné udvarával, kincseivel Po'sonba, urak, előkelőbb lakosok, ki merre tudott, szerteszélyelszaladván, még mielőtt közelitett vólna az ellenség, mindjárt, mihelyt a' szerencsétlen harczot meghallák. Tizennégy napi Budán mulatása alatt azt az egész földet, mely a' Duna, Balaton és Győr közt esik, tűzzel vassal elpusztíttatta, lakosait kardra hányatta, vagy rablánczokra fűzette; csupán a' Fejérvári, Tatai, Komáromi, Esztergomi, és a' koronát keblében rejtő Visegrádi várak (ez utólsó az oda futott, Sz. Pálról nevezett remete-barátok, 's nehány parasztok által tisztelet-gerjesztő bátorság- és elszántsággal oltalmaztatva) daczoltak a' mindent vészként felforgató ellenség' dühével; minthogy várvívó készületei a' Dráván túl maradtak. Hasonló vitézséggel, mint a' Visegrádiak, de nem hasonló kimenettel oltalmazták magokat, a' Vértesi erdőkben Maróthoz menekedett férfi, asszony, gyermek vegyes sokaság. Kik szekér- árok-sán-

czaik között, minthogy irgalmat úgy sem várhatták, magokat utólsó lehelletökig védeni eltökélettek, ásó- kapa- villa- fejsze- dorongokkal fegyverkezve, több ízben, iszonyú vérontással, visszaverték a' sánczaikat meghágni próbált temérdek törökséget, mignem ez, vallott kárán bosszújában, 's szégyenletében, ha ezen, mondván fegyvertelen sokaságot legyőzni nem tudná, előhozatá nagy ágyúit, 's ezekkel messziről löveté rakásra a' közelről karddal hozzájárulhatatlanokat. Húsz vagy huszonöt ezerre teszik ezen szerencsétlenek' számát. Többen, miután, elővonatván az ágyúk, sem megmaradhatásnak sánczaik közt, sem, mint férfiakhoz illik, fegyverrel kezökben, meghalásnak módját nem látnák, futással igyekeztek szabadúlást keresni, de ezek is többnyire útóléretvén, nyomban meggyilkoltattak. Ekkor történt — mi, két koszorús költőnk által szívrázó, szívemelő versekben a' hazai történetek közzül kiemelve, kedves olvasása a' hon' lelkes fiai- 's leányinak — hogy Dobozi nyeregbe maga mellé vett hitvesét menteni próbálván, midőn látná, hogy meg csakugyan nem mentheti, a' halált inkább, mint a' vad csoport martalékjává lételt választó magas lelkű nőt elébb vasával keresztülüti, azután maga rohan űzői közzé, kik e' szörnyű tettre kénszeríték; 's miután nehanyat közzülök bosszújának áldozott, elnyomva végre a' sokaságtól, hős halált hal.

Tisztöket rettenetesen végzett katonái viszszakerülvén, Budát felgyujtatta Solimán; de —

mi ízlést, a' szép, a' nagy iránt nem érzéketlenséget mutat e' fölemelkedett *barbarban* — szántszándékkal megkímélé a' hajdan Mátyás lakta fényes királylakot, királyi pompás istálókat, vadas-kertet. Budáról Bécs ellen készült. Készületének csak hírére is reszketett a' császári fő-város; lakói futásról, magok' 's kincseik' mentéséről gondoskodtak: midőn vévén a' tudósítást, hogy A'sia fellázadt, télre hajolván különben is az idő, szándékát egyszerre megváltoztatja; a' Dunát Pestnél keresztül hídaltatván, azon rabló csoportjait általszállítja, 's hasonló dúlás, gyújtogatás, öldöklések között, mint mikor bejött, Pest, Bács-Bodrog vármegyéken keresztül Magyarországot Sept. vége felé ide hagyja, rabot sokat — mind a' legerősebb férfiakat, legválogatottabb asszonyokat-, 'sákmányt — ha igaz, mit némelyek írnak — semmit nem víve magával, győzedelmét otthon örökítendő 3 szokatlan nagy ágyún, 's Hercules, Apolló, Diánának, Mátyás alatt a' híres Trawi v. Traui Jakab (*Jacobus Traguriuus*) által érczből öntött ritka szépségű szobraikon kívül.

Miután keresztül vonúlt a' dúló vihar, 's hazánk' térén nem vólt többé ellenség, kezdtek, ha mind gyéren, ha mind rettegve is, a' fölriadt lakosok békés hajlékaikba haza szálingózni; csak Mohács' gyász mezeitől tartóztatott mindenkit iszonyodás, undorodás, a' messze érezhető megvesztegetett levegőtől- a' temetetlen büszhödt test-

halmokon táborozó, dögemésztő nagy ebektől való félelem vissza: míguem találkozott egy keresztyén indulatú fő asszonyság, a' vólt nádor Perényi Imre' özvegye, Kani'sai Dorottya, ki hazája helyett a' kötelességet, melylyel az védletében elhullott fiainak tartozott, telyesítette; saját költségén 400 embert fogadott, nagy sírgödröket ásatott, 's ezekbe takaríttatta a' szerencsétlen áldozatok' maradványait. Ezek, vagy még elébb más valaki megtalálta, 's nem messze a' mocsártól eltemette a' király' hólt testét is. Honnan azt Czettricz és Győri parancsnok Sárfi, a' királyné' küldöttei, felásatván, Sz. Fejérvárra vitték. Itt temettetett el is. Utólsó tisztességét vetekedve adák meg ugyanott a' korona felett versengő fejedelmek, Zápolya még azon évi Nov. 10-kén igazán királyi-, Ferdinánd esztendő-egy nappal későbben még sokkal nagyobb- pompával. Benne minden idő előtti, 's annyi rendkivüli vólt, hogy csak azért föl kellene maradni emlékezetének. Idő előtt született, idő előtt koronáztatott királynak, idő előtt kezdett érni 's beszélni, idő előtt házasodott, idő előtt őszült, idő nap előtt halt meg idő előtt harczba bocsátkozása' következésében.

Abból, hogy Solimán sem bejöttivel várvívó készületeket nem hozott, sem távoztával semmi őrizetet sem Budán, sem sehol az országban hátra nem hagyott, méltán azt következtethetni: hogy valamint állandó foglalás' szándéka nélkül jött,

úgy jövendőre feltartott legkissebb jog nélkül távozott. Igy hát talán még, mint a' Várnait, mint annyi mást, ezt a' csapást is — mely legalább 200,000 fijaitól fosztá meg — kipihenéndő vala szegény hazánk, csak egyetértés, saját káronokás, csak egy Hunyadi János vagy Mátyás kívántatott vólna: hiányozván pedig mind az, mind ez, elkerülhetetlenek vóltak, a' melyek következtek: a' király' halálával újra erősebben föllobbant belső visszálkodás', hazafi háború' dulongási között, a' most kiment ellenségnek — kapva az önként ajánlkozó alkalmon — újra bejövetele; általa a' bőszült indúlattal önkeblén dúló nemzetre tartós rabiga' tétetése; innen eredő százados szenvedéseink, 's mi minden kínszenvedésnél több — úgy szellemi, mint erkölcsi kifejlődésünkben, 's ezzel polgári előhaladásunkban is századokkal hátrább vettetésünk. Méltán írva tehát vér betükkel évkönyveinkbe *Mohács'* neve; méltán marad, míg egy magyar lesz, felejthetetlen *Mohács'* emlékezete!

Nemzeti nagy létünk' nagy temetője Mohács!
Hajh! 's ezt visszavonás okozá mind, 's durva
irígység!

A' FEJEZETEK' FOGLALATJA.

Az első darabban:

184 lap alól—fel. 6-d. sorban *szakadt* olv. szaladt.

207 l. — — — 5-d. s. olv. Minden mindent tett, mit

Österreichische Nationalbibliothek
51000

